

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА**

***ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ***

Збірник наукових праць

ВИПУСК 1 (21)

Рівне–2019

Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 1 (21). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2019. – 238 с.

*Свідцтво про державу реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20080-9880ПР від 05.07.2013 р.
Згідно з наказом МОН України № 793 від 04.07.2014 р. збірник включений до
Переліку наукових фахових видань України (галузі науки – педагогічні)*

ISBN 978-966-7359-77-5

У збірнику подано наукові статті викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, інших закладів вищої освіти та наукових установ з питань місця педагогічної освіти, інформаційних систем та технологій, фізичного виховання, спорту та здорового способу життя у підготовці молодого покоління та формуванні громадянських цінностей як основи демократичного суспільства.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
(Протокол № 10 від 30.05.2019 р.)*

Редакційна колегія:

Дем'янчук А. С. – д.пед.н., професор, академік АВШ України, голова редколегії;
Борейко В. І. – д.е.н., професор, заступник голови редколегії; **Джунь Й. В.** – д.ф.-м.н., професор; **Дутчак М. В.** – д.фіз.вих., професор; **Єрмаков С. С.** – д.пед.н., професор; **Калько А. Д.** – д.геогр.н., професор; **Красовська О. О.** – д.пед.н., доцент; **Мадзігон В. М.** – д.пед.н., професор, академік НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України; **Малафійк І. В.** – д.пед.н., професор; **Мицкан Б. М.** – д.б.н., професор; **Назарець В. М.** – д.філол.н., доцент; **Павелків Р. В.** – д.психол.н., професор, академік АВШ України, заслужений працівник освіти України; **Поташнюк І. В.** – д.пед.н., доцент; **Приступа Є. Н.** – д.пед.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Ставицький О. О.** – д.психол.н., професор; **Цюсь А. В.** – д.фіз.вих., професор; **Шаповал Ю. Г.** – д.філол.н., професор; **Шкретій Ю. М.** – д.фіз.вих., професор, заслужений працівник народної освіти України; **Груба Т. Л.** – к.пед.н., доцент; **Завацька Л. А.** – к.пед.н., доцент; **Коробович Л. П.** – к.пед.н., доцент; **Кочмар Д. А.** – к.пед.н., доцент; **Мельничук Л. Б.** – к.пед.н., доцент; **Пагуга Т. І.** – к.пед.н., доцент; **Міськова Н. М.** – к.пед.н., доцент, відповідальний секретар редколегії; **Романова В. І.** – к.фіз.вих., доцент, відповідальний секретар редколегії.

Рецензенти:

Смолук І. О. д.пед.н., професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
Литвиненко С. С., д.пед.н., професор, Рівненський державний університет.

ISBN 978-966-7359-77-5

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	5
Борейко В. І. Напрями удосконалення роботи з обдарованими дітьми та молоддю в Україні.....	5
Дем'янчук А. С., Марчук О. О. Психолого-педагогічні особливості формування патріотизму у старших дошкільників.....	13
Джунь Й. В., Логюк Ю. Г. Метод виявлення статистичних закономірностей в педагогіці та психології.....	21
Завальнюк В. В. Оптимізація проведення занять з домашнього читання як засобу формування комунікативної компетентності студентів 2 курсу (на прикладі роману Бена Карсона «Золоті руки»)....	33
Камінська О. В. Психологічні особливості адаптації першокурсників до умов навчання у закладах вищої освіти.....	44
Красовська О. О. Проектування інноваційного середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності.....	54
Кульчицький В. Й. Роль патріотичного виховання в становленні лідерських якостей особистості як соціально-педагогічна проблема.....	64
Курята А. В. Інноваційні технології підготовки фахівців з театральної режисури.....	72
Максимчук Н. С. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у закладі вищої освіти.....	79
Маліновська Н. В. Підготовка ліворукої дитини до письма.....	89
Марчук О. О. Виховний контент томосу степу в українській літературі..	98
Мельничук Л. Б., Шкабаріна М. А. Діагностика готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм.....	106
Міськова Н. М., Міськова І. О. Особливості запровадження компетентнісного підходу в навчанні математики у контексті нової української школи.....	116
Пагута Т. І. Роль казки в логіко-математичному розвитку дітей дошкільного віку.....	124
Сойко І. М. Формування компетентності майбутнього вчителя початкової школи в процесі його професійної підготовки у закладі вищої освіти.....	135
Сокол М. О. Конструктивний підхід у детермінації понятійно-категорійного апарату при вивченні гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти.....	144

Юскович-Жуковська В. І. Варіативне електронне середовище з вивчення навчальної дисципліни «Алгоритми та структури даних».....	156
Яницька О. Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS...	167
Яроменко О. В., Шкіринець В. М. Інновації у методичній підготовці майбутніх учителів-географів.....	174

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ..... 182

Бірук І. Д. Настільний теніс в системі фізичного виховання студентської молоді.....	182
Боровець О. В. Сучасні методичні підходи до викладання анатомії та фізіології людини студентам за фахом «Фізична терапія, ерготерапія»...	191
Дорофєєва О. Є., Яримбаш К. С. Особливості відновлення кваліфікованих плавців в змагальному періоді підготовки.....	202
Романова В. І., Сірман О. В., Бірук І. Д. Особливості формування навичок здорового способу життя на уроках фізичної культури.....	210
Сотник Ж. Г., Гвоздак Н. П. Застосування фізичної реабілітації при ішемічному інсульті на ранньому етапі відновлення.....	220
Сотник Ж. Г., Ланевич В. В. Методичні аспекти викладання оздоровчої класичної аеробіки для різних груп населення.....	229

РОЗДІЛ 1

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 37.04: 37.036.5

DOI 10.5281/zenodo.3229560

Борейко Володимир Іванович, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), Vib28@ukr.net

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ТА МОЛОДЮ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті досліджено дії України з підтримки обдарованих дітей та молоді. Обґрунтовано, що їх підготовка є важливим напрямом соціальної політики держави. Розкрито, що в Україні був прийнятий Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та реалізовано комплекс заходів з організації спеціалізованих класів, шкіл і гімназій з поглибленим вивчення окремих дисциплін. Проаналізовано зарубіжний досвід виявлення та навчання обдарованих учнів. Запропоновано напрями підвищення якості підготовки обдарованих дітей та молоді в Україні.*

***Ключові слова:** обдаровані діти та молодь, соціальна політика, спеціалізовані школи та класи, поглиблене навчання, премії та стипендії.*

Boreiko Volodymyr Ivanovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific Work (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Vib28@ukr.net

THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE WORK WITH GIFTED CHILDREN AND YOUNG PEOPLE IN UKRAINE

Abstract.

***Introduction.** Training highly-qualified specialists and developing their creative and professional abilities is the task of domestic educational institutions. The special attention should be paid to the gifted children and young people training.*

***Purpose.** The purpose of our study is to justify the directions of improvement of work with gifted children and youth in Ukraine.*

***Methods.** The paper uses the methods of analyzing effectiveness of the state policy of Ukraine concerning the gifted children and youth training, assessment of foreign experience in teaching gifted students, and substantiation of the directions of improving the work with gifted children and young people in Ukraine.*

***Results.** Throughout the period of social and economic relations development, creative, initiative work of some individuals was highly*

appreciated in society. Thanks to creative and initiative personalities, the science, technology, medicine, art have reached unprecedented results. Therefore, the task of identifying as soon as possible a creative and gifted person is one of the most important for the educational system of the country. The early identification of such a person enables society to get more benefit.. Ukraine adopted the Law «On Promoting Social Formation and Youth Development in Ukraine» in order to support gifted children and young people. This law realizes a complex of activities on organization and operation of specialized classes, schools, gymnasiums with individual disciplines instruction, expands the network of higher education institutions.

Originality. *The article proposes to expand the network of specialized preschool institutions, schools, gymnasiums, which will specialize in profound study of individual disciplines; to develop special programs for selection of the best students for training at state funds in the best domestic and foreign educational institutions; to organize special «search groups» for selection of gifted children; to introduce specialized training courses for teachers to work with gifted children and young people.*

Conclusion. *The implementation of the proposed measures allows Ukraine to provide training for highly-skilled personnel, improve the social situation in the country and will contribute development of the national economy sectors.*

Key words: *gifted children and young people, social policy, specialized schools and classes, in-depth training, awards and scholarships.*

Перед вітчизняними закладами середньої та вищої освіти стоїть завдання готувати висококваліфікованих спеціалістів та розвивати в них творчі і професійні здібності. При цьому високоосвічені педагоги повинні використовувати набуті ними знання та уміння для того, щоб всі учні та студенти, не зважаючи на рівень їхньої підготовки та розумові задатки, мали можливість опанувати необхідні їм базові знання, правильно вибирати майбутню професію та самовдосконалюватися.

Однак, в процесі організації навчального процесу в школі та закладах вищої освіти (ЗВО) вчителі та викладачі часто стикаються з ситуацією, коли окремим учням та студентам їхні уроки, лекції та практичні заняття нецікаві через те, що вони «переросли» відповідний клас, або курс. Такі учні називаються обдарованим і хоча в класі або групі їх небагато, їм потрібно приділяти особливу увагу, адже саме з них, переважно, виростають відомі вчені, інженери, економісти, юристи, педагоги та інші спеціалісти, які в майбутньому визначатимуть успішність розвитку національної економіки.

Питання організації відбору, навчання та позанавчальної роботи з обдарованими дітьми та молоддю досліджувалося багатьма відомими вітчизняними вченими. Так, значну увагу цьому питанню приділили О. Антонова, І. Будз, І. Голубева, В. Демченко, О. Демчук, Н. Завгородня,

Н. Карпенко, М. Козяр, Г. Костюк, В. Кушнір, Г. Кушнір, Н. Полицяк, Н. Рожкова, О. Саприкіна, О. Сокурено, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Б. Теплов, В. Тесленко та ін.

Наприклад М. Козяр обґрунтував, що: «Проблема обдарованості, творчості, інтелекту, інтеграції знань є пріоритетною в суспільстві, включаючи виявлення, навчання, стимулювання творчої праці, соціальний захист обдарованих і талановитих» [1, с. 70]. Цю ж думку розвинув В. Тесленко, який наголосив, що: «... в контексті глобальної проблеми підвищення якості освіти передові країни світу приділяють велику увагу розвитку обдарованості особистості і ця діяльність є складовою їх державної політики в галузі освіти» [2, с. 35].

Однак, через недосконалість навчального процесу та недостатню увагу педагогів, досить часто обдаровані діти та молоді люди не отримують можливості опанувати той рівень знань, який їм під силу, а це, в кінцевому випадку, призводить до втрат в національній економіці. Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є обґрунтування напрямів удосконалення роботи з обдарованими дітьми та молоддю в Україні.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

– дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду роботи з обдарованими дітьми та молоддю;

– обґрунтування необхідності використання кращого зарубіжного досвіду для удосконалення роботи з дітьми та молоддю в Україні.

Впродовж усього періоду розвитку суспільно-економічних відносин високоінтелектуальна, творча, ініціативна праця окремих особистостей отримувала високу оцінку в суспільстві. Адже завдяки творчим, сміливим, ініціативним особистостям, на нинішньому етапі розвитку, наука, техніка, медицина, мистецтво досягли нечуваних висот, людство може гордитися високохудожніми творами письменників, поетів, скульпторів і художників.

Тому, завдання виявити якомога раніше творчу, обдаровану особу, про досягнення якої нащадки з гордістю згадуватимуть в майбутньому, є одним з найбільш важливих для освітянської системи країни. І чим раніше працівникам дошкільних закладів, предметним вчителям шкіл та науково-педагогічним працівникам ЗВО вдасться виявити таку особистість, тим більше користі вона зможе принести суспільству.

Відповідно до цього, як зазначає В. В. Тесленко: «Спираючись на світовий і вітчизняний досвід роботи з талановитою молоддю, пошук, навчання, виховання та розвиток обдарованих дітей і молоді розглядається як безперервний процес формування творчої особистості, розвиток культурного та інтелектуального потенціалу України [2, с. 35]. Адже, на думку І. Будз: «Обдарована дитина – національне надбання держави, запорука матеріального, культурного та морального прогресу будь-якого суспільства» [3, с. 17].

Варто відмітити, що за часи розбудови незалежності в Україні успішно реалізуються різноманітні заходи і програми для виявлення та навчання обдарованих дітей та молоді:

- вже в дошкільних закладах окремі предмети викладають педагоги, які володіють спеціальними знаннями, організуються творчі, музичні та спортивні гуртки, а також спеціалізовані групи з вивчення іноземних мов;

- в багатьох загальноосвітніх середніх навчальних закладах державної та приватної форми власності діти мають можливість навчатися у класах з гуманітарної, математичної, технічної, мовної та іншої направленостей, їх залучають до проведення наукових досліджень, роботи в Малій академії наук України, творчої, мистецької діяльності та спортивних змагань, для них організуються літні табори та зарубіжні творчі поїздки;

- нинішні абітурієнти мають можливість вибирати для продовження навчання різноманітні спеціальності у кращих вітчизняних та зарубіжних початкових закладах, проводити наукові дослідження та приймати участь у Всеукраїнських та Міжнародних студентських конкурсах та олімпіадах;

- кращі молоді науковці серед аспірантів, студентів та учнів отримують нагороди, стипендії та премії Президента України, Верховної ради України, Кабінету Міністрів України, галузевих міністерств, керівників місцевих органів влади та місцевого самоврядування.

В Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» передбачено, що Верховна Рада України при затвердженні Державного бюджету України та органи місцевого самоврядування при затвердженні місцевих бюджетів передбачають видатки на здійснення заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді, а також цільові кошти на реалізацію молодіжних та дитячих програм [4, ст. 5].

Молоді громадяни можуть одержувати за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання, незалежно від форм власності, що діють на території України. Зазначені кошти передбачаються у відповідних бюджетах окремим рядком.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування можуть встановлювати разом із заінтересованими міністерствами, науковими товариствами та творчими спілками, молодіжними фондами спеціальні стипендії для найобдарованіших студентів та передбачати виділення коштів на їх стажування у провідних вітчизняних наукових установах і за кордоном; разом із підприємствами, організаціями, науковими установами, закладами вищої освіти, об'єднаннями громадян можуть створювати навчально-виховні заклади, які сприяють поглибленню знань, задоволенню творчих інтересів, розвитку здібностей, організації змістовного дозвілля та відпочинку молоді, а також заклади, що забезпечують пошук, підтримку та розвиток талановитої молоді у різних сферах життя; встановлювати для

молодіжних та дитячих туристичних груп пільги у користуванні транспортом, готельними, культурними та іншими послугами. Держава сприяє розвиткові молодіжного туризму та молодіжним міжнародним обмінам.

Учні, студенти, неповнолітні мають право на безплатне та пільгове користування об'єктами культури [4, ст. 11].

Однак, важливо забезпечити виявлення та безперервну державну підтримку обдарованих дітей та молоді впродовж їхнього перебування у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх середніх навчальних закладах, закладах вищої освіти та навчанні в аспірантурі. При цьому, Україні необхідно ґрунтовно дослідити та впровадити у вітчизняний освітній процес кращі надбання зарубіжних країн з цього питання.

Так, «Хоча термін «обдарованість», «освіта для обдарованих» не згадуються в законодавстві Об'єднаного королівства Великої Британії. Проте уряд видав низку законодавчих правил і директив щодо освіти обдарованих і талановитих дітей» [3, с. 21].

«Концепція моделі освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії полягає у поєднанні двох елементів – ідентифікації та навчального забезпечення, – які доповнюють одна одну». «Найбільш традиційним підходом в освіті для обдарованих та талановитих школярів є відбір тих, хто вважається найкращими, і впровадження для них додаткових освітніх можливостей поза основним навчальним процесом» [5, с. 33].

Проте, до програм для обдарованих дітей існує два основних обмеження: «Перше полягає у тому. Що навчальні програми поза загальним процесом зазвичай не пов'язані безпосередньо з ним». «Друге обмеження стосується навантаження на ідентифікацію. Програми для обдарованих спочатку розроблялися для фізико-математичного та медичного напрямів. Оскільки вважалося, що ці сили вимагають більшої сили інтелекту, який легше піддається точному тестуванню. Більшість сучасних концепцій обдарованості наголошують на поєднанні екологічних, особистісних факторів та спадковості у формуванні феномену обдарованості». Ще одним важливим та «ключовим завданням освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії є *пошук шляхів задоволення освітніх потреб обдарованих учнів із малозабезпечених сімей*, що стало складовою соціальної політики» [5, с. 34].

В США масштабна програма спеціальної підготовки талановитої молоді почала здійснюватися ще у 60-ті рр. XX століття. «У різних містах країни відкривалися «суперсадки», де діти п'яти років працювали за шкільною програмою. У рамках програм «The National Merit Scholarship Program» і «The National Achievement Scholarship Program» до коледжів добирали найбільш обдарованих дітей, яким надавали різні пільги, стипендії, місця в кращих університетах. Головним критерієм добору була схильність до нестандартного мислення. Аналогічна робота стала важливим напрямом у сфері освіти Франції, Німеччини, Італії, де *значно збільшилася кількість спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей*» [2, с. 33].

Важливою проблемою освіти обдарованих дітей у США, де навчаються афроамериканці, іспаномовні представники, вихідці з Азії та корінні жителі індіанського походження цієї країни, є *врахування освітніх потреб представників різних мов і культур*. «У процесі навчання англійської мови учнів-представників різних культур виникає необхідність формування в учителя професійної компетенції до роботи в мультилінгвальних і мультикультурних класах. Розуміння та повага до представників інших культур і мовного розмаїття в класі допомагає педагогам стимулювати академічні досягнення учнів та розвивати їх мовну компетенцію і лінгвістичні здібності [6, с. 57].

Водночас вітчизняна освітянська сфера має і власні інноваційні напрацювання щодо роботи з обдарованими дітьми та молоддю, які потрібно поширювати по всій країні. Так, В. Кушнір, Г. Кушнір і Н. Рожкова досліджуючи проблему розвитку творчих здібностей математично обдарованих учнів наголошують, що для таких дітей необхідно поряд з традиційними *створювати творчі задачі*, оскільки «когнітивні зусилля математично здібних учнів для розв'язування задачі – досить незначні, а подолання труднощів для них не потребує значної творчості». «Тому загальним напрямом створення чи добору творчих задач, створення творчої проблемної ситуації є розширення смислово-семантичного простору діяльності для об'єкта» [7, с. 13].

На думку М. Козяра: «Робота з обдарованими старшокласниками вимагає належної змістовної наповненості занять, різноманітних видів *діяльності (розвиваючої, творчої, наукової)*, новизни інформації. Таке завдання під силу лише всебічно розвиненому, висококваліфікованому, не байдужому до свого предмета вчителю, який застосовує у власній діяльності інноваційні технології [1, с. 70]. Автор зазначає, що: «Важливим і дієвим методом самореалізації обдарованих старшокласників гімназії є науково-дослідницька діяльність, зокрема залучення до роботи у *науково-дослідних товариствах (НДТ)* загальноосвітніх навчально-виховних закладів» [1, с. 72].

При цьому, як наголошує В. Демченко: «Ураховуючи специфіку і особливості обдарованих дітей, компетентний учитель повинен розкрити у них особливі якості і вміння, розуміння і усвідомлення своєї нестандартності, відповідальності за розвиток природного дару, сформувати коло інтересів, що відповідають внутрішнім потребам, мотивацію до певного виду діяльності, вольові якості – наполегливість, цілеспрямованість, працездатність [8, с. 43].

«Сучасний педагог повинен бути готовим до планування та організації роботи з обдарованими дітьми інновацій та творчості в цій діяльності, володіти різноманітними засобами активізації здібностей учнів, систематично поповнювати, застосовувати в педагогічній діяльності особистісно зорієнтований підхід. Це зумовлює *необхідність* вивчення питання *підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми та молоддю*» [9, с. 49].

Виходячи з проведеного дослідження можна зробити висновок, що підготовка обдарованої молоді є важливим напрямом соціальної політики держави, яка здатна забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів для різноманітних галузей національної економіки. За часи незалежності в нашій країні був прийнятий Закон «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та реалізовано комплекс заходів з організації та роботи спеціалізованих класів, шкіл, гімназій з поглибленим вивчення окремих дисциплін, розширилася мережа закладів вищої освіти. Українські діти та молодь мають можливість здобувати освіту у кращих вітчизняних університетах та навчальних закладах зарубіжних країнах, приймати участь у Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах та олімпіадах. Кращі учні, студенти та молоді науковці отримують стипендії та премії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, галузевих міністерств, місцевих органів влади та самоврядування.

Однак з метою більш раннього виявлення та якісної підготовки обдарованих дітей та молоді Україні необхідно:

- розширити мережу спеціалізованих дошкільних закладів, шкіл, гімназій, які спеціалізуються на поглибленому вивченні окремих дисциплін;
- розробити спеціальні програми відбору найкращих абітурієнтів, а також переможців Всеукраїнських і Міжнародних учнівських та студентських олімпіад і конкурсів для навчання за державні кошти у кращих вітчизняних та зарубіжних ЗВО;
- організувати в Управліннях та відділах освіти і науки при обласних державних адміністраціях спеціальні «пошукові» групи для виявлення обдарованих дітей у малозабезпечених сім'ях та віддалених селах;
- організувати у школах та гімназіях спеціальні науково-дослідні лабораторії для проведення наукових досліджень обдарованими дітьми;
- впровадити спеціалізовані курси підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми та молоддю;
- розробити спеціальні творчі програми для підготовки обдарованих дітей в школах та гімназіях.

Список використаних джерел

1. Козяр М. Система роботи з обдарованими старшокласниками в рамках співпраці з ВНЗ. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3 (79). С. 69–72.
2. Тесленко В. В. Проблема розвитку обдарованості в історії та теорії педагогіки. *Шлях до освіти*. 2012. № 4. С. 32–35.
3. Будз І. Зміст поняття «обдарованість» у теорії та практиці освіти обдарованих дітей у Великій Британії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія (Scientific herald of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology)*. 2015. Вип. 760. С. 17–24.
4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ (Із змінами та доповненнями). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html (дата звернення: 11.04.2019).

5. Будз І. Особливості організації моделі освіти для обдарованих і талановитих школярів Англії. *Вища освіта України*. 2012. Додаток 3 до № 1, Том II. Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». С. 31–36.

6. Голубева І. Організаційно-педагогічні умови навчання обдарованих учнів – представників різних культур та мовного розмаїття у США. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 2 (82). С. 41–44.

7. Кушнір В., Кушнір Г., Рожкова Н. Інноваційні підходи до розвитку творчих здібностей математично обдарованих учнів. *Шлях освіти*. 2009. № 4. С. 9–16.

8. Демченко В. Психолого-педагогічні особливості професійної компетентності педагогічних кадрів, які працюють з обдарованими учнями, та організаційно-методичні засади їх формування засобами системи науково-методичної роботи. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2 (78). С. 55–58.

9. Сокурєнко О. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими учнями. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1 (81). С. 48–51.

References

1. Koziar M. (2014). Systema roboty z obdarovanymy starshoklasnykamy v ramkakh spivpratsi z VNZ. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 3 (79), 69–72 (In Ukrainian).

2. Teslenko V. V. (2012). Problema rozvytku obdarovanosti v istorii ta teorii pedahohiky. *Shliakh do osvity (The path to education)*, 4, 32–35 (In Ukrainian).

3. Budz I. (2015). Zmist poniattia «obdarovanist» u teorii ta praktysyi osvity obdarovanykh ditei u Velykii Brytanii. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedahohika ta psykhohihiia (Scientific herald of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology)*, 760, 17–24 (In Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). (1993). «Pro spriannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini» vid 05.02.1993 r. № 2998-XII (Iz zminyamy ta dopovnenniamy). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T299800.html (Last accessed: 11.04.2019) (In Ukrainian).

5. Budz I. (2012) Osoblyvosti orhanizatsii modeli osvity dlia obdarovanykh i talanovytykh shkoliariv Anhlii. *Vyshcha osvita Ukrainy (Higher education of Ukraine)*. Dodatok 3 do № 1, Tom II. Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykhohoho-pedahohichni chytannia», 31–36 (In Ukrainian).

6. Holubieva I. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy navchannia obdarovanykh uchniv – predstavnykiv riznykh kultur ta movnoho rozmaittia u SShA. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 2 (82), 41–44 (In Ukrainian).

7. Kushnir V., Kushnir H., Rozhkova N. (2009). Innovatsiini pidkhody do rozvytku tvorchykh zdbnosteï matematychno obdarovanykh uchniv. *Shliakh osvity (The path of education)*, 4, 9–16 (In Ukrainian).

8. Demchenko V. (2014). Psykhohoho-pedahohichni osoblyvosti profesiinoï kompetentnosti pedahohichnykh kadriv, yaki pratsiuiut z obdarovanymy uchniamy, ta orhanizatsiino-metodychni zasady yikh formuvannia zasobamy systemy naukovo-metodychnoi roboty. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 2 (78), 55–58 (In Ukrainian).

9. Sokurenko O. (2015). Pidhotovka pedahohiv do roboty z obdarovanymy uchniamy. *Nova pedahohichna dumka (New pedagogical thought)*, 1 (81), 48–51 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.

Дем'янчук Анатолій Степанович, д.пед.н., професор, ректор
Марчук Оксана Олександрівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри
педагогіки (Міжнародний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне), oxanna442@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті досліджено психолого-педагогічні особливості формування патріотичних якостей у старших дошкільників. Виокремлено три основних складових патріотизму дошкільника – когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти. Обґрунтовано, що під поняттям патріотичне виховання у дошкільному навчальному закладі слід розуміти взаємодію вихователя і дітей, що спрямована на розкриття і формування в здобувачів дошкільної освіти загальнолюдських моральних якостей, залучення їх до джерел національної культури України.

Ключові слова: патріотизм, дошкільники, педагогіка, психологія, формування.

Demianchuk Anatolii Stepanovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector, **Marchuk Oksana Oleksandrivna**, Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), oxanna442@ukr.net

THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PECULIARITIES OF THE SENIOR PRESCHOOLERS' PATRIOTISM FORMATION

Abstract.

Introduction. The main task of each state is to bring up the real patriotic people. Now it is very important for the Ukrainian society. The patriotic upbringing of children must be carried out in accordance with the requirements and guidelines of the programs.

Purpose. The purpose of the article is to learn the psychological and pedagogical peculiarities of formation of patriotic qualities in senior preschoolers.

Methods. The paper uses methods for analyzing useful studying children in Ukrainian kindergartens, comparing the results at the beginning and at the end of the scientific research.

Results. In the article the psychological and pedagogical peculiarities of formation of patriotic qualities in senior preschoolers are investigated. The

preschooler possesses with three main components of patriotism – cognitive, emotional and activity ones. It is substantiated that under the concept of patriotic education in a preschool educational establishment it is necessary to understand interaction of the educator and the children, aimed at the disclosure and formation of the universal qualities of preschoolers in the pre-schoolers' education, their attraction to the sources of the national culture of Ukraine.

Originality. *The psychologists have conducted investigation and found that the basis of the preschoolers' patriotism is the developed mechanism of action through formation of a system of conditional and unconditioned reflexes. A factor in formation of patriotic qualities in the mindset of preschoolers is the systematic inclusion of psychological emotions. In kindergartens, educators must create the appropriate development environment, increase the interest of their students in the life of Ukrainian people, their historical past, in the nature of Ukraine through activation of artistic and speech activities in everyday life and in special classes, they involve children to communicate in Ukrainian.*

Conclusion. *The content of this educational work is determined according to the age of preschoolers, their knowledge, psychic characteristics, national identity, conditions of life and environment. The current Ukrainian society needs such educators of elementary educational establishments that are deeply aware of their important mission of forming the national-patriotic outlook of young generation.*

Key words: *patriotism, preschoolers, pedagogy, psychology, formation.*

Кризові явища українського суспільства останніх років виявили низку прогалин у формуванні патріотичних почуттів, особливо у східних регіонах України. Сензитивним для формування основ патріотизму є дошкільний вік, адже тоді відбувається формування свідомості, інтенсивно розвиваються почуття та емоції. Необхідність виховання у дітей дошкільного віку патріотичної свідомості задекларовано в сучасних освітніх документах (Законі України «Про дошкільну освіту» [1], «Базовому компоненті дошкільної освіти» [2]), чинних навчальних програмах дитячих садочків, дошкільних студій, центрів розвитку дитини тощо. Окрім того, потреба у вдосконаленні шляхів формування патріотичних якостей у дітей дошкільного віку зумовлена прийняттям концепції Нової української школи [3] та входженням України в єдиний освітній простір Європи.

Проблеми виховання патріотичних якостей в старших дошкільників досліджено в наукових працях О. Запорожця, В. Котирло, С. Ладивір, Г. Люблінської, Т. Піроженко. На думку науковців А. Богуш та Н. Лисенко, новоутворення, що з'являються у психіці дитини в старшому дошкільному віці, дають можливість і породжують необхідність спеціальної роботи вихователів з дітьми в дусі патріотичного виховання [4].

Метою статті є дослідження психолого-педагогічні особливостей формування патріотичних якостей у старших дошкільників та вироблення рекомендацій щодо виховання патріотизму у дошкільних закладах.

Перебування дитини в дитячому садочку сприяє соціалізації особистості, відтак навчає її поведінки в соціумі, визначає її ставлення до оточуючого світу, формує її ставлення до нації. В умовах освітнього середовища дитячого садочка дитина вперше зустрічається з поняттям рідний край, вітчизна, нація, культура тощо. Завдяки народознавчим ігровим центрам, куточкам краєзнавства у народному стилі, різноманітним виховним заходам патріотичного спрямування дошкільнята знайомляться з національними святами, народними піснями, фольклором, що сприяє формуванню в них патріотизму.

Під патріотичним вихованням у дошкільному навчальному закладі розуміється взаємодія вихователя і дітей у щоденній суспільній діяльності та спілкуванні, що спрямована на розкриття і формування в дітей загальнолюдських моральних якостей, залученні до джерел національної культури, природи України.

Аналіз навчальних програм та «Базового компоненту дошкільної освіти як державного стандарту» [2] передбачає вивчення із дітьми таких понять, як: «держава»; «народ»; «людство». Згідно цих вимог вихованці дитячих садочків повинні бути ознайомлені зі своїми правами та обов'язками. Окрім того, програма передбачає формування у дітей національної культури, що є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, совісті, честі, гідності, громадянськості та виховання у дітей поваги до історичного минулого, що формує у них основи патріотизму та інтернаціоналізму. Розвиток національно-патріотичних почуттів до Вітчизни у дітей ґрунтується на доброзичливому ставленні до представників інших національностей, опануванні елементарної етики міжнаціональних стосунків, вихованні турботи про старших людей, одиноких пенсіонерів, дітей-сиріт, воїнів АТО, прагненні допомогти, формуванні гуманних почуттів, уявлень про найкращі людські риси.

Дитина старшого дошкільного віку повинна добре знати, як називається країна, у якій вона живе, столицю України, своє рідне місто (село), відомі пам'ятки культури, особливості природи рідного краю, національності людей, атрибути народного одягу. «Варто не забувати, що патріотичне виховання дитини починається з сім'ї, адже дитина – її дзеркало; як у краплині води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька..., а тому потрібно виховувати повагу до своєї родини та гордість за неї, відроджувати почасті втрачені в наші дні поняття сімейної історії, реліквії» [5, с. 53].

Доцільно виділити три основних складових компоненти патріотизму дошкільника – когнітивний, емоційний і діяльнісний.

Когнітивний компонент охоплює знання дитини з історії її країни, елементи народного одягу, національні символи, звичаї, традиції, обряди, пісні. Саме ця складова забезпечує зміст роботи з формування основ патріотизму. Знання служать фундаментом для вироблення в дошкільника його ставлення до нації, служать індикатором його належності до окремого етносу.

Емоційний компонент охоплює стійкі оцінювальні ставлення і судження, систему моральних, гуманістичних цінностей дитини в національному руслі.

Діяльнісний компонент містить уміння і навички дитини дошкільного віку, що відображаються в її щоденній поведінці. Цей компонент передбачає свідоме виконання дій, які пов'язані із народними святами та державними символами. Оскільки життєвий досвід здобувача дошкільної освіти обмежується грою, спілкуванням з іншими дітьми і дорослими, то діяльнісний компонент, як основа патріотизму, формується завдяки соціалізації та залучення дитини до суспільної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Основні складові компоненти патріотизму дітей старшого дошкільного віку

Усталеним фундаментом патріотизму у дошкільників є відпрацьований механізм дії завдяки формуванню системи умовних та безумовних рефлексів. О. Каплуновська акцентує увагу на необхідності привчання дітей до усталених в суспільстві норм поведінки, особливо, щодо вияву поваги до національних символів, народних традицій, вірувань [6, с. 143].

Нами виділено окремі психологічні механізми щодо формування патріотизму та національної менталітету у дітей.

Першим чинником виступає приклад дорослих як взірць для імітації поведінки. Зауважимо, що при цьому важливу роль відіграє близький дорослий (батько, мати, дідусь, бабуся, родичі, вихователі). Дослідниця Н. Гавриш з цього приводу зауважила, що «першорядне значення для виховання національно-патріотичних почуттів у дошкільнят має приклад

дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно позитивне ставлення до ідей та явищ дійсності, ніж починають засвоювати знання про них» [7, с. 4]. Педагогічний досвід засвідчує, що істинні патріотичні почуття породжують в душі дитини справжні патріоти – батьки, родичі, вчителі, які радіють успіхам українських спортсменів, учених, співаків, космонавтів; на власному прикладі демонструють любов до всього українського, прагнуть до розбудови української державності, розмовляють українською мовою.

Другим чинником формування патріотичних якостей в свідомості дошкільника є систематичне включення психологічних емоцій. Емоційний компонент в структурі патріотизму є, на даному віковому етапі, «провідним, оскільки впродовж дошкільного дитинства емоції залишаються генетичними формами регуляції поведінки й формування інтелектуальної сфери» [8, с. 253].

Третій чинником, який формує патріотичні почуття у дитини є механізм щоденного регулювання психіки і поведінки дитини. Відтак необхідно щодня включати в ігри дитини елементи національно-патріотичного виховання, розучувати з нею українські лічилки, скоромовки, читати українські народні казки тощо.

Аналіз літератури із дитячої психології засвідчив, що при формуванні патріотичних якостей дитини слід задіювати основні форми прояву психіки особистості. Зазначимо, що вони включають психічні процеси, стани та властивості [9].

Відповідно до цього, впродовж 2016–2018 рр. у дитячих садочках Рівненщини було впроваджено новітню психолого-педагогічну методику інтенсивного вивчення народознавства, спрямовану на розвиток патріотичних якостей дошкільників. До її реалізації активно долучилися студенти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, які проходили активну практику на базі дошкільних навчальних закладів. Так, при роботі із дітьми було впроваджено українознавчі елементи при проведенні усіх занять. Із старшими дошкільниками було проведено заняття на такі теми: «Хто такі козаки?»; «Відомі постаті української історії»; «Моя родина – моя гордість»; «Україна на карті світу».

Вихователі намагалися створити відповідне розвивальне середовище для підвищення інтересу своїх вихованців до життя українського народу, його історичного минулого, до природи України шляхом активізації художньо-мовленнєвої діяльності, як у повсякденному житті, так і на спеціальних заняттях залучати дітей до спілкування українською мовою. Цікавим для дітей було проведення мовознавчого свята «Гість студії», на якому у формі телепрограми дошкільники розповідали про своїх улюблених казкових героїв.

При проведенні занять патріотичного спрямування ми активно задіювали основні форми прояву психіки. Проаналізуємо види вправ, які були використані нами для розвитку основних психічних процесів.

Для тренування *пам'яті* ми розучували із дітьми українські скоромовки, загадки, вчили їх переказувати народні казки та легенди. На розвиток та концентрацію *уваги* були спрямовані завдання творчого характеру на зразок: а) виправити помилки у зображенні козака; б) знайти відмінності у двох малюнках, на яких зображено український пейзаж; в) з'єднати однакові малюнки національного змісту; г) знайти однакові зображення українських писанок, елементів народного костюма тощо.

Велику кількість вправ було спрямовано на формування *уяви* дітей дошкільного віку. Вихователі використовували нетрадиційні форми занять: гра-фантазія «Життя на Запорізькій січі», заняття-посиденьки «В гостях у Мудрої дівчини», заняття-вікторина «Моя земля – земля моїх батьків».

Нами було використано тексти із підручників для волинських початкових шкіл та журналів початку ХХ століття. Так, вихованці сучасних дошкільних установ вивчали такі народні байки із «Абетки правопису» Д. Тихомирова: «Вовк та пастухи», «Два велетні», «Орел і Кури», «Жадність Щуки», «Лев та Лисиця» [10].

До виховної роботи у дитячих садочках було залучено ветеранів АТО, які на зустрічах із дітьми наголошували на необхідності любити вітчизну та бути готовими стати на її захист. Наприклад, у дитячому садочку № 33 «Вербиченька» м. Рівне відбулася зустріч здобувачів дошкільної освіти із ветераном АТО кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри біології Р. Р. Шикулою, на якій було обговорено важливість збереження миру в Україні та світі.

Зазначимо, що важливим елементом патріотичного виховання є наявність в закладах дошкільної освіти відповідної матеріальної та навчальної бази, тому вихователі підбирали для проведення занять із дітьми відповідну наочність, обладнання, що містило українознавчі елементи. В ході проведення занять було використано куточки національної символіки, української духовності.

Результати спостережень за поведінкою дошкільників, аналіз бесід із ними засвідчили про стрімке зростання рівня патріотизму у дошкільників, які засвідчили про дієвість нашої методики та краще засвоєння дітьми знань про історію рідного краю, розуміння державотворчих процесів. Окрім того, в дітей значно покращилася, пам'ять, уява, творче та асоціативне мислення, розвиток зв'язного мовлення.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що патріотичне виховання дітей повинно здійснюватися відповідно до вимог та настанов діючих програм. Створення національно-патріотичного розвивального середовища у закладах дошкільної освіти повинно передбачати оформлення українського куточку національної та народної символіки;

підбір збірок віршів про Україну, Київ, український народ, рідну природу, Батьківщину; формування бібліотеки українського фольклору (народні казки, прислів'я, легенди, скоромовки, лічилки, загадки, заклички, колісанки, народні ігри, тощо) укладання фонотеки українських народних пісень, колискових, колядок та щедрівок; підбір та узагальнення дидактичних ігор на закріплення знань про Україну; залучення батьків та національно-свідомої громадськості до виховних заходів. Успіх дітей щодо формування в них основ громадянсько-патріотичних почуттів забезпечується засвоєнням проаналізованих методів, вдало підібраних прийомів та засобів патріотичного виховання, які повинні використовуватися не лише вихователями дошкільних установ у їх повсякденній діяльності, а й іншими учасниками освітнього процесу.

Сьогодні постала необхідність виховувати у підростаючого покоління повагу до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), до прав людини, толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей, щоб в майбутньому вони могли проявити готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III (Із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Базовий компонент дошкільної освіти як Державний стандарт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita> (дата звернення: 25.03.2019).
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ, 2018. 160 с.
4. Богуш А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 2011. 398 с.
5. Лящук Л. Виховувати патріотів Батьківщини змалку. *Початкова школа*. 2016. № 9. С. 52–53.
6. Каплуновська О. М., Кичата І. І., Палець Ю. М. Україна – моя Батьківщина: конспекти занять із національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль, 2017. 240 с.
7. Гавриш Н. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*, 2015. № 8. С. 2–7.
8. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. *Освіта регіону*. 2011. № 2. С. 253–257.
9. Основні форми прояву психіки особистості. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/icgn/7prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_zaochforma/r1-3.html (дата звернення: 29.03.2019).
10. Тихоміров Д. Азбука правописання. Москва, 1897. 89 с.

References

1. *Zakon Ukrainy (Law of Ukraine)*. (2001). «Pro doshkilnu osvitu» vid 11.07.2001 p. № 2628-III (Iz zminamy ta dopovnenniamy).: <https://zakon.help/law/2628-III> (Last accessed: 25.03.2019) (In Ukrainian).

2. Bazovyy komponent doshkilnoi osvity yak Derzhavnyj standart : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita> (data zvernennya: 25.03.2019) (In Ukrainian).
3. Bibik N. M. (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlya vchytelia. Kyiv (In Ukrainian).
4. Bogush A., Lysenko N. (2011). Ukrainske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi, Kyiv (In Ukrainian).
5. Lyashhuk L. (2016). Vychovuvaty patriotiv Batkivshchyny zmaluku *Pochatkova shkola. (Primary school)*, 9, 52–53 (In Ukrainian).
6. Kaplunovska O. M., Kychata I. I., Palets Yu. M. (2017). Ukraina – moia Batkivshchyna: konspekty zaniat iz natsionalno-patriotychnoho vychovannia ditei doshkilnogo viku. Ternopil (In Ukrainian).
7. Gavrysh N. (2015). Natsionalno-patriotychne vychovannia u sytuatsii socialnoho nespokoju: zminiuiemo pidkhody. *Doshkilne vychovannia (Preschool upbringing)*, 8, 2–7 (In Ukrainian).
8. Babii N. (2011). Osoblyvosti etnopsycholohichnykh uiavlennia ditei starshoho doshkilnogo viku *Osvita rehionu (The region education)*, 2, 253–257 (In Ukrainian).
9. Osnovni formy proiavu psyhiky osobystosti. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu_zaochforma/r1-3.html (Last accessed: 29.03.2019) (In Ukrainian).
10. Tykhomyrov D.(1987). *Azbuka pravopisaniya*. Moskva (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Джунь Йосип Володимирович д.фіз-мат.н., професор, завідувач кафедри математичного моделювання, **Лотюк Юрій Георгійович**, к.пед.н., доцент, доцент кафедри математичного моделювання (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука), josif-june@rambler.ru

МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ СТАТИСТИЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ В ПЕДАГОГІЦІ ТА ПСИХОЛОГІЇ

***Анотація.** У статті обґрунтовано методикою комп'ютерного розв'язування задачі встановлення статистичної закономірності досліджуваного явища на основі вибірки емпіричних даних. Розглянуто алгоритм розв'язування такої задачі в залежності від того, в якому вигляді отримані емпіричні дані – в не згрупованому чи згрупованому. Розкрито, що ця методика значно полегшує і привидишує відкриття статистичних закономірностей, необхідних для педагогічних та психологічних досліджень, на основі застосування найсучасніших математичних підходів і їх програмного забезпечення. Створено, апробовано та запрограмовано у математичному пакеті MathCad алгоритм обчислення статистичних кумулят К. Пірсона для згрупованих та не згрупованих даних, за допомогою яких встановлюють статистичні закономірності за методикою Е. Пірсона та Х. Хартілі.*

***Ключові слова:** встановлення статистичних закономірностей, статистична вибірка, аналіз емпіричних даних в педагогіці і психології.*

Dzun Yosyp Volodymyrovych, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head of the Department of Mathematical Modeling, **Lotiuk Yurii Georgiiovich**, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), josif-june@rambler.ru

THE METHOD OF DETERMINING THE STATISTIC PATTERNS IN PEDAGOGIC AND PSYCHOLOGY

Abstract.

***Introduction.** The article deals with the computer-aided methodology of solving problems of determining the statistic patterns, which is based on the investigation of the sample of empirical data. The algorithm of solving such problems is considered depending on the form of obtained empirical data (ungrouped or grouped). This methodology is based on the application of modern mathematical approaches and software and enables to discover statistic patterns which are necessary for pedagogical and psychological research.*

Purpose. To introduce the teachers and psychologists with the modern method of determining the statistic patterns and the results of pedagogical and psychological surveys, tests and research.

Methods. To determine the statistic patterns, the theory of K. Pearson curves in a differential form and the method of identification of the mathematical form of distribution, which is established on the basis of empirical data and reflects the established pattern.

Results. The authors developed the method of determining the statistic patterns based on empirical data used in pedagogic and psychology.

Most often these or other regularities are expressed in the form of statistical partition. However, a few teachers know the way of finding a statistical partition that reflects the studied pattern because the methodology of this procedure was developed by the prominent English mathematician E. Pearson, and was intended for specialists in mathematics so only a few of teachers or psychologists are familiar with it. Therefore, in this article the algorithm of determining the statistical patterns is established in detail, it allows to use this method in pedagogical practice mathematically competently.

The authors developed recommendations that provide an operative, mathematically sound and computer-based ways of solution to the problem of determining a statistical pattern, which is a subject to the investigated pedagogical phenomenon and is based on empirical data. The algorithm for solving this problem is considered depending on the state in which we have empirical data (in ungrouped or grouped).

Originality. For the first time the method of determining the statistic patterns in pedagogic and psychology is highlighted at the appropriate mathematical level, and the computer method for the detection of statistical regularities by empirical data is proposed. It allows you to search on a modern, mathematical level with the maximum automation of the prose's of determination of new regularities with the help of two recommended computer programs in the mathematical package MathCad.

Conclusion. The described method of determining the statistic patterns and automation of necessary computing is a new and useful theoretically and practically means, which greatly simplifies and facilitates statistical researches of teachers and psychologists. It essentially facilitates and accelerates the discovery of statistical patterns necessary for pedagogy and psychology, based on the application of the most advanced mathematical approaches and their software.

Key words: to determine the statistic patterns, statistical sampling, analysis of empirical data in pedagogic and psychology.

В педагогічних, і особливо в психологічних дослідженнях досить часто приходиться мати справу з обробкою різноманітних статистичних даних. Багато досліджень, присвячені застосуванню статистичних методів в педагогії і психології, починаючи від знакового видання Дж. Гласс і Дж. Стенлі [1] та закінчуючи посібниками [2–4] і сучасними розробками [5–9].

При обробці статистичних даних в педагогії і психології однією з найбільш важливих задач є встановлення статистичних закономірностей, оскільки саме вони є дороговказом до дії педагога чи психолога. Проте, на

превеликий жаль, в посібниках по обробці статистичних даних відсутні конкретні рекомендації як саме відкривати ці закономірності.

Найчастіше ті чи інші закономірності виражаються у вигляді статистичних розподілів. Проте, яким чином знайти статистичний розподіл, який відображає досліджувану закономірність, знає мало хто з педагогів. Справа в тому, що методика цієї процедури, яка розроблена видатним англійським математиком Е. Пірсоном, опублікована ще в радянські часи і то як пояснення до таблиці 4.13 в [11, с.101 і 340]. Ця публікація призначена для фахівців-математиків, тому, мало хто з педагогів чи психологів знає про цю методику. Окрім того, ознайомлення з самою методикою встановлення статистичної закономірності в [11] недостатнє для того, щоб математично грамотно і на сучасному рівні застосувати її у педагогічній практиці, чи у практиці психологів.

Метою нашого дослідження є розробка рекомендацій, які забезпечать оперативне, математично обґрунтоване, комп'ютерне розв'язання задачі встановлення статистичної закономірності, якій підкоряється досліджуване педагогічне явище, на основі емпіричних даних. Тобто, ми розглядаємо алгоритми розв'язування цієї задачі в залежності від того, в якому стані ми маємо емпіричні дані – в не згрупованому чи згрупованому вигляді.

Розглянемо коротко теорію методу, який ґрунтується на диференційному представленні сімейства кривих К. Пірсона [10, с. 101]:

$$\frac{y'}{y} = -\frac{x + c_1}{c_0 + c_1x + c_2x^2}, \quad (1)$$

де y – щільність розподілу, а початком відліку для x є середнє.

Розв'язок диференціального рівняння (1) залежить від сталих c_0, c_1, c_2 , які в свою чергу залежать від квадрату асиметрії $A^2 = \beta_1$, і куртозису β_2 [11, с.101]:

$$c_0 = \sigma^2(4\beta_2 - 3\beta_1)/b; \quad c_1 = \sigma\sqrt{\beta_1(\beta_2 + 3)}/b; \quad c_2 = (2\beta_2 - 3\beta_1 - 6)/b. \quad (2)$$

$$b = 2(5\beta_2 - 6\beta_1 - 9); \quad \sigma^2 = \mu_2; \quad \beta_1 = \mu_3^2 / \mu_2^3; \quad \beta_2 = \mu_4 / \mu_2^2; \quad (3)$$

$$\mu_r = \int_{l_1}^{l_2} x^r f(x) dx; \quad r = 2, 3, 4; \quad \mu_0 = 1; \quad \mu_1 = 0. \quad (4)$$

Значення l_1 і l_2 в (4) є границями дійсної області визначення щільності імовірності $f(x)$.

Вид тієї чи іншої статистичної закономірності, яку ми шукаємо, залежить від значень β_1 і β_2 , які обчислені для досліджуваного емпіричного розподілу, тобто, по реальних визначених на комп'ютері значеннях β_1 і β_2 ми

встановлюємо по рис.1 номер кривої К. Пірсона. Цей номер дозволяє знайти шукану нами закономірність. Математичну форму кривої Пірсона, за її номером ми встановлюємо по довіднику [12, с.133], або, як зазначено у [13, с. 273–303]. Виписавши математичну форму знайденої кривої по її номеру ми можемо повідомляти широкий загал педагогів і психологів про відкрити закономірність.

На рис. 1 точка 1 відповідає вибірці для не згрупованих даних $\beta_1=0.013$ і $\beta_2=2.650$, а точка 2 – для згрупованих даних $\beta_1=0.194$ і $\beta_2=2.685$.

Як бачимо, для встановлення статистичної закономірності для досліджуваного явища зовсім не потрібно заглиблюватися в теорію сімейства кривих К. Пірсона, які охоплюють майже всі винайдені людством розподіли. Достатньо лише обчислити на комп'ютері вихідні значення β_1 і β_2 для досліджуваного статистичного розподілу.

Зауважимо також, що графік на рис. 1 винайшов не сам К. Пірсон, а його син Е. Пірсон у співавторстві з Х. Хартлі [14].

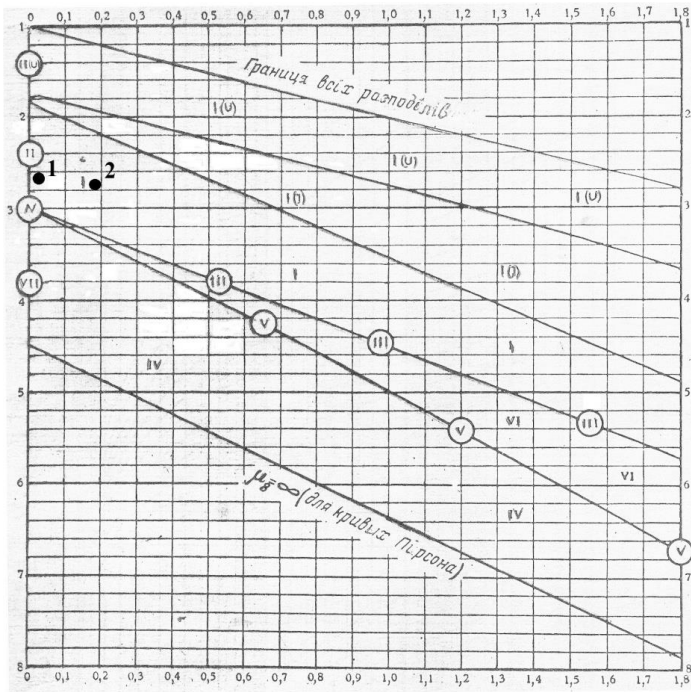

Рис. 1. Графік для визначення статистичної закономірності по номеру кривої К. Пірсона в залежності від величин β_1 і β_2

Розглянемо тепер робочі формули для обчислення значень β_1 і β_2 для незгрупованих даних. Алгоритм таких обчислень складається із трьох стадій:

1. Обчислюємо середнє арифметичне \bar{x} і центральні вибіркові моменти m_r за такими формулами:

$$\bar{x} = \sum_{i=1}^n x_i / n; \quad m_r = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^r / n, \quad (5)$$

де x_i – масив даних; n – обсяг вибірки; r – порядок центрального вибіркового моменту; $r = 2, 3, 4$.

2. В моменти m_2, m_3, m_4 вводимо поправки на зміщення за формулами [15, с. 386]:

$$\begin{aligned} \mu_2 &= \frac{n}{n-1} m_2; & \mu_3 &= \frac{n^2}{(n-1)(n-2)} m_3; \\ \mu_4 &= \frac{n(n^2 - 2n + 3)}{(n-1)(n-2)(n-3)} m_4 - \frac{3n(2n-3)}{(n-1)(n-2)(n-3)} m_2^2 \end{aligned} \quad (6)$$

3. Обчислюємо β_1 і β_2 за формулами:

$$\beta_1 = \mu_3^2 / \mu_2^3; \quad \beta_2 = \mu_4 / \mu_2^2 \quad (7)$$

Тепер подамо програму обчислення β_1 і β_2 в MathCad:

The screenshot shows the following MathCad code:

```

n := rows(x)
x_seredn := (sum(x_i, i=1..n)) / n
m2 := (sum((x_i - x_seredn)^2, i=1..n)) / n
m3 := (sum((x_i - x_seredn)^3, i=1..n)) / n
m4 := (sum((x_i - x_seredn)^4, i=1..n)) / n
mu2 := (n / (n - 1)) * m2
mu3 := (n^2 / ((n - 1) * (n - 2))) * m3
mu4 := (n * (n^2 - 2 * n + 3) / ((n - 1) * (n - 2) * (n - 3))) * m4 - (3 * n * (2 * n - 3) / ((n - 1) * (n - 2) * (n - 3))) * m2^2
beta1 := (mu3^2 / mu2^3)
beta2 := (mu4 / mu2^2)

```

Рис. 2. Робочий аркуш математичного пакету MathCad реалізації алгоритму обчислення величин β_1 і β_2 по незгрупованих даних, програма 1

В якості прикладу для застосування програми 1 нами взято результати IQ тестування 80 магістрів факультету кібернетики Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (МЕГУ) (Табл. 1). Результати розрахунку такі: $\beta_1=0.013$ і $\beta_2=2.650$. Якщо на рис. 1 нанести точку з такими координатами то вона знаходиться в області кривої Пірсона I типу (β -розподіл), але дуже близько, фактично на лінії розділу Пірсона II типу і поблизу точки N, яка відповідає закону нормального розподілу. Якщо оцінити приблизні похибки координат β_1 і β_2 , відповідно σ_{β_1} і σ_{β_2} , що дуже просто зробити за формулами [15, с. 391]:

$$\sigma_{\beta_1} = 2\sigma_A = 2\sqrt{\frac{6}{n}} = 2\sqrt{\frac{6}{80}} = 0.548; \quad \sigma_{\beta_2} = \sqrt{\frac{24}{n}} = 2\sqrt{\frac{24}{80}} = 1,095$$

Це свідчить, що: $\sigma_{\beta_1} \gg \beta_1$; $\sigma_{\beta_2} > (3 - 2,650) = 0,350$.

Таким чином, якщо навколо точки з координатами $\beta_1=0.013$ і $\beta_2=2.650$ провести коло радіусом $R=1.96*0.548-1.074$, то це коло накріє точку N – найпростіший і найпривабливіший закон розподілу – нормальний закон. Отже, ми показали, що із імовірністю 0.95% можна вважати, що розподіл значень IQ тестування є нормальним.

Таблиця 1

Результати IQ тестування 80 магістрів факультету кібернетики Міжнародного економіко гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (грудень 2018р. n=80)

58.5	76.7	96.9	116.7	63.7	84.9	85.2	116.9	137.9	158.9
159.2	148.4	127.7	116.5	95.3	84.7	143.6	148.6	127.3	169.9
74.6	148.5	95.4	106.3	127.6	148.5	95.6	106.2	127.5	169.8
64.7	84.9	105.9	116.8	127.2	148.3	95.5	116.5	116.8	148.7
74.3	95.3	116.7	127.3	74.4	85.1	6.2	127.8	138.4	74.2
127.7	95.4	116.9	127.6	95.6	86.2	127.7	95.7	106.3	127.3
95.5	106.4	116.6	95.5	116.5	116.8	102.0	127.4	106.1	116.9
42.4	28.3	74.5	106.5	95.5	127.4	138.0	160.5	159.1	178.5

Розглянемо алгоритм обчислення значень β_1 і β_2 для згрупованих даних, тобто, по гістограмі. Потрібно зауважити, що нинішня методика розрахунку числа інтервалів гістограми дещо застаріла і вимагає деяких коректив. По перше, правило Старджеса [15]:

$$R = 1 + 3.332 \log n \quad (8)$$

для розрахунку числа інтервалів гістограми є застарілим і його рекомендується застосовувати при обсягах вибірок $n < 500$ [10,17]. Але в наш час, у зв'язку з автоматизацією експериментів обсяги вибірок n значно зросли і часто є так, що $n > 500$. В цьому разі потрібно користуватись правилом, основаному на теорії інформації Шенона, а саме – оптимальна кількість розрядів гістограми, [17]:

$$R = 0,51\sqrt{n} \quad (9)$$

Ширина розряду гістограми Δ , як відомо, обчислюється за формулою:

$$\Delta = (x_{\max} - x_{\min}) / R = \rho / R, \quad (10)$$

де x_{\max}, x_{\min} – максимальне та мінімальне значення в ряду з n спостережень; ρ – розмах варіації ознаки.

Як правило, Δ округляють до цілих чисел, або до чисел, зручних для групування.

Алгоритм обчислення величин β_1 і β_2 за згрупованими даними ділять на чотири етапи:

1. Обчислюють середнє арифметичне зважене і вибіркві моменти за формулами:

$$\bar{x}_{\hat{c}a} = \sum_{i=1}^k x_i n_i / \sum_{i=1}^k n_i, \quad m_r = \sum_{i=1}^k (x_i - \bar{x}_{\hat{c}a})^r / \sum_{i=1}^k n_i, \quad r = 2, 3, 4.$$

де x_i – середини інтервалів гістограми; n_i – частоти, $i = 1, 2, \dots, k$.

2. Вводять в m_r поправки Шеппарда за групування за формулами [15, с. 396]:

$$\mu_2' = m_2 - \frac{\Delta^2}{12}; \quad \mu_3' = m_3; \quad \mu_4' = m_4 - \frac{m_2}{2} \Delta^2 + \frac{7}{240} \Delta^4; \quad (11)$$

3. Вводять в μ_r' поправки за зміщення [15, с. 386]

$$\begin{aligned} \mu_2 &= \frac{n}{n-1} \mu_2'; & \mu_3 &= \frac{n^2}{(n-1)(n-2)} \mu_3' \\ \mu_4 &= \frac{n(n^2 - 2n + 3)}{(n-1)(n-2)(n-3)} \mu_4' - \frac{3n(2n-3)}{(n-1)(n-2)(n-3)} (\mu_2')^2. \end{aligned} \quad (12)$$

4. Обчислюють значення β_1 і β_2 :

$$\beta_1 = \frac{\mu_3'}{\mu_2'^2}; \quad \beta_2 = \frac{\mu_4'}{\mu_2'^2}. \quad (13)$$

Далі подаємо програму для обчислення значень β_1 і β_2 за згрупованими даним:

$$n_{\text{vibor}} := \text{cols}(\text{Rozpodil}) \quad n_{\text{vibor}} = 10$$

$$\Delta := \text{Rozpodil}_{1,2} - \text{Rozpodil}_{1,1} \quad \Delta = 9.6$$

$$X := \frac{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} (\text{Rozpodil}_{1,i} \cdot \text{Rozpodil}_{2,i})}{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} \text{Rozpodil}_{2,i}} \quad X = 58.112$$

$$m_2 := \frac{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} [(\text{Rozpodil}_{1,i} - X)^2 \cdot \text{Rozpodil}_{2,i}]}{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} \text{Rozpodil}_{2,i}} \quad m_2 = 353.104$$

$$m_3 := \frac{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} [(\text{Rozpodil}_{1,i} - X)^3 \cdot \text{Rozpodil}_{2,i}]}{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} \text{Rozpodil}_{2,i}} \quad m_3 = -2.813 \times 10^3$$

$$m_4 := \frac{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} [(\text{Rozpodil}_{1,i} - X)^4 \cdot \text{Rozpodil}_{2,i}]}{\sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} \text{Rozpodil}_{2,i}} \quad m_4 = 3.366 \times 10^5$$

$$\mu_{2\text{shep}} := m_2 - \frac{\Delta^2}{12} \quad \mu_{2\text{shep}} = 345.424$$

$$\mu_{3\text{shep}} := m_3 \quad \mu_{3\text{shep}} = -2.813 \times 10^3$$

$$\mu_{4\text{shep}} := m_4 - \frac{m_2}{2} \cdot \Delta^2 + \frac{7}{240} \cdot \Delta^4 \quad \mu_{4\text{shep}} = 3.206 \times 10^5$$

$$n_{\text{vib}} := \sum_{i=1}^{n_{\text{vibor}}} \text{Rozpodil}_{2,i} \quad n_{\text{vib}} = 356$$

$$\mu_2 := \frac{n_{\text{vib}}}{n_{\text{vib}} - 1} \cdot \mu_{2\text{shep}} \quad \mu_2 = 346.397$$

$$\mu_3 := \frac{n_{\text{vib}}^2}{(n_{\text{vib}} - 1) \cdot (n_{\text{vib}} - 2)} \cdot \mu_{3\text{shep}} \quad \mu_3 = -2.836 \times 10^3$$

$$\mu_4 := \frac{n_{\text{vib}} \cdot (n_{\text{vib}}^2 - 2 \cdot n_{\text{vib}} + 3)}{(n_{\text{vib}} - 1) \cdot (n_{\text{vib}} - 2) \cdot (n_{\text{vib}} - 3)} \cdot \mu_{4\text{shep}} - \frac{3 \cdot n_{\text{vib}} \cdot (2 \cdot n_{\text{vib}} - 3)}{(n_{\text{vib}} - 1) \cdot (n_{\text{vib}} - 2) \cdot (n_{\text{vib}} - 3)} \cdot \mu_{2\text{shep}}^2 \quad \mu_4 = 3.222 \times 10^5$$

$$\beta_1 := \frac{\mu_3^2}{\mu_2^3} \quad \beta_1 = 0.194 \quad \beta_2 := \frac{\mu_4}{\mu_2^2} \quad \beta_2 = 2.685$$

Рис. 3. Робочий аркуш математичного пакету MathCad реалізації алгоритму обчислення величин β_1 і β_2 за згрупованими даними

Обчисливши значення β_1 і β_2 знаходимо на рис. 1 номер кривої К. Пірсона, а у довіднику [12, с. 133] математичну форму досліджуваної закономірності.

В якості прикладу для застосування програми 2 ми скористалися гістограмою показника самооцінки особи за стобальною шкалою методики Дж. Менстера і Р. Корзіні [18], рис. 4.

$$\text{Rozpodil} := \begin{pmatrix} 4.8 & 14.4 & 24 & 33.6 & 43.2 & 52.8 & 62.4 & 72 & 81.6 & 91.2 \\ 3 & 8 & 13 & 35 & 42 & 58 & 74 & 63 & 45 & 15 \end{pmatrix}$$

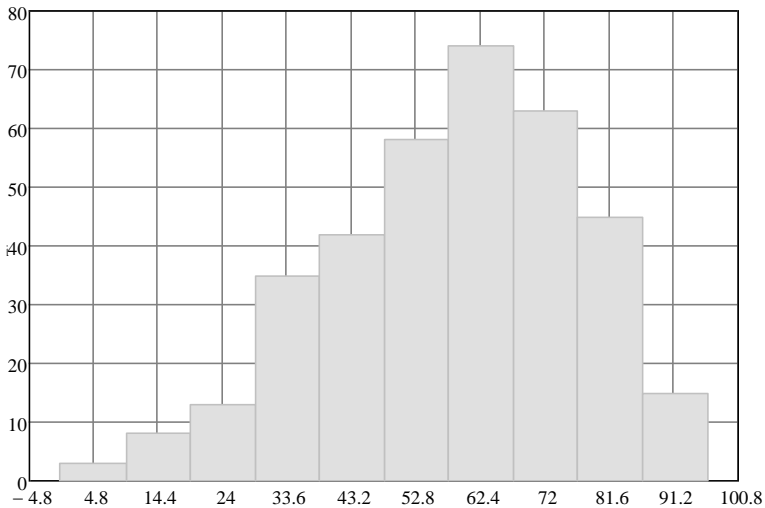

Рис. 4. Гістограма показника самооцінки особи за шкалою методики Дж. Менстера і Р. Корзіні

За даними рис. 4 ми отримали значення характеристик $\beta_1=0.194$ і $\beta_2=2.685$, які знаходяться в області кривої Пірсона I типу (β -розподіл). Обчислюємо наближені похибки координат за тією ж схемою, що і при розв'язуванні першої задачі:

$$\sigma_{\beta_1} = 2\sqrt{\frac{6}{356}} = 0.260 \quad \sigma_{\beta_2} = 2\sqrt{\frac{24}{356}} = 0,519.$$

Круг радіусом $R_2 = 1,96 * 0,260 = 0,510$ не накриває ніяких інших точок поблизу, а це значить показник самооцінки можна виразити розподілом Пірсона I типу (β -розподілом) з яскраво вираженою лівосторонньою (від'ємною) асиметрією.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропонована комп'ютерна методика виявлення статистичних закономірностей за емпіричними даними, по-перше – дозволяє вести такий пошук на сучасному, математичному рівні; по-друге – максимально автоматизується встановлення нових закономірностей за допомогою рекомендованих комп'ютерних програм. В нашому дослідженні використовується математичний пакет MathCad.

Викладена методика виявлення статистичних закономірностей і автоматизації необхідних обчислень є новим і корисним теоретичним та практичним засобом, який значно спрощує і полегшує статистичні дослідження педагогів і психологів. Вона істотним чином полегшує і пришвидшує відкриття нових статистичних закономірностей, необхідних для педагогічної науки і психології, на основі застосування найсучасніших математичних підходів і їх програмного забезпечення.

Список використаних літературних джерел

1. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. М.: «Прогресс», 1976. 478 с.
2. Наследов А. Д., Тарасов Г. С. Применение математических методов в психологии: Учебное пособие. СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2001. 208 с.
3. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб.: ООО «Речь», 2002. 350 с.
4. Бабенко В. В. Основы теории ймовірностей і статистичні методи обробки даних у психологічних і педагогічних експериментах. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 168 с.
5. Архіпова С. П. Використання методів математичної статистики для перевірки результатів соціально-педагогічного експерименту. *Е-журнал «Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития»*. Вып. № 1, 2009.
6. Джунь Й. В., Суховерхий І. О. Математично-статистичне визначення основних категорій педагогіки. Збірник тез виступів на Міжнародній науково-

практичній конференції: «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті». Рівне: РВЦ МЕГУ. 2015. С. 63–66.

7. Джузь Й. В. Використання середньої арифметичної оцінки в педагогічних та психологічних дослідженнях. *Збірник наукових праць: «Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ»*. Рівне: РВЦ МЕГУ. 2017. № 1 (17). С. 24–29.

8. Джузь Й. В. Використання неklasичної теорії похибок вимірів в сучасних наукових дослідженнях і в навчальній діяльності ВНЗ. *Збірник тез виступів на Міжнародній науково-практичній конференції: «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті»*. Рівне: РВЦ МЕГУ. 2017. С. 80–84.

9. Джузь Й. В. Проблема закону похибок і значення її розуміння в економічних, педагогічних дослідженнях та інтелектуальному аналізі даних. *Збірник тез виступів на Міжнародній науково-практичній конференції: «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті»*. Рівне: РВЦ МЕГУ. 2018. С. 68–70.

10. Большев Л. Н., Смирнов Н. В. *Таблицы математической статистики*. М.: Наука, 1983. 416 с.

11. Джузь Й. В. *Некласическая теория погрешностей измерений*. Ровно: Естеро, 2015. 168 с.

12. Королюк В. С., Портенко Н. И., Скороход А. В., Турин А. Ф. *Справочник по теории вероятностей и математической статистике*. М.: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1985. 640 с.

13. Митропольский А. К. *Техника статистических вычислений*. М.: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1971. 576 с.

14. Pearson E. S., Hartley H. O. *Biometrika tables for statisticians, v.1.*, Cambridge University Press, 1956.

15. Крамер Г. *Математические методы статистики*. М.: Мир, 1975. 648 с.

16. Stugress H. A. The choice of classic intervals. *J. American Statist. Ass.* – march, 1926. 47 p.

17. Dzhun I. On the Number of Boxes in the Histograms of Astronomical Observational Errors. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 1993, vol. 9, № 16, pp. 72–76. Allerton Press, Inc. New-York.

18. Manaster G. Y., Corsini R. Y. *Individual Psychology*. Itasca. FE Peacock Publisher Inc., 1982. 322 p.

References

1. Glass Dzh., Stenli Dzh. (1976). *Statisticheskiye metody v pedagogike i psikhologii*. Moskva: «Progress» (In Russian).

2. Nasledov A. D., Tarasov G. S. (2001). *Primeneniye matematicheskikh metodov v psikhologii: Uchebnoye posobiye*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta (In Russian).

3. Sidorenko E. V. (2002). *Metody matematicheskoy obrabotki v psikhologii*. Sankt-Peterburg: ООО «Rech» (In Russian).

4. Babenko V. V. (2006). *Osnovy teorii ymovirnostei i statystychni metody obrobky danykh u psykholohichnykh i pedahohichnykh eksperymentakh*. Lviv: Vydavnychi tsentr LNU imeni Ivana Franka (In Ukrainian).

5. Arkhipova S. P. (2009). *Vykorystannia metodiv matematychnoi statystyky dlia perevirky rezultativ sotsialno-pedahohichnoho eksperymentu* (In Ukrainian). *E-zhurnal*

«Pedagogicheskaya nauka: istoriya. teoriya. praktika. tendentsii razvitiya» (E-journal «Pedagogical science: history, theory, practice, trends of development»). 1 (In Russian).

6. Dzhun Y. V., Sukhovetskiy I. O. (2015). Matematychno-statystychnye vyznachennia osnovnykh katehorii pedahohiky. Zbirnyk tez vystupiv na Mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii: «Problemy ta perspektyvy rozvytku vyshchoi shkoly ta ekonomiky v XXI stolitti». Rivne: RVTs MEHU, 63–66 (In Ukrainian).

7. Dzhun Y. V. (2017). Vykorystannia serednoi aryfmetrychnoi otsinky v pedahohichnykh ta psykholohichnykh doslidzhenniakh. Zbirnyk naukovykh prats: «Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ» (Collection of scientific works: «Psychological and pedagogical bases of humanization of educational process in school and higher educational institutions»). Rivne: RVTs MEHU, 1 (17), 24–29 (In Ukrainian).

8. Dzhun Y. V. (2017). Vykorystannia neklasychnoi teorii pokhybok vymiriv v suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh i v navchalnii diialnosti VNZ. Zbirnyk tez vystupiv na Mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii: «Problemy ta perspektyvy rozvytku vyshchoi shkoly ta ekonomiky v XXI stolitti». Rivne: RVTs MEHU, 80–84 (In Ukrainian).

9. Dzhun Y. V. (2018). Problema zakonu pokhybok i znachennia ii rozuminnia v ekonomichnykh, pedahohichnykh doslidzhenniakh ta intelektualnomu analizi danykh. Zbirnyk tez vystupiv na Mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii: «Problemy ta perspektyvy rozvytku vyshchoi shkoly ta ekonomiky v XXI stolitti». Rivne: RVTs MEHU, 68–70 (In Ukrainian).

10. Bolshev L. N., Smirnov N. V. (1983). Tablitsy matematicheskoy statistiki. Moskva: Nauka (In Russian).

11. Dzhun Y. V. (2015). Neklassicheskaya teoriya pogreshnostey izmereniy. Rovno: Estero (In Russian).

12. Korolyuk V. S., Portenko N. I., Skorokhod A. V., Turin A. F. (1985). Spravochnik po teorii veroyatnostey i matematicheskoy statistike. Moskva: Nauka. Glavnaya redaktsiya fiziko-matematicheskoy literatury (In Russian).

13. Mitropolskiy A. K. (1971). Tekhnika statisticheskikh vichisleniy. Moskva: Nauka. Glavnaya redaktsiya fiziko-matematicheskoy literatury (In Russian).

14. Pearson E. S., Hartley H. O. (1956). Biometrika tables for statisticians. V. 1, Cambridge University Press.

15. Kramer G. (1975). Matematicheskiye metody statistiki. Mpskva.: Mir (In Russian).

16. Stugress H. A. (1926). The choice of classic intervals. J. American Statist. Ass. – march.

17. Dzhun I. (1993). On the Number of Boxes in the Histograms of Astronomical Observational Errors. Kinematics and Physics of Celestial Bodies. Allerton Press, Inc. New-York, vol. 9, 16, 72–76.

18. Manaster G. Y., Corsini R. Y. (1982). Individual Psychology. Itasca. FE Peacock Publisher Inc.

Рецензент: д.т.н., професор Турбал Ю. В.

Завальнюк Вікторія Володимирівна, к.пед.н., доцент кафедри романо-германської філології (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), zavalnyk.v@gmail.com

**ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ДОМАШНЬОГО
ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ 2 КУРСУ
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ БЕНА КАРСОНА «ЗОЛОТІ РУКИ»)**

***Анотація.** У статті представлено шляхи оптимізації проведення занять з домашнього читання з метою удосконалення вмінь усного мовлення та формування комунікативних здібностей на прикладі роману Бена Карсона «Золоті руки». Презентовано етапи роботи з текстом: передтекстовий, текстовий та післятекстовий; використання вправ з певними лексико-граматичними та стилістичними завданнями, застосування аудіоверсії роману та впровадження ігрових елементів і вільної дискусії.*

***Ключові слова:** домашнє читання, комунікативні здібності, лексичні навички, лексико-граматичні вправи, англійські ідіоми, фразові дієслова, аудіювання.*

Zavalniuk Viktoriia Volodymyrivna, Ph. D. in Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of Romance-Germanic Philology (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), zavalnyk.v@gmail.com

**OPTIMIZATION OF HOME READING AS THE MEANS OF
COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF THE SECOND-
YEAR STUDENTS (AFTER BEN CARSON'S NOVEL «GIFTED HANDS»)**

Abstract.

***Introduction.** Students' reading skills are important to their success, as they will allow them to access the breadth of the curriculum and improve their communication and language skills. The curriculum for the students of the foreign language faculties includes home reading lessons, which carried out in a traditionally outdated form of discussion. The efficiency of those lessons was extremely low, because such lessons did not aim to improve the spoken language skills and the development of communicative skills.*

***Purpose.** The purpose of this article is to highlight the approaches of achieving maximum efficiency in the development of students' lexical and communicative skills during the home-reading lessons, namely the Ben Caron's*

story «Gifted Hands». In accordance with the stated goal, the research tasks are: the analysis of work with the literary texts in English; the strategy of working with these texts; examples of game elements and lexical and grammar exercises in galvanizing students' communicative competence.

Methods. The methods of critical analyzing, comparing and experimental teaching are used in this article.

Results. The effectiveness of innovative approaches in home reading lessons have been investigated and it showed its high efficiency in the development of students' reading and communicative skills. The strategy of working with the literary texts includes Pre-reading, Reading and After-reading stages. Examples of game elements and lexical and grammar exercises help to develop skills aiming at improving language competence and speaking skills.

Originality. The peculiarities of using innovative approaches in home reading lessons, such as free discussion, improvising, audio and video files, can be valid in stretching or surpassing the boundaries of traditional education. The texts of modern literature, which have become popular with the ordinary people and literature critics, demonstrate the logical and consistent development of basic ideas, which is effective in developing of the students' reading and speaking skills.

Conclusion. Through reading and hearing extensive texts in original, students are exposed to a wide range of new English words, idioms, and phrasal words. They help them build their own vocabulary, improve their understanding, and develop their communicative skills when they read and practice during the home reading lessons, which is vital in learning foreign languages.

Key words: home reading, communicative competence, reading skills, grammar and lexical exercises, English idioms, phrasal verbs, game elements.

Програма навчання студентів на факультетах іноземних мов включає заняття з домашнього читання, однак проведення таких занять, починаючи із 70-х ХХ ст. років носило пасивний характер і проводилися за застарілою формою [1, с. 186]. Так, наприклад, студентам пропонувалося прочитати частину художнього твору, після чого викладач традиційно проводив його обговорення. Ефективність та результативність проведення таких занять була надзвичайно низькою, оскільки такі заняття не мали на меті удосконалення вмінь усного мовлення та формування комунікативних здібностей. На сьогодні існує потреба в удосконаленні проведення занять такого типу із застосуванням нових сучасних підходів у вивченні іноземних мов, які б допомогли студентам у формуванні лексичних навичок та комунікативної компетенції на основі роботи з художньою літературою. Наше дослідження присвячене вивченню питання проведення занять з домашнього читання, зокрема за посібником з домашнього читання за романом Бена Карсона «Золоті руки» із застосуванням нових сучасних підходів.

Дослідженню питання про користь занять з домашнього читання в аспекті удосконалення вмінь усного мовлення та формування комунікативних здібностей студентів було присвячено чимало наукових праць таких відомих авторів, як: О. Бігич, Н. Бориско, В. Євченко, М. Князева та ін. Заняття з домашнього читання сучасної аутентичної літератури мовою оригіналу є ефективними у розвитку навичок усного мовлення, формування комунікативних та творчих здібностей студентів і є невід'ємною складовою процесу оволодіння іноземною мовою.

Метою нашої статті є висвітлення шляхів досягнення максимальної ефективності у формуванні лексичних навичок та комунікативної компетенції у студентів II курсу факультету романо-германської філології під час проведення занять з домашнього читання (на прикладі роману Бена Карсона «Золоті руки»). Відповідно до окресленої мети **завданням дослідження** є: аналіз етапів роботи із художніми текстами та переваги їх використання; стратегія роботи над аутентичним текстом, зокрема за романом Бена Карсона «Золоті руки»; наведення прикладів стимуляції студентів до мовленнєвої діяльності.

Аудиторна робота з тестом художньої літератури на заняттях з домашнього читання передбачає тривалу і поетапну роботу студентів над текстом. У методичній літературі існують три етапи роботи із художнім текстом: передтекстовий, текстовий та післятекстовий [2, с. 13]. Передтекстовий етап роботи передбачає використання вправ на роботу із лексичними одиницями та граматичними конструкціями, які зустрічаються у тексті. Основним завданням цього етапу є створення умов до пізнавальної активності студентів, позитивної мотивації до читання. Текстовий етап є основним у роботі із текстом художньої літератури, під час якого студенти вчать самостійно розуміти текст, виділяти центральні епізоди, аналізувати окремі сцени, вчинки героїв. Для кращого засвоєння тексту студенти виконують різні види лексико-граматичних та стилістичних вправ, вправи на розуміння значення незнайомих лексичних одиниць по контексту, пошук ключових слів, вправи на переклад невеликих уривків тексту, питальні вправи на розуміння фактів. На останньому етапі відбувається формування індивідуального ставлення до прочитаного, надається перевага творчим завданням, які виконуються як індивідуально, так і у групах із 2–3 студентів: написання альтернативної кінцівки, інтерпретація прочитаного, рольова гра, дискусія, тощо. На цьому етапі формуються комунікативні здібності студентів, розвиток навичок писемного та усного мовлення, формуються творчі здібності. Три етапи роботи розвивають аналітичне та творче мислення студентів, вміння висловлювати своє ставлення до проблеми у художньому творі.

До переваг використання аутентичної літератури під час проведення занять з домашнього читання на факультетах іноземних мов відносяться такі:

1. У порівнянні із художніми текстами епохи реалізму та натуралізму, в яких ускладнені засоби побудови твору: події розгортаються в різних напрямках, поєднуються сюжетні лінії, які розвиваються не завжди послідовно, що ускладнює розуміння таких текстів студентами і втрачає свою актуальність у формуванні комунікативної компетенції. Натомість сучасні художні тексти демонструють логічний та послідовний розвиток ідей, поєднання основних ідей в одне ціле внутрішнього світу художнього твору, що є ефективним у розвитку навичок усного мовлення;

2. Сучасні літературні тексти є відображенням образного мислення та вербальних структур, які використовуються носіями мови, а тому в таких текстах використовуються простий синтаксис, сучасні ідіоматичні вислови, фразові дієслова, які відображають реалії сучасного мовлення і є помічними у формуванні лексичних навичок та комунікативної компетенції студентів.

3. Чимало сучасних художніх творів є лауреатами Букерівської (The Man Booker Prize) та інших премій, мають позитивну репутацію серед літературних критиків та звичайних читачів, є бестселерами та перекладаються різними мовами, екранізуються і заслуговують на увагу з боку студентів-філологів, оскільки можуть відповідати їхнім внутрішнім інтересам та потребам [2, с. 95].

Роман Бена Карсона «Золоті руки» складається із 22 розділів, і, не зважаючи на те, що роман автобіографічний і написаний у формі спогадів, кожний з розділів представляє композиційне ціле, містить зав'язку, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку. Лексика та термінологія роману циклічні і багаторазово використовуються в тексті, тому всі можливі труднощі розуміння попередньо опрацьовуються на передтекстовому етапі. У творі автор піднімає стандартні теми художньої літератури, як от: дружба, зрада батька, бідність, любов, працелюбність, відданість своїй справі, а також торкається філософських проблем, які допомагають отримати емоційний відгук студентів і спонукають до осмислення та активної дискусії. Фрагменти опису у творі збагачені увагою автора до деталей, порівнянь; діалоги відображують експресивність мови, що робить читання роману більш захоплюючим та швидким.

Етапи роботи з текстом твору. Оскільки однією із основних завдань роботи на предтекстовому етапі є одночасний розвиток здібностей прогнозування, варто акцентувати увагу студентів на таких концептах, як: расова сегрегація, апартеїд, що допоможе студентам мати загальну уяву про часи, які описує автор, та, пробудити інтерес до екстенсивного читання. Якщо студенти не виявляють інтересу до того, що вони роблять, то таке читання не принесе великої користі, тому вчитель, який проводить заняття з домашнього читання, повинен постійно мотивувати студентів, пробуджуючи в них емпіричний та умоглядний інтереси. Перед початком читання художньої твору ми пропонуємо ознайомити студентів із

біографією автора та коротким оглядом його творчості, передивитися фрагментарно або повністю екранізовану версію і активізувати інтерес через обговорення фільму.

За даними деяких досліджень словник, що забезпечує розуміння при читанні та аудіюванні, за рахунок потенціального словника може збільшитися у 5–6 разів [3, с. 312]. Тому перед початком читання кожного розділу, ми пропонуємо ознайомлення студентів із новими лексичними одиницями із їхнім розгорнутим визначенням та поясненням з опорою на контекст у розділі Essential Vocabulary. Відбір лексичного мінімуму здійснювався за критеріями частотності, багатозначності та семантичної цінності. Для кращого розуміння значення лексичних одиниць та зняття труднощів при їх засвоєнні студентам пропонується приклади використання слів в ілюстративних реченнях. Лексичні одиниці записані у послідовному порядку, саме так, як вони з'являються у романі, тому студент не витрачає багато часу на пошук значення певного слова на наступному етапі роботи з текстом, що вагомо полегшує роботу із екстенсивними текстами. Приклад словника до 9 розділу пропонуємо нижче [4, с. 82].

Essential Vocabulary

counsellor – a person who has been trained to advise people with problems, especially personal problems;

predicament – (syn. quandary) a difficult or unpleasant situation, especially one where it is difficult to know what to do: the club's financial predicament. *I'm in a terrible predicament.*

payroll – a list of people employed by a company showing the amount of money to be paid to each of them. *We have 500 people on the payroll.*

interstate – (in the US) a wide road, with at least two lanes in each direction, where traffic can travel fast for long distances across many states. *You can only enter and leave interstates at special ramps.*

flabbergasted – (informal) extremely surprised and/or shocked (syn. astonished). *Friends were flabbergasted by the news that they'd split up. She was too flabbergasted to speak.*

alumni – (plural; especially NAmE) the former male and female students of a school, college or university: *Harvard Alumni Association;*

pep talk – (informal) a short speech intended to encourage somebody to work harder, try to win, have more confidence. *She gave us all a pep talk before the game.*

executive – expensive; for the use of somebody who is considered important: *an executive car/home an executive suite (= in a hotel);*

personnel – (uncountable + singular or plural verb) the department in a company that deals with employing and training people (syn. human resources). *She works in personnel.*

mammoth – (syn. huge) extremely large: a mammoth task, a financial crisis of mammoth proportions;

to reinforce – to make a feeling, an idea, etc. stronger. *Success in the talks will reinforce his reputation as an international statesman.*

audacious – (syn. daring; formal) willing to take risks or to do something shocking: an audacious decision;

fender – (NAMÉ) a part of a car that is above a wheel (BrE wing);

louver – one of a set of narrow strips of wood, plastic, etc. in a door or a window that are designed to let air and some light in, but to keep out strong light or rain;

sophomore – (US) a student in the second year of a course of study at a college or university;

perception – (uncountable, countable; formal) an idea, a belief or an image you have as a result of how you see or understand something;

inadvertently – (syn. unintentionally) by accident; without intending to. *We had inadvertently left without paying the bill.*

intricate – having a lot of different parts and small details that fit together: intricate patterns;

exodus – (formal or humorous) a situation in which many people leave a place at the same time. *The play was so awful that there was a general exodus from the theatre at the interval.*

hoax – an act intended to make somebody believe something that is not true, especially sth unpleasant. *The emergency call turned out to be a hoax.*

На текстовому етапі контроль розуміння отриманої інформації через прочитання тесту має здійснюватися не тільки у традиційній формі запитання-відповідь до тексту [5, с. 98]. Такий вид контролю не сприяє творчому осмисленню та розвитку аналітичних здібностей. Однією з основних задач використання домашнього читання є формування навичок усного мовлення, тому виходячи з цього твердження, важливо розвивати вміння висловлювати свою думку до прочитаного, інтерпретувати текст та формулювати своє ставлення до прочитаного. В наслідок цього ми пропонуємо використовувати запитання, які б не тільки перевіряли розуміння змісту прочитаного, а й направляли у формат поживленої дискусії. Так, після читання 4 розділу, в якому представлена проблема внутрішньої та зовнішньої мотивації, можна запропонувати такі питання для обговорення:

Do you need motivation to achieve your dreams?

Are there people in your life who inspire you?

What inspiring motivational quotes do you know?

What is the difference between intrinsic and extrinsic motivation? Which is more important?

Кожний розділ посібника з домашнього читання має містити питання для перевірки прочитаного розділу, які повинні спонукати студентів до аналітичного мислення і обговорення та поступово переростати у вільну

дискусію. Дискусія, як засіб активізації навичок спілкування, розвиває навички критичного судження та міркування, сприяє розвитку логічного мислення, вчить мислити, критично оцінювати і творчо опановувати навчальний матеріал. Прикладом того, як викладач ставлячи запитання до прочитаного, направляє обговорення у вільну дискусію, ми пропонуємо найбільш популярну та близьку розмовну тему для студентів взятого з 10 розділу [4, с. 97].

CONVERSATIONAL TOPIC

1. Where did the author first meet Candy? Give a vivid description of this character.

2. What college group was Candy Rustin involved in that amazed the author? What musical instrument did she play?

3. What job did Ben Carson offer to Candy and did she accept or refuse his offer?

4. What did the Yale admissions office pay for the author and Candy to do before Thanksgiving 1972?

5. How did it happen that Ben Carson and Candy Rustin were involved in a car accident? Were they much injured?

Do you believe in miracles? Why? Why not?

6. How many years does the system for medical training require students to spend earning an undergraduate degree?

7. What university accepted Ben Carson after he graduated in 1973 from Yale? Why did he apply there?

8. Of what skill did the author realize the value while studying at medical school and the years afterward?

9. What was Ben's relationship with Candy? Did Candy suffer from unrequited love?

10. How do people fall in love? How and why do people fall out of love?

11. In relationships, are you more the «heartbreaker» or the «heart broken»? Why?

12. How many times have you really been in love?

13. Do you believe in «love at first sight»? Why or Why not?

14. How important is love?

Під час вільної дискусії учні вчать застосовувати набуті лексико-граматичні знання та під керівництвом вчителя розвивають дискусійні вміння. Такий інтегрований комунікативний підхід, орієнтований на взаємодію учасників комунікації і є необхідною складовою при вивченні іноземної мови [6, с. 559].

В розділі Word Combinations and Phrases основна увага приділяється англійським ідіомам, сталим виразам, фразовим дієсловом, які є найбільш проблемними аспектами англійської лексики і потребують особливої уваги. Для кращого розуміння та запам'ятовування цих мовних явищ ми пропонуємо приділяти час для пояснення їх значення, а також наводити приклади практичного використання цих мовних явищ в ілюстративних реченнях.

Оскільки невід'ємною складовою у вивченні іноземної мови є вміння коректно використовувати лексичні одиниці, студентам слід пропонувати знайти семантичні відповідності слів та словосполучень, підібрати синоніми або антоніми, утворити речення із ними.

Write sentences of your own using the given list of word combinations and phrases (one sentence on each item):

to come across – (also *come over*) 1) to make a particular impression. *She comes across well in interviews. He came over as a sympathetic person.*

2) to be understood: *He spoke for a long time but his meaning didn't really come across.*

to have great patience with – the ability to stay calm and accept a delay or something annoying without complaining. *She has little patience with* (= will not accept or consider) *such views.*

to choke back the tears – to try hard to prevent your feelings from showing;

to choke back tears/anger/sobs;

to rush outside – to move with great speed, often too fast;

to burden somebody with the problem – to give somebody a duty, responsibility, etc. that causes worry, difficulty or hard work. *They have burdened themselves with a high mortgage. I don't want to burden you with my worries.*

to freeze with fear – (intransitive) to stop moving suddenly because of fear, etc.

to flash across somebody's face – to move or pass very quickly. *The countryside flashed past the train windows. A look of terror flashed across his face.*

to hold any grudges towards somebody – a feeling of anger or dislike towards somebody because of something bad they have done to you in the past;

a profound impression – an idea, a feeling or an opinion that you get about somebody /something, or that somebody/something gives you; also: *a general/an overall impression; an initial/a lasting impression* – (of somebody/something); *to get a good/bad impression of somebody/something;*

impacting force – (uncountable) the strong effect or influence of something;

to get back on the right track – going in the right direction again after a mistake, failure, etc. *I tried to get my life back on the right track after my divorce.*

to put somebody in charge – a position of having control over somebody/something; responsibility for somebody/something. *They put the au pair in charge of the children for a week.*

to be knowledgeable in many subjects – knowing a lot, well informed. *She is very knowledgeable about plants.*

Для ефективного вивчення лексики на післятекстовому етапі можна запропонувати студентам наступну гру: англійські ідіоми, сталі вирази та фразові дієслова, які зустрічалися у розділі, викладач записує на дошці. Студенти колективно мають придумати цікаву вигадану історію або казку, використовуючи фрази з дошки по черзі. Викладач тим часом викреслює з дошки вже використані фрази і виправляє помилки студентів. В кінці

викладач стирає слова з дошки і пропонує студентам повторити фрази. Така вправа допоможе студентам навчитися спонтанному мовленню, розвиває фантазію, сприяє колективній роботі, створює емоційно-піднесений настрій у групі та підвищує мовну компетенцію.

Для формування комунікативно-мовленнєвих та творчих здібностей студентів важливим доповненням до посібника стали вправи з певними лексико-граматичними та стилістичними завданнями, як от: вправи на пошук слів, вправи на заповнення пропущених елементів фрази, знаходження потрібних частин та створення словосполучень. Пропонуємо приклади деяких скорочених вправ:

Exercise 1. Make the sentences more emotional by using inversion.

1. *I have never felt so angry in my whole life. Never in ...*
2. *You should not do that under any circumstances. Under no circumstances...*
3. *I have begun to think about my life only recently. Only recently...*
4. *I could not talk freely until the others had left. Not until...*
5. *I realized only much later what I was doing. Only much ...*

Exercise 2. There are fifteen words from the essential vocabulary are hidden in the grid. Find them. Try to write a sentence for each one.

W	C	H	U	C	K	L	E	K	T	H	R	U	S	T	P
W	O	T	P	L	A	S	D	W	W	I	I	S	Q	R	R
S	F	L	I	N	G	P	H	W	I	B	A	S	U	E	O
T	L	T	N	W	A	I	H	D	R	I	I	E	I	C	F
A	I	N	D	A	S	T	T	E	L	L	Y	R	G	T	U
G	P	I	I	S	H	A	N	G	U	I	S	H	G	W	S
G	I	G	I	H	I	W	I	I	W	S	M	I	L	E	E
E	T	H	U	M	V	A	G	A	R	Y	I	O	Y	W	L
R	E	T	I	W	I	W	I	N	H	H	H	N	I	I	Y
H	V	E	H	E	M	E	N	D	I	N	W	W	W	W	W
T	R	A	I	T	H	I	L	A	R	A	T	I	O	N	I

Exercise 3. Fill in the correct prepositions and translate the sentences:

1. I had done everything to prepare myself this surgery.
2. I considered that I had more to lose than to gain appearing on talk shows, so I turned it down.
3. When the parents are delighted the outcome, it makes us feel better too.
4. After I had met them a few more times, they told me they were satisfied that we had done everything possible for their little girl.
5. As a surgeon, the hardest task I have is facing parents bad news about their child.

Exercise 4. Complete the sentences with an appropriate word from the box A:

Box A

myriad	in respiratory arrest	gave updates
exhaustion	to comprehend the importance	get a laugh

1. Once out of the operating room, _____took over, and we wanted to collapse.

2. I doubt that any of us were prepared for the response of reporters and the _____ questions they asked.

3. Several of the local radio stations _____ on the surgery every hour;

4. It may seem strange, but when one is doing a job—no matter what the job is — it's hard _____ of it.

5. A nurse discovered him in bed _____.

Exercise 5. Complete these sentences with an appropriate word or expression from A, B or C:

1. It was _____ to see so many people crowded into the room.

A. amazed B. amazingly C. amazing

2. Craig was physically miserable, emotionally _____, and ready to give up.

A. depressing B. depressed C. depressant

3. He couldn't walk and had to be in a _____.

A. wheelbarrow B. wheels C. wheelchair

4. We've seen a lot of _____ things come out of all of this.

A. positivism B. positive C. positivist

Практика використання аутентичної аудіоверсії роману Бена Карсона «Золоті руки» доводить її ефективність у формуванні навиків розуміння ключової та детальної інформації на слух. Аудіоверсію роману, яка записана голосом самого автора, ми пропонуємо використовувати фрагментарно із використанням аудіотренувальних вправ з метою перевірки розуміння почутого та відокремлення важливої інформації від другорядної [7]. Екранізована версія цього роману дозволяє урізноманітнити уроки і зробити їх вміст ще цікавішим [8].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що заняття з домашнього читання сучасної аутентичної літератури мовою оригіналу, зокрема за романом Бена Карсона «Золоті руки», є ефективними у розвитку навичок усного мовлення, відображенні образного мислення та вербальних структур, які використовуються носіями мови, мають позитивну репутацію серед літературних критиків і є невід'ємною складовою процесу оволодіння іноземною мовою. Формування комунікативних та творчих здібностей студентів, розвиток навичок писемного та усного мовлення відбувається на трьох етапах роботи з тестом: передтекстовому, текстовому та післятекстовому. Проведення занять такого типу із застосуванням нових сучасних підходів у вивченні іноземної мови сприяють збагаченню лексичного запасу студентів, допомагають у формуванні комунікативної компетенції, активізують розуміння окремих граматичних явищ у тексті, розширюють кругозір та підвищують загальнокультурний рівень. Заняття з домашнього читання стають максимально ефективними та цікавими завдяки

впровадженню у них вільної дискусії, ігрових елементів, які розвивають аналітичне і творче мислення, допомагають зацікавити студентів, урізноманітнити заняття та стимулювати до мовленнєвої діяльності.

Список використаних літературних джерел

1. Рябих М. В. Оптимізація проведення занять з домашнього читання студентів молодших курсів. *Вісник ХНУ*. 2010. № 930. С. 183–192
2. Буланова В. С. Использование неадаптированных художественных произведений в обучении экстенсивному чтению учащихся старших классов школ с углубленным изучением английского языка. Санкт-Петербург, 2018. 137 с.
3. Ніколаєва С. Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції. К.: ІЗМН, 1996. 312 с.
4. Завальнюк В. В. Навчально-методичний посібник з домашнього читання за романом Бена Карсона «Золоті руки». Рівне, 2018. 211 с.
5. Варламова В. В. Особенности программы экстенсивного чтения как механизм развития учебной автономии учащихся в процессе изучения иностранного языка, *Rhema*. № 1. 2015.
6. Ворона Т. О. Ігрові елементи на заняттях з домашнього читання для студентів-перекладачів. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (2). С. 558–560.
7. Gifted Hands: The Ben Carson Story. URL: <https://www.audible.com/pd/ Gifted-Hands-The-Ben-Carson-Story-Audiobook/B005MKCBNH> (дата звернення: 26.04.2019).
8. Gifted Hands: The Ben Carson Story-SD. URL: <https://vimeo.com/192140940> (дата звернення: 26.04.2019).

References

1. Riabykh M. V. (2010). Optymizatsiia provedennia zaniat z domashnoho chytannia studentiv molodshykh kursiv. *Visnyk KhNU (Bulletin of Kharkiv National University)*, 930, 183–192 (In Ukrainian)
2. Bulanova V. S. (2018). Yspolzovanye neadaptyrovannykh khudozhestvennykh proizvedeniy v obucheniyu ekstensyvnomu chtenyiu uchashchyhsia starshykh klassov shkol s uhlublenным yzuchenyem anghlyiskoho yazyka. Sankt-Peterburh (In Russian).
3. Nikolaieva S. Yu. (1996). Praktykum z metodyky testuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentsii. K.: IZMN (In Ukrainian).
4. Zavalniuk V. V. (2018). Navchalno-metodychnyi posibnyk z domashnoho chytannia za romanom Bena Karsona «Zoloti ruky». Rivne (In Ukrainian)
5. Varlamova V. V. (2015). Osobennosti prohranny ekstenyvnogo chtenyia kak mekhanyzm razvytyia uchebnoy avtonomyu uchashchyhsia v protsesse yzucheniya ynostrannogo yazyka, *Rhema* (In Russian).
6. Vorona T. O. (2018). Ihrovi elementy na zaniattiakh z domashnoho chytannia dlia studentiv-perekladachiv. *Molodyi vchenyi (Young scienti st)*, 4 (2), 558–560 (In Ukrainian).
7. Gifted Hands: The Ben Carson Story. URL: <https://www.audible.com/pd/ Gifted-Hands-The-Ben-Carson-Story-Audiobook/B005MKCBNH> (Last accessed: 26.04.2019).
8. Gifted Hands: The Ben Carson Story-SD. URL: <https://vimeo.com/192140940> (Last accessed: 26.04.2019).

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Камінська Ольга Володимирівна, д.психол.н., доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики (Рівненський державний гуманітарний університет), kaminolga1@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** В статті розкрито особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у закладах вищої освіти, визначено умови, що сприяють підвищенню ефективності цього процесу. Проведено аналіз особливостей соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов навчання у закладах вищої освіти та визначено шляхи оптимізації цього процесу. Емпіричним шляхом встановлено, що порушення процесу адаптації першокурсників до умов закладів вищої освіти супроводжується зміною самоставлення, а саме неприйняттям себе; деструкцією стосунків з оточуючими та негативним ставленням до них; значним зниженням емоційного комфорту; домінуванням екстернального локусу контролю; схильністю до підпорядкування та ескапізму.*

***Ключові слова:** соціально-психологічна адаптація, самоприйняття, локус контролю, студентський вік.*

Kaminska Olha Volodymyrivna, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of General Psychology and Psychodiagnostics (Rivne State University of the Humanities), kaminolga1@gmail.com

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FIRST-YEAR STUDENTS' ADAPTATION TO THE CONDITIONS OF STUDYING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract.

***Introduction.** The study of the peculiarities of the social and psychological adaptation of the freshmen to the conditions of study at the university remains an important task that arises before psychologists and educators, since successful adaptation to new types of activity and social functioning contributes both to training of a highly skilled specialist and development of a harmonious personality in general. Taking into account this study of the peculiarities of social and psychological adaptation of freshmen, it will help to distinguish the conditions*

influencing this process, leading to its distortion, in order to develop ways of its optimization.

Purpose. *Analysis of the peculiarities of social and psychological adaptation of the freshmen to conditions of studying in higher educational institution and determination of ways of this process optimization.*

Methods. *The authors used the empirical study, the testing method, namely the social and psychological adaptation test developed by C. Rogers and R. Diamond.*

Results. *Social and psychological adaptation is considered as a process of personal adjustment to new conditions, which is accompanied by assimilation of new social roles, complication of the structure of activity, and sometimes personal changes. We consider ways of improving the adaptation potential of freshmen students to involve them in participation in training aimed at personal growth and formation of group cohesion. The usage of means of art therapy and cognitive-behavioral therapy, aimed at changing perception of themselves and others is effective.*

Originality. *Theoretical views on the problem of social and psychological adaptation of freshmen students are generalized, connection between the success of the adaptation process and the peculiarities of self-pacing of the person, the dominant locus of control and the tendency to escapism, are established.*

Conclusion. *Empirically, it has been established that the violation of the process of adaptation of freshmen to conditions of higher educational institution is accompanied by a change in self-direction, namely, rejection of oneself; destruction of relations with others and negative attitude towards them; a significant reduction in emotional comfort; dominance of the external control locus; a tendency to subjugate and escape. An effective form of work with disadapted first-year students is training aimed at replacing devastating cognitive constructs with respect to perception of one's own personality and the surrounding world.*

Key words: *social and psychological adaptation, self-perception, locus of control, student's age.*

Дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) залишається важливим завданням, що повстає перед психологами та педагогами, оскільки успішне пристосування до нових видів діяльності та соціального функціонування сприяє як підготовці висококваліфікованого фахівця, так і розвитку гармонійної особистості в цілому. Натомість порушення процесу адаптації можуть призводити до зниження успішності навчання, втрати початкової мотивації, появи девіантних форм поведінки чи особистісних деформацій, що ускладнює розвиток юнака та перешкоджає процесу його самореалізації. Враховуючи це дослідження

особливостей соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників сприятиме виокремленню умов, що впливають на цей процес, призводячи до його викривлення, з метою розробки шляхів його оптимізації.

В сучасній науці існують різноманітні тлумачення процесу соціально-психологічної адаптації особистості. Л. С. Тимків виокремила такі погляди на адаптацію: процес встановлення стабільно-гармонійного співвідношення зовнішнього і внутрішнього середовища особистості; складова психодинамічних процесів соціальних груп; відповідність спрямованості, ціннісних орієнтацій особистості високим духовним цінностям суспільства; інтеріоризація особистістю норм соціуму та прояв її власної нормотворчої активності; процес засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства загалом та мікросередовища, до якого вона належить; поступовий процес переходу суспільних норм та ідеалів в особистісні установки й цінності; звання особистості і соціальної групи до мінливих умов, форм та способів суспільного життя, перетворення конкретного соціального оточення та самих себе згідно з цими умовами [1].

Н. Є. Герасімова стверджує, що на процес адаптації студентів негативно впливає наявність внутрішньоособистісних конфліктів, що призводить до відчуття внутрішньої дисгармонії, породжує почуття невпевненості в собі, сприяє підвищенню тривожності та виникненню депресивних станів [2].

С. П. Дерев'яко вважає, що одним з основних факторів, що впливають на соціально-психологічну адаптацію студентів, є рівень їх емоційного інтелекту. Вона зазначає, що адаптація в закладі вищої освіти – процес і результат пристосування молоді до організаційного середовища навчального закладу завдяки актуалізації інтелектуального та особистісного потенціалу. Адаптація особистості до студентського середовища відбувається в системі «людина і нове соціально-психологічне середовище» (людина – людина, людина – група). На її думку основними параметрами соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища є: готовність та пристосування до організації особистого життя в студентському середовищі; включеність в інтеграційні процеси студентської групи та стосунків; ідентифікація зі студентськими нормами та ритуалами поведінки [3].

О. М. Кокун займався проблемою оптимізації адаптаційних можливостей особистості. Як загальні теоретико-методологічні основи оптимізації адаптаційних можливостей людини при вирішенні завдань психофізіологічного забезпечення діяльності ним визначено використання системного підходу, психологічної теорії діяльності, уявлень про психологічні та психофізіологічні передумови виконання діяльності, теорії адаптації людини. Використання положень системної методології обґрунтоване тим, що лише на основі системного підходу можна найбільш повно подати, вивчити, змоделювати всі особливості таких надскладних систем, якими є сама людина та її діяльність; саме системні уявлення, і зокрема уявлення

про людину як цілісну біопсихосоціальну систему, надають можливість правильно спрогнозувати в кожному випадку динаміку розвитку цих систем, обрати вірні шляхи для їх оптимізації та коригування, що є важливою передумовою вирішення конкретних практичних завдань. Серед факторів, що негативно впливають на процес адаптації дослідник назвав стрес, нервово-психічну напругу та втому [4].

Значний внесок у дослідження проблеми адаптації студентів до умов навчання у ЗВО здійснили науковці Т. П. Спіріна [5], О. А. Агарков [6], С. В. Петренко [7], В. Ю. Лесовий [8].

Незважаючи на значну кількість праць з піднятої проблеми особливості соціально-психологічної адаптації першокурсників залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз особливостей соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов навчання у ЗВО та визначення шляхів оптимізації цього процесу.

Для дослідження особливостей адаптації першокурсників було проведене емпіричне дослідження. В ньому взяло участь 60 студентів Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ). Дослідження проводилось у 2018 році із застосуванням тесту соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд.

Отримані результати представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники соціально-психологічної адаптації, %

Шкали \ Рівні	Високий	Середній	Низький
Прийняття себе	23,2	64,5	12,3
Прийняття інших	15,3	60	24,7
Адаптивність	22,3	63,8	13,9
Емоційний комфорт	15,3	70,8	13,9
Внутрішній контроль	19	65,5	15,5
Зовнішній контроль	13,1	67,7	19,2
Домінування	21,5	59,4	19,1
Підпорядкування	17,9	62,3	19,8
Ескапізм	14,6	70,7	14,7

За результатами дослідження було встановлено, що більшість обстежених юнаків (64,5 %) мають середній рівень прийняття себе. В них адекватна самооцінка, вони знають свої негативні й позитивні риси і приймають себе такими, як вони є. В таких респондентів спостерігається

достатній рівень самоповаги. Наявність таких рис, як гордість, вимогливість, почуття обов'язку пов'язане з адекватно усвідомленим, послідовним прийняттям особистістю свого «Я», своїх внутрішніх проявів, рис характеру, здібностей та властивостей. Самоприйняття є важливою характеристикою особистості, що зумовлює її внутрішню цілісність та гармонійність.

Аналізуючи отримані результати помітно, що досить багато опитаних (23,2 %) мають високий рівень прийняття себе. Це вказує на високу самооцінку, або наявність в ході опитування тенденції до прикрашання свого «Я», бажання показати наявність соціально-бажаних рис. Високий рівень прийняття себе, з тенденцією до переоцінки своїх можливостей, пов'язаний із недостатнім розвитком рефлексії.

Серед обстежених юнаків були виявлені особи з низьким рівнем прийняття себе (12,3 %). Вони мають низький рівень самоповаги, акцентують увагу на своїх недоліках та не помічають позитивних якостей. Це супроводжується наявністю таких рис, як замкненість, невпевненість у собі, висока тривожність. Наявність цих результатів може свідчити про те, що у відповідних життєвих умовах в опитуваних виробилось емоційно-ціннісне ставлення до себе, у змісті якого велику роль відіграють елементи низької самоповаги, хоча вона може бути неадекватна дійсній цінності особистості. Недостатня самоповага зумовлює недооцінку особистістю своїх можливостей, знижує ступінь самоприйняття та призводить до дисгармонійного розвитку особистості. Неприйняття себе часто формується під впливом несприятливих зовнішніх чинників на основі недостатньо розвинутої здатності до рефлексії та відсутності змоги адекватно оцінити власну особистість, розкрити багатогранність індивідуальних проявів та сконцентрувати увагу на позитивних сторонах особистості.

Емоційно-ціннісне ставлення виявляється не тільки безпосередньо у вигляді переживання чи оцінки власного «Я», але й опосередковано, як ставлення до іншого і очікуване ставлення іншого до себе. Аналізуючи отримані результати, ми бачимо, що значна кількість обстежених (60 %) має середній рівень за шкалою «прийняття інших». Це вказує на те, що більшість опитаних адекватно сприймає інших, а, виходячи з вищесказаного, і себе. Емоційно-ціннісне ставлення до себе, будучи компонентом самосвідомості і образу «Я», пов'язане з процесом пізнання іншої людини і взаємовідносин з нею. Людина сприймає оточуючих в залежності від того, як вона ставиться до себе, наскільки гармонійною є її особистість та від ступеня розвитку самосвідомості, який визначає глибину та адекватність сприйняття іншої людини.

Адекватне позитивне самоставлення, яке може проявлятися у формі самоповаги, самоприйняття, саморозуміння, є визначальною ланкою, що зумовлює адаптивність особистості. Високий рівень прийняття інших, що властивий 15,3 % респондентів, свідчить про те, що вони приписують

іншим свої власні риси, думки, почуття і переносять власне сприйняття себе, як ідеального об'єкта без вад і недоліків, на інших. Отже, юнаки в більшій мірі схильні сприймати інших позитивно, оскільки очікують від них позитивної оцінки себе. Через те що частина респондентів має низький рівень розвитку рефлексії та самоінтересу, їм важко об'єктивно оцінити себе, тому вони орієнтуються на оцінки соціального оточення. Всім людям притаманне прагнення до збереження позитивного образу «Я», тому і юнаки сприймають тільки позитивну оцінку оточуючих та не звертають уваги на негативні характеристики, що стосуються їхньої особистості. Звідси випливає і позитивне ставлення до оточуючих, оскільки оцінюються лише ті особи, що позитивно сприймають особистість.

В частини опитуваних (24,7 %) спостерігається тенденція до неприйняття інших людей. Вони бачать в інших негативні якості, не бажають розкриватися перед оточуючими, тримаються осторонь від них, їх насторожує незаслужене, на їх думку, позитивне ставлення інших до себе, вони відчують ворожість до оточуючих, страшаються того, що подумають про них інші.

У 22,3 % студентів проявляється високий рівень адаптивності. Вони добре пристосовуються до умов оточуючого середовища, відчувають себе впевнено, їм притаманна емоційна стабільність. Вони задоволені собою, критику не сприймають болісно, проявляється життєрадісність, оптимізм, високий ступінь стійкості до впливу психоемоційних стресорів. Такі респонденти є пристосованими до умов соціального середовища, зазвичай не відчувають внутрішньої напруги та неспокою, переважаючим є відчуття впевненості та безпеки. В осіб із високим рівнем адаптивності ефективне пристосування до зовнішніх умов може здійснюватись за допомогою двох типів адаптаційного процесу. В першому випадку особистість активно впливає на середовище, змінюючи його відповідно до власних потреб та вимог. В другому випадку особистість змінюється сама, пристосовуючись до умов оточуючого середовища. Відбувається трансформація власних поглядів, установок та стереотипних уявлень. Якщо в процесі адаптації людина стикається з перешкодами, які неможливо подолати, це призводить до зрушень у структурі особистості, до виникнення негативних емоційних станів, емоційної нестабільності та невдоволеності собою. Адаптація реалізується через досягнення оптимальних взаємин між особистістю й середовищем за рахунок конструктивної поведінки. Як показали результати нашого дослідження, в респондентів домінуючим є мотив досягнення цілі та завершення діяльності, що сприяє підтримці високої точності й швидкості дій, орієнтації в середовищі – це є свідченням наявності високих адаптаційних можливостей особистості.

В процесі дослідження було виявлено 13,9 % осіб із низьким рівнем адаптивності. У них проявляється тривожність, внутрішня напруга, очікування

негативного результату діяльності, відчуття неспокою, оточення сприймається як вороже та таке, що викликає почуття небезпеки. Цим опитантам притаманна невпевненість у собі, схильність до самозвинувачення, чутливість до образ та звинувачень. Ефективність адаптації суттєво залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе та свої соціальні зв'язки. Викривлене чи недостатньо повне уявлення про себе призводить до порушень адаптації, що можуть проявлятися у вигляді невротичних і психосоматичних розладів. Недостатня адаптація до умов оточуючого середовища та до впливу несприятливих особистісно значущих факторів призводить до появи внутрішньої напруги, що перешкоджає включенню механізмів компенсаторної особистісної регуляції. Послабленими є пластичність поведінки, вибірковість, стресостійкість, довільний контроль. Низький рівень адаптації може супроводжуватись проявами агресії, скерованої як на оточуючих, так і на себе. Таким респондентам притаманна емоційна незрілість, тривожність, прояви емоційного дискомфорту при появі перешкод на шляху до задоволення потреб. Недосконала здатність до саморегуляції призводить до зниження рівня домагань при виникненні неочікуваних труднощів. Такі особи уникають ризикованих ситуацій та тих ситуацій, де можливе самовираження. Соціальна дезадаптація призводить до порушення комунікативної взаємодії, може знижувати ефективність роботи психічних процесів та функцій, супроводжується яскраво вираженими негативними переживаннями.

Високий рівень емоційного комфорту притаманний 15,3 % обстежуваних. Їм характерні такі якості, як врівноваженість, спокій, реалістичність, відсутні невротичні симптоми. Вони постійні в своїх інтересах, упевнені в собі, вважають, що здатні долати перешкоди, адекватно оцінюють свої можливості, проявляють наполегливість та високий рівень самоконтролю.

Внутрішній локус контролю властивий 19 % респондентів. Вони схильні брати на себе відповідальність за здійснені вчинки, притаманна схильність до самоконтролю власних емоцій та поведінки. Для таких осіб характерна наполегливість при досягненні цілі за рахунок вольових зусиль, уміння планувати свій час і порядок дій, реалістичне ставлення до себе, до власних можливостей. Вони схильні пояснювати причини успіхів та невдач власними здібностями й зусиллями. Респонденти з внутрішнім локусом контролю впевнені в собі, послідовні та наполегливі в досягненні поставленої мети, схильні до самоаналізу, врівноважені, комунікабельні, доброзичливі й незалежні.

У 13,1 % респондентів домінує зовнішній локус контролю. Вольові зусилля в них епізодичні, проявляється схильність легко пасувати перед зовнішніми перешкодами та внутрішнім протистоянням, що з'являються на шляху до досягнення цілі, спостерігається невміння вдало організувати свій

час. Для них характерні такі якості, як невпевненість у власних здібностях, неврівноваженість та прагнення відкласти реалізацію своїх намірів.

Локус контролю пов'язаний зі здатністю до самоконтролю та самокерівництва, з уявленням про своє «Я», як активне начало. Внутрішній локус контролю пов'язаний із позитивною самооцінкою та уявленням про самореалізованість, а також із приписуванням собі соціально бажаних якостей. Він зумовлює здатність ефективно регулювати своє життя, активно впливати на події, що стосуються особистості.

Прагнення до підпорядкування проявляється в 17,9 % опитуваних. Їм притаманні такі риси, як покірність, скромність, схильність брати на себе чужі обов'язки, підкорюватись іншим, потреба в допомозі з боку оточуючих, конформність, невпевненість у собі, тенденція до самозвинувачення та бажання уникати перешкод. Для них характерне також невміння відстоювати свою позицію.

Тенденція до домінування притаманна для 21,5 % респондентів, які мають такі риси: незалежність, домінантність, впевненість, схильність до суперництва, конфліктність, нетерпимість до критики, переоцінка власних можливостей, потреба керувати іншими. У них наявне прагнення до лідерства, незалежність суджень, впевненість у собі, а також схильність звинувачувати інших у виникненні конфліктних ситуацій. Такі особи загалом не потребують емоційної підтримки, можуть бути конфліктними. Їм властива сміливість, енергійність, самостійність.

Високий рівень ескапізму (14,6 %) реалізується через тенденцію уникати проблем, ігнорувати їх, а не шукати шляхи їх продуктивного вирішення. Таким респондентам притаманна поведінка, скерована на уникнення фруструючої ситуації, на її ігнорування. Ескапізм відносять до механізмів психологічного захисту, поряд із витісненням та запереченням. Такий тип поведінки не допомагає віднайти рішення, набуті справжньої самостійності й свободи, оскільки проблема не тільки не вирішується, але й поглиблюється; вирішення її затягується, стає все більш важким, а іноді і неможливим. Особи з вираженою тенденцією до ескапізму відчувають сильну внутрішню напругу, страждають від незадоволення своїх потреб, неможливості переборення перешкод. У таких респондентів проявляється схильність до появи негативних емоційних станів, нестійкість до дії стресогенних факторів. Їм притаманна низька фрустраційна толерантність – нестійкість до фрустраторів, в основі якої лежить здатність до адекватної оцінки ситуації й виходу з неї.

Особи з низьким рівнем ескапізму (14,7 %) стійкі до фруструючих впливів, не схильні втікати від проблем, уникати труднощів. Для них характерні впевненість, емоційна стабільність, відчуття безпеки, оптимізм, адекватна оцінка своїх можливостей, високий самоконтроль.

Узагальнення отриманих даних дозволило визначити групу осіб, яким властиві виражені ознаки дезадаптації.

Шляхами покращення адаптаційного потенціалу студентів-першокурсників вважаємо залучення їх до участі в тренінгах, спрямованих на особистісне зростання та формування групової згуртованості. Ефективним є застосування засобів арт-терапії та когнітивно-біхевіоральної терапії, спрямованої на зміну сприйняття себе.

Отже, соціально-психологічна адаптація розглядається як процес пристосування особистості до нових умов, що супроводжується засвоєнням нових соціальних ролей, ускладненням структури діяльності, а іноді і особистісними змінами. Емпіричним шляхом встановлено, що порушення процесу адаптації першокурсників до умов ЗВО супроводжується зміною самоставлення, а саме неприйняттям себе; деструкцією стосунків з оточуючими та негативним ставленням до них; значним зниженням емоційного комфорту; домінуванням екстернального локусу контролю; схильністю до підпорядкування та ескапізму.

Ефективною формою роботи з дезадаптованими першокурсниками є тренінг, спрямований на зміну руйнівних когнітивних конструктів щодо сприйняття власної особистості та оточуючого світу.

Перспективним напрямком дослідження є подальше вивчення проблеми соціально-психологічної адаптації студентів з метою розробки шляхів та методів вдосконалення цього процесу.

Список використаних літературних джерел

1. Тимків Л. С. Взаємозв'язки темпераментальних властивостей та соціальної адаптації старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2010. 20 с.
2. Герасімова Н. Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 21 с.
3. Дерев'яно С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2009. 20 с.
4. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.02. Київ, 2004. 31 с.
5. Спіріна Т. П., Зарюгіна Ю. Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Сер. Педагогіка, соціальна робота.* 2014. Вип. 32. С. 182–184.
6. Агарков О. А. Соціальна адаптація студентів-першокурсників як напрям діяльності соціальної служби вищого навчального закладу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 3 (19). С. 78–83.

7. Петренко С. В. До проблеми адаптації студентів першого курсу фізико-математичного факультету педагогічного університету. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. (31). С. 291–301.

8. Лесовий В. Ю., Петрук В. А. Адаптація першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2017. 144 с.

References

1. Tymkiv L. S. (2010). Vzaimozviazky temperamentalnykh vlastyvoitei ta sotsialnoi adaptatsii starshoklasnykiv. *Extended abstract of candidate's thesis*. Khmelnytskyi (in Ukrainian).

2. Herasimova N. Ye. (2004). Vnutrishnoosobystisni konflikty v protsesi sotsialnoi adaptatsii studentiv do umov vyshchykh navchalnykh zakladiv. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).

3. Derevianko S. P. (2009). Emotsiinyi intelekt yak chynnyk sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti do studentskoho seredovyshcha. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).

4. Kokun, O. M. (2004). Optymizatsiia adaptatsiinykh mozhlyvoitei liudyny u psykhoфизиологичному zabezpechenni diialnosti. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).

5. Spirina T. P., Zariuhina Yu. Ye. (2014). Osoblyvosti adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do umov navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu Ser. Pedagogika, sotsialna robota (Scientific Herald of Uzhhorod National University. Pedagogy, social work)*, 32, 182–184 (in Ukrainian).

6. Aharkov O. A. (2014). Sotsialna adaptatsiia studentiv-pershokursnykiv yak napriam diialnosti sotsialnoi sluzhby vyshchoho navchalnoho zakladu. [Social adaptation of first-year students as a direction of activity of the social service of a higher educational establishment]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo (Bulletin of the NTUU «KPI». Politicalogy. Sociology. Right)*, 3 (19). 78–83. [in Ukrainian].

7. Petrenko, S.V. (2013). Do problemy adaptatsii studentiv pershoho kursu fizyko-matematychnoho fakultetu pedahohichnoho universytetu. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii (Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies)*, 5 (31), 291–301 (in Ukrainian).

8. Liesovyi V. Yu., Petruk V. A. (2017). *Adaptatsiia pershokursnykiv do navchannia u vyshchykh tekhnichnykh zakladakh osvity*. Vinnytsia, VNTU (in Ukrainian).

Рецензент: д.психол.н., професор Ставицький О. О.

Красовська Ольга Олександрівна, д.пед.н., професор, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука), krasovskaoo@i.ua

ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті досліджено ознаки інноваційного середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності. Його охарактеризовано низкою умов: наявністю емоційно-сприятливого клімату та взаємостосунків співпраці і співтворчості між викладачами і студентами; створенням атмосфери, наповненої духовно-просвітницьким художньо-мистецьким змістом; формуванням індивідуально-творчого стилю майбутньої професійної діяльності; запровадженням широкого спектру організаційних форм у поєднанні з інноваційними освітніми технологіями; оновленням матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, інноваційне педагогічне середовище, вчителі початкової школи, мистецько-освітня діяльність.*

Krasovska Olha Olexandrivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Primary and Pre-school Education (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), krasovskaoo@i.ua

PROJECTING INNOVATIVE ENVIRONMENT FOR THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PROFESSIONAL TRAINING TO MUSIC-EDUCATIONAL ACTIVITY

Abstract.

***Introduction.** The article examines the features of the innovative environment for the future primary school teacher's professional training to artistic and educational activities. It is characterized by a number of conditions: the presence of emotionally favourable climate and relationship of cooperation and co-creation between teachers and students; creating an atmosphere filled with spiritual and educational artistic content; formation of the individual and creative style of future professional activity; introduction of a wide range of organizational forms in combination with innovative educational technologies; updating the material and technical base and teaching and methodological support.*

Purpose. *The purpose of the article designing the innovational environment for professional training of the future teacher of the primary school to music-educational activity.*

Methods. *In our research, we used such methods as analysis and synthesis of psychological, pedagogical, and art sources, studying and generalization of the current state of future preschool teachers' professional training in the field of artistic and aesthetic education; analysis, comparison, and classification with the aim of determining the essential characteristics, criteria, and levels of future preschool teachers' subject competence in artistic and aesthetic education; pedagogical experiment with further qualitative and quantitative analysis of the results with the help of the Kolmogorov-Smirnov statistical criterion.*

Results. *Organizational and pedagogical conditions for the future primary school teachers' training in the field of arts education on the basis of application of innovative technologies will be realized through the following activities.*

1. *Creation of innovative environment for the future primary school teachers' training for artistic and educational activities aimed at ensuring self-realization of the personality of the future elementary school teacher in the field of arts education and based on development and application of intensive, interactive and informational communication forms and methods of satisfaction in the educational process; its professional-educational and artistic-creative needs.*

2. *Communicative competence is organization of communication and collaboration among students, based on understanding of the studied material, ability to speak, verbalization and listening. Interactive competence is the ability to organize interactive, effective interaction of students on the basis of innovative technologies; ability to manage teamwork. Perceptual competence is the ability to teach the right perception of each other, formation of favorable first impression and mutual understanding on the emotional and cognitive levels. Igro technical competence is a special knowledge and skills from intensive and interactive technologies of game simulation, as well as design, preparation, conduct and analysis and evaluation of the effectiveness of gaming technologies, the use of feedback techniques, summing up, reflection.*

3. *Creation of material and technical conditions, which involves the usage of modern information and communication technologies: audiovisual means, server for storing audiovisual material, electronic media for transmission and distribution of multimedia material among teachers and students, archive for preserving available materials on electronic media, access to the global Internet network.*

4. *Update the content of arts education of future primary school teachers. In order to ensure training of the future primary school teachers in the field of arts education, the curriculum includes: «Fine Arts with Methods of Teaching at Primary School», «Theory and Methods of Musical Education with the Basics of Choreography», «Bachelor» included in the curriculum of higher education. The degree of higher education «Master» includes the following subjects «Methods of Teaching the Integrated Course «Art»; «Methods of Teaching in*

Educational Field» «Art», namely mastering knowledge about the aims and means, plans and programs, modern pedagogical technologies in the field of teaching artistic and aesthetic disciplines for junior pupils and knowledge of the content, forms, methods, teaching technology and organizational principles for constructing an educational process in higher school.

Originality. *Scientific novelty and theoretical significance of the research results lies in the fact that for the first time: on an interdisciplinary level of the theoretic and methodological foundations of professional training of students of the speciality 013 «Primary Education» to artistic-educational activities as an integral pedagogical system were substantiated; the conceptual principles and the structural-functional model of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies are developed; modern approaches to training of the future teachers of initial classes training are introduced.*

Conclusion. *This article examines the features of innovative environment for the future elementary school teacher's professional training to artistic and educational activities: the presence of emotionally favourable climate and relationship of cooperation and co-creation between teachers and students; creating an atmosphere filled with spiritual and educational artistic and educational content; formation of the individual and creative style of future professional activity; introduction of a wide range of organizational forms in combination with innovative educational technologies; updating the material and technical base and teaching and methodological support.*

Key words: *professional training, innovative pedagogical environment, teachers of elementary school, artistic and educational activity.*

З метою підвищення ефективності професійної педагогічної освіти у сучасних умовах суспільного життя надзвичайно актуальною є проблема проектування педагогічної реальності, яка б уможлиблювала включення особистості у процес фахової підготовки, створювала умови набуття особистісних та професійних компетенцій, а також забезпечення соціальної успішності впродовж життя. У цьому контексті важливого значення набуває необхідність створення особливого освітнього середовища.

Чимало наукових досліджень присвячено педагогічним, організаційним, методичним умовам професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти. Це наукові праці В. Андреева, Ю. Бабанського, С. Висоцького, І. Ісаєва, М. Кондрашова, Г. Назаренка, О. Ярошинської [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Однак умови щодо забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій ще недостатньо вивчені.

Метою нашої статті є дослідження ознак інноваційного середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності.

Поняття «освітнє середовище» представляє собою сукупність умов, що забезпечують собою результативність освітнього процесу в професійному становленні особистості фахівця. Ці умови становлять широке коло соціокультурних, соціально-педагогічних явищ. Соціокультурні чинники представлені сукупністю умов, в яких відбувається становлення, розвиток і формування фахівця. Як соціально-педагогічне явище воно представляє сукупність спеціально створюваних державою, суспільством умов, необхідних для формування особистості фахівця. Як педагогічне явище – це сукупність умов, в яких розгортається освітній процес і в якому вступають у взаємодію суб'єкти цього процесу з метою особистісного зростання та професійного самовдосконалення, стверджує Г. Назаренко [6, с. 12].

Як справедливо зауважує О. Ярошинська, освітнє середовище професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів формується як відкрита система і акумулює у собі цілеспрямовано створювані в освітньому просторі навчального закладу взаємодії між усіма його суб'єктами, які безпосередньо залучені до освітнього процесу. Водночас вона підкреслює, що освітні можливості середовища професійної підготовки забезпечуються не лише розвитком освітнього простору ЗВО, але й завдяки активній, творчій діяльності та розвитку суб'єктів взаємодії – педагогів і майбутніх учителів [7, с. 439].

Формування особистості майбутнього учителя початкової школи передбачає проектування його діяльності в певному освітньому середовищі, яке містить у собі умови для виявлення його професійних можливостей та здібностей, ставлення до обраної професії. Вища школа повинна забезпечити умови для становлення особистості фахівця, здатної позитивно ставитися до професії вчителя початкової освіти і творчо працювати в обраній педагогічній сфері. М. Кондрашов справедливо зазначає, що формування такої особистості потребує цілеспрямованих зусиль колективу вищої школи, орієнтованих на створення особливої інтелектуально-емоційної і духовно-моральної атмосфери, де кожен студент бачив би перед собою приклад моральності, духовності, професійної відповідальності й обов'язку в особі професорсько-викладацького складу університету [5, с. 170].

Отже, слушною є думка І. Саєва про те, що успішність професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій залежить від якості дотримання сукупності педагогічних умов. Поєднання і взаємозумовленість сукупності педагогічних умов сприяє успішному подоланню труднощів в процесі формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти. Незважаючи на те, що предметом значної кількості наукових досліджень виступають педагогічні умови реалізації освітніх процесів, існують різні тлумачення поняття «педагогічна умова». Вчені розуміють під терміном «педагогічні умови» обставини та можливості, від яких залежить успішність функціонування та розвитку педагогічної

системи, чинники і правила успішності життєдіяльності педагогічної системи, вимоги, яких слід дотримуватися з метою забезпечення ефективності педагогічного процесу [4, с. 86].

Визначення поняття «умови» в педагогічній науці передусім пов'язується з осмисленням цієї категорії. Поняття «умова» вживається в дидактиці при характеристиці цілісного педагогічного процесу, окремих його сторін і складових частин. На думку В. Андреева, педагогічні умови становлять результат, цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [1, с. 1]. Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як чинники, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [2, с. 115]. На думку С. Висоцького, педагогічними умовами є сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, при забезпеченні успішного розв'язання поставленого педагогічного завдання [3, с. 92].

Реалізація педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій, на нашу думку, має на меті: забезпечення організаційно-педагогічного й психолого-педагогічного супроводу даного процесу; вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців; визначення змісту, організаційних форм і методів інформаційної підтримки процесу формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах загально-освітнього навчального закладу.

Психолого-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації завдань мистецької освіти ми вбачаємо в розвитку здатності студентів педагогічних факультетів брати активну участь та виявляти дослідницьку позицію з метою критичного аналізу, осмислення й оцінки ефективності вивчення художньо-педагогічних дисциплін, формування фахових компетентностей під час педагогічної практики, ставлення до себе як до діяча-професіонала, яке виявляється в умінні модернізувати процес навчання образотворчого мистецтва, музики й естетичного виховання учнів початкової школи, зважувати та оцінювати наслідки цих змін, аргументовано повідомляти про позитивні та негативні результати іншим людям.

Важливою умовою є залучення майбутніх учителів початкової школи до активної пізнавальної та практичної діяльності задля глибокого усвідомлення ними значення та місця художньо-педагогічних компетентностей у професійній діяльності, забезпечення змін значущих мотивів, формування системи професійних цінностей, потреби у самопізнання, самооцінки і самовдосконалення. Дані умови реалізуються через низку наступних заходів.

1. Створення на лекційних, практичних, лабораторних заняттях ситуацій розмірковування й успіху, в основі яких особливого змісту набуває технологія

співпраці викладачів та студентів, спрямована на послідовне збагачення професійного досвіду студента і педагогічної майстерності викладача.

2. Стимулювання духовно-творчої самореалізації, самовдосконалення студентів через художньо-педагогічну діяльність. Даний аспект передбачає формування світогляду як системи знань, поглядів та ставлень студента, обов'язковою базою якого є знання в галузі історії, культури, релігії, мистецтва, педагогіки та психології.

3. Індивідуалізація та диференціація процесу навчання із застосуванням розвиненої системи технологій особистісно зорієнтованого підходу (проблемні лекції, практикуми, практичні заняття, тощо). Надання навчальному матеріалу особистісно-значущого змісту. Структурування навчального матеріалу з позицій організації пошуково-творчої та самостійної діяльності студентів.

4. Застосування активних методів і форм навчання для відображення можливостей майбутніх фахівців у професійній діяльності. Впровадження у навчальний процес інтенсивних та інтерактивних технологій: дискусій, мозкових штурмів, обговорень, рольових та ділових ігор, тренінгів, презентацій і самопрезентацій, майстер-класів та творчих майстерень.

Вчені-дослідники визначають організаційно-педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечують успішне розв'язання завдань або як функціональну залежність компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів у різних проявах [6]. Організаційно-педагогічні умови визначимо як сукупність чинників, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети.

Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти на основі застосування інноваційних технологій реалізовуватимуться через такі заходи:

1. Створення інноваційного середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до мистецько-освітньої діяльності, спрямованого на забезпечення самореалізації особистості майбутнього вчителя початкової школи у галузі мистецької освіти та заснованого на розробці та застосуванні у навчальному процесі інтенсивних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних форм і методів задоволення його професійно-освітніх та художньо-творчих потреб.

Проектоване нами інноваційне освітнє середовище характеризується такими ознаками: наявність настанов та позитивної мотивації на художньо-педагогічну діяльність майбутнього вчителя початкової школи; здійснення цілеспрямованої, систематичної підготовки студентів до опанування знаннями з психолого-педагогічних та професійно-орієнтованих дисциплін художньо-педагогічного спрямування та формування індивідуально-творчого стилю професійно-педагогічної діяльності; наявність емоційно-сприятливого клімату та взаємостосунків співпраці і співтворчості, діалогового спілкування між викладачами і студентами у процесі професійної підготовки; створення

атмосфери культурно-освітнього середовища, наповненого художньо мистецьким змістом;

2. Розвиток технологічної компетентності викладачів вищої школи. Під технологічною компетентністю ми розуміємо процес поглибленого ознайомлення викладачів з науковими основами різноманітних інноваційних технологій, розвиток спеціальних практичних навичок та вмінь використовувати дані технології, формування певних психологічних і моральних якостей, необхідних для роботи в інноваційному художньо-педагогічному освітньому середовищі.

Впровадження інноваційних технологій висуває до викладача такі вимоги, які спонукають його одночасно виступати в різних ролях і демонструвати різні види компетентностей. Для проведення інтенсивних ігрових технологій на високому професійному рівні, викладачеві потрібні технологічні компетентності, які включають спеціальні комунікативні, інтерактивні, перцептивні та ігрові знання, уміння і навички і психологічну готовність до діяльності.

Комунікативна компетентність – це організація спілкування та співпраці між студентами, що базується на розумінні сказаного, умінні говорити, здійснювати вербалізацію і слухати. Педагогу необхідно використовувати навички активного рефлексивного слухання і задавання запитань, бути готовим до використання альтернативних методів навчання. Педагог повинен вміти організувати внутрішньо-групове та між-групове спілкування, керувати активністю учасників ігрової взаємодії.

Інтерактивна компетентність – це здатність організувати інтерактивну, ефективну взаємодію студентів на основі інноваційних технологій; уміння керувати командною роботою. Викладач повинен володіти навичками командо-утворення, стратегіями взаємодії; шукати компроміси, форми співробітництва, конкуренції, пристосування. Уміння визначати лідера, розподілити ролі, організувати групову взаємодію дозволяє викладачеві домогтися на інтерактивних заняттях освітньої результативності.

Перцептивна компетентність – це здатність навчити правильного сприйняття одне одного, формування сприятливого першого враження і взаєморозуміння на емоційному і когнітивному рівнях.

Ігротехнічна компетентність – це спеціальні знання і вміння з інтенсивних та інтерактивних технологій ігрового моделювання, а також конструювання, підготовка, проведення та аналіз і оцінка результативності ігрових технологій, використання технік зворотного зв'язку, підведення підсумків, рефлексії. Крім перелічених викладачеві необхідно володіти креативними технологіями і вміннями створювати творчу атмосферу, техніками психологічної підтримки, арт-терапії, зняття напруги, здатністю відновлювати свої фізичні і душевні сили та іншими вміннями.

Інноваційне навчання має цілий спектр методологічних переваг, пов'язаних насамперед з їх розвивальним потенціалом. Ці переваги базуються на

активному, емоційно забарвленому спілкуванні учасників заняття одного з одним і викладачем. Ефективна робота викладача в режимі інноваційних технологій навчання залежить від певних умов. Перша умова – відповідність можливостей викладача цілям і задачам даної технології. В залежності від мети вибраної технології викладачеві доводиться виступати в ролі організатора, комунікатора, психолога. Друга умова – наявність у викладача професійного досвіду участі в груповій взаємодії. Для цього необхідно володіти діалоговим спілкуванням, організовувати спільне обговорення, колективні розв'язання проблеми, спонукати партнерські стосунки викладача і студентів, відкритість, зворотній зв'язок. Третя умова – це особистісна інноваційна спрямованість самого викладача, відкритого до використання у своїй діяльності нових технологій;

3. Створення матеріально-технічних умов, яке передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: аудіовізуальних засобів, сервера для збереження аудіовізуального матеріалу, електронних носіїв для передачі й розповсюдження мультимедійного матеріалу серед викладачів та студентів, архіву для збереження наявних матеріалів на електронних носіях, виходу до глобальної мережі Інтернет.

Умовою удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій навчання вбачаємо в наступних заходах: розробка інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисциплін «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Теорія та методика музичного виховання з основами хореографії», «Методика викладання інтегрованого курсу «Мистецтво», «Методика викладання освітньої галузі «Мистецтво»; опрацювання візуального супроводження (презентацій) до опорних конспектів лекційних занять навчальних дисциплін художньо-педагогічного спрямування; використання навчальних тестів, ділових ігор, імітаційного моделювання та проектування у комп'ютерному варіанті на практичних та лабораторних заняттях; розробка електронних підручників та посібників, де текстовий матеріал поєднується з графічними елементами, довідково-інформаційних матеріалів для організації самостійної та індивідуальної роботи студентів; використання ліцензованих програмних педагогічних засобів, відеофільмів, записів музичних творів; створення та використання тестуючих систем з метою діагностики фахових знань та умінь майбутніх учителів початкової школи; розробка і впровадження дистанційних курсів навчання;

4. Оновлення змісту мистецької освіти майбутніх учителів початкової школи. З метою забезпечення професійної підготовки майбутніх педагогів початкової школи у галузі мистецької освіти до навчальних планів ступеня вищої освіти «бакалавр» включено навчальні дисципліни: «Образотворче мистецтво з методикою викладання у початковій школі», «Теорія та методика музичного виховання з основами хореографії»; ступеня вищої освіти

«магістр» – «Методика викладання інтегрованого курсу «Мистецтво»; «Методика викладання освітньої галузі «Мистецтво».

Зазначені навчальні дисципліни передбачають формування основ професійної свідомості вчителя початкової школи та викладача професійно орієнтованих дисциплін художньо-педагогічного спрямування у вищому навчальному закладі, зокрема поглиблення, систематизація знань, удосконалення вмінь і навичок студентів та магістрантів з «Образотворчого мистецтва з методикою викладання», «Музичного виховання і основ хореографії з методикою викладання», «Методики викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» у початкових класах та озброєння їх теоретичними знаннями, практичними умінями і навичками для успішного навчання студентів методики викладання мистецьких дисциплін у початкових класах, а саме оволодіння знаннями про цілі і засоби, плани і програми, сучасні педагогічні технології у галузі викладання художньо-естетичних дисциплін для молодших школярів та знаннями про зміст, форми, методи, технології викладання та організаційні засади побудови навчально-виховного процесу у вищій школі.

Для реалізації цієї умови розроблено навчально-методичні комплекси до даних учбових дисциплін: дидактичні та наочні засоби, науково-методичне та навчально-методичне забезпечення, комплекс електронних засобів навчання, що забезпечують власне наукову і образно-наочну, емоційно насичену інформацію.

Отже, у ході дослідження виокремлено ознаки інноваційного середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності. Його охарактеризовано низкою умов: наявністю емоційно-сприятливого клімату та взаємостосунків співпраці і співтворчості між викладачами і студентами; створенням атмосфери, наповненої духовно-просвітницьким художньо-мистецьким змістом; формуванням індивідуально-творчого стилю майбутньої професійної діяльності; запровадженням широкого спектру організаційних форм у поєднанні з інноваційними освітніми технологіями; підвищенням рівня професійної компетентності викладача у галузі мистецької освіти; оновленням матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення.

Впровадження у навчальний процес закладу вищої освіти окреслених педагогічних умов сприятиме підготовці майбутнього вчителя початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій навчання, який спроможний буде свідомо і творчо реалізувати професійну компетентність за достатнього рівня володіння необхідними суспільно-комунікативними знаннями, вміннями та особистісними характеристиками.

Список використаних літературних джерел

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань, 1988. 228 с.

2. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: дидактический аспект. М.: Педагогика, 1982. 192 с.

3. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения. *Наук. вісник Південноукраїнського держ. пед. ун. імені К. Д. Ушинського: Збірник наук. праць*. Одеса. 1999. Вип. 8–9. С. 90–94.

4. Исаев И. Ф. Школа как педагогическая система: основы управления Белград: Изд-во БГУ, 1997. 145 с.

5. Кондрашов М. М. Педагогічне керування освітнім середовищем як умова формування професійної позиції студентів університету. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія. Зб. статей*. Ялта: РВВ КГУ, 2014. Вип. 42. Ч. 4. С. 168–173.

6. Назаренко Г. І. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Кривий Ріг, 2002. 21 с.

7. Ярошинська О. О. Освіта як невід'ємний конструкт поняття «освітнє середовище професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2014. № 3 (37). С. 430–432.

References

1. Andreev V. I. (1988). *Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti*. Kazan (In Russian).

2. Babanskiy Yu. K. (1982). *Problemy povysheniya effektivnosti pedagogicheskikh issledovaniy: didakticheskiy aspekt*. Moskva: Pedagogika (In Russian).

3. Vysotskiy S. V. (1999). *Struktura psikhologo-pedagogicheskikh usloviy formirovaniya poiskovo-tvorcheskoy napravlenosti lichnosti v protsesse obucheniya* (In Russian). *Nauk. visnyk Pivdenoukrainskoho derzh. ped. un. imeni K. D. Ushynskoho: Zbirnyk nauk. prats (Science Bulletin of the Southern Ukrainian State. ped un named after K. D. Ushinsky: Collection of Sciences works)* Odesa, 8–9, 90–94 (In Ukrainian).

4. Isayev I. F. (1997). *Shkola kak pedagogicheskaya sistema: osnovy upravleniya* Belgrad: Izd-vo BGU (In Russian).

5. Kondrashov M. M. (2014). *Pedahohichne kerovane osvittie seredovysheche yak umova formuvannya profesiinoi pozytsii studentiv universytetu. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Ser. : Pedahohika i psykholohiia. Zb. statei (Problems of modern pedagogical education. Ser. : Pedagogy and Psychology. Collection of articles)*. Yalta: RVV KHU, 42, 4, 168–173 (In Ukrainian).

6. Nazarenko H. I. (2002). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy zabezpechennia nastupnosti v navchanni ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.09 «Teoriia navchannia»*. Kryvyi Rih (In Ukrainian).

7. Yaroshynska O. O. (2014). *Osvita yak nevidiemnyi konstrukt poniattia «osvittie seredovysheche profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchytyeliv pochatkovykh klasiv» Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii (Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies)*. Sumy, 3 (37), 430–432 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.

Кульчицький Віталій Йосипович, к.пед.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін (ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України»), kulchytskyjvy@tdmu.edu.ua

РОЛЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СТАНОВЛЕННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

***Анотація.** У статті проаналізовано роль патріотичного виховання в становленні лідерських якостей особистості. Розглянуто та виокремлено компоненти лідерських якостей з визначенням у них ознак, які, забезпечують ефективне лідерство молоді, зокрема: мотиваційні ознаки, емоційно-вольові ознаки, особистісні ознаки, ділові ознаки. Зроблено висновки про те, що однією з рис сучасної системи виховання повинно стати формування політичної культури, компетентності та толерантності особистості, становлення лідерських якостей, виховання патріотизму та відданості цінностям демократії.*

***Ключові слова:** патріотичне виховання, лідерські якості, особистість, молодь.*

Kulchytskyi Vitalii Yosypovych , Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences (I. Horbachevsky Ternopil State Medical University), kulchytskyjvy@tdmu.edu.ua

THE ROLE OF PATRIOTIC EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF PERSONAL LEADERSHIP SKILLS AS SOCIAL AND PEDAGOGICAL ISSUE

Abstract.

***Introduction.** The article analyzes the role of patriotic education in the development of leadership skills of an individual. The components of leadership skills are identified with their characteristics which provide effective leadership of youth, particularly motivational features, emotional and volitional features, personal characteristics, business attributes.*

***Purpose.** To analyze the role of patriotic education in the development of leadership skills of an individual.*

***Methods.** Specific search for and analysis of Ukrainian and foreign academic literature; historical and chronological, problematic and comparative;*

systematization and synthesis of facts, events and documents; modeling the process of historical development of educational activities.

Results. *Attention is drawn to the fact that under the development of a patriotic personality's leadership skills, one must understand the quantitative changes in the psyche of an individual that ensure the accumulation of leadership potential which is expressed in the complication of cognitive psychological structures, the development of self-government ability, the growth of activity and the improvement of youth educational process of motivation for leadership. The features of the personality providing effective leadership of the youth are identified: self-knowledge, self-affirmation, independence, self-determination, desire for collectivity, enthusiasm, social activity.*

Originality. *Pedagogical conditions of leadership skills development in the patriotic educational process are considered: taking into account the features and youth leadership motivation development; provision of purposeful development of leadership skills of the youth by organizing a youth team, self-government and a leader's school; creation of a development environment using interactive forms of work (patriotic trainings, role play games).*

Conclusion. *It is concluded that one of the features of the modern system of education should be the formation of political culture, competence and tolerance of an individual, leadership skills development, the upbringing of patriotism and commitment to democratic values. It is extremely important to understand that an educational institution needs to develop and keep up with the advancement of life, to seek new ways of modern patriotic education optimization as an important component of the formation of a leader's personality traits.*

Key words: *patriotic education, leadership skills, personality, youth.*

Актуальність патріотичного виховання особистості в сучасному українському суспільстві чималою мірою зумовлено потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку та застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально важливих цілей як умов реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби до самовизначення та самоствердження.

В умовах загроз національній безпеці суспільство все більше усвідомлює гостру потребу у вихованні свідомого громадянина, фахівця, патріота. Саме тому одним із важливих напрямів діяльності освітнього закладу є патріотичне виховання. Таке виховання ґрунтується на любові до Батьківщини, свого народу, міста, села, сім'ї, родини і є потужним мотиваційним фактором, який спонукає молодь до досягнення вагомих успіхів у навчальній діяльності.

У сучасних умовах стратегічним завданням суспільства є збереження самобутньої культури народу, зміцнення і розвиток морально-психологічного, патріотичного і інтелектуального потенціалу молоді. Саме тому на особливу увагу заслуговує становлення лідерських якостей особистості, молодій людині – лідера, яка в найближчому майбутньому буде вирішувати стратегічні завдання національної безпеки країни, яка залежить від її патріотизму та професіоналізму.

Патріотичне виховання – це вимога часу, тому його розвиток і вдосконалення є актуальним завданням для всіх учасників виховного простору. Навчальний заклад як осередок патріотичного виховання має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, становленні лідерських якостей особистості, гідності та відповідальності молоді, усвідомленню та визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритетів прав людини.

У вітчизняній науці теоретичні і практичні аспекти розвитку лідерських якостей досліджувались у різних галузях знань, зокрема педагогіці, психології, соціальній педагогіці тощо. Так, проблему розвитку лідерських якостей особистості висвітлено в дослідженнях: М. Гаврилюк, О. Євтихов, Н. Жеребова, Р. Кричевський, А. Лутошкін, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, О. Уманський, О. Чернишов та інші.

Мета статті – аналіз ролі патріотичного виховання в становленні лідерських якостей особистості.

Сучасні цивілізаційні виклики, які докорінно змінюють світ у всіх сферах життєдіяльності людини, висувають певні вимоги до особистості лідера, який є рушійною силою цих змін. Сьогодні вимагає вільної, відповідальної, самосвідомої особистості. Образ досконалої особистості лідера – це передусім міцно та органічно засвоєні національні й загальнолюдські цінності; це урівноваженість, стресостійкість і влада над собою, стратегія побудови життя, що передбачає постійний рух до здійснення чим раз новіших, важчих, ніж раніше, задумів, результати яких потрібні як самій людині, так і всім навколо; це створення самою людиною середовища для власного розвитку, самовдосконалення та самореалізація; це межа самовіддачі, вміння мобілізуватися на подолання труднощів, прогнозувати наслідки своїх учинків; це щирість, прагнення до об'єктивності та здатність приймати рішення. Такий лідер не тільки вміє відстоювати власні інтереси, а й піклується про загальне благо. Йому притаманні почуття людської гідності, патріотизм, прагнення служити людям, толерантність, порядність, чесність, справедливість, рішучість, підприємливість, потреба добротності, уявлення про себе не просто як про громадянина, а як про незалежну особистість, здатну прийняти на себе відповідальність перед суспільством за себе, за інших, за справу.

Юнацький вік має вирішальне значення в розвитку особистості, накладаючи відбиток на подальший життєвий шлях. Адже здійснений у юнацтві життєвий вибір буде визначати в подальшому успішність життєвого шляху особистості в цілому. В юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми. Покращується загальне фізичне і емоційне самопочуття, зростає контактність та комунікативність. Відзначається більше витримки у поведінці. Усе це засвідчує, що криза підліткового віку або пройшла, або ж іде на спад [1, с. 214].

Одночасно відбувається стабілізація внутрішнього світу, що виявляється у зниженні рівня тривожності, нормалізації самооцінки.

Відтак, на наш погляд, можна виділити такі риси, що забезпечують ефективне лідерство молоді: самопізнання, самоствердження, самостійність, самовизначення, юнацький максималізм, прагнення до колективності, ентузіазм, романтизм, громадська активність.

Беручи до уваги особливості юнацького віку і дослідження особистісних рис лідера, на наш погляд, доцільно виокремити такі компоненти лідерських якостей з визначенням у них ознак, які, забезпечують ефективне лідерство молоді і які умовно можна розподілити на: *мотиваційні ознаки*: упевненість у собі; потреба в досягненні; прагнення до самоствердження і самореалізації; *емоційно-вольові ознаки*: урівноваженість; емоційно-позитивне самопочуття; наявність вольових якостей; *особистісні ознаки*: вплив на інших; оригінальне, творче мислення; комунікативні та організаторські здібності; *ділові ознаки*: уміння приймати правильні рішення в непередбачених ситуаціях; готовність брати на себе відповідальність; знання; уміння та навички організаторської роботи [2, с. 329].

Бурхливі соціальні події, що сталися за останні декілька років у світі і в нашій країні, спонукають молодь самостійно робити вибір, особисто орієнтуватися й займати незалежні позиції, бути лідером-патріотом.

Саме життя виробляє у більшості сучасних юнаків та дівчат таку психологію, яка багато в чому відрізняється від психології юнаків, що жили декілька десятків років тому. Це й більш відкритий, навіть, сміливий погляд на світ, включаючи постановку й вирішення багатьох проблем морально-етичного характеру, і самостійність, і включення в обговорення таких соціально-політичних, економічних і релігійних проблем, які зовсім недавно вважалися не характерними для юнацтва.

Під формуванням лідерських якостей патріотично налаштованої особистості, треба розуміти якісні й кількісні зміни у психіці індивідуума, які забезпечують накопичення лідерського потенціалу особистості, що виражається в ускладненні когнітивних психологічних структур, розвитку здатності до самоврядування, зростанні активності й удосконаленні молоді у виховному процесі мотивації до лідерства [3, с. 5–7]. Таким чином,

необхідно відзначити, що формування лідерських якостей особистості відбувається саме у виховному процесі патріотичного спрямування.

Організація виховного процесу, який визначається як закономірна, послідовна, безперервна зміна моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, передбачає створення необхідних педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей особистості.

На наш погляд, доцільно визначити такі педагогічні умови формування лідерських якостей особистості у виховному процесі патріотичного спрямування: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства молодих людей; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей молоді шляхом організації молодіжного колективу, самоврядування та школи лідера; створення стимулювального і розвивального середовища з використанням інтерактивних форм роботи (тренінги, рольові ігри патріотичного спрямування); створення гуманних відносин суб'єктів виховання.

Юнацький вік – важливий період у соціальному розвитку людини. Для цього віку, як вже зазначалось, характерне посилення всебічної активності: мислення, діяльності, взаємовідносин у колективі. Активність підлітка підтримується спрямованістю до колективної, суспільно-корисної, громадсько-патріотичної діяльності. Цей період характеризується глибоким осмисленням ставлення до навколишнього світу, до власного життя та діяльності [1, с. 215].

Значна частина підлітків низько оцінює ефективність заходів, що проводяться з метою їх виховання різними державними і громадськими організаціями (підірваний кредит довіри до дорослих).

Виходом із даної ситуації може стати залучення до практичної роботи підлітків-лідерів. Добре розуміючи важливість поставлених завдань, підлітки-лідери швидко встановлюють контакти з однолітками, проводять заохочення до діяльності більш жваво й ефективно.

Підтримка з боку підлітків-лідерів є надзвичайно важливою, адже норми поведінки, цінності лідерів-патріотів, виступають потужними мотиваційними важелями, зумовлюючими відповідальне рішення однолітків.

Однак, необхідно відзначити, що вся їх робота в межах просвітницької освіти повинна обов'язково спрямовуватися досвідченим педагогом.

Загалом, види діяльності в освітньому просторі, спрямовані на розвиток лідерських якостей особистості шляхом патріотичного виховання, можуть бути представлені у такий спосіб: навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна); конкурсна діяльність (участь у конкурсах, змаганнях); дослідницько-пошукова діяльність патріотичного спрямування (участь у конференціях, тренінгах, проектах, програмах); проектна діяльність (розробка та захист індивідуальних і колективних справ), громадсько-патріотична діяльність (участь у роботі органів самоврядування,

молодіжних організаціях, творчих клубах, асоціаціях), представницька діяльність (уміння належно презентувати себе, групу однолітків, освітній заклад, молодіжну організацію, країну).

Завдання цієї діяльності: ознайомити підлітків з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; розвивати у підлітків навички самоаналізу, тобто аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей; спрямовувати підлітків на роботу над собою, на здійснення своїх намірів щодо розвитку своєї особистості; підвищити рівень соціальної компетентності підлітків-лідерів з окремих проблем; ознайомити підлітків-лідерів із методикою та механізмом вивчення молодіжних проблем; формувати в підлітків здатність приймати відповідальні рішення; мотивувати підлітків на подальше використання отриманих знань і вмінь в житті молодіжної громадської організації [4].

Лідерство характеризується, насамперед, зверненням до людини і має безпосереднє відношення до механізму людських стосунків.

Людина, яка володіє високими лідерськими здібностями, здатна зробити процес міжособистісної взаємодії більш цілеспрямованим, більш ефективним і, що не менш важливо, викликати в учасників спілкування відчуття осмислення того, що відбувається. До того ж, ця взаємодія може бути організована практично в кожній предметній діяльності [5, с. 49].

На наш погляд, для формування лідерських якостей особистості, доцільно застосовувати такі загальні положення: домінуюча роль внутрішньої мотивації; дослідницька творча активність, яка виражається в окресленні й вирішенні проблем; можливість досягнення оригінальних рішень; можливість прогнозу і передбачення; здатність створювати ідеальні еталони, які забезпечують високі естетичні, морально-патріотичні, інтелектуальні оцінки [6, с. 213].

Усі ці загальні положення відображаються в лідерських здібностях через те, що належать до сфери суб'єкт-суб'єктних відносин.

Внутрішня мотивація спрямована, в першу чергу, на іншу людину, тобто на виявлення й використання нею особливостей власної індивідуальності. Лідер допомагає виявити і проявити власну індивідуальність іншим через свою індивідуальність.

Отже, виявлення і прояв власної індивідуальності одночасно є: психологічною характеристикою лідерських здібностей; характеристикою креативності [7, с. 10].

Особливості юнацького віку визначаються конкретними соціальними обставинами, насамперед – зміною місця дитини в суспільстві, зміною її позиції при вступі в нові відносини зі світом дорослих, світом їх цінностей, що визначає новий зміст її свідомості [8, с. 77].

У молодих людей є кілька можливостей для відчуття власної індивідуальності, креативності. Одна з них – розвиток своєї особистості за

зразком та подобою особистості дорослої людини, оскільки саме дорослий в очах дитини володіє самостійністю, лідерськими здібностями і соціальною креативністю. Тому перше, чого прагне підліток, це показати собі та оточуючим, що він вже не дитина. Для того, щоб відважитися на самостійні вчинки, підліток мимоволі переконується, що він має на це право, оскільки він вже дорослий.

Юнацький вік, на нашу думку, створює певні передумови для успішного розвитку соціальної креативності і лідерських здібностей. Серед характерологічних особливостей – ініціативність, наполегливість, несхильність до шаблонів.

Розвиток лідерства у молодих людей – це ціленаправлене формування відповідних якостей і навичок, вироблення особистої мотивації, стійкого бажання бути лідером, впевненість в собі, спроможність приймати рішення і брати на себе відповідальність, послідовність в реалізації спільних цілей, розуміння своїх сил, віра в досягненні цілей, ентузіазм, любов до рідної землі та ін.

Відтак, однією з рис сучасної системи виховання повинно стати формування політичної культури, компетентності та толерантності особистості, становлення лідерських якостей, виховання патріотизму та відданості цінностям демократії.

Ми живемо у світі, який стрімко розвивається, де кожний ранок нового дня народжує нові ідеї для побудови майбутнього. І основна складова цього світу – це молода людина, яка є лідером та свідомим громадянином-патріотом. Саме тому, патріотичне виховання молоді на сьогодні є найголовнішим пріоритетом гуманітарної політики в Україні, важливою складовою національної безпеки України. Вкрай важливо розуміти, що освітній заклад має розвиватись і крокувати в ногу з поступом життя, шукати нових шляхів оптимізації сучасного патріотичного виховання, як важливої складової формування лідерських якостей особистості.

Список використаних літературних джерел

1. Кон І. С. Психология юношеского возраста. Москва: Наука, 1979. 390 с.
2. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому процесі загальноосвітньої школи. *Наука і освіта: Наук.-практ. журнал ПНЦ АПН України*. 2006. № 7. С. 328–330.
3. Алифанов С. Основные направления анализа лидеров. *Вопросы психологии*. 2001. № 3. С. 5–7.
4. Татепко В. Як стати і бути лідером: поради психолога. Київ, *Українська перспектива*, 2006. 198 с.
5. Мегель В. В. Адаптация типов к внешним и внутренним условиям. *Соционика, ментология и психология личности*. 1996. № 4. С. 58–60.
6. Василькова О. І. Методологічні проблеми лідерства в навчальних групах. *Психологія на перетині тисячоліть: Зб. наук. праць учасників П'ятих Костюківських читань*: В 3-х т. 1998. Т. 1. С. 210–214.

7. Походенко С. В. Становлення мотивації лідерства у підлітків шляхом ідентифікації зі «значущим іншим». *Наукові записки НДПУ*. 1998. С. 9–13.

8. Шумилин Е. А. Психологические особенности личности старшеклассника. Москва: Педагогика, 1979. 152 с.

References.

1. Kon I. S. (1979). *Psihologiya yunosheskogo vozrasta*. Moskva, Nauka (In Russian).

2. Yahodnikova V. V. (2006). Formuvannia liderskykh yakosteï starshoklasnykiv v osobystisno oriientovanomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal PNT APN Ukrainy (Science and education: scientific and practical journal of SSC AES of Ukraine)*, 7, 328–330 (In Ukrainian).

3. Alifanov S. (2001). Osnovnyie napravleniya analiza liderov. *Voprosy psikhologii (Psychology issues)*, 3, 5–7 (In Russian).

4. Tatepko V. (2006). Yak staty i buty liderom: porady psykholoaha. Kyiv, Ukrainska perspektyva (In Ukrainian).

5. Megel V. V. (1996). Adaptatsiya tipov k vneshnim i vnutrennim usloviyam. *Sotsionika, mentologiya i psikhologiya lichnosti (Socionics, mentology and psychology of personality)*, 4, 58–60 (In Russian).

6. Vasykova O. I. (1998). Metodolohichni problemy liderstva v navchalnykh hrupakh. *Psykhologhiia na peretyni tysiacholit: Zb. nauk. prats uchasnykiv Piatykh Kostyukivskykh chytan (Psychology at the intersection of the millennia: Collection of studies of participants of the Fifth Readings from Kostyuk)*, 1, 210–214 (In Ukrainian).

7. Pokhodenko S. V. (1998). Stanovlennia motyvatsii liderstva u pidlitkiv shliakhom identyfikatsii zi «znachushchym inshym». *Naukovi zapysky NDPU (Bulletin of NSPU)*, 9–13 (In Ukrainian).

8. Shumilin E. A. (1979). Psihologicheskie osobennosti lichnosti starsheklassnika. Moskva, Pedagogika (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., доцент Сокол М. О.

Курята Аліна Володимирівна, викладач кафедри театральної режисури (Рівненський державний гуманітарний університет), alinakuriata3@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТЕАТРАЛЬНОЇ РЕЖИСУРИ

Анотація. У статті розкрито роль культурно-мистецьких закладів у духовному та національно-патріотичному вихованні населення, а також закладів вищої освіти у підготовці висококваліфікованих спеціалістів для закладів культури і мистецтва, досліджено новітні освітні технології, які використовують зарубіжні навчальні заклади для удосконалення системи підготовки спеціалістів для закладів культури і мистецтва, обґрунтовано необхідність впровадження в Україні інноваційних технологій підготовки фахівців з театральної режисури.

Ключові слова: культурно-мистецькі заклади, національно-патріотичне виховання, заклади вищої освіти, інноваційні технології, підготовка фахівців.

Kuriata Alina Volodymyrivna, Teacher of the Department of Theatrical Directing (Rivne State Humanitarian University), alinakuriata3@gmail.com

THE INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TRAINING SPECIALISTS IN THEATRICAL DIRECTING

Introduction. There are some big challenges for the modern domestic art institutions to face nowadays such as the creation a new cultural environment and the education of Ukrainian citizens in the spirit of patriotism and love for their country. Therefore, the domestic institutions of higher education have to improve the training system of highly skilled specialists in this field.

Purpose. The purpose of our research is to substantiate the usage of innovative technologies for training specialists in the field of theatrical directing in Ukraine.

Methods. The paper uses methods of assessing the effectiveness of training specialists in cultural and artistic institutions of Ukraine and substantiates the areas of training technologies improvement for theatrical directors using foreign experience.

Results. For many centuries the theatrical art has played an important role in preservation national traditions, ancestors' achievements, Ukrainian language and the spiritual values education of the population. On the stage the spectators could see the life of their ancestors, national clothes, traditions and customs and they also could hear their native language, the use of which in other cases was prohibited.

If using the media readers, listeners and spectators can gain experience remotely, then from the stage viewers have the opportunity to feel life situations with the artists who are at the «distance of the elongated hand» from them. Therefore, before future supervisors and workers of theatrical and performing art companies, who now gain knowledge in specialized institutions of higher education, will be the task to increase the level of national-patriotic education of the population.

However, current students of the theater and arts institutions of higher education must obtain the required knowledge and skills in the process of mastering educational programs to be able to successfully carry out their tasks in the future.

Originality. *The article proposes to improve the quality of teaching the disciplines of the psychological and pedagogical sciences, to increase the hours for students' practical training, to stimulate them to work at student theaters, to involve practicing teachers in the training of future theatrical directors, to implement the interactive mindset training in the educational process.*

Conclusion. *The realization of proposed measures will allow Ukraine to improve the quality of the theatrical directors' training in higher education institutions.*

Key words: *cultural and art institutions, national and patriotic education, institutions of higher education, innovative technologies, training specialists.*

Перед сучасними вітчизняними мистецькими закладами стоять складні завдання з формування нового культурного середовища та виховання громадян України в душі любові до своєї держави і патріотизму. Реалізація цих завдань, крім іншого, покладається на національного кінематографа, театральні заклади, міські та сільські клуби, мистецькі колективи та творчі гуртки, а очолювати ці заклади та безпосередньо втілювати державну культурно-мистецьку політику в майбутньому повинні організатори та фахівці з театральної режисури, які сьогодні здобувають кваліфікацію в українських та зарубіжних закладах вищої освіти.

Відповідно вітчизняним закладам вищої освіти, використовуючи кращий зарубіжний і вітчизняний досвід та впроваджуючи інноваційні технології організації навчального процесу, необхідно удосконалити систему підготовки висококваліфікованих спеціалістів для цієї галузі.

Роль мистецьких закладів у формуванні національного культурного середовища та духовному просвітництву населення, а також завдання вітчизняних закладів освіти з підготовки мистецької еліти висвітлили у своїх працях провідні вітчизняні науковці: Д. Безгін, Т. Білан, Ю. Богуцький, Г. Веселовська, М. Гринишина, Р. Коломієць, Л. Лимаренко, О. Мусієнко, А. Пучков, В. Сидоренко, В. Скуратівський, Н. Стадніченко, В. Тузов, І. Червінська, Г. Чміль, В. Шахрай, В. Шейко та ін. В роботах цих вчених розкрито, що зусилля української вищої школи повинні бути направлені на підготовку нових творчих особистостей, які забезпечать збереження в Україні традиційних вітчизняних моральних цінностей, а також впровадження європейських та загально-цивілізаційних демократичних стандартів.

Так, на думку дослідниці Л. Лимаренко: «Модернізація європейської системи багаторівневої освіти має на меті здійснювати підготовку нового покоління педагогічних кадрів зі сформованим комплексом якостей конкурентоздатності та потенціалом творчої діяльності. Отже, виникає необхідність сприяння максимальному розкриттю творчих, особистісних якостей студентів – майбутніх педагогів» [1, с. 176].

При цьому, як зазначає Т. Білан: «Театр як вид мистецтва завжди був невід'ємною частиною духовного самотворення нації, саме в театральному мистецтві узагальнюється досвід національних надбань, втілюються моральні якості народу та його духовні ідеали» [2, с. 107].

Однак, нинішній рівень підготовки мистецьких кадрів в Україні значно поступається організації підготовки їх колег у європейських країнах, що визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є обґрунтування інноваційних технологій підготовки фахівців з театральної режисури в Україні.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

– розкриття ролі культурно-мистецьких закладів вищої освіти з підготовки висококваліфікованих спеціалістів для національно-патріотичного виховання населення країни;

– дослідження новітніх освітніх технологій, які використовують зарубіжні навчальні заклади для удосконалення системи підготовки спеціалістів для закладів культури і мистецтва;

обґрунтування необхідності впровадження в Україні інноваційних технологій підготовки фахівців з театральної режисури.

Театральне мистецтво впродовж багатьох століть відіграло важливу роль у збереженні національних традицій, здобутків предків, української мови та духовному вихованню населення. Хоча, в першому та на початку другого тисячоліття спеціальних освітніх закладів, які б готували спеціалістів для організації театральних виступів не було, саме зі сцени глядачі могли побачити побут предків, національний одяг, традиції, звичаї та почути рідну мову, вживання якої в інших випадках заборонялося.

Національно-патріотичне виховання, в якому ключову роль відіграли носії культурних та мистецьких традицій, породили загальнонаціональні змагання українців за власну державу під проводом Б. Хмельницького та на початку ХХ століття. Однак, у ХХ столітті завдяки широкому розвитку засобів масової інформації (газет, кіно і телебачення) роль театального мистецтва у національно-патріотичному і духовному вихованню населення не зменшилася, а навпаки зросла. Це пояснюється тим, що, якщо через засоби масової інформації читачі, слухачі та глядачі отримують її дистанційно, то зі сцени глядачі мають можливість співпереживати життєві ситуації із артистами, які знаходяться від них на «відстані витягнутої руки».

Тому, справедливою є думка Т. Білан, яка обґрунтовує, що: «Будучи усвідомленими, естетичні почуття людини перетворюються у сталі»

співвідношення, а тому мистецтво не тільки допомагає пізнавати світ, але й формує переконання та світогляд людей, їх свідомість та самосвідомість, пробуджує джерела духовності та виховує діяльне прагнення до утвердження прекрасного у суспільному та власному житті» [2, с. 106].

Цю ж думку поділяє В. М. Шахрай, який наголошує, що: «Залучення широких мас до театрального мистецтва сприяє утвердженню в суспільстві солідарності, що спрямовує людей на служіння високій меті, виховує почуття належності до колективу, народу, держави, перед якими потрібно нести відповідальність. Театральні вистави дають взірці поведінки, спонукають до роздумів про високе і низьке, нище і благородне, справедливе і несправедливе [3, с. 1].

Виходячи із зазначеного, на організаторів та працівників театральномистецьких колективів, які нині здобувають знання у профільних закладах вищої освіти, покладатимуться такі завдання:

- організувати передачу через сценічні образи духовних традицій, звичаїв, моральних цінностей та менталітету українського народу;
- широко використовувати багатство української мови та її діалектів для передачі внутрішніх смислів та думок різних верств населення;
- розвивати у глядачів національно-патріотичні почуття, повагу до здобутків минулих поколінь, національних героїв, людей праці, відомих вчених та висококваліфікованих спеціалістів з різних галузей;
- пропагувати сімейні та колективні цінності, любов до своєї землі та країни, принципи гуманного соціального співіснування та демократизації суспільних відносин, взаємовиручки та взаємодопомоги.

Однак, для того щоб нинішні студенти театральномистецьких закладів вищої освіти в майбутньому змогли успішно виконувати покладені на них завдання, вони повинні отримати відповідні знання та уміння в процесі опанування освітніх програм в процесі навчання. Отже, від ефективності закладів вищої освіти залежить духовний розвиток країни в майбутньому.

Тому, як зазначає Л. Лимаренко: «Центральною метою навчальних курсів мистецького спрямування визначається формування у студентів педагогічних спеціальностей умінь впливати на учнів та стимулювати їхній інтерес до художньої діяльності у сфері творчості, в розвитку особистісного потенціалу для *розкриття духовного світу*, виховання справжньої творчої індивідуальності [1, с. 184].

При цьому, на думку Н. В. Стадніченко: «Процес організації комунікативної взаємодії в підготовці майбутнього актора до професійного спілкування найбільш повно відбувається на основі персоніфікації, а саме спрямованості на Я-концепцію особистості, оцінку власної ролі в процесі вирішення *соціальних проблем засобами театального мистецтва*, розуміння важливості та професійної необхідності опанування різноманітних навичок для особистісної творчої реалізації» [4, с. 9].

Проте, в частини вітчизняних закладах вищої освіти підготовка фахівців для мистецьких закладів, в тому числі для театральних установ, здійснюється за навчальними програмами, які побудовані на старих ідеологемах і без врахування сучасних демократичних принципів організації навчального процесу та використання інноваційних технологій.

Таким чином, перед вітчизняними науковцями постає необхідність дослідження новітніх освітніх технологій, які використовують заклади вищої освіти зарубіжних країн для удосконалення системи підготовки спеціалістів для закладів культури і мистецтва.

В контексті практичної підготовки майбутніх педагогів та спеціалістів для національних театрів, зарубіжні заклади вищої освіти приділяють велику увагу роботі *студентських театрів*. «Підтвердженням доцільності використання студентського театру в системі професійної підготовки майбутніх педагогів може слугувати досвід використання театрального мистецтва в навчально-виховному процесі вищої школи Великобританії, Італії, Німеччини, Польщі, Словаччини, Франції, Чехії» [1, с. 177].

Надзвичайно важливою є роль театру для налагодження повноцінного спілкування людей, насамперед дітей та молоді, особливо у нинішній період надмірного занурення юного покоління у світ віртуальних взаємин. Участь у театральних дійствах забезпечує простір самовираження, психологічного захисту, що робить театральне мистецтвом важливим чинником *профілактики різноманітних девіацій соціальної поведінки*» [3, с. 4].

В системі вищої педагогічної освіти Німеччини акцентується увага на *фаховій і фахово-дидактичній підготовці, на вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу та на практиці*. «Наприклад, на вивчення загальнопедагогічних дисциплін у всіх типах програм відведено 25 % сукупного навчального часу, 75 % становлять дисципліни фахового та фахово-дидактичного циклу, куди входить і театральне мистецтво...» [1, с. 178].

У польській Державній вищій школі кінематографії, телебачення та театру імені Леона Шіллера *велика увага приділяється практиці*, адже керівники Школи переконані, що лише в процесі роботи можуть формуватися професійні навички майбутнього спеціаліста та його особистий творчий стиль. Саме тому у розпорядженні студентів найкраще обладнання: тут і світло, і звук, і цифрові камери останнього покоління. Щодня студенти проходять навчання не лише за партами аудиторій, а й на сценічних майданчиках та в знімальних павільйонах. Досвідчені режисери допомагають студентам у реалізації своїх перших творчих проєктів та створенні початкових етюдів і постановок [5].

Водночас, зарубіжні заклади вищої освіти висувають підвищені вимоги до *професійної підготовки науково-педагогічних кадрів*. «Отже, педагог, який має *досвід участі в театрі*, є більш конкурентоспроможним у сучасних умовах, бо він має розвинені здібності та особистісні якості, які дозволяють бути суб'єктом діяльності» [1, с. 181].

Н. В. Стадніченко з врахуванням нинішніх тенденцій в організації навчально-педагогічного процесу до організаційно педагогічних умов підготовки майбутнього актора до професійного спілкування відносить: *створення інформаційно-креативного освітнього простору; організацію комунікативної взаємодії учасників навчального процесу через триаду фахових дисциплін; упровадження комплексу інтерактивних психофізичних тренінгів у процес професійної підготовки майбутніх акторів* [4, с. 14].

Враховуючи нові соціокультурні реалії, світова педагогічна думка шукає відповідних шляхів розвитку освіти, і тут ми бачимо тісний зв'язок з культурним процесом, з формуванням художньо-мистецьких, і *все більшої актуальності набирає освіта в політкультурному просторі* [2, с. 109].

Слід також враховувати, що: «У сучасному суспільстві спостерігається поступовий відхід від традиційної моделі викладання, в якій вчитель є ретранслятором знань, а учень його пасивним реципієнтом. Починаючи з початкової школи, виховні можливості навчального закладу зорієнтовані на *розвиток природних обдарувань дитини*» [6, с. 287].

Виходячи із зазначеного українські культурно-мистецькі заклади вищої освіти на базі ґрунтовного вивчення та опрацювання зарубіжного досвіду повинні запропонувати та впровадити інноваційні технології підготовки фахівців з театральної режисури.

До того ж як зазначає дослідниця Л. Лимаренко: «На Україні раніше, ніж в інших слов'янських країнах, звернули увагу на необхідність підготовки і виховання представників майбутньої духовної еліти – письменників, проповідників, педагогів, на підставі звернення до театрального мистецтва та його елементів» [7, с. 295].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що культурно-мистецькі заклади вищої освіти відіграють важливу роль у підготовці висококваліфікованих спеціалістів для національно-патріотичного виховання населення країни. Тому профільні зарубіжні навчальні заклади удосконалюють навчальні програми з підготовки відповідних фахівців, досвідом яких потрібно скористатися Україні.

Так вітчизняним закладам вищої освіти, які готують фахівців з театральної режисури необхідно: підвищити якість викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу; збільшити кількість годин, які відводяться для практичної підготовки студентів, та стимулювати їх до роботи у студентських театральних колективах; залучати до підготовки майбутніх театральних режисерів викладачів-практиків, які мають досвід сценічної роботи; забезпечити комунікативну взаємодію учасників навчального процесу через упровадження комплексу інтерактивних психофізичних тренінгів у програму професійної підготовки майбутніх акторів

Список використаних джерел

1. Лимаренко Л. Використання студентського театру в європейських системах професійної підготовки майбутніх педагогів. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип. 9. С. 176–187.
2. Білан Т. Театральне мистецтво в контексті художньо-мистецького знання. *Молодь і ринок*. 2012. № 8 (91). С. 106–110.
3. Шахрай В. М. Театральне мистецтво як чинник оптимізації взаємодії особистості та соціуму. *Журнал народна освіта: електронне наукове фахове видання*. 2011. Вип. 1 (13). С. 1–5. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/> (дата звернення 28.04.2019).
4. Стадніченко Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутнього актора до професійного спілкування: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти. Запорізький національний університет. К., 2018. 21 с.
5. Державна вища школа кінематографії, телебачення та театру імені Леона Шіллера. URL: <https://studix.eu/vysshaya-gosudarstvennaya-shkola-kinematografa-televidenyuya-y-teatra-ym-leona-shyllera/> (дата звернення 28.04.2019).
6. Настишин В., Червінська І. Вплив засобів театрального мистецтва на формування у молодших школярів інтересу до навчання. *Гірська школа українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 286–289.
7. Лимаренко Л. І. Діяльність студентського театру у вимірах часу: історико-педагогічний аспект. *Педагогічний альманах: Збірник наукових праць*. Редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». 2014. Вип. 22. С. 293–301.

References

1. Lymarenko L. (2015). Vykorystannia studentskoho teatru v yevropeiskykh systemakh profesiinoy pidhotovky maibutnykh pedahohiv. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii (Aesthetics and ethics of pedagogical action)*, 9, 176–187 (In Ukrainian).
2. Bilan T. (2012). Teatralne mystetstvo v konteksti khudozhno-mystetskoho znannia. *Molod i rynek (Youth and the market)*, 8 (91), 106–110 (In Ukrainian).
3. Shakhrai V. M. (2011). Teatralne mystetstvo yak chynnyk optymizatsii vzaiemodii osobystosti ta sotsiumu. *Zhurnal narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannia*, 1 (13), 1–5. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/> (Last accessed) (In Ukrainian).
4. Stadnichenko N. V. (2018). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky maibutnoho aktora do profesiinoho spilkuvannia: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 Teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Kyiv (In Ukrainian).
5. Derzhavna vyshcha shkola kinematohrafii, telebachennia ta teatru imeni Leona Shillera. URL: <https://studix.eu/vysshaya-gosudarstvennaya-shkola-kinematografa-televidenyuya-y-teatra-ym-leona-shyllera/> (Last accessed) (In Ukrainian).
6. Nastyshyn V., Chervinska I. (2015). Vplyv zasobiv teatralnoho mystetstva na formuvannia u molodshykh shkoliariv interesu do navchannia. *Hirska shkola ukraïnskykh Karpat (Mountain School of the Ukrainian Carpathians)*, 12–13, 286–289 (In Ukrainian).
7. Lymarenko L. I. (2014). Diialnist studentskoho teatru u vymirakh chasu: istoryko-pedahohichniy aspekt. *Pedahohichniy almanakh: Zbirnyk naukovykh prats (Pedagogical almanac: Collection of scientific works)*. Redkol. V. V. Kuzmenko (holova) ta in. Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 22, 293–301 (In Ukrainian).

Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.

Максимчук Наталія Станіславівна, викладач кафедри початкової та дошкільної освіти (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), nataliya-maksimchuk@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З НАРОДОЗНАВСТВОМ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті досліджено актуальні проблеми формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у закладі вищої освіти. Розкрито роль і місце народознавчої освіти в системі професійної підготовки майбутніх вихователів на сучасному етапі. Визначено критерії, рівні та показники готовності студентів педагогічного факультету до ознайомлення дітей з народознавством в умовах традиційної та експериментальної моделі підготовки вихователів. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у процесі їх підготовки в закладі вищої освіти.*

***Ключові слова:** педагогічні умови, формування готовності, майбутні вихователі, народознавство, діти дошкільного віку, заклади вищої освіти.*

Maksymchuk Natalia Stanislavivna, Lecturer of the Department of Primary and Pre-school Education (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), nataliya-maksimchuk@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE FUTURE EDUCATOR'S READINESS FORMATION TO THE CHILDREN'S ACQUAINTANCE WITH ETHNOLOGY AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract.

***Introduction.** The strategic task of modern institutions of higher education is training of specialists who are able to preserve and continue Ukrainian historical and cultural traditions, to use the ideas of Ukrainian folk pedagogics in institutions of preschool education, because the way to achievements of world culture is through growth of national self-consciousness of the people.*

In spite of numerous studies, the problem of the future educators' readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in a higher educational establishment has not developed and needs further study.

***Purpose.** The purpose of the article is to study the pedagogical conditions for the future educators' readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in a higher educational institution.*

Methods. *The methods of analysis of the views of domestic and foreign scientists on the future educators' readiness formation to the children's acquaintance with ethnology are put to use and expediency of their usage in practice of higher educational institutions are substantiated.*

Results. *The article investigates the actual problems of the future educators' readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in a higher educational institution. The role and place of ethnological education in the system of the future educators' vocational training is revealed at the present stage. The essence of the concept «Future educators' readiness to the children's acquaintance with ethnology» is determined. The criteria, levels and indicators of the Faculty of Pedagogics students' readiness to the children's acquaintance with ethnology in conditions of a traditional and experimental model of the educators' training are determined. The organizational and pedagogical conditions of the future educators' professional readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in the process of their training at higher educational institutions are substantiated.*

Originality. *The authors made an attempt to analyze the problems of the future educators' readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in a higher educational institution. The criteria, levels and indicators of the Faculty of Pedagogics students' readiness to the children's acquaintance with ethnology in conditions of a traditional and experimental model of the educators' training are determined. The organizational and pedagogical conditions of the future educators' professional readiness formation to the children's acquaintance with ethnology in the process of their training at higher educational institutions are substantiated.*

Conclusion. *The results of the study gave grounds for the conclusion that formation of the future educators' professional readiness to the children's acquaintance with ethnology is possible taking into account the following organizational and pedagogical conditions: creation of special informational environment that will promote awareness of students with the value, necessity and needs of usage of ethnology in the educational process of the institution of preschool education; formation of corresponding knowledge, skills and abilities for usage of ethnology by the future educators in the institution of preschool education; training of the pre-school establishments future educators making author's notes of lessons and scenarios of amusements and holidays; construction of the educational process at the higher educational institution with the mandatory inclusion of the elements of ethnology in different disciplines.*

Key words: *pedagogical conditions, formation of readiness; future educators, ethnology; children of preschool age; institutions of higher education.*

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні пріоритетним завданням є підвищення професійної підготовки майбутніх педагогів, у тому числі фахівців дошкільного профілю. Адже рівень їх

готовності до педагогічної діяльності позначається на успішності процесу виховання дітей дошкільного віку на засадах загальнонаціональних цінностей, серед яких одна з найважливіших – формування повноцінної, національно-свідомої особистості – майбутнього громадянина України.

Стратегічним завданням сучасних закладів вищої освіти є підготовка фахівців, які здатні зберегти та продовжити українські історико-культурні традиції, використати ідеї української народної педагогіки в закладах дошкільної освіти, адже шлях до досягнень світової культури лежить через закріплення національної самосвідомості народу.

У Законах України «Про освіту» [1], «Про вищу освіту» [2], Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) [3], Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті [4], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [5] та інших нормативних документах наголошується на необхідності відродження і розбудови національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації.

Проблеми професійної підготовки вихователів присвячено багато досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Теоретичні та методологічні основи етнопедагогічної підготовки майбутнього педагога розкрито у працях А. Богуш, Н. Ємельянової, А. Жаровської, Н. Лазарович, Г. Максимчук, Л. Плетенецької, А. Струк та ін. Однак, не зважаючи на численні дослідження, проблема формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у закладі вищої освіти не дістала належного обґрунтування і потребує подальшого вивчення.

Метою нашої статті є дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у закладах вищої освіти.

Поняття «готовність» до професійно-педагогічної діяльності в дослідженнях проблем вищої школи визначається як складне соціально-педагогічне явище, комплексна єдність особистісних індивідуально-психологічних якостей і системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, стверджує Н. Лазарович [6].

Н. Ємельянова під лексико-народознавчою готовністю педагогів розуміє сукупність лінгвістичних та народознавчих знань, умінь і навичок, що визначають професійну спрямованість педагогічної діяльності; доречне використання малих жанрів фольклору, народної лексики, образних виразів народознавчої спрямованості в навчально-мовленнєвій діяльності дітей [7].

До структури такої діяльності вчена відносить чинники:

1) лексичний (лексикологічна і лінгводидактична обізнаність студентів з методики словникової роботи);

2) народознавчий (обізнаність студентів з українськими народними традиціями, програмно-методичним забезпеченням народознавчого аспекту навчально-виховної роботи з дітьми, багатство і розмаїття народознавчої лексики в мовленні студентів);

3) прогностичний (уміння планувати лексико-народознавчу роботу з дітьми, складати тематичні словнички народознавчої лексики та адекватно ними користуватись у процесі навчально-мовленнєвої діяльності, вміння складати сценарії українських народних свят);

4) оцінно-регулятивний (уміння оцінювати та аналізувати конспекти занять і плани навчально-виховної роботи, володіння діагностичними методиками виявлення рівня розвитку словника дітей, вміння оцінювати і аналізувати сценарії національних свят) [7].

За визначенням А. Струк, лексико-народознавча компетентність – це так зване озброєння педагога знаннями про народні свята, звичаї, обряди, обереги, символи та їх використання як у навчально-мовленнєвій діяльності, так і в повсякденному спілкуванні з дітьми [8].

Л. Плетенецькою розроблено й експериментально перевірено модель професійної готовності студентів до народознавчої роботи в закладі дошкільної освіти. Її особливістю є розширення кола знань, умінь, навичок про народознавство як сукупність сучасних наук про історію народу, національну культуру, народне мистецтво, традиції, усну народну творчість, математичні знання [9].

Вчена переконана, що формування професійної готовності студентів до народознавчої роботи проходить певні послідовні ступені, як-от: узагальнених народознавчих понять, усвідомлення їх місця в навчально-виховній роботі з дітьми в процесі вивчення спеціальних фахових дисциплін та практичне втілення сформованих знань, умінь та навичок народознавчої спрямованості в активній педагогічній діяльності з дітьми в процесі педагогічної практики [9].

А. Жаровська у своїх працях особливу увагу звертає на формування у майбутніх педагогів системи знань з народознавства та методики роботи над народознавчою лексикою, а також формування системи вмінь і навичок щодо планування роботи з дітьми, складання конспектів, сценаріїв, уміння оцінювати та аналізувати виконану роботу [10].

На думку А. Богуш, структура народознавчої готовності вихователя містить такі чинники:

– лексичний з показниками: обізнаність студентів з теоретичними засадами словникової роботи, зі змістовим аспектом лексичної роботи з дітьми, з методикою словникової роботи з дітьми в закладах дошкільної освіти;

– народознавчий з показниками: обізнаність студентів з українськими народними традиціями, звичаями, святами, оберегами, символами тощо, з програмно-методичним забезпеченням народознавчого аспекту навчально-виховної роботи з дітьми; наявність народознавчої лексики в мовленні

студентів, її вживання та розуміння; знання прислів'їв, приказок, скоромовок, образних народних висловлень;

– прогностичний з показниками: уміння майбутніх вихователів планувати народознавчу роботу з дітьми як на мовленнєвих заняттях, так і на заняттях з інших розділів програми та в повсякденному житті; складати тематичні тлумачні словнички народознавчої лексики та адекватно ними користуватись у процесі навчально-мовленнєвої діяльності; складати сценарій українських народних свят;

– оцінно-регулятивний з показниками: уміння оцінювати і аналізувати конспекти занять і плани роботи народознавчого аспекту; сценарії національних свят; володіння діагностичними методиками виявлення рівня розвитку словника дітей дошкільного віку [11].

На наш погляд, готовність майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством – це інтегративна якість особистості, що виражається у спрямуванні професійної діяльності на здійснення народознавчої роботи у закладі дошкільної освіти: оптимальний вибір способів досягнення освітньої мети, контроль процесу її досягнення, здійснення самоконтролю за виконанням власних дій, прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи в народознавчому напрямі.

Встановлено, що готовність майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством вирізняється взаємодією мотиваційного, інформаційного, операційного та оцінювального компонентів.

Мотиваційний компонент – це складова процесу підготовки майбутніх вихователів, яка спрямована на усвідомлення студентами необхідності ознайомлення дітей дошкільного віку з народознавством та формування інтересу до педагогічної діяльності, потреби в ній. Вона включає професійну вмотивованість використання народознавчого матеріалу в закладах дошкільної освіти.

Інформаційний компонент – це результат теоретичної підготовки студентів, опанування ними теоретичними народознавчими знаннями; засвоєння основних категорій народознавства: українознавства, батьківщинознавства, сім'ї, роду, родини, родоводу; державної і народної символіки; народних оберегів дітей, дитинства і материнства; свят, звичаїв, традицій, обрядів; напрямів родинного виховання; народного календаря; реліквій; родинної етики та особливостей їх використання у навчальній роботі з дітьми дошкільного віку.

Операційний компонент репрезентує комплекс умінь і навичок майбутніх вихователів, необхідних для використання народознавства в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Передбачає формування у студентів умінь складати, організувати і проводити заняття, розваги, свята, дозвілля на матеріалах родинно-побутової звичаєвості, народного трудового календаря, оволодіння ними народознавчими поняттями, народною термінологією, алгоритмом упровадження набутих українознавчих знань на практиці,

активізувати потреби у саморозвитку щодо власної компетентності в теорії та практиці українського народознавства.

Оцінювальний компонент передбачає формування у студентів уміння аналізувати ефективність використання народознавчих матеріалів у навчальній роботі з дітьми дошкільного віку під час педагогічної практики; здатності до самооцінювання й самоаналізу проведеної роботи у цьому напрямі, окреслення шляхів вдосконалення освітнього процесу через використання інформаційних педагогічних технологій.

Ці компоненти утворюють власне структуру підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством. Об'єднувальною константою для цих компонентів є усвідомлення майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти значущості проблеми, систематичність роботи щодо розширення та поглиблення знань про сутність та специфіку предмета «Народознавство», володіння відповідними видами народознавчої діяльності, навичками та вміннями практичного використання набутих знань, емоційна зацікавленість у позитивному результаті роботи.

Зазначимо, що Г. Максимчук, до основних напрямів вдосконалення етнолінгводидактичної підготовки студентів до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики виокремлює такі:

- залучення майбутніх учителів початкової школи до науково-дослідної діяльності етнокультурознавчої спрямованості;
- розширення активного словникового запасу студентів етнокультурознавчою лексикою різних тематичних груп;
- навчання студентів будувати конспекти уроків різних типів, сценаріїв виховних заходів, словників-мінімумів етнокультурознавчого, народознавчого та українознавчого змісту;
- інсценування різноманітних обрядів, фольклорних свят;
- запрошення на практичні заняття фольклористів, етнографів, істориків, мовознавців, письменників;
- аналіз статей, словників, довідників, опрацювання відео- і аудіозаписів, матеріалів Інтернет-сайтів тощо [12].

На нашу думку, основою для формування професійної готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством повинні стати:

- навчальні дисципліни, які сприятимуть відродженню національної свідомості, духовності молоді, творчому використанню багатств української культури, підготовці студентів до роботи в закладах дошкільної освіти;
- форми організації освітнього процесу: лекції-презентації, семінари, практичні, лабораторні роботи, самостійна позааудиторна робота, тестування;
- методи навчання: виконання практичних завдань, ділові та рольові ігри, дискусії, підготовка проектів, ігри-інсценізації, ілюстрації, демонстрації;
- засоби навчання: наукова література, персональний комп'ютер, відео, аудіо та мережеве обладнання, програмне забезпечення загального та спеціального призначення тощо.

Водночас, формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством передбачає:

- органічну єдність компонентів фахової компетентності (мотиваційний, інформаційний, операційний, оцінювальний);
- реалізацію етапів технології формування фахової компетентності у поєднанні з активними формами організації, методами і засобами навчання;
- дотримання педагогічних умов формування фахової компетентності майбутніх вихователів (цілеспрямована організація освітнього процесу на засадах системного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного і технологічного підходів);
- створення професійно-креативного освітнього середовища у процесі вивчення фахових дисциплін; забезпечення професійної спрямованості навчання;
- створення ситуацій зацікавленості майбутнього вихователя у педагогічній діяльності та її результатах.

Рівні сформованості професійної готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством, визначено нами за такими показниками, як:

- наявність потреби, інтересу та мотивації до вивчення та застосування народознавства;
- усвідомлення цінності народознавства для сучасного освітнього процесу;
- повнота та системність народознавчих знань;
- бачення цілісної картини майбутньої народознавчої діяльності;
- сформованість умінь мобільно та доцільно застосовувати народознавчі знання на практиці, зокрема ставити та розв'язувати педагогічні задачі за допомогою народознавчих засобів;
- здатність самостійно освоювати народознавчі технології та вдало поєднувати нові педагогічні технології у народознавчій діяльності;
- уміння систематизувати й аналізувати народознавчу інформацію, а також самостійно здобувати народознавчі знання з різних джерел інформації.

Педагогічні умови формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством розглядаються нами як певне організоване предметно-розвивальне середовище із сукупністю спеціальних форм і методів навчання, що сприяють формуванню готовності майбутнього вихователя до ознайомлення дітей з народознавством.

З огляду на зазначене вище, вважаємо за необхідне виокремити такі педагогічні умови формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством у закладі вищої освіти:

- нормативно-правові умови, які являють собою комплекс нормативної бази, що регулює процес підготовки майбутніх вихователів;
- міждисциплінарне інтегрування дисциплін з метою забезпечення єдності та взаємовідповідності підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством;

– висока майстерність педагогічних кадрів, здатних до реалізації освітньої, розвивальної та виховної функцій;

– матеріально-технічна оснащеність педагогічного процесу, яка полягає в застосуванні в повному обсязі наявних технічних ресурсів (комп'ютерної техніки, мультимедійних засобів) та використанні нових форм подання, обробки, зберігання та використання інформації в традиційній (паперових) та нетрадиційній (електронних) формах;

– позитивна мотивація на вивчення та використання народознавства у навчальній діяльності для особистісного професійного зростання;

– використання інноваційних технологій навчання у процесі фахової підготовки (проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, інтерактивних лекцій, лекцій-консультацій, проблемних семінарів, семінарів-дискусій, семінарів-ділових ігор, педагогічних тренінгів, ігрових технологій навчання, а також методів, що спонукають до багатоваріативного розв'язання проблем: мозкового штурму, методу аналогій, аукціону педагогічних ідей, рефлексивно-інноваційних методів, творчих есе, тощо;

– створення студентами навчально-методичного портфоліо, яке сприяє набуттю студентами не тільки досвіду самостійного поповнення й оновлення професійних народознавчих знань, але й розвитку організаційних якостей, що полягають у керуванні власними ресурсами, які варто пропонувати для вивчення іншим, постійно оновлювати, набуваючи навички організації ведення процесу;

– організація освітнього процесу через стимулювання особистісно-орієнтованої спрямованості практичної підготовки всіх учасників експерименту шляхом визнання індивідуальних особистостей студента, а також індивідуалізацію та диференціацію завдань практичної підготовки та надання йому можливості вибору індивідуальної траєкторії у підготовці та проведенні занять з народознавства тощо;

– формування професійної готовності, що забезпечує цілісність мотиваційного, операційного, інформаційного та оцінювального компонентів підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством;

– здійснення підготовки до ознайомлення дітей з народознавством в умовах єдності між теоретичною, методичною та науковою підготовкою студентів – майбутніх вихователів.

Сформовані педагогічні умови підготовки студентів до ознайомлення дітей з народознавством являють собою цілісність, яка направлена на забезпечення ефективної підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством.

Таким чином, готовність студентів до ознайомлення дітей з народознавством у закладі дошкільної освіти – це результат спеціальної підготовки, який являє собою інтегровану освіту особистості майбутнього вихователя, яка виникає при об'єднанні мотивів, професійних знань, умінь, навичок і

педагогічного досвіду, адекватних вимогам відповідного напрямку професійно-педагогічної діяльності. Цілісність цієї освіти визначається повноцінним розвитком мотиваційного, інформаційного, операційного та оцінювального компонентів, ядром якого є усвідомлені дії майбутнього вихователя у розв'язанні проблем ознайомлення дітей з народознавством у закладі дошкільної освіти.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна стверджувати, що формування професійної готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством можливе за урахування наступних організаційно-педагогічних умов: створення спеціального інформаційного середовища, що сприятиме усвідомленню студентами цінності, необхідності та потреби використання народознавства в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; формування відповідних знань, умінь і навичок щодо використання майбутніми вихователями народознавства у закладі дошкільної освіти; підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до створення авторських конспектів занять та сценаріїв розваг і свят; побудова освітнього процесу в закладі вищої освіти із обов'язковим включенням елементів народознавства до різних дисциплін.

Перспективу майбутніх наукових розвідок убачаємо в необхідності розробки напрямів формування готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з народознавством.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.04.2019).
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/> (дата звернення: 08.04.2019).
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 08.04.2019).
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 08.04.2019).
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 08.04.2019).
6. Лазарович Н. Б. Готовність вихователів дошкільних навчальних закладів до формування народознавчої компетенції засобами етнорегіональної культури. *Науковий журнал: Освітній простір України*. Вип. 1. 2014. С. 43–47.
7. Смелянова Н. Л. Підготовка майбутніх вихователів до роботи над засвоєнням старшими дошкільниками народознавчої лексики: автореф. дис. ... канд.пед.наук. Одеса, 2003. 21 с.
8. Струк А. В. Формування лексико-народознавчої компетентності в професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_82/part_1/38.pdf (дата звернення: 08.04.2019).
9. Плетенецька Л. С. Підготовка студентів до народознавчої роботи в дошкільних закладах (на матеріалах народної математики): дис... канд.пед.наук: 13.00.01. Одеса, 1995. 218 с.

10. Жаровська А. В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи над засвоєнням народознавчої лексики. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_65 (дата звернення: 08.04.2019).

11. Богуш А. М. Мовленнєвий супровід підготовки майбутніх вихователів до засвоєння дошкільниками народознавчої лексики. URL: http://scienceandeducation.rpdu.edu.ua/doc/2011/2_2011/16.pdf (дата звернення: 08.04.2019).

12. Максимчук Г. М. Етнолінгводидактична підготовка майбутніх учителів початкової школи до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_69 (дата звернення: 08.04.2019).

References

1. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). «Pro osvitu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

2. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). «Pro vishchu osvitu». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/> (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

3. Derzhavna natsionalna prohrama «Pro «Osvitf» (Ukraina XXI stolittia). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

4. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

5. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2021 roky. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

6. Lazarovych N. B. (2014). Hotovnist vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do formuvannia narodoznavchoi kompetentsii zasobamy etnorehionalnoi kultury. *Naukovyi zhurnal: Osvitnii prostir Ukrainy (Scientific Journal: Educational Space of Ukraine)*, 1, 43–47 (In Ukrainian).

7. Yemelianova N. L. (2007). Pidhotovka maibutnix vykhovateliv do roboty nad zasvoieniam starshymy doshkilnykamy narodnoznavchoi leksyky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Odesa (In Ukrainian).

8. Struk A. V. Formuvannia leksyko-narodoznavchoi kompetentnosti v profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_82/part_1/38.pdf (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

9. Pletenetska L. S. (1995). Pidhotovka studentiv do narodoznavchoi roboty v doshkilnykh zakladakh (na materialakh narodnoi matematyky): dys... kand. ped. nauk: 13.00.01. Odesa (In Ukrainian).

10. Zharovska A. V. Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv do roboty nad zasvoieniam narodoznavchoi leksyky. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_65 (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

11. Bohush A. M. Movlennieviy suprovit pidhotovky maibutnix vykhovateliv do zasvoiennia doshkilnykamy narodoznavchoi leksyky. URL: http://scienceandeducation.rpdu.edu.ua/doc/2011/2_2011/16.pdf (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

12. Maksymchuk H. M. Etnolinhvodydaktychna pidhotovka maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly do navchannia molodshykh shkoliariv etnokulturoznavchoї leksyky. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2015_12-13_69 (Last accessed: 08.04.2019) (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Маліновська Наталія Василівна, к.пед.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет) n.malinovska@ukr.net

ПІДГОТОВКА ЛІВОРУКОЇ ДИТИНИ ДО ПИСЬМА

Анотація. У статті досліджено проблему визначення та прийняття ліворуких дітей. Розкрито, що їх навчання набуває особливої ваги у контексті сучасної особистісно орієнтованої дошкільної освіти. Висвітлено особливості підготовки ліворукої дитини до письма в умовах закладу дошкільної освіти. Підкреслено необхідність застосування ігрового методу формування навичок письма у старших дошкільників. Запропоновано методику формування навичок письма у старших дошкільників, в основу якої покладено застосування ігор та ігрових вправ. Обґрунтовано педагогічні умови формування навичок письма у ліворуких дітей.

Ключові слова: підготовка до письма, навички письма, ліворука дитина, ігровий метод, графічні навички.

Malinowska, Nataliia Vasylivna, Ph.D. in Pedagogic Sciences, Assistant Professor (Rivne State University of Humanities) n.malinovska@ukr.net

PREPARATION OF A LEFT-HANDED CHILD FOR LEARNING TO WRITE

Abstract.

Introduction. The issue of identification and adaptation of left-handed children, their learning has been actualized in the context of modern personality-oriented education which is based on the «child centrism» principle and pedagogy of understanding. In the context of humanization and democratization of the educational system, a wide variety of existing curricula for education and training of children in pre-school and primary schools, the issue of ensuring the continuity of pre-school and early childhood educational system becomes more pressing.

Purpose. The article reveals the peculiarities of preparation of left-handed children for learning to write. The author of the article draws attention to the necessity of game method usage for formation of writing skills by the older preschoolers.

Methods. The experimental method of formation of writing skills in preschool-age children, based on the use of games and game exercises, that have been grouped into several blocks depending on the functions practiced by a child during their use: the development of visual-motor coordination, the

development of figure perception in comparison with others and constancy of perception, the development of the motor component of graphic skills. The level of fine motor skills development of the child's hands has been determined using the diagnostic task «Running along the trail».

Results. *The research consisted of two stages. The first stage was aimed at identifying the presence and nature of left-handed children, identifying the levels of formation of graphic writing skills in children, implementing comparative analysis of the readiness level to master graphic skills by right-handed and left-handed children. The second stage consisted in the experimental verification of complex pedagogical influences aimed at the formation of senior preschoolers' writing skills. The results of the study showed a general positive trend towards improvement of the performance of mastering written communication by left-handed children.*

The success of writing skills development in left-handed children has been convincingly proven in the article, mainly due to their psychological and physiological characteristics (left-handed children are more susceptible, emotional, less resistant to fatigue, they are characterized by poor hand-eye coordination, concentration complexity and switching attention, etc.).

The article substantiates the pedagogical conditions for writing skills formation in left-handed children like the game method usage for teaching the elements of writing, creation of the game developing environment and implementation of the individual approach to studying.

Originality. *A complex of exercises and tasks has been proposed during the study: writing of the elements of letters involved into a fairy-tale plot, finger gymnastics, games and play activities, various exercises in an exercise book accompanied by various toys, a series of mini classes turned into a fairy tale, working with small objects (mosaic, buttons, natural materials) provided a more productive and interesting process of teaching left-handed children the elements of writing.*

Conclusion: *Developed and experimentally tested pedagogical conditions for the formation of writing skills in left-handed children of preschool age allowed to optimize the process of preparing their hands for writing by taking into account their psychological and physiological characteristics and by implementing individual approach to each child. Based on the results of the ascertaining stage of the experiment, we concluded that majority of the preschool age children (both right-handed and left-handed) have low and medium level of development of fine motor skills of hands, visual-motor coordination and spatial representations that adversely affect the quality of writing skills development.*

Key words: *writing preparation, writing skills, left-handed child, game method, graphic skills.*

В умовах гуманізації і демократизації системи освіти, широкої варіативності діючих програм виховання і навчання дітей у дошкільних закладах та початкових класах школи, все більш актуальною стає проблема забезпечення наступності дошкільної і молодшої шкільної ланок освітньої системи. Вона найбільш гостро виявляється на практиці в недостатній готовності дітей до систематичного навчання в школі, занадто тривалій адаптації деяких першокласників до нових для них умов навчальної праці [1].

Одним із важливих аспектів розвитку дошкільника в період підготовки до школи є формування у нього навичок письма.

Підготовка до письма є одним із найбільш складних етапів підготовки дитини до систематичного навчання. У дошкільному віці важлива саме підготовка до письма, а не навчання йому, що призводить до формування неправильної техніки письма. Це обумовлюється психофізіологічними особливостями шестирічної дитини. Особливо коли мова йде про ліворуку дитину [1; 2].

У контексті сучасної особистісно орієнтованої дошкільної освіти, в основі якої лежить принцип «дитиноцентризму» та педагогіка розуміння, особливої ваги набуває проблема визначення та прийняття ліворуких дітей.

Сучасні наукові дослідження довели, що ліворукість – це не примха дитини, а психофізіологічне явище, що зумовлене відмінностями у розподілі функцій між півкулями мозку. Питання проблеми ліворукості і досі залишається невирішеним, а тому й актуальним. Здебільшого це пов'язано з тим, що поки не створено ідеальних умов для життя ліворуких дітей у сучасному «криворукому світі», це стосується і методик навчання зазначеної категорії дітей [3].

Проблема навчання ліворуких дітей є актуальною та практично значущою для сучасної початкової школи, оскільки вчителі недостатньо володіють інформацією щодо причин виникнення ліворукості та лівості, особливостей прояву труднощів під час засвоєння ліворукими дітьми навчальних предметів та недостатньо обізнані у питаннях профілактики шкільних труднощів та педагогічної допомоги цим дітям, зокрема під час формування у них навичок письма.

Підготовка до письма – це надзвичайно важливий вид занять із ліворукою дитиною. Це особлива система покрокових занять, де важливо все: поза дитини під час писання, як вона тримає ручку (олівець), як лежить аркуш паперу або зошит, як виконуються елементарні графічні рухи. Тому підготовка до письма ліворуких дітей має розпочинатися ще до вступу їх до школи [4].

Проблема дослідження ліворукості порушувалась у працях багатьох вчених: М. Безруких, Н. Брагіної, Т. Доброхотової, І. Сфимової, М. Князєвої, А. Куприкова, А. Семенович, О. Семерницької та ін.

У зв'язку із збільшенням нині кількості ліворуких дітей та амбідекстрів (дворуких), навчання і виховання зазначеної категорії дітей є актуальною проблемою дошкільної освіти.

Метою нашої статті є обґрунтування педагогічних умов формування навичок письма у ліворуких дітей.

Дослідження проходило у два етапи, перший з яких був спрямований на виявлення наявності та характеру ліворукості у дітей; виявлення рівнів сформованості графічних навичок письма у дітей; здійснення порівняльного аналізу рівня готовності до оволодіння графічними навичками праворуких та ліворуких дітей. На другому етапі здійснювалась експериментальна перевірка комплексних педагогічних впливів, спрямованих на формування у старших дошкільників навичок письма.

Констатувальний етап експерименту передбачав застосування системи діагностичних завдань, спрямованих на визначення рівня розвитку у дітей дрібної моторики руки, зорово-моторної координації, просторових уявлень.

З метою виявлення наявності та характеру ліворукості у дітей було використано методику визначення провідної руки дитини В. Вільдавського та М. Князевої [5], що містить цікаві ігрові завдання, підібрані з урахуванням способів маніпулювання, яке притаманне дітям дошкільного віку. Серед запропонованих дітям завдань були: малюнок на вільну тему (спочатку однією, а потім іншою рукою), викладання пазлів, будівництво із сірників, гра з м'ячем, створення колажу, нанизування намиста тощо.

Рівень розвитку дрібної моторики руки дитини визначалося за допомогою діагностичного завдання «Біг по стежинці».

Для оцінки ступеня сформованості зорово-моторної координації використовувався субтест Керна, який дав змогу виявити найпроблемніші її моменти (завдання «Змальовування групи крапок»).

З метою визначення рівня розвитку просторових уявлень використовувалося діагностичне завдання «Склади фігуру із паличок».

Визначення рівня готовності старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням здійснювалось на основі моніторингу графічних умінь дітей старшого дошкільного віку.

На основі результатів констатувального етапу експерименту ми прийшли до висновку, що більшість дітей старшого дошкільного віку (праворукі та ліворукі) мають низький та середній рівень розвитку дрібної моторики руки, зорово-моторної координації, просторових уявлень, що негативно позначається на якості формування у них навичок письма.

Формувальний етап експерименту мав на меті розвиток навичок письма як праворуких, так і ліворуких дітей. Він складався з кількох серій.

Перша серія дослідження була побудована на використанні ігор та ігрових вправ з розвитку у дітей навичок письма, які були згруповані у кілька блоків залежно від того, які функції дитини тренуються під час їх

виконання: розвиток зорово-моторної координації, розвиток сприймання фігури на тлі інших і константність сприймання, розвиток у дітей просторових уявлень, розвиток моторного компонента навички письма.

Перший блок вправ передбачав розвиток зорово-моторної координації у дітей. Завдання цього блоку були спрямовані на вироблення у дітей здатності точно співвідносити сприймання зорових образів з відповідними рухами, контролювати свої рухи відповідно до заданих умов. З цією метою дошкільникам було запропоновано низку ігор та вправ.

Для вироблення диференціації правої і лівої частини тіла проводилися такі вправи: показати праву руку, потім – ліву, підняти праву руку, потім – ліву; показати предмет лівою (правою) рукою, взяти предмет правою (лівою) рукою. Після уточнення мовних позначень правої і лівої руки проводилися вправи на розрізнення інших частин тіла: правої і лівої ноги, правого та лівого ока, правого та лівого вуха.

Другий блок вправ передбачав розвиток сприймання фігури на тлі інших та константність сприймання. Прикладом такої вправи може бути ігрова вправа «Хто з ким розмовляє?». Для виконання цієї вправи телефонні трубки були позначені різними кольорами. Дитині пропонували простежити зором кожну лінію і знайти, хто з казкових персонажів з ким розмовляє. Якщо дитині було важко знайти і простежити зором кожну лінію, пропонували вести лінію пальчиком.

Третій блок складався із вправ, що були спрямовані на розвиток у дітей просторових уявлень. Особлива увага приділялась ліворуким дітям, які в силу своєї природи, мають дещо гірші показники розвитку просторових уявлень.

Для виконання вправи «Складання цілого зображення з окремих його частин» був підготовлений набір різних зображень: іграшок, тварин, транспорту. Малюнки розрізалися на кілька частин. Використовувалися різні варіанти завдань: пропонувалося дитині скласти зображення за уявою, без зразка; скласти за зразком – цілісним зображенням; скласти фігуру за розкресленим на відповідні частини зразком. Дітям, які швидко справились з завданням, пропонувався ускладнений варіант: скласти дві різні за розміром фігури із змішаних до купи більших і менших частинок. На закріплення понять «ліворуч», «праворуч» використовувалася вправа «Ліворуч – праворуч – у центрі». Дитині давали аркуш паперу, у центрі якого розміщувалась пірамідка, по обидві сторони від неї – геометричні фігури. Дітям пропонувалося назвати геометричні фігури, розташовані праворуч; обвести олівцем всі фігури ліворуч від пірамідки.

У процесі виконання дітьми завдань використовувалося словесне заохочення. У випадку ліворукої дитини це сприяло активізації її діяльності.

Для того щоб діти добре володіли дрібними рухами руки, для виконання графічних дій використовувалися вправи на виконання точних рухів, чітко узгоджених з певною умовою. Цьому завданню було

підпорядковано четвертий блок вправ «Розвиток моторного компонента навички письма».

Дітям пропонувалися спеціальні вправи в ігровій формі, які допомагали швидше й якісніше сформувати вміння штрихувати. Це вправи на: наведення пунктирних ліній; обведення трафаретів тварин за пунктиром, штрихування їх по клітинках; обведення трафаретів, штрихування їх у різних напрямках різними лініями, півовалами.

Запропоновані завдання тренували графічну навичку, сприяли усвідомленню та автоматизації процесу правильного штрихування складних композицій, запам'ятовуванню образів предметів, що штрихуються.

Старшим дошкільникам найбільше сподобались ігрові вправи на домальовування, які також сприяли розвиткові графічних навичок.

Наступна серія експериментальної роботи передбачала написання елементів літер – найскладнішого виду підготовчих вправ до письма. Від того, як педагог навчить дітей зображувати основні елементи, залежить у подальшому написання самих букв, складів, слів і речень.

Ефективність оволодіння старшими дошкільниками навичками письма визначається цікавою формою проведення й адекватним змістом, що відповідає поставленій меті [6]. Сюжетна й ігрова форма занять з підготовки руки дитини до письма допомагала підтримувати інтерес до діяльності, викликала бажання оволодіти нею.

В експериментальній роботі з дітьми віддалася перевага міні-заняттям (колективним, індивідуально-груповим, індивідуальним), що дало змогу врахувати міру зацікавленості, інтересу дітей, дозування завдань. Сюжетно-ігрова форма занять, виконання графічних завдань від імені казкового персонажа створювали на занятті невимушену атмосферу, стимулювали до діяльності. Крім цього, поглиблювалися, закріплювалися, систематизувалися знання дітей про довкілля.

Застосування художньо-зорових образів дозволило активізувати пізнавальну діяльність дітей, підвищити інтерес до занять з підготовки руки дитини до письма і сформувати навички письма в дітей з опорою на візуальне мислення, притаманне для їх віку.

Займаючись із ліворукими дітьми, педагоги працювали над розвитком сумісних дій обох рук. Використовувалися різноманітні ігри, вправи, що розвивають координацію рухів пальців і кистей обох рук [7].

Одним із найпростіших завдань, які виконували діти, було малювання симетричних зображень за зразком одночасно обома руками. Наприклад, дітям пропонувалося намалювати ялинку. Спочатку діти уважно розглядали малюнок, з'ясовували, що він складається з двох однакових частин. Потім увага дітей зверталася на стрілочку, які показували напрями рухів рук, зображувалася ялинка кілька разів «у повітрі» одночасно обома руками, наводився зразок пальцями по паперу. Лише після цього, узявши в руки

два зелені олівці, діти ставилися одночасно на точку, яка вказувала на початок малюнка, і зображувалася ялинка.

Для складнішої роботи використовувалися спеціальні розмальовки, у яких малюнки наводилися лівою і правою рукою одночасно чи послідовно з подальшим розфарбуванням.

Для зміцнення пальців ведучої руки використовувалися ножиці. Для ліворуких дітей застосовувалися спеціальні ножиці, призначені для роботи лівою рукою. Перед роботою з ножицями дітям пояснювалися правила безпеки при користуванні ними. Головне в роботі з ножицями та папером – забезпечення координації рухів пальців та п'яти руки, синхронної роботи обох рук, оскільки при виконанні вправ за допомогою ножиців потрібно притримувати папір однією рукою, а іншою – різати. При цьому дитина навчається слухати й розуміти вказівку дорослого, виконувати завдання за зразком і звіряти з ним свою роботу.

Дошкільникам пропонувалися завдання, пов'язані із складанням сюжетного малюнка з окремих частин. Кожній дитині давалися розкреслений малюнок і картка, на якій були подані в будь-якому порядку всі його частини. Їх потрібно було охайно вирізати й наклеїти на зразок.

У ході індивідуальної роботи вихователі мали можливість спостерігати за тим, як діти виконують вправи. Різні види вправ викликали у дітей позитивний емоційний настрій. Діти раділи не тільки від процесу роботи, а й від отримання позитивного результату.

Не завжди з поставленими завданнями діти справлялись однаково успішно, виникали й труднощі. Зокрема, у ліворуких дітей труднощі виникали при написанні таких елементів букв, як похила лінія із заокругленнями униз, угорі, подовжена похила з петлею угорі, правий півовал; петлю зображували занадто вузькою або занадто широкою. Ліворукі діти відчували деякі труднощі і при складанні малюнка, розрізаного на кілька частин, що виявлялись у багаторазовому переміщенні окремих деталей малюнка, більшій кількості затраченого часу.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок письма праворуких та ліворуких дітей після проведення формувального етапу експерименту дозволив зробити висновок про те, що позитивні зміни в оволодінні навичками письма відбулися як у праворуких, так і в ліворуких дітей. Деякі показники у них виросли майже вдвічі. Однак, у ліворуких дітей процес навчання письма відбувався дещо повільніше, що пояснюється моторною загальноманією дітей-лівшів.

Результати контрольного етапу експерименту засвідчили, що окремі ліворукі діти у розвитку дрібної моторики руки, зорово-моторної координації, просторових уявлень нічим не поступають праворуким одноліткам. Це свідчить про ефективність методики формування навичок письма у старших дошкільників, а також про можливість досягнення якісних результатів в

оволодінні ліворукими дітьми писемним мовленням в порівнянні з праворукими дітьми.

Важливими педагогічними умовами успішного розвитку навичок письма у ліворуких дітей є: забезпечення позитивного емоційного фону занять, застосування ігрових методів навчання, здійснення індивідуального підходу до дітей у навчанні.

Паралельно з формуванням технічних (вміння користуватися правильним способом письма) і графічних (вміння правильно зображувати букви та їх поєднання) навичок слід формувати загальнонавчальні вміння і навички, які безпосередньо впливають на графічне зображення літер, зокрема: правильно сидіти за партою, тримати ручку і зошит під час письма, орієнтуватися в розліновці зошита тощо. Специфіка цього етапу роботи з формування навичок письма у ліворуких дітей зумовлена специфікою навчання письма даної категорії дітей (відповідне положення зошита, правильне тримання ручки, олівця тощо).

У зв'язку з цим у роботі з праворукими та ліворукими дітьми необхідно враховувати психофізіологічні відмінності між ними (ліворукі діти більш вразливі, емоційні, схильні до швидкої стомлюваності, їм властиві погана зорово-моторна координація, складності концентрації і переключення уваги тощо) [8].

Під час проведення занять з підготовки до письма ми намагалися частіше робити паузи, проводили фізкультхвилинки, пальчикові ігри та вправи, які викликали у дітей позитивні емоції, сприяли розвитку мовлення.

Успішність оволодіння навичками письма ліворуких дітей значною мірою залежатиме від того, наскільки активно ці якості будуть розвиватися у педагогічному процесі дошкільного закладу при належній підготовці педагогів, що зводиться до опанування особливою методикою навчання письма ліворуких дітей, формування вмінь організувати робочий простір. Цілеспрямований підхід до ліворуких дітей сприятиме розвитку тих психофізіологічних факторів, які є важливими для успішного оволодіння писемним мовленням.

Таким чином, розроблені й експериментально перевірені педагогічні умови формування навичок письма у ліворуких та праворуких дітей старшого дошкільного віку дозволили оптимізувати процес підготовки руки ліворуких дітей до письма завдяки врахуванню психологічних особливостей особистості дитини-лівші та здійсненню індивідуального підходу до кожної дитини.

Список використаних літературних джерел

1. Богуш Алла, Маліновська Наталія. Перші кроки грамоти: передшкільний вік. Київ, 2016. 424 с.
2. Целова І. В. Навчаємо письмо ліворуких дітей. *Початкова школа*. 2010. № 4. С. 71–72.

3. Прищепа О. Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою. *Початкова школа*. 2010. № 5. С. 10–13.
4. Погуляйло Т. В. Специфіка навчання письма ліворуких дітей. *Початкове навчання та виховання*. 2010. № 12. С. 5–11.
5. Дитина-лівша. Діагностика, корекція. Підготовка до школи. Упоряд. Л. В. Туріщева. Харків, 2010. 192 с.
6. Манько Н. Підготовка ліворуких дітей до оволодіння графічною навичкою письма. *Початкова школа*. 2007. № 3. С. 21–24.
7. Кондратенко Л. О., Макіна Л. Б., Прищепа О. Ю. Зошит для підготовки до письма ліворуких і праворуких дітей. Київ, 2010. 36 с.
8. Зубік Н. В. Підготовка ліворукої дитини до навчання письма. *Початкове навчання та виховання*. 2005. № 16–18. С. 38–52.

References

1. Bohush Alla, Malinovska Nataliia. (2016). Pershi kroky hramoty: peredshkilnyy iik. Kyiv (In Ukrainian).
2. Tsepova I. V. (2010). Navchaimo pysma livorukykh ditei. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 4, 71–72 (In Ukrainian).
3. Pryshchepa O. Problemy navchannia pysma ditei, yaki pyshut livoiu rukoiu. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 5, 10–13 (In Ukrainian).
4. Poguliaylo T. V. (2010). Spetsyfika navchannia pysma livorukykh ditei. *Pochatkove navchannia ta vykhovannia (Elementary education and upbringing)*, 12, 5–11 (In Ukrainian).
5. Dytyna-livsha. Diahnostyka, korektsiia. Pidhotovka do shkoly. (2010). Editor L. V. Turishcheva. Kharkiv (In Ukrainian).
6. Manko N. (2007). Pidhotovka livorukykh ditey do ovolodinnya hrafichnoyu navychkoyu pysma. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 3, 21–24 (In Ukrainian).
7. Kondratenko L. O., Makina L. B., Pryshchepa O. Y. (2010). Zoshyt dlia pidhotovky do pysma livorukykh ta pravorukykh ditei. Kyiv (In Ukrainian).
8. Zubik N. V. (2005). Pidhotovka livorukoi dytyny do navchannia pysma. *Pochatkove navchannia ta vykhovannia (Elementary education and upbringing)*, 16–18, 38–52 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Петренко О. Б.

Марчук Оксана Олександрівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), oxanna442@ukr.net

ВИХОВНИЙ КОНТЕНТ ТОПОСУ СТЕПУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті досліджено феномен степу як образу, що має значне виховне значення в українській літературі. Визначено, що степ є усталеним образом-символом, що уособлює волю, безмежні простори України, дике поле, незвідану чужину, героїчне минуле, прокляття. Обґрунтовано, що цей топос вживається в українському фольклорі та письменниками різних епох. Розроблено рекомендації щодо вивчення топосу степу як засобу виховання на уроках української літератури в школі.

Ключові слова: степ, виховання, література, письменник, топос.

Marchuk Oksana Oleksandrivna, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), oxanna442@ukr.net

THE UP-BRINGING CONTENT OF THE SYMBOL STEPPE IN THE UKRAINIAN LITERATURE

Abstract.

Introduction. The main task of today educations is to up-bring pupils who love their country and respect their motherland. At the same time, in scientific circles it is determined that on the lessons of Ukrainian literature teachers must help children to understand the history of Ukraine and the value of the images of the steppes has a big influence ant patriotic up-bringing.

Purpose. The purpose of the article is to determine the educational value of the images of the steppes in the Ukrainian literature.

Methods. The historical-literary method is used for the retrospective study of the symbol steppe, the comparative-typological method is used to compare the using of the analyzed symbol in various literary works, the method of receptive aesthetics is used for the determining of the artistic in the Ukrainian literature, the method of interpretation and synthesis of the studied materials is used in order to formulate the conclusions about the feasibility of using the steppe symbol for formation pupils' patriotic outlook.

Results. The steppe is an established image-symbol that embodies freedom, unlimited spaces of Ukraine, a wild field, an unknown foreignness, the heroic

past and the curse. The topos is used in Ukrainian folklore and literature in different ages. It is widely used in folk proverbs and sayings, especially in the Cossack era. The steppe is associated with independence, freedom, fame, valor, and heroism. In «The Tale of Igor's Regiment» was a battle between the regiments of Igor and Polovtsy in the steppe. Romantic poets used steppe visions to express their feelings for the fate of Ukraine. It is typical for them to use the form of contrasting the steppe as the hostile field and the Cossack freestyle. Poet T. Shevchenko also used the image of the steppe in his poems, for example, in the poem «Haydamaky». In contemporary literature the image of the steppe is associated with rest, calmness, eternity. The symbol of the steppe is the expression of native land, respect for the past. These traits need to be taught to pupils at the lessons of the Ukrainian literature.

Originality. *In the article the author says that romantic poets used steppe visions to express their feelings for the fate of Ukraine. It is typical for them to use the form of contrasting the steppe as the hostile field and the Cossack freestyle. Poet T. Shevchenko also used the image of the steppe in his poems, for example, in the poem «Haydamaky». In contemporary literature the image of the steppe is associated with rest, calmness, eternity. The symbol of the steppe is the expression of native land, respect for the past. These traits need to be taught to pupils at the lessons of the Ukrainian literature.*

Conclusion. *The teachers of Ukrainian literature can use the symbol of steppe in such direction: a) to focus the children's attention on the presence of steppe visions; b) to use the image of steppe landscapes at literature lessons; c) to conduct the combined lessons of Ukrainian literature, Geography (Natural Science), Arts, Artistic culture; d) to compare the representation of the image-symbol in the works of various representatives of Ukrainian literature; e) on the example of steppe symbol to teach children to love their Motherland, to remember their national roots, to teach respectful attitude to the Cossacks, Ukrainian culture and history.*

Вивчення кращих зразків фольклору та української літератури сприяє кращому вихованню в підростаючого покоління патріотичних якостей. В Законі України «Про освіту» обґрунтовано необхідність «виховувати у дітей повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України» [1].

Впродовж багатьох століть в культурі українського народу виробилися та закріпилися усталені образи символи, використання яких асоціюється із певними явищами та діями. Так, наприклад, вогонь – це символ знищення, сніг – очищення, ворон – передвісник лихого. Національними символами, що широко застосовуються як засоби патріотичного виховання, стали образи калини, верби, вінка, рушника, шляху, лелеки. Оскільки твори літератури, які мають свою усталену систему понять, сприяють формуванню світогляду

людини, необхідно детально проаналізувати можливості використання художніх деталей у виховному процесі. Зазначимо, що чинні навчальні програми з української літератури для учнів 5–11 класів передбачають «виховання поваги до історичного минулого нашого народу, до його культурних пам'яток, усвідомлення, що любов до рідної землі, повага до історичного минулого народу, до його культурних пам'яток – це вічні загальнолюдські цінності» [2].

Степ є одним із основних образів в усній спадщині українського народу, зокрема піснях, народних думах, билинах, прислів'ях та приказках. Йому відведено вагомe місце в системі в національного світогляду. Актуальність вивчення художніх візій степу обумовлена ще й тим, що «вивчення художнього простору українського героїчного епосу дає можливість вибудувати унікальну історіософську концепцію, творцем і носієм якої є колективна свідомість українців» [3], основні риси якої необхідно зберігати і прищеплювати підрастаючому поколінню.

Питання формування в учнів патріотизму проаналізовано у наукових працях І. Беха, А. Богуш, О. Вишневського, О. Киричук, С. Лавриненко, М. Стельмаховича. У сучасній педагогічній літературі пояснено, що дефініція патріотизм, що «включає в себе любов до Вітчизни, до землі, де народився і виріс, гордість за історичні звершення свого народу; одне із найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [4, с. 72].

Використання образу-символу степу в українській культурі та літературі проаналізовано у наукових розвідках було об'єктом вивчення літературознавців, філософів, культурологів, психологів. Дослідженням на цю тематику присвячені праці О. Астаф'єва, Ю. Барабаш, Ю. Вассіяна, В. Крисаченка, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Липинського, Д. Чижевського.

Літературознавець Д. Чижевський пояснив, що природній ландшафт чинить великий вплив на онтологічну свідомість та ментальність нації: «Почуття безмежної могутності, безмежної величі, що його викликають ліс, море чи гори, народжуються і степом, де широта і політ краєвиду поєднуються з пишним проявом життя природи, естетичні та релігійні почуття, як і філософське усвідомлення, власне і виростають на основі степових краєвидів» [5, с. 40].

Інший дослідник історії літературознавства Д. Донцов обґрунтував думку про те, що художні візії степу – це типова риса українського письменства. У науковій розвідці про М. Хвильового він написав: «Чи то в Гоголя, чи то в автора «Марка Проклятого», чи в Рильського з його «Чумаками» – над усіма думками панував степ, як море над думками англійців...» [6, с. 657].

У літературних студіях Н. Чухонцевої степ постає як своєрідна форма мислення українця, яка потребує належного вивчення, оскільки «у концептополе міфологеми степу входять не тільки поняття, що окреслюють

геоприродний феномен, а й психологічні особливості степовиків, специфічний уклад їхнього життя» [7].

Метою нашої статті є дослідження виховного контенту топосу степу в українській літературі та розроблення рекомендацій щодо його використання в освітньому процесі в школі.

Аналіз історичних жанрів українського письменства засвідчив, що степ є невіддільною частиною світогляду українців, універсальним фундаментальним елементом філософії національного українського Макрокосмосу, навколо якого протікають інші життєві події нації. Дослідження історичних пісень, дум, казок, легенд, художніх творів письменників різних епох дозволило виокремити окремі складники образу-символу степу в українській культурі. Їх детальне осмислення на уроках літератури в школі сприяє глибшому усвідомленню основних думок, переживань, ідей, які прагнуть донести автор читачеві, формуванню в учнів патріотичних якостей (рис. 1).

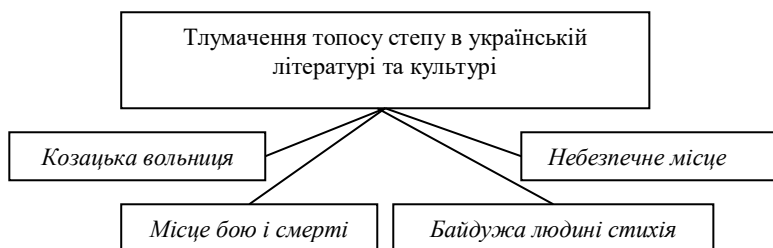

Рис. 1. Тлумачення топосу степу в українській літературі та культурі

Образ степу характерний для літератури усіх епох – від найдавнішої до постмодерністичної. Його широко вжито у народних прислів'ях та приказках, особливо козацької доби. Степ асоціюється із волею, незалежністю, свободою, славою, доблестю та героїзмом: *Степ, та воля – козацька доля. Козак хоч і на ріллі осяде, а честі своєї лицарської не забуде. «Пугу! Пугу!» – «Козак з Лугу». Січ – мати, а Великий Луг – батько. А що козакові треба: степу, хліба й неба! Слава в степу не поляже, а про себе розкаже.*

В фольклорі та давній літературі образ «ворога» і «степу» часто ототожнювали. Це яскраво спостерігаємо у «Слові о полку Ігоревім». Автори зобразили його, як: а) місце бою; б) місце останнього спочинку для воїнів; в) перешкоду, яку необхідно здолати князю Ігорю, щоб добратися додому.

В «Слові о полку Ігоревім» саме у степу відбувся бій бою між полками Ігоря та половцями. До слова степ підібрано синоніми «земля», «поле»:

Земля гуде,

Половці наступають від Дону...

Обступили полки руські.

Діти бісові поле чисте

Криком перегородили... [8, с. 23].

Образ степу змальовано в сцені втечі Ігоря з полону. Князь мчить по безкраїх степах південної України, неначе вовк-сіроманець та ясний сокіл, що свідчить про те, що при змалюванні степу використано образи тварин, що характерні для такого природного ландшафту.

Аналізований топос набув поширення в народних думках та історичних піснях. В українських думках образ степу змальовано разом із постатями козака, діброви, калини:

Та став же старший брат та середульший

На полівку вибігати, на степи високі,

На великі дороги розхіднії [9, с. 84].

Аналіз історичних пісень засвідчив, що козацький степ був своєрідним закликком до волі. Дослідник О. Ольжич в науковій розвідці «Український міт» зазначив, що в історичних думках «самі степи є ще одним, непомітним, але відчутним співгероєм цих творів» [10, с. 15].

Поети-романтики використовували художні візії степу для вираження своїх переживань за долю України. Типовою для них є форма протиставлення степу як ворожого поля та Козацької вольниці. Степові мотиви притаманні поезії А. Метлинського :

Ідемо з батьком степом серед ночі;

То як мій коник заграє, заскаче,

Зараз чогось мому батькові в очі

Сльози навернуться, мов він заплаче...

«Хто тут бився, в степу мчався?» [11, с. 110].

У віршах інших поетів-романтиків Л. Боровиковського, М. Костомарова, В. Забіли, М. Петренка образ степу посилює їх історіософське звучання. З цього приводу Н. Чухонцева зазначила: «Романтики поетизували Дике Поле і як простір героїчної звитяги захисників України, і як «простір свободи», найкраще середовище для «природної людини», захоплено описували степові пейзажі... при зображенні смерті козаків чи чумаків у степу, долі бранців та подібних тем і мотивів романтики, звісно, спиралися на архетип «степу-ворога» [7].

Поети-романтики описали в змалюванні степових просторів України опиралися на віковичну міфологію українців. На думку І. Ткаченка, літератори тієї доби в образі степу «відкрили епічність і високий ліризм, образно-художню пластичність і здатність поєднуватися зі складною проблематикою ... як національно-поетичний константний архетип «відкрystalізувався» він у творчості Т. Шевченка» [3].

У творчості Т. Шевченка використано типові символи-міфологеми, створені українським народом, зокрема, море, могили, кургани, байраки, козаки. Прикладом може бути поема «Гайдамаки»:

*У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить,
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить [12, с. 133].*

Характерною рисою змалювання степу в творах Т. Шевченка детально змальовує степові ландшафти. У художньому світі поезії Т. Шевченка «персонажі» степу доповнюють одне одного, мирно співіснують, створюючи неповторну красу України:

*Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють... [12, с. 86].*

У ліриці Т. Шевченка завдяки образу степу досягається довершеність світу, виконання Божого замислу творіння. Досліджуючи топос степу, дослідник І. Ткаченко написав: «Шевченкове порівняння гаю з «оазисом в пустелі аравійській» є ключем до розуміння цього символу: гай, як окультурений, освоєний людиною степовий дикий простір, в інтерпретації поета є оазою духовною; від того уява читача витворює візію степового хутора з гаєм, як *locus amoenus* – прекрасного місця, місця місць» [3].

Символ степу використано Т. Шевченком для створення образу України як домовини та суцільної Руїни:

*На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом нього степ, як море
Широке, синіє [12, с. 86].*

Зберігши народнопоетичну концепцію степу як козацької вольниці, Т. Шевченко змалював довершену художню візію степу як оригінального національного елемента українського пейзажу.

У творах письменників-реалістів другої половини XIX – початку XX століття степ змальовано як байдужу до долі людини стихію, яка не зважає на злидні і багатство, на безперестанний плин часу, залишається неприступною і чужою, як у вірші Л. Глібова «У степу»:

*Я все-таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ...
Прийшла біда – і час сумний настав:
Тепер там ворон кричє [11, с. 103].*

За спостереженнями літературознавця Н. Чухонцевої, «в українській літературі критичного реалізму утвердився і новий тип художньої моделі степу – байдужої до людського життя природної стихії» [7].

Письменники-модерністи продовжували використовувати степові художні візії. Цей символ використано в творчості Ю. Липи, І. Рисяка-Рудницького,

М. Чернявського, представників «Празької школи». Наприклад, Є. Маланюк зобразив Україну в образі Степової Еллади.

У творчості більшості представників «Празької школи» візія степу поєднана із образами давніх українських богів, Святого Письма, татарськими набігами, Ярославною. Поети цього літературного угруповання виробили своєрідний стиль художнього зображення навколишньої дійсності крізь призму філософії серця та розуму.

В українській літературі постмодернізму степові мотиви часто набирають нового смислу відповідно до запитів епохи. Герої чорнобильської доби, ери Інтернету прагнуть усамітнитися та знайти спокій у степу. Це характерно для творчості таких митців слова, як: Ю. Андрухович, О. Ірванець, В. Неборак (літгурт «Бу-БА-Бу»), Н. Білоцерківець, В. Герасим'юк, О. Забужко, І. Малкович, В. Медвідь, П. Мідянка, К. Москалець, І. Римарук.

Вивчаючи художні твори в школі вчителям потрібно наголошувати на тому, що художня деталь «степ» є однією із основних в історії українського письменства. При аналізі програмових творів [2] доцільно дотримуватися таких рекомендацій: а) акцентувати увагу дітей на наявності степових візій у художньому творі; б) на уроках літератури використовувати зображення степових ландшафтів; в) проводити комбіновані уроки української літератури, географії (природознавства), образотворчого мистецтва, художньої культури; г) орієнтувати представлення образу-символу в творах різних представників української літератури; д) вивчати візії степу, характерні для українського фольклору та літератури, в позаурочний час. На прикладі різних зразків навчати дітей любити батьківщину, пам'ятати своє національне коріння, зв'язок з рідним народом, навчати шанобливого ставлення до козаків, української культури та історії.

Топос степу – невіддільна риса української літератури. Цей символ пройшов певну художню еволюцію від змалювання українського ландшафту до філософського споглядання світу, яким ліричні герої намагаються пов'язати минуле і сучасне, сучасне і майбутнє. Виховне значення візії степу полягає у формуванні патріотичних якостей підростаючого покоління, духовного очищення нації, складання пошани героям, які віддали своє життя за процвітання нації.

В українській літературі широкого розповсюдження набули степові мотиви, які пройшли еволюційний шлях свого розкриття від опису місцевості до символу втілення філософсько-історичного споглядання Всесвіту. Осмислення виховного значення степу стає втіленням вищих духовних, національних та морально-естетичних ідеалів.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III (із змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.help/law/2-III> (дата звернення: 15.03.2019).

2. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5–11 класи). Київ, 2017. 86 с.
3. Ткаченко І. Степові мотиви в українському фольклорі: історіософський ракурс (на прикладі історичного епосу). URL: <http://web.znu.edu.ua/herald..> (дата звернення: 23.03.2019).
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне, 2011. 552 с.
5. Чижевський Д. Історія українського письменства (від початків до доби реалізму). Київ, 203. 511 с.
6. Донцов Д. Микола Хвильовий. *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.* К., 1994. Кн.1. С. 654–671.
7. Чухонцева Н. Міфологема спелу в художній прозі Дмитра Марковича. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream>. (дата звернення: 19.03.2019).
8. Слово о полку Ігоревім. Текст твору. Київ, 1998. 43 с.
9. Українські народні думи та історичні пісні. Київ, 1990. 152 с.
10. Ольжич О. Український міт. Незнаному воякові. К., 1994. 256 с.
11. Українські поети-романтики. Київ, 1987. 403 с.
12. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 2001. 386 с.

References

1. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). (2001). «Pro doshkilnu osvitu» vid 11.07.2001 p. № 2628-III (Iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.help/law/2> (Last accessed: 15.03.2019) (In. Ukrainian).
2. Ukrayinska literatura (2017). Programa dlya zagalnoosvitnix navchal'nyx zakladiv (5–11 klasy). Kyiv (In. Ukrainian).
3. Tkachenko I. Stepovi motyvy v ukrayinskomu folklori: istoriosofskiy rakurs (na prykladi istorychnogo eposu). URL: <http://web.znu.edu.ua/herald> (Last accessed: 23.03.2019) (In. Ukrainian).
4. Goncharenko S. U. (2011). Ukrayinskyj pedagogichnj encyklopedchnyj slovnyk. Rivne (In. Ukrainian).
5. Chyzhovskyi D. (2003). Istoriya ukrayinskogo pysmenstva (vid pochativ do doby realizmu). Kyiv (In. Ukrainian).
6. Donczov D. (1994). Mykola Xvylovij. *Ukrayinske slovo: xrestomatiya ukrayinskoyi literatury ta literaturnoyi krytyky XX st. (Ukrainian word: textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century)*, Kn.1, 654–671(In. Ukrainian).
7. Chuxonceva N. Mifologema spepu v xudozhnij prozi Dmytra Markovycha. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream>. (data zvernennya: 19.03.2019) (In. Ukrainian).
8. Slovo o polku Igorevim.(1993). Tekst tvoruu. Kyiv (In. Ukrainian).
9. Ukrayinski narodni dumy ta istorychni pisni (1990). Kyiv (In. Ukrainian).
10. Olzhych O. (1994). Ukrayinskij mit. *Neznanomu voyakovi*. Kyiv (In. Ukrainian).
11. Ukrayinski poety-romantyky. (1987). Kyiv (In. Ukrainian).
12. Shevchenko T. (2001). Kobzar. Kyiv (In. Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Мельничук Лілія Борисівна, к.пед.н, доцент, завідувач кафедри педагогіки
Шкабаріна Маргарита Андріївна, к.пед.н, старший викладач кафедри української мови та літератури (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне),
shkabarina@ukr.net

ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИМ КРИТЕРІЄМ

***Анотація.** У статті висвітлено результати діагностики готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм. Обґрунтовано актуальність формування готовності майбутніх учителів до реалізації засад інноваційної діяльності. Визначено сутність поняття «готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності», виокремлено та охарактеризовано його критерії: мотиваційно-ціннісний; когнітивний; операційний та відповідні їм показники. Доведено значення мотиваційно-ціннісного критерію готовності до інноваційної діяльності як системоутворювального чинника професійної діяльності. Розкрито процедуру діагностики готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм.*

***Ключові слова:** інноваційна діяльність, готовність, майбутні педагоги, діагностика, мотиваційно-ціннісний критерій.*

Melnychuk Liliya Borisovna, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy, **Shkabarina Marharyta Andriivna**, Ph.D in Pedagogic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Language and Literature (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), shkabarina@ukr.net

DIAGNOSTICS OF FUTURE PEDAGOGUES' READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITY BY MEANS OF VALUE-MOTIVATIONAL CRITERION

Abstract.

***Introduction.** Reforming the educational sector provides for the innovative nature of educational activities at the primary school level since the early years of public education and training of children have a very important impact on the further development of intelligence, creativity, character formation, self-identity.*

Despite a significant amount of research on pedagogical and educational innovation, the problem of forming the readiness of future teachers to

implement the principles of innovation activity has not been exhausted and needs further study.

Purpose. *The purpose of the article is to study the readiness of future teachers to innovate according to the motivational and value criterion.*

Methods. *The following methods are used in the work: empirical – pedagogical observation, questionnaires; mathematical – statistical methods of processing experimental data.*

Results. *The article highlights the results of the diagnosis of the readiness of future teachers to innovate according to the motivational-value criterion. The urgency of formation of readiness of future teachers for the realization of principles of innovative activity is substantiated. The essence of the concept of «readiness of future teachers for innovation activity» is determined, his criteria are distinguished and characterized: motivational-value; cognitive; operational and related indicators. The value of the motivational-value criterion of readiness for innovation activity as a system-forming factor of professional activity is proved. The procedure for diagnosing the readiness of future teachers to innovate according to the motivational-value criterion is described. Stated that 76 % of students described the creative (high) level of readiness for innovation, 24 % – search (middle). According to the results of the experiment, students with an adaptive (low) level were not found.*

Originality. *The criteria of students' readiness for innovation are singled out, the indicators of motivational-value criterion are characterized. The expediency of introducing an experimental diagnosis of the readiness of future teachers to innovate based on the motivational and value criterion is substantiated. The validity of the questionnaire for students «The readiness for innovation according to the results of self-evaluation» is proved.*

Conclusion. *Research results let us conclude that students of Master teaching faculty motivated to innovate. They are characterized by a deep awareness of the need to apply innovative technologies; conscious attitude towards the fulfillment of duties related to solving the psychological and pedagogical tasks of organizing innovation activity; a steady desire for purposeful communication on relevant topics with teachers and teachers. Students express the constant internal need for mastering the knowledge skills and abilities to apply elements of innovative technology.*

Key words: *innovative activity, readiness, future teachers, diagnostics, motivational-value criterion.*

Орієнтація вітчизняних закладів на світові стандарти освіти в умовах євроінтеграційних процесів передбачає упровадження нових підходів до підготовки учителів, з метою формування в них умінь, необхідних для творчої професійної діяльності. Особливо важливо забезпечити інноваційний характер педагогічної діяльності на початковому шкільному

рівні, оскільки перші роки суспільного виховання й навчання дітей мають надзвичайно важливий вплив на подальший розвиток інтелекту, творчості, формування характеру, саморозвиток особистості тощо [1]. У зв'язку з цим проблема формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів початкової ланки освіти набуває особливої актуальності.

Провідна роль освіти і вчителя в суспільстві, необхідність підготовки сучасного вчителя у відповідності до вимог суспільства підкреслюється в законодавчих державних документах України: Законах України «Про освіту» (2017) [2], Стратегії інноваційного розвитку України на 2009 – 2018 роки та на період до 2039 року (2009) [3], Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012) [4], Концепції Нової української школи (2017) [5] та ін. Ці документи визначають пріоритети національної освіти щодо формування нової генерації педагогів, здатних до інноваційної, креативної діяльності.

Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності є багатоаспектною та розглядається в низці сучасних наукових досліджень. Так, філософські засади інноваційної педагогічної діяльності розкрито у працях В. Николко та ін., теоретичні основи обґрунтували такі дослідники: К. Ангеловські, Х. Барнет, Х. Білл, Н. Гросс, Л. Даниленко, Л. Подимова, С. Поляков, О. Попова, М. Поташник, В. Сластьонін, Н. Юсуфбекова та ін. Проблеми організаційно-методичного забезпечення інноваційних процесів в освіті присвячено дослідження М. Азуїної, І. Галиці, Б. Гречаника, І. Дичківської, Н. Буги, Д. Алфімова та ін.

Однак незважаючи на значну кількість досліджень із педагогічної та освітньої інноватики, проблема системи та процесів управління інноваційною діяльністю ЗВО, формування готовності майбутніх учителів до реалізації засад інноваційної діяльності своєї актуальності не вичерпали і за необхідності забезпечення подальшого інноваційного розвитку вітчизняної освіти окреслена проблема потребує подальшого вивчення.

Метою нашої статті є дослідження готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Інноваційна педагогічна діяльність як особливий вид творчої діяльності спрямована на оновлення системи освіти. Вона є результатом активності людини не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у зміні його відповідно до особистих і суспільних потреб та інтересів.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності є основою професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя, підґрунтям його саморозвитку та самовдосконалення, формування активної суспільної позиції. Рівень готовності вчителя до інноваційної педагогічної діяльності визначається певними критеріями та показниками, співвідношення яких свідчить про якість його професійної підготовки.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності, а також її критерії та показники досліджено багатьма науковцями. Проте у їх дослідженнях

існують певні розбіжності у визначенні стану готовності до інноваційної педагогічної діяльності, її компонентів, критеріїв та показників.

Враховуючи результати проведеного теоретичного аналізу поняття, вважаємо, що «готовність майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності» – це важлива інтегрована якість і стійка особистісна характеристика майбутнього педагога, що виявляється у його здатності здійснювати ефективну педагогічну діяльність і є результатом процесу професійної підготовки вчителів у закладі вищої освіти [6, с. 152].

Формування готовності студентів до інноваційної діяльності включає такі критерії, як: мотиваційно-ціннісний; когнітивний; операційний та відповідні їм показники (рис. 1).

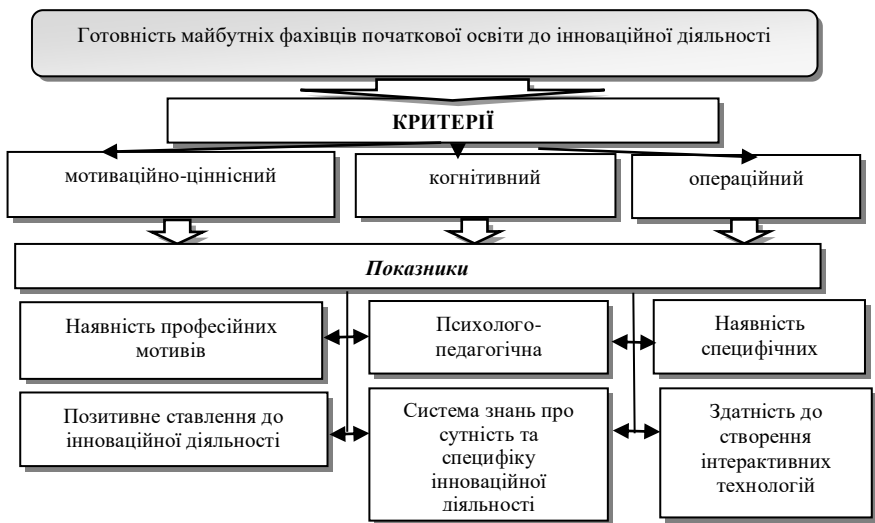

Рис. 1. Критерії і показники готовності майбутніх учителів початкової освіти до інноваційної діяльності

Мотиваційно-ціннісний критерій готовності до інноваційної діяльності є основою, на якій будуються основні професійні якості педагога. Система мотивів виконує регулятивну функцію в процесі підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності та сприяє формуванню стійкого прагнення вчителя до професійного розвитку та зростання. Мотиваційно-ціннісний критерій вказує на самореалізацію особистості майбутнього вчителя як професіонала в інноваційній діяльності, на рівень сприйнятливості до нововведень, на потребу у створенні інноваційних проектів як нового способу вирішення педагогічних проблем [7, с. 65].

Отже, мотиваційно-ціннісний критерій готовності до інноваційної діяльності ми визначаємо першим та системоутворювальним, оскільки від мотивації залежить активність особистості майбутнього педагога, його спрямованість на подальшу професійну діяльність в умовах інноваційного освітнього середовища.

Цей критерій визначається наступними показниками:

- наявність пізнавального інтересу до інноваційних педагогічних технологій та оволодіння інноваціями через процес проектування;
- наявність стійких мотивів та професійно-ціннісних орієнтацій, які забезпечують цілеспрямоване оволодіння інноваційною діяльністю;
- сформованість цілей власної інноваційної діяльності;
- потреба у творчому самовираженні;
- наявність установки на професійний та особистісний саморозвиток;
- позитивне ставлення майбутнього фахівця до необхідності спеціальної інноваційної організації навчально-пізнавальної діяльності;
- наявність високого рівня сприйнятливості до нововведень;
- бажання брати участь у створенні, реалізації та поширенні педагогічних інновацій [1; 6; 7].

У відповідності з визначеними критеріями і показниками були означені рівні готовності студентів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм: адаптивний рівень (низький), пошуковий рівень (середній) і креативний рівень (високий).

Основними рисами *креативного (високого)* рівня готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності за означеним критерієм є такі:

- глибоке усвідомлення значимості навчання молодших школярів за інноваційною технологією, необхідності застосування різних груп інтерактивних вправ;
- виражена спрямованість на застосування на власних уроках індивідуальних, групових і колективних інтерактивних вправ, дискусії, обговорень тощо;
- наявність постійної внутрішньої потреби в опануванні знань, навичок та умінь застосовувати елементи інноваційної технології;
- свідоме ставлення до виконання обов'язків, що пов'язані з вирішенням психолого-педагогічних завдань організації інноваційної діяльності;
- стійке прагнення до цілеспрямованого спілкування за відповідними темами з викладачами і вчителями.

Пошуковий (середній) рівень готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності характеризується такими показниками:

- усвідомлення значимості організації навчання молодших школярів за інтерактивною технологією, необхідності впровадження на уроках інтерактивних вправ;

- чітко виражена потреба в опануванні знань, навичок та умінь застосовувати елементи технології;
- наявність власне особистісних мотивів у зацікавленості інноваційними технологіями;
- ситуаційне прагнення до цілеспрямованого спілкування на відповідні теми з викладачами і вчителями.

Основними рисами *адаптивного (низького) рівня* готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності є такі:

- необхідність застосування інтерактивних технологій при навчанні молодших школярів усвідомлена неповністю, не має прагнення їх застосовувати; низька, ситуативна потреба в опануванні знань, навичок та умінь застосовувати елементи технології;
- нечасті вияви схильності до активності, творчості, ініціативи у підготовці і проведенні інтерактивних уроків та занять;
- переважання власне особистісних мотивів у зацікавленості інтерактивним навчанням, пошук користі від проявів активності на інтерактивних заняттях;
- відсутність прагнення до спілкування з викладачами, вчителями щодо упровадження інноваційних освітніх технологій у початковій школі.

Визначені показники свідчать про те, що кожний із них інтегрується і є лише умовно виділеним у цілісному особистісному утворенні, яким є готовність майбутніх вчителів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Враховуючи вищевикладені теоретичні міркування щодо можливості формування готовності студентів до застосування інноваційної технології у початковій школі, експериментальне дослідження проводилось на першому курсі зі слухачами магістратури педагогічного факультету Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Всього в опитуванні взяли участь 25 студентів магістратури. Респонденти, які брали участь у дослідженні, відзначались неоднорідністю за успішністю, поведінковими реакціями, швидкістю виконання поставлених завдань.

З метою з'ясування рівнів готовності студентів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм ми використовували метод анкетування (з метою самооцінки сформованості у студентів мотивації до здійснення інноваційної діяльності) [8, с. 254–256].

Аналіз отриманих результатів дає підстави зробити такі висновки. На запитання анкети «Чи бажаєте Ви у майбутньому стати педагогом-новатором?» 100 % опитаних дали ствердну відповідь, що є свідченням наявності внутрішньої потреби у студентів магістратури в опануванні знань, навичок та умінь застосовувати елементи інноваційних технологій у професійній діяльності.

Серед студентів магістратури 80 % опитаних планують застосовувати інноваційні технології навчання у майбутній професійній діяльності, 12 % з них надають перевагу традиційним методикам, решта 8 % не змогли дати однозначної відповідь на це запитання.

76 % опитаних упевнені, що інноваційні технології допомагають учням краще засвоювати навчальний матеріал, натомість 24 % магістрантів вважають, що інновації варто застосовувати на уроці в залежності від навчального матеріалу.

У відповідь на запитання «Як Ви ставитесь до педагогів, які застосовують лише традиційні технології, професійно не розвиваються?» 60 % респондентів зауважили на негативне ставлення до таких учителів, оскільки, на їхню думку, «педагогу потрібно завжди розвиватись»; у свою чергу 32 % серед загальної кількості опитаних вказали на нейтральне ставлення, оскільки професійний розвиток – це особиста справа кожного педагога; натомість 8 % майбутніх магістрантів зазначили позитивне ставлення до вчителів-прихильників традиційної системи навчання, оскільки «не бачають у цьому нічого негативного».

Серед загальної кількості опитаних усі без винятку зазначили, що їм цікаво дізнаватись про педагогічні новації та експерименти у процесі навчання. Для 72 % майбутніх педагогів інноваційна педагогічна діяльність приваблива особистим та професійним розвитком, інші 28 % опитаних вказали на визнання з боку колег та керівництва навчального закладу. Студентів, які не вважають інноваційну діяльність привабливою, в процесі анкетування не було виявлено.

У процесі анкетування більшість респондентів (72 % з загальної кількості опитаних) вказали, що у майбутній професійній діяльності планують дізнаватись (або цікавляться вже зараз) про нові технології навчання з різних ресурсів (конференцій, методичних посібників, журналів, форумів тощо); у свою чергу 24 % висловили сумніви, чи вистачить їм на це часу (бажання); натомість 4 % упевнені, що їм достатньо знань, набутих під час навчання у ЗВО.

Серед студентів магістратури 80 % указали на те, що хотіли б створити авторську технологію (метод, прийом) навчання, погодившись з наступною аргументацією: «хотів би, щоб інші дізнались про мої досягнення», 20 % з опитаних висловили сумніви: «не впевнена, що у мене вийде». Позитивним, на нашу думку, є той факт, що жоден з опитаних магістрантів не погодився з аргументацією «Мені це не потрібно».

Серед внутрішніх протиріч (сумнівів), які стають на заваді створення інноваційного освітнього продукту, переважна більшість студентів магістратури (84 %) зазначили, що їм «нічого не заважає» та стверджували, що «я завжди відкрита до нового і не боюсь невдач», 12 % переконані, що їм «заважають сумніви, чи зможу я бути успішною в

інноваційній діяльності», 4 % висловили невпевненість у позитивному результаті, або у тому, що інноваційний продукт буде більш успішним порівняно з традиційною методикою.

У майбутній професійній діяльності переважна більшість опитаних (92 % з них) ідентифікують себе з педагогом-новатором, 8 % серед опитаних ще не визначилась. Жоден з респондентів не вказав на відповідь «звичайний середньостатистичний учитель», що є свідченням сформованої у студентів потреби у творчому самовираженні; наявності установки на професійний та особистісний саморозвиток.

На думку 40 % опитаних, професія вчителя обов'язково передбачає постійне самовдосконалення; 36 % вказали на любов до дітей; натомість 24 % надають перевагу оволодінню певним обсягом знань.

Інтерпретацію результатів було здійснено шляхом підрахунку сумарної кількості балів:

- за кожену відповідь «А» було нараховано 3 бали;
- за відповідь «Б» – 0 балів;
- за відповідь «В» – 1 бал.

Максимальна кількість балів, яку мали змогу отримати студенти – 20 балів.

Критерії оцінювання:

0–5 балів – адаптивний рівень; студент не бажає застосовувати інноваційні технології навчання; пасивний до інновацій; не виявляє зацікавленості до професійного розвитку;

6–14 балів – пошуковий рівень; майбутній педагог нейтрально ставиться до інноваційних технологій; переважає невизначеність стосовно майбутньої професії; інноваційній діяльності заважають сумніви, невпевненість в собі;

15–20 балів – креативний рівень; студент відкритий до нового, не боїться невдач; бажає застосовувати інноваційні технології навчання; професійно розвиватись.

Результати готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм відображено на рис. 2.

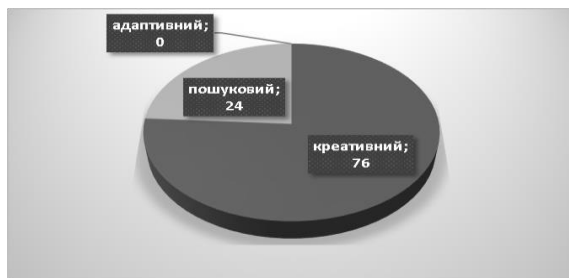

Рис. 2. Результати готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності

Дані, наведені на рис. 2, свідчать про те, що 76 % студентів мають креативний (високий) рівень готовності до інноваційної діяльності. Вони показують усвідомлену та аргументовану мотивацією до оволодіння інноваційною діяльністю та творчою самореалізацією; усвідомленість системи цінностей майбутніх учителів; наявність позитивної Я-концепції. 24 % студентів магістратури виявили пошуковий рівень готовності до інноваційної діяльності. Їм властива наявність спонукальних мотивів до оволодіння інноваційною діяльністю та творчої самореалізації, часткове усвідомлення системи цінностей; сформованість позитивної Я- концепції.

Позитивним, на нашу думку, є той факт, що з низьким рівнем готовності до інноваційної діяльності не виявлено.

Результати дослідження дають підстави для висновку, що студенти магістратури педагогічного факультету вмотивовані до інноваційної діяльності. Для них характерне глибоке усвідомлення необхідності застосування інноваційних технологій; свідоме ставлення до виконання обов'язків, що пов'язані з вирішенням психолого-педагогічних завдань організації інноваційної діяльності; стійке прагнення до цілеспрямованого спілкування за відповідними темами з викладачами і вчителями. У студентів виражена наявність постійної внутрішньої потреби в опануванні знань, навичок та умінь застосовувати елементи інноваційної технології.

Перспективу подальших розвідок буде спрямовано на діагностику готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності за змістово-когнітивним та діяльнісно-поведінковим критеріями.

Список використаних джерел

1. Формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності: теорія і практика: кол. моногр. Київ, 2016. 258 с.
2. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39, ст. 380). 2018.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року. Державне агентство України з інвестицій та розвитку. URL: <http://www.in.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2019).
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html/> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 11.04.2019).
6. Комар О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти: монографія. Умань, 2008. 332 с.
7. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху: інформаційно-методичний збірник. Полтава, 2006. 124 с.
8. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2018. 279 с.

References

1. Formuvannia hotovnosti maibutnikh vchyteliv do innovatsiinoi diialnosti: teoriia i praktyka: (2016). Kyiv (In Ukrainian).
2. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). «Pro osvitu». (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (Information from the Verkhovna Rada)*, 38–39 (In Ukrainian).
3. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2009–2018 roky ta na period do 2039 roku. (2009). Retrieved from: <http://www.in.gov.ua/> (Last accessed: 10.04.2019) (In Ukrainian).
4. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku (2013). Retrieved from: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvytku-osviti-v-ukrayini.html/> (Last accessed: 10.04.2019) (In Ukrainian).
5. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (2016). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (Last accessed: 10.04.2019) (In Ukrainian).
6. Komar, O. (2008). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii: teoretyko-metodychni aspekty*. Uman (In Ukrainian).
7. *Innovatsiina diialnist pedahoha: vid teorii do uspikhu* (2006). Poltava (In Ukrainian).
8. Shkabarina, M. A. (2018). *Rozvytok pedahohichnoi kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin (Candidate's thesis)*. Ternopil (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Міськова Наталія Миколаївна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, **Міськова Ірина Олегівна**, студентка магістратури (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), n.miskova@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті досліджено сучасний стан реалізації компетентнісного підходу до математичної підготовки майбутніх учителів в умовах Нової української школи, який наповнює традиційне навчання особистісно-зорієнтованим, практично спрямованим, гуманістичним змістом. Розкрито основні підходи, за якими здійснювалося дослідження цієї проблеми; визначено особливості та перспективи математичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, обґрунтовано пріоритетні напрями вдосконалення навчально-виховного процесу з математики в початкових класах.*

***Ключові слова:** математична підготовка, початкова освіта, державний стандарт освіти, компетентність, компетентнісний підхід.*

Miskova Natalia Mykolayivna, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Primary and Pre-school Education, **Miskova Iryna Olegivna**, Master student of the Faculty of Education (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), n.miskova@i.ua

PECULIARITIES OF COMPETENT APPROACH IMPLEMENTATION OF TEACHING MATHEMATICS IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL CONTEXT

Abstract.

***Introduction.** The article presents an analysis current state of the problem implementation of a competent approach to the mathematical training future teachers in the conditions the New Ukrainian school, which fills the traditional teaching of personally oriented, practically directed, humanistic content. The main approaches analyzed by this study; the features, prospects of mathematical preparation future teachers of primary school are defined, priority directions of perfection of the educational process of mathematics in primary classes.*

***Purpose.** The purpose of this article is to determine the main trends in the development of modern mathematical training for future teachers of elementary*

schools, taking into account the competency approach of learning in the conditions New Ukrainian school.

Methods. *In the course of study, we used methods such as analysis and synthesis of psychological, pedagogical and mathematical sources, studying and generalizing the current state of vocational training of future primary school teachers in the field mathematical education; analysis, comparison and classification in order to determine the essential characteristics, criteria and levels of future subject mathematical competence primary school teachers.*

Results. *Teachers in teaching mathematics in elementary classes need:*

- to implement the principles of personally oriented education;*
- teaching mathematics in elementary school to focus on the formation of key and subject mathematical competencies;*
- to send a practical orientation of teaching the subject mathematics due to the correct selection of tasks and the execution of training projects;*
- to introduce in the curriculum the cross-cutting lines «Ecological safety and sustainable development», «Civic responsibility», «Health and safety», «Entrepreneurship and financial literacy», aimed at forming students the ability to apply knowledge and skills in real life situations;*
- develop patriotism, to preserve national traditions (for example: through the theme «Native land in tasks»).*

Originality. *The scientific novelty and theoretical significance of the research results are that for the first time in this article the main tendencies of the development modern mathematical preparation of future teachers elementary classes are determined to take account the competent approach of teaching in the conditions the New Ukrainian school.*

Conclusion. *One of the most important factors in the successful implementation of a competent approach in mathematics education is the willingness to realize the goal of the teacher himself. For the successful formation of a competent person, a modern teacher must have certain qualities:*

- to successfully solve their own life problems, showing initiative, independence and responsibility;*
- understand the purpose of competence training;*
- to plan the lesson of mathematics using all diversity of forms and methods of educational activity and above all kinds of independent work, dialogical, heuristic and problem methods;*
- to link the educational material with everyday life and interests of the students;*
- assessing the educational achievements of students in mathematics, taking into account not only the demonstrated knowledge and skills but above all the ability to apply them in educational and life situations.*

Key words: *mathematical, preparation, initial education, state standard of education, competence, competence approach.*

Серед основних пріоритетів модернізації розвитку початкової математичної освіти на сучасному етапі виступає необхідність підвищення її якості. Як перспективний шлях реалізації цього процесу науковці називають упровадження компетентнісного підходу, який наповнює традиційне навчання особистісно-зорієнтованим, практично спрямованим, гуманістичним змістом.

Багато наукових досліджень присвячено педагогічним, організаційним, методичним умовам професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти. Завдяки працям В. Байденка, Ю. Варданян, Л. Карпової, Н. Кузьміної, І. Зимньої, А. Маркової, О. Пометун, С. Ракова, В. Сластьоніна, А. Хуторського в педагогічній науці сформовано теорію компетентнісного підходу: визначено сутність, зміст і структуру професійної компетентності, виявлено умови, розроблено технологічні основи її формування.

Для нашого дослідження ці напрацювання слугуватимуть визначальними для розкриття специфіки сучасної методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах компетентнісного підходу.

Метою нашої статті є дослідження основних тенденцій розвитку сучасної математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів з урахуванням компетентнісного підходу навчання в умовах Нової української школи.

Реформування сучасної системи освіти ставить перед педагогічними навчальними закладами особливі завдання, які визначаються потребою суспільства в педагогах, здатних до розв'язування складних проблем навчання, виховання і розвитку учнів, формування їх особистості. Це зумовлює необхідність змін у підготовці вчителя. Тільки педагог із високим рівнем інтелекту, творчих здібностей здатний формувати особистість школяра з урахуванням вимог сучасності.

Провідною метою кожної освітньої реформи є підвищення якості освіти. Чинниками, які забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти є: повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей молодшого шкільного віку; осучаснення та оздоровлення освітнього середовища; використання досягнень дошкільного періоду; впровадження методик особистісно і компетентнісно зорієнтованого навчання; виховання і розвитку молодших учнів [1].

Тож, учителю початкової школи варто орієнтуватися на головні компоненти Концепції Нової української школи (НУШ):

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
2. На потреби учня в освітньому процесі, дитино центризм;
3. Наскрізнний процес виховання, який формує цінності;
4. На педагогіку, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Концептуальними ідеями НУШ є: навчання, спрямоване на формування в учнів ключових і предметних компетентностей; інтегрованість змісту на основі ключових компетентностей; орієнтація в навчанні на реальні можливості учня; свобода вчителя у добірї змісту, методів і форм навчання; використання сучасних методик навчання. Реалізація цієї Концепції передбачає оновлення нормативних документів, які визначають зміст освіти і вимоги до його засвоєння, передбачає створення відповідного навчально-методичного забезпечення, а саме – затвердження нового Державного стандарту початкової освіти, нових Типових освітніх програм, нових підручників та інших навчально-методичних матеріалів [2, с. 134–135].

Сучасні процеси розбудови початкової математичної освіти, хоч і мають свої особливості, невіддільні від процесів оновлення національної педагогічної та математичної освіти в Україні.

Початковий курс математики покликаний розкрити в учнів її роль в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу; формувати в дітей основи математичних знань та способів дій, досвід їх використання для розв'язування навчальних і практичних задач; реалізовувати потенціал галузі для заснування здатності міркувати логічно, оцінювати коректність і достатність даних для розв'язування навчальних і практичних задач; для розвитку математичного мовлення, що необхідне для опису математичних фактів, відношень і закономірностей.

Реалізація означених завдань здійснюється за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Математичні задачі і дослідження», «Робота з даними» [3].

На сучасному етапі визначено десять ключових компетентностей Нової української школи, які є взаємопов'язаними і такими, що кожна з них учні набувають під час вивчення різних предметів: 1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. 2. Спілкування іноземними мовами. 3. Математична компетентність. 4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях. 5. Інформаційно-цифрова компетентність. 6. Уміння вчитися впродовж життя. 7. Ініціативність і підприємливість. 8. Соціальна та громадянська компетентності. 9. Обізнаність та самовираження у сфері культури. 10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Математична компетентність сьогодні є однією з ключових із тих, що необхідні кожній людині для успішності в сучасному суспільстві. Але рівень математичної підготовки багатьох випускників шкіл і студентів закладів вищої освіти залишає бажати кращого.

Складовими математичної компетентності є:

– обчислювальна (готовність учня застосовувати обчислювальні вміння на практиці), форми роботи на уроках: вправа мікрофон, вдала риболовля, лісова стежина;

– інформаційно-графічна (утворює готовність застосовувати вміння і навички, способи діяльності пов'язані з графічною діяльністю), форми роботи на уроках: гра «Хто швидше?», практичні заняття (визначення часу за годинником, побудова кола без циркуля);

– логічна (забезпечується здатністю учня виконувати логічні операції у процесі розв'язування рівнянь, розгадування ребусів і головоломок, розрізнення істинних і хибних тверджень);

– геометрична (виявляється у володінні просторовою уявою), форми роботи на уроках обчислення периметру, площі класної кімнати, клумби.

Проектуючи формування ключових компетентностей на процес викладання математики, очевидними є широкі можливості цього предмета у формуванні більшості з них. Тому вчителям під час викладання математики потрібно спрямувати свою діяльність не просто на передачу знань від учителя до учнів, а на розвиток методик компетентнісного навчання, які якісно оновлять навчальний процес традиційної української школи.

Поряд із цим вважаємо, що обов'язковим як для традиційної школи сьогодні, так і для школи майбутнього завтра, залишається актуальним врахування вчителем індивідуальних особливостей кожного учня [4].

Аналізуючи моніторингові дослідження якості математичної освіти в початковій школі, відзначаємо, що 17,7 % учнів показали високий рівень сформованості математичної компетентності. Це означає, що вони володіють основними математичними поняттями і процедурами, можуть застосовувати свої знання для розв'язування нестандартних задач, мають розвинені навички цілеспрямованої навчальної діяльності, міркування, формулювання висновків та використання інформації з різних джерел.

Натомість, 13,6 % учнів не змогли продемонструвати базовий рівень математичної компетентності. Тобто вони не розуміють основні математичні поняття і процедури, не можуть виконувати прості обчислення і розв'язувати прості задачі, що стосуються відомих їм ситуацій.

Результати аналізу свідчать, що певні з досліджених під час моніторингу чинників впливають (іноді істотно) на результати формування математичної компетентності. Зокрема, середній бал учнів, які відвідували дитячий садочок хоча б кілька місяців, помітно вищий за результати інших учнів. У середньому, кращими за інших є результати тих, хто готувався до школи на спеціальних курсах.

Цілком очікувано найкращі результати продемонстрували учні, які виконували домашні завдання з математики, але витрачали на це помірний час (до однієї години на день). Значно гірші за середні результати тих, хто взагалі не виконував завдання або витрачав на це надмірно великий час [5].

Оцінки вчителів загалом корелюють з рівнем сформованості математичної компетентності. Позитивний вплив на результати здійснюють: кваліфікаційна категорія та педагогічне звання вчителя; демонстрування учням альтернативних

способів розв'язування задач; робота над окремими завданнями у групах, сформованих за певними критеріями; використання дослідницького, частково-пошукового та проблемного способів викладу матеріалу.

Серед основних факторів негативного впливу варто зазначити використання калькуляторів на уроках, а також роботу в групах, сформованих за рівнем навчальних досягнень.

Таким чином, поступовий рух освіти України в європейське освітнє середовище потребує якісного реформування школи. Сучасний вчитель має виявляти та розвивати творчі здібності дитини, аби в подальшому їй легше було не лише спрямувати свою освітню траєкторію, а й визначитися з майбутніми професійними уподобаннями.

Учителям при викладанні математики у початкових класах необхідно:

- реалізувати принципи особистісно орієнтованого навчання;
- навчання математики в початковій школі спрямовувати на формування ключових та предметних математичних компетентностей;
- просилити практичну спрямованість викладання предмету математики за рахунок правильного добору задач та виконання навчальних проєктів;
- впроваджу в навчальну програму наскрізні лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях;
- розвивати патріотизм, зберігати національні традиції (наприклад під час вивчення теми «Рідний край у задачах» [6].

Процеси модернізації освіти необхідно орієнтувати на розробку нових продуктивних підходів до організації процесу навчання математики молодших школярів з використанням технологій навчання: розвивальної, інтерактивної, проєктувальної, інформаційної, ігрової.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної, позитивної взаємодії всіх учнів. Відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці. Вчитель і учні є рівноправними суб'єктами навчання. В результаті організації навчальної діяльності за таких умов в класі створюється атмосфера взаємодії, співробітництва, що дає змогу вчителю стати справжнім лідером дитячого колективу [7, с. 77–78].

Тому, при використанні інтерактивних технологій вчителю слід враховувати вікові психологічні особливості учнів початкової школи. Потрібно поступово переходити від простих до складних технологій, враховуючи принцип послідовності. Інтерактивні технології можна використовувати майже на всіх структурних етапах уроку математики, як під час перевірки домашнього завдання, так і під час узагальнення та систематизації знань, оскільки їх впровадження викликає у дітей цікавість до вирішення поставлених математичних завдань.

Процес навчання не є передбачуваним та монотонним, а навпаки загадковим і емоційним. Для дітей дуже важливо відчувати позитивну атмосферу навчання, оскільки одноманітне виконання математичних вправ зменшує інтерес до вивчення математики. Важливо зацікавити учнів навчальним процесом і використовувати різні методи та прийоми роботи, адже більшість математичних знань, засвоєних учнем у початковій школі, стають фундаментом для їх подальшого навчання математики у старших класах та загальному розвитку в цілому.

Саме тому, дуже важливою є підготовка майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання на уроках математики у початковій школі [8].

Таким чином, одним із найважливіших чинників успішного запровадження компетентнісного підходу під час навчання математики є готовність до реалізації поставленої мети самим вчителем.

Для успішного формування компетентної особистості сучасний педагог повинен володіти певними якостями:

- успішно розв'язувати свої власні життєві проблеми, виявляючи ініціативу, самостійність і відповідальність;
- усвідомлювати мету компетентнісного навчання;
- планувати урок математики із використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності й насамперед усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів;
- пов'язувати навчальний матеріал із повсякденними життєвими потребами та інтересами учнів;
- оцінюючи навчальні досягнення школярів з математики, брати до уваги не тільки продемонстровані знання і вміння, а й передусім уміння застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях.

Список використаних літературних джерел

1. Скворцова С. Упровадження нового змісту початкової освіти: коментар до програми з математики. *Початкова школа*. 2012. № 8. С. 6–13.
2. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів: монографія. К.: Вища школа ХХІ, 2010. 407 с.
3. Лазаренко Т. В. Формування логіко-математичної компетентності учнів. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 2. С. 21–24.
4. Онопрієнко О. Предметна математична компетентність як дидактична категорія. *Початкова школа*. 2010. № 11. С. 47–49.
5. Скворцова С. Обчислювальні навички як складова предметно-математичної компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2011. № 8. С. 48–51.
6. Корінчук Н. Ю. Формування математичних компетентностей у майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34. С. 199–205.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. За ред. О. І. Пометун. К.: А.С.К. 2005. 192 с.

8. Руденко Н. М. Інтерактивне навчання на уроках математики в початковій школі. *Початкова школа*. 2015. № 12. С. 45–48.

References

1. Skvortsova S. (2012). Uprovadzhenia novoho zmistu pochatkovoï osvity: komentar do prohramy z matematyky. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 8, 6–13 (In Ukrainian).

2. Hluzman N. A. (2010). Metodyko-matematychna kompetentnist maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: monohrafiia] Kyiv: Vyshcha shkola XXI (In Ukrainian).

3. Lazarenko T. V. (2011). Formuvannia logiko-matematychnoi kompetentnosti uchniv. *Pochatkove navchannya ta vuxovannia (Elementary education and upbringing)*, 2, 21–24 (In Ukrainian).

4. Onopriienko O. (2010). Predmetna matematychna kompetentnist yak dydaktychna kategoriia. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 11, 47–49 (In Ukrainian).

5. Skvortsova S. (2011). Obchysliuvalni navychky yak skladova predmetno-matematychnoi kompetentnosti molodshoho shkoliara. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 8, 48–51 (In Ukrainian).

6. Korinchuk N. Y. (2014). Formuvannia matematychnykh kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. *Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh (Pedagogy of the formation of a creative person in higher and secondary schools)*, 34, 199–205 (In Ukrainian).

7. Pometun O. I. (2005). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: *Nauk.-metod. posib*, Kyiv: A.S.K (In Ukrainian).

8. Rudenko N. M. (2015). Interaktyvne navchannia na urokakh matematyky v pochatkovii shkoli. *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 12, 45–48 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О.О.

Пагута Т. І., к.пед.н., доцент, директор Інституту педагогічної освіти (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), tamara.paguta@ukr.net

РОЛЬ КАЗКИ В ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті розкрито роль казки в логіко-математичному розвитку дошкільників. Обґрунтовано актуальність проблеми логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку. Визначено сутність понять «логіко-математичний розвиток», та «логіко-математична компетентність». Висвітлено досвід В. Сухомлинського у формуванні елементарних математичних уявлень дошкільників за допомогою казки. З'ясовано значення математики у розумовому розвитку дітей дошкільного віку. Подано фрагменти занять з логіко-математичного розвитку за казками В. Сухомлинського для різних вікових груп. Констатовано, що формування у дітей елементарних математичних уявлень засобами казки є досить ефективним для дітей середнього та старшого дошкільного віку. Обґрунтовано, що казки допомагають виховувати інтерес до логіко-математичних вправ та завдань, викликають радість від пізнання нового.*

***Ключові слова:** казка, логіко-математичний розвиток, математична компетентність, діти дошкільного віку.*

UDC 378.4

Paguta Tamara Ivanovna, Ph.D in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Institute of Pedagogic Education (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities», Rivne), tamara.paguta@ukr.net

ROLE OF A FAIRYTALE IN THE LOGICAL AND MATHEMATICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract.

***Introduction.** The development of logical thinking was the main problem during the research of the formation of personalities intellectual sphere of preschooler. Modern pedagogical requirements for the mental activity of the child consist of the development of her ability to choose and carry out activities, using active searching (experimental) actions, correlation of an action and the result, strive for the ultimate goal based on prediction (if so, then, evaluate the*

result objectively, comparing it with its own installation (purpose). It is necessary to analyze, compare, generalize, classify, establish serial dependencies, and so on for the successful implementation of the activity. One of the conditions for the logical-mathematical development of preschoolers is the organization of children's activities, during which they would be able to get acquainted with the connections and relations that will become the object of children's considerations. During such work preschoolers gradually learn how to think independently, how to reconcile their judgments to each other and to reality, noting the contradictions in judgments and avoiding them. Preschoolers assimilate difficult mathematical definitions better and use logical operations in gaming activities and during their familiarizing with the fairytale.

The relevance of this problem has been shown in the analysis of many scientific researches. In particular, there is a need to study the influence of various means on the logical and mathematical development of preschoolers nowadays.

Purpose. The main purpose of this article is to explore the impact of a fairytale on the logical and mathematical development of preschool children.

Methods. In the process of writing this article, there were used these theoretical methods of research: the analysis of psychological, pedagogical and methodological literature on the problem of research; the analysis of the experience of preschool educators regarding the using of fairytales as a means of logical-mathematical development of preschoolers; synthesis of the basic concepts of research; generalization of pedagogical experience of preschool teachers regarding the using of fairytales in classes on logical-mathematical development of preschoolers; formulation of conclusions on the problem.

Results. This article shows the role of a fairytale in the logical and mathematical development of preschool children. The urgency of the problem of the logical and mathematical development of preschool children has been substantiated. The essence of concepts «logical-mathematical development» and «logical-mathematical competence» have been determined. The experience of V. Sukhomlinsky in the formation of elementary mathematical representations of preschoolers has been covered. The significance of mathematics in the development of preschool kids has been determined. The fragments of the logical and mathematical development studies based on the tales of V. Sukhomlynskyy for different age groups have been tested in the PEI № 28 (nursery school) of Rivne. It was stated that the formation of children's elementary mathematical conceptions by means of fairytale is quite effective for children of middle and senior preschool age. Fairytales help to raise interest in logical-mathematical exercises and tasks, cause joy of getting to know something new.

Originality. A collection of works by V. Sukhomlynsky for logical-mathematical development of preschoolers has been formed. The pedagogical

conditions of using a fairytale as a means of logical and mathematical development of preschool children have been substantiated. Criteria and levels of formation of logical-mathematical competence of preschool kids have been determined.

Conclusion. *The results of this research gave grounds for the conclusion that using a fairytale for the purpose of logical and mathematical development of preschoolers is effective. Fairytales encourage preschoolers to perform analytical and synthetic activities. The formality of the skills of analysis and synthesis, the ability to compare and generalize subjects by its features, the ability to classify the material, the knowledge of the simplest geometrical figures are the indicators of this activity. Fairytales facilitate to the formation of a visual analysis skills the indicator of which is the ability to find differences and similarities visually. The usage of fairytales is directed to form the knowledge of geometrical figures by selecting it out of composition, formed by overlaying different shapes. Fairytales form an elementary mathematical representations and a skill to orientate in space and time.*

Key words: *fairytale, logical and mathematical development, logical and mathematical competence, preschool children.*

У статті 4 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено: «Дошкільна освіта – це цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [1]. На сучасному етапі модернізації дошкільної освіти особлива увага приділяється забезпеченню якості освіти в дошкільному віці, що викликає необхідність пошуку способів і засобів розвитку математичних і логічних прийомів розумових дій, враховуючи потреби та інтереси дошкільнят. Сучасна дошкільна освіта спрямована не лише на те, щоб навчити дітей обчислювати, вимірювати, розрізняти геометричні фігури, орієнтуватися в часі, у просторі, а й на те, щоб навчити логічно мислити, розвивати творчі здібності, пізнавальні інтереси. Математичний розвиток дитини складається з двох взаємопов'язаних основних ліній: логічної (тобто підготовки мислення до способів міркування) і математичної (тобто формування математичних уявлень).

Формування елементарних математичних уявлень є одним з основних засобів інтелектуального розвитку дитини, формування її пізнавальних і творчих здібностей. Зміст математичної підготовки в закладі дошкільної освіти має свої особливості, що обумовлені специфікою математичних понять, вимогами сучасної школи до математичного розвитку дітей. Математичні здібності специфічні й розвиток їх багато в чому залежить від оволодіння дітьми початковими математичними уявленнями, які

допомагають глибше і точніше сприймати навколишній світ, гармонійно взаємодіяти з ним, що водночас позитивно впливає на формування інтелектуальної сфери.

Проблема логіко-математичного розвитку дітей на сучасному етапі дошкільного дитинства, набуває все більшого значення. Це пояснюється позитивним впливом цього процесу на розвиток психічних функцій дитини, вирішення загальних завдань усебічного гармонійного розвитку особистості в дитячому віці.

Дослідженнями останніх років вітчизняних і зарубіжних вчених (Н. Багласва, Г. Белошиста, Л. Зайцева, К. Кругій, Л. Плетенецька, Ф. Халецька, К. Щербакова та ін.) доведено можливість та механізми формування у дошкільників логіко-математичних уявлень і навичок, їх необхідність для подальшого вивчення математики в школі й повсякденній життєдіяльності.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб дослідити проблему впливу казки на логіко-математичний розвиток дошкільників.

Аналіз досліджень багатьох вчених показує актуальність цієї проблеми. Зокрема, на сьогоднішній день існує потреба вивчення впливу різних засобів на логіко-математичний розвиток дошкільників. Однією з умов логіко-математичного розвитку дошкільників є організація діяльності дітей, під час якої вони мали б змогу ознайомитися з тими зв'язками і відношеннями, які стануть предметом дитячих міркувань. Під час такої роботи дошкільники поступово вчать мислити самостійно, узгоджувати свої судження одне з одним і з дійсністю, помічаючи суперечності в судженнях і уникаючи їх. Дошкільники краще засвоюють складні математичні поняття та застосовують логічні операції в ігровій діяльності та у процесі ознайомлення їх із казкою.

Доцільно розглянути взаємопов'язані поняття «логіко-математичний розвиток» та «логіко-математична компетентність». Зокрема, Н. Баглаєва, дає визначення поняттям «логіко-математичний розвиток» і «логіко-математична компетентність», які покладено в основу змістових ліній Базового компоненту дошкільної освіти та детально висвітлені у Коментарі до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні [2, с. 12].

У своїх працях Г. Белошиста розглядає теоретичні й практичні аспекти однієї із самих актуальних проблем розвиваючого навчання дошкільників: питання організації розвитку логічного мислення на заняттях в закладах дошкільної освіти і під час роботи з дитиною дома; запропоновані методичні поради вирішення питання відповідно до віку дітей [3].

Л. Зайцевою науково обґрунтовано й експериментально перевірено модель та методику формування елементарної математичної компетентності старших дошкільників, визначено педагогічні умови формування елементарної математичної компетентності в диті старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти (ЗДО) [4].

Здійснюючи логіко-математичний розвиток дошкільників, відбувається формування у них логіко-математичних компетентностей. Під логіко-математичними компетентностями В. Старченко розуміє «здатність дитини самостійно, в обсязі, що відповідає її вікові, здійснювати такі операції: класифікацію геометричних фігур, предметів та множин; серіацію, тобто впорядкування предметів за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі й часі; обчислення та вимірювання кількості, відстані, розміру, довжини, ширини, висоти, об'єму, маси, часу» [5, с. 14].

На думку К. Щербакової, основними елементами логіко-математичного розвитку є мета, методи, засоби й форми організації роботи, які тісно пов'язані між собою. Основною серед них є мета, оскільки вона веде до виконання соціального замовлення суспільства дитячим садком, готуючи дітей до вивчення основ наук (у тому числі і математики в школі) [6, с. 19].

Л. Плетенецька та К. Крутій вважають, що важливою частиною проблеми інтелектуального розвитку дітей і необхідною умовою її вирішення є прищеплення їм логічної грамотності. Під цим поняттям вони розуміють «вільне володіння дитиною деяким комплексом елементарних логічних понять і дій, які становлять азбуку логічного мислення і необхідний базис для її розвитку. Закінчивши дошкільний заклад, така дитина володіє певною мірою логічними поняттями і діями (аналізу – синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення, серіації, абстрагування), набуває вміння у галузі мови. Останні цілеспрямовано формуються і розвиваються протягом декількох років перебування дитини в дошкільному закладі» [7, с. 67].

Сформоване логіко-математичне мислення допомагає сучасній дитині аналізувати різноманітні процеси, приймати рішення не лише згідно з чітко розробленими алгоритмами, але й коригувати власні дії у змінних умовах життя. Саме тому, увага майбутніх вихователів, стверджує Ф. Халецька, повинна бути націлена на переосмислення пріоритетних завдань логіко-математичного розвитку, вибір найоптимальніших і найефективніших форм роботи з дошкільниками [8].

Згідно вимог нині діючих навчальних програм «Українське дошкілля» та «Впевнений старт» передбачено логіко-математичний розвиток дошкільників. Логіко-математичний розвиток дошкільника – один з найважливіших аспектів його підготовки до школи, оскільки сприяє формуванню у майбутнього школяра вміння розв'язувати інтелектуальні та практичні завдання в різних видах діяльності, оперувати моделями розв'язку.

Під логіко-математичним розвитком розуміються якісні зміни у пізнавальній діяльності дитини, що відбуваються внаслідок розвитку математичних умінь та пов'язаних із ними логічних операцій. Завданнями логіко-математичного розвитку дитини є: розвиток пізнавальної активності й елементів навчальної діяльності: самостійності, самооцінки, самоконтролю тощо; розвиток доказового та логічного мислення дитини через взаємодію з предметно-

ігровим середовищем; розвиток конструктивного мислення; розширення спектра пізнавальних дій; виховання інтересу до логіко-математичної діяльності. Логіко-математичний розвиток передбачає здатність дошкільниками здійснювати математичні (операції з множинами, величинами, фігурами, орієнтація у просторі, лічба, операції з числами, обчислювання, вимірювання) та логічні (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, доведення, серіація, причинно-наслідкові зв'язки, узагальнення, абстрагування) операції.

Логічний і математичний компоненти взаємопов'язані між собою, оскільки математичні знання засвоюються за допомогою логічних прийомів. Тільки правильно організована діяльність дітей і вихователя в процесі навчання забезпечує достатній рівень логіко – математичного розвитку дітей. Бо кожне логіко – математичне поняття і уміння формується поступово, поетапно на основі виконання математичних і логічних операцій, доступних конкретній групі дітей. Тому, в роботі з логіко – математичного розвитку дошкільників, необхідно враховувати послідовність засвоєння ними логічних операцій.

У нашій країні, окрім державних програм, розроблені також авторські програми, які спрямовані на логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку, серед яких – програма до навчально-розвивальної технології «Логіки світу» для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (автор І. Стеценко). Мета навчально-розвивальної технології «Логіки світу» полягає в тому, щоб навчити дітей: самостійно й нестандартно міркувати; обґрунтовувати свою думку; не боятися завдань із багатьма варіантами розв'язання; обирати один із варіантів та обґрунтовувати свій вибір [9].

На заняттях із логіко-математичного розвитку вихователі часто використовують художню літературу, щоб розвивати мову дошкільників, збагатити їхній досвід різними способами доведення своєї думки, забезпечити всебічний та гармонійний розвиток..

Казка, використовується як засіб ознайомлення дошкільників із логіко-математичними поняттями. Казка – це шлях до знань, до нових відкриттів. Недарма В. Сухомлинський, порівнюючи її із грою, називав казку яскравим виявленням найсильніших інтелектуальних та емоційних якостей людини. У казках письменник говорить про складні і абстрактні поняття просто, доступно, зрозуміло. Математичні казки сприяють розвитку логічного мислення та уяви; знайомлять дітей у цікавій формі з складними математичними поняттями; розвивають математичну мову; формують інтерес до математики; виховують моральні якості.

На думку В. О. Сухомлинського, казка – активне естетичне мистецтво, яке охоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями учнів, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й

серцем. Музика, уява, казка, мистецтво допомагають дитині розвивати свої духовні сили. Без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитяче мислення і дитячу мову як певну ступінь людського мислення і мови [10, с. 154].

Н. Я. Большунова [11] розкрила, яким чином казка може використовуватися на занятті, розробивши конспекти занять з використанням різноманітних казок, показала великий потенціал використання казки для математичного розвитку дошкільників. З впевненістю можемо сказати, що казка і її можливості у логіко-математичному розвитку дітей дошкільного віку досить великі.

З метою ефективного розвитку розумових здібностей дошкільників та успішного формування їхніх логіко-математичних вмінь вихователі ЗДО № 28 (ясла-садок) м. Рівного використовували казки В. Сухомлинського:

1. Кількість та лічба, цифра (Мишкові купили велосипед, Троє рожевих яблук, Сива волосинка, Найсмачніший пиріжок, Лисиця й миша, Найледачіший у світі кіт, О. М. Філіпчук, Н. М. Белякова – молодша група; Народження егоїста, Як Павучиха продавала павутиння, І. А. Гаврилюк, О. А. Буяновська – молодша група; Пшеничний жайворонок, Дуб під вікном, Сьома дочка, П'ять дубів; Чого ти, Юрцю, плачеш?; Лялька з відбитою ручкою);

2. Орієнтування в просторі (Права й ліва рука, Н. В. Ковальчук, Р. Л. Кирильчук – молодша група; Важлива звістка; Від верби до тополі, від тополі до верби; Як бджола стала золота; Зелене та рум'яне яблужка; Хто розмалював півника; Серед степу в липневий день; Чайки і рак, Н. М. Дризік, І. В. Човпило – середня група; Річка і ставок; Джміль прокинувся; Не забувай про джерело; Та й поклала кладочку);

3. Орієнтування в часі (Як Оленка хотіла весну наблизити, Т. І. Оксенюк, Т. Л. Підборецька – старша група; До побачення, Сонечку!; Дивна бурулька, Т. Я. Сатієвська – старша група; Як змінюється колір снігу; Квітка сонця; Як починається осінь; Дід Осінник; Джміль прокинувся, М. В. Смірнова – старша група; Чому опадає листя з дерев?; Ластівки прощаються з рідним краєм; Пташина комора; Сонце заходить; Ввечері бабуся прийде; Мама не любить смажених грибів; Що буде, як зупиниться час);

4. Величина (Велике і мале, С. П. Хібеба – середня група; В гостях у дядька Матвія; Та й поклала кладочку; Хлопчик і лопух, В. Ю. Власюк – молодша група; Дуб-пастух; Перший страх курчатка; Як джміль нагодував бджолу, Н. В. Маленька, І. М. Грабінова – середня група; Сидить Юрко на санчатах...; Як здивувався Мурко; Хом'якові турботи; Верба над ставом; Упізнав колоска; Одне-однісіньке в світі макове зернятко; Гомінкий струмок і мовчазна ріка; Лисячий хвіст).

Так, у молодшій групі за твором «Хлопчик і лопух» закріплювали вміння порівнювати предмети за довжиною методом накладання; вчили складати ціле з окремих предметів; продовжували вправляти дітей у

кількісній лічбі в межах 5; вправляли в орієнтуванні в просторі (зліва, справа, вгорі, внизу); виховували позитивне ставлення до математики. За твором «Найледачіший у світі кіт» продовжували вправляти дітей в кількісній та порядковій лічбі в межах 3, співвідносити кількість предметів із цифрами 1, 2, 3; розвивали увагу, логічне мислення, пам'ять; виховували позитивне ставлення до занять з логіко-математичного розвитку. На занятті за казкою «Як павучиха продавала павутиння» вчили дітей лічити в межах чотирьох, закріплювали навички кількісної і порядкової лічби; співвідношення числа та кількості предметів; поняття «один-багато». Розвивали зорову пам'ять, увагу, дрібну моторику пальців рук.

У середній групі на занятті за твором «Велике і маленьке» вчили дітей в практичній діяльності вправлятися в розрізненні величин (великий – малий), позначаючи у мові відповідними словами; порівнювати множини за кількістю предметів; формували навички орієнтування у просторі; розвивали пам'ять та мовлення, увагу, логічне мислення. На занятті за твором «Як джміль нагодував бджолу» вихователя закріплювали й поглиблювали часові уявлення: ранок, день, вечір, ніч. Вчили послідовно називати пори року. Вчили порівнювати числа в межах 10. Формували вміння визначати висоту, довжину предметів; об'єм рідких речовин за допомогою умовної мірки. На занятті за казкою «Чайки і рак» вчили дошкільників з'ясовувати розташування предметів у просторі, закріплювали в активному словнику дітей поняття «вгорі», «внизу», «ліворуч», «праворуч», «вперед», «назад», закріпити знання дітей про величину: «довгий», «короткий», «маленький», «великий», продовжувати вправляти дітей в кількісній і порядковій лічбі в межах 3, узгоджувати числівник з іменником, співвідносити кількість предметів із цифрами 1, 2, 3, утворювати множини за названим числом, розвивали зв'язне мовлення, мислення, слухову і зорову пам'ять, увагу.

На занятті у старшій групі за казкою «Як Оленка хотіла весну наблизити» вдосконалювали знання дітей про часові уявлення; формували уявлення про послідовність частин доби, днів тижня, пір року та правильно їх називати; формували вміння пов'язувати назви частин доби, днів тижня, пір року не тільки з конкретним змістом діяльності дітей, але і з більш об'єктивним показником часу – природною зміною; закріплювали назви частин доби: «ранок», «день», «вечір», «ніч»; днів тижня: «понеділок», «вівторок», «середа», «четвер», «п'ятниця», «субота», «неділя»; пори року: «зима», «весна», «літо», «осінь»; розвивали увагу, логічне мислення, закріплювали вміння дітей робити висновки, відстоювати свою точку зору; виховувати позитивне ставлення до занять з математики. Проводячи заняття в старшій групі за казкою «Джміль прокинувся», діти ознайомилися з календарем, вчилися систематизувати уявлення про пори року, місяці року, дні тижня та частини доби; вчилися слухати і розуміти зміст прочитаного оповідання; у дітей формувались уявлення про великі часові проміжки.

За результатами проведених логіко-математичних занять на основі казок В. Сухомлинського були визначені рівні сформованості логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку. Високий рівень сформованості логіко-математичної компетентності мали дошкільники, які виконували завдання повністю правильно, розуміли спосіб виконання, могли допустити неточність, але самостійно виправитись, вміли нестандартно мислити, обґрунтовували і висловлювали власну думку; порівнювали й узагальнювали предмети за ознаками, класифікували їх; безпомилково розрізняли форму та ознаки геометричних фігур; могли відшукати та пояснити спільні та відмінні ознаки; володіли навичками виділення фігури з композиції; розуміли співвідношення «більше на», «менше на»; називали парні напрямки; могли словесно позначати просторові відношення. Таких дітей – 5,3 %. Середній рівень сформованості логіко-математичної компетентності характерний був для дітей, які допускали у виконанні завдань 1-2 помилки, потребували схвалення педагогом свого вибору. Вміли нестандартно мислити, але важко висловлювали свою думку. Вміли порівнювати, узагальнювати предмети з чітко вираженою ознакою, класифікувати їх; розрізняли геометричні фігури та називали їх; розуміли співвідношення «більше на», «менше на»; називали парні напрямки. Таких дітей було 35,5 %. Достатній рівень сформованості логіко-математичної компетентності характеризувався тим, що діти допускали 3-4 помилки і могли виправити їх лише за допомогою вихователя. Такі діти вміли порівнювати предмети; могли помилятися у називанні геометричних фігур; з допомогою вихователя розуміли співвідношення «більше на», «менше на»; мислили стандартно. Таких дітей було 42,4 %. Низький рівень сформованості логіко-математичної компетентності характерний був для дітей, які допускали 5 і більше помилок, вагалися з відповіддю на питання навіть після підказки, не розуміли спосіб виконання завдання; уявлення про математичні поняття погано розвинені. Такі діти не вміли порівнювати та узагальнювати предмети, класифікувати їх; погано розрізняли геометричні фігури, не розуміли співвідношення «більше на», «менше на»; не виконують завдання повністю навіть з допомогою дорослого. Таких дітей було 16,8 %.

Для виявлення рівнів сформованості логіко-математичної компетентності ми брали за основу наступні критерії і показники: 1. Здатність до аналітико-синтетичної діяльності, показниками якої є сформованість навички аналізу та синтезу, вміння порівнювати і узагальнювати предмети за ознакою, вміння класифікувати матеріал, знання форми найпростіших геометричних фігур. 2. Сформованість навички візуального аналізу, показниками якої є вміння візуально знаходити спільні та відмінні ознаки. 3. Знання геометричних фігур, показниками якого є вміння виділяти фігуру з композиції, утвореної накладенням одних форм на інші. 4. Сформованість початкових математичних уявлень, показниками якої є уявлення про співвідношення більше на; менше

на; про кількісну та порядковулічбу, про форму найпростіших геометричних фігур. 5. Уміння орієнтуватися у просторі, показниками якого є знання дітьми частин тіла, парних напрямків, розташування іграшок на площині стола, розуміння словесних позначень просторових відношень.

Таким чином, найважливішим підсумком логіко-математичної підготовки дитини є не тільки і не стільки накопичення певного запасу знань і умінь, скільки розумовий розвиток дитини, формування у неї необхідних специфічних пізнавальних і розумових умінь, що є базовими для успішного засвоєння надалі математичного і будь-якого іншого узагальненого змісту. Тому дитина, яка оволоділа способами логічного мислення та математичними вміннями спроможна усвідомлено застосовувати їх в процесі власної життєдіяльності в різних сферах не лише в період дошкільного віку, а й впродовж усього життя. Залучення до процесу математичної діяльності в цікавій формі із застосуванням казок допоможе дитині надалі швидше і легше вивчати математику в початковій школі. У подальшому планується розкрити особливості логіко-математичного розвитку дошкільників на основі використання українських народних казок.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення 30.04.2019).
2. Баглаєва Н. Логіко-математичний розвиток дошкільнят: шляхи оптимізації. *Палітра педагога*. 2002. № 2. С. 12–14.
3. Белошистая А. В. Развитие логического мышления у дошкольников. М.: Владос, 2013. 454 с.
4. Зайцева Л. І. Формування елементарної математичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08. Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2005. 20 с.
5. Старченко В. А. Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників : Навч.-метод. посіб. до Базової програми розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». К. : Світлич, 2009. 80 с.
6. Щербаківа К. Й. Математика розум упорядкує. *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. С. 19–22.
7. Плетенецька Л. С., Крутій К. Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників. Запоріжжя: ЛПДС, 2002. 156 с.
8. Халецька Ф. Л. Засоби забезпечення логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/zasobi-zabezpechennya-logiko-matematichnogo-rozvit.html> (дата звернення 30.04.2019).
9. Логіка світу: що, чому, як саме. URL: http://informaciaforall.blogspot.com/2016/09/blog-post_26.html (дата звернення 30.04.2019).
10. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. Т.3. К.: Рад. шк., 1973. 510 с.
11. Большунова Н. Я. Место сказки в дошкольном образовании. *Вопросы психологии*. 1993. № 5. С. 39–42.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». (2014). URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (Last accessed: 30.04.2019) (In Ukrainian).
2. Bahlaieva N. (2002). Lohiko-matematychnyi rozvytok doshkilniat: shliakhy optymizatsii. *Palitra pedahoha (Teacher's palette)*, 2, 12–14 (In Ukrainian).
3. Beloshistaya A. V. (2013). Razvitie logicheskogo myshleniya u doshkolnikov. Moskva: Vldos (In Russian).
4. Zaitseva L. I. (2005). Formuvannya elementarnoi matematychnoi kompetentnosti v ditei starshoho doshkilnogo viku: Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.08. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy. Kyiv (In Ukrainian).
5. Starchenko V. A. (2009). Formuvannya lohiko-matematychnoi kompetentnosti u starshykh doshkilnykiv : Navchalno-metodychnyi posibnyk do Bazovoi prohramy rozvytku dytyny doshkilnogo viku «Ja u Sviti». Kyiv : Svitych (In Ukrainian).
6. Shcherbakova K. Y. (2013). Matematika rozum uporiadkuie. *Doshkilne vykhovannia (Preschool education)*, 7, 19–22 (In Ukrainian).
7. Pletenetska L. S., Krytii K. L. (2002). Lohiko-matematychnyi rozvytok doshkilnykiv. Zaporizhzhia: LIPS (In Ukrainian).
8. Khaletska F. L. Zasoby zabezpechennia lohiko-matematychnoho rozvytku ditei doshkilnogo viku. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/zasobi-zabezpechennya-logiko-matematichnogo-rozvit.html> (Last accessed: 30.04.2019) (In Ukrainian).
9. Lohiky svitu: shcho, chomu, yak same. URL: http://informaciaforall.blogspot.com/2016/09/blog-post_26.html (Last accessed: 30.04.2019) (In Ukrainian).
10. Sukhomlynskyi V. O. (1973). Sertse viddaiu ditiam. Vybrani tvory: v 5 t. T. 3. Kyiv: Radianska shkola (In Ukrainian).
11. Bolshunova N. Ya. (1993). Mesto skazki v doshkolnom obrazovanii. *Voprosy psihologii (Questions of psychology)*, 5, 39–42 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Сойко Інна Миколаївна, к.пед.н., доцент, декан педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне) inna_soyko@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті досліджені актуальні проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі його підготовки у закладі вищої освіти. Розкрито погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на проблему формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Визначено критерії, рівні та показники оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Обґрунтовано, що професійна компетентність вчителя розвиваються не лише в процесі опанування ним циклу психолого-педагогічних і дидактико-методичних дисциплін, а й за допомогою всієї системи професійної підготовки у закладі вищої освіти.*

***Ключові слова:** учитель початкової школи, професіоналізм, професійна компетентність, заклад вищої освіти, педагогічна діяльність.*

Soiko Inna Mykolaiivna, PhD in Pedagogic Sciences, Assistant Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne) inna_soyko@ukr.net

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S COMPETENCE FORMATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract.

***Introduction.** Due to the civil society information and technological development in the field of vocational education, in particular pedagogical, there are significant changes stipulated with worldwide trends of continuous education. The process of the competent specialist formation is one of the important problems of pedagogy. Thereby the level of requirements of society to a specialist increases, and the necessity for highly qualified pedagogical staff capable to prepare the younger generation for life in the modern society is arisen.*

***Purpose.** The purpose of the article is to study the formation of the future primary school teachers professional competence in the process of vocational training in a higher educational institution.*

Methods. This work uses methods of analyzing the views of domestic and foreign scientists on the formation of the elementary school future teacher competence in the process of professional training and gives proofs of expediency of their usage in the practice of higher educational institutions.

Results. The article makes clear the actual problems of the future elementary school teacher in formation of his professional competence in a higher educational institution. The relevance of the teacher's competence, which develops not only in the process of mastering the cycle of psychological-pedagogical and didactic-methodical disciplines but also with the help of the whole system of vocational training in a higher educational institution is substantiated. Identification and evaluation of the value priorities of a modern teacher, development of his / her axiological sphere, axiology of professional and pedagogical activities, development of an invariant core of value orientation qualities of the future teacher's personality, study of specificity of value directions in the process of his / her professional training – are the issues that become strategic today and are the most important and topical tasks of higher pedagogical school.

Originality. An attempt to analyze the problems of the elementary school future teacher's professional competence formation, the system of interrelated spheres (motivational-value, content, operational-activity, personal and reflexive) is made. The criteria and indicators necessary to determine the levels of the future primary school teacher's professional competence formation are defined. The expediency of the future teacher's professional competence and practical usage in higher educational pedagogical institutions is substantiated.

Conclusion. The results of the study gave grounds for the conclusion that all the considered components and levels of the teacher's professional competence develop not only in the process of mastering the cycle of psychology-pedagogical and didactic-methodical disciplines but through the whole system of vocational training at a higher educational institution. Unlike traditional education focused on learning knowledge, competence training is aimed at acquiring knowledge, in addition to skills, abilities and practical experience in order to form students' professional and socially meaningful competence.

Key words: primary school teacher; professionalism; professional competence; higher educational institution; pedagogical activity.

За умов інформаційно-технологічного розвитку суспільства у сфері професійної освіти, зокрема педагогічної, спостерігаються значні зміни, зумовлені загальносвітовими тенденціями неперервної освіти. Підготовку майбутніх фахівців принципово нового формату в руслі реформування вищої освіти України регламентовано у Законах України «Про освіту» (2017) [1], Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року (2009) [2], Національній стратегії розвитку освіти

України на період до 2021 року (2012) [3], Концепції Нової української школи (2017) [4] та інших нормативних документах. В них наголошується на необхідності постійного вдосконалення професійного рівня та формування професійної культури студентів у педагогічних закладах вищої освіти, що зумовлено зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної, спеціальної і педагогічної підготовки випускників, потребами в їх постійній професійній самоосвіті й самовихованні.

Необхідність удосконалення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності обумовлюється соціально-економічними реформами, що здійснюються в Україні і потребують підготовки компетентних фахівців, входженням України в європейський простір, переходом на багаторівневу систему освіти.

У зв'язку з цим підвищується рівень вимог суспільства до фахівця, виникає необхідність висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних підготувати підрастаюче покоління до життя в сучасному суспільстві.

Серед вітчизняних вчених, які присвятили свої дослідження цій проблемі, слід виділити роботи В. Введенського, В. Калініна, Є. Павлютенкова, О. Савченко, С. Скворцової та ін.

Питання формування професійної компетентності вчителя початкової школи постає особливо гостро і потребує всебічного комплексного вивчення, оскільки пов'язане з тенденціями розвитку українського суспільства.

Метою нашої статті є дослідження методів формування фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Інтеграція освіти України у європейський освітній простір передбачає підготовку вчителя нової генерації; формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, який буде відповідати міжнародним вимогам та стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграє вища школа, першочерговим завданням якої є створення умов для ефективного формування та розвитку фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Професійну компетентність слід розглядати як сукупність знань, умінь та навичок з професійно орієнтованих дисциплін (педагогіка, психологія, методики) та вмінь їх практично використовувати у професійній діяльності. У сучасних умовах відкритого доступу до будь-якої інформації професійність знань вчителя визначається не тільки змістом цих знань, а й здатністю передавати їх таким способом, який сприяє взаємодії, обговоренню, діалогу, аргументації. Тому вимоги до формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів є досить високими.

На думку С. Скворцової: «Професійна компетентність у педагогічній сфері розглядається як «професійна компетентність учителя», «педагогічна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність», але ці терміни

позначають одне й те саме поняття. Ми використовуємо термін «професійна компетентність учителя», під якою розуміємо властивість особистості, що виявляється у здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення професійної діяльності; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності» [5].

Професійна компетентність вчителя початкової школи забезпечується сформованістю її складових. Так, професійна компетентність учителя початкової школи – це система взаємопов'язаних сфер (мотиваційно-ціннісна, змістова, операційно-діяльнісна, особистісна та рефлексивна).

Мотиваційно-ціннісний компонент визначає мету професійної підготовки вчителя, мотиви, потреби, а також регламентує спрямованість цього процесу.

Для формування фахової компетентності студентам закладів вищої освіти необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення.

Другим компонентом, який ми виділяємо у складі фахової компетентності вчителя початкової школи, є змістовий компонент. Він містить такі первинні значення компетентності, як обізнаність, оволодіння знаннями і досвідом, становить систему набутих у закладах вищої освіти знань.

Оволодіння студентом програмним і додатковим матеріалом підвищує його ерудицію, поінформованість у різних сферах освіти, сприяє становленню його як компетентного спеціаліста, професіонала у своїй справі. Таким чином, основу змістового компонента професійної компетентності вчителя початкової школи становить набутий синтез знань (психолого-педагогічних, методичних, загальноосвітніх, інформаційно-технологічних).

В основу вчительської діяльності покладено такі дії: як учити, пояснювати, передавати, переконувати та інше, тому структуру третього компонента професійної компетентності вчителя початкової школи – операційно-діяльнісного – мають складати вміння вчителя викладати свій предмет. Тому вже під час підготовки майбутнього вчителя початкової школи в університеті необхідно сформувати уміння, навички творчої педагогічної діяльності вчителя, які трансформуються з потенційного в реальний, діяльнісний стан і функціонують у вигляді способів діяльності, що необхідні вчителю для проектування власних технологій навчання і виховання дітей.

Водночас, професіоналізм учителя залежить і від його особистісних якостей та здібностей, які визначають його індивідуальний стиль викладання предмета, характер стосунків із дітьми, колегами, батьками. На наш погляд, це особливо важливо для вчителя початкової школи, який працює з дітьми молодшого шкільного віку і є для них наставником, вихователем, взірцем.

Тому він має володіти таким якостями, які б стимулювали дітей до навчання, викликали інтерес і бажання пізнати нове.

З огляду на зазначене вище, вважаємо за необхідне виділити особистісний компонент професійної компетентності вчителя початкової школи, який є особистісною характеристикою професійних, загальнолюдських якостей та здібностей учителя. Професійно значущі особистісні якості майбутнього вчителя початкової школи є системоутворюючим елементом компетентності, тому їх розвиток виступає вузловим моментом, важливою умовою формування та підвищення фахової компетентності вчителя.

На думку О. Савченко: «Професійна компетентність педагога є інтегрованим результатом набуття особистістю знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду, професійної діяльності, ґрунтується на ціннісно-мотиваційних орієнтирах, що виявляються у поведінці, рефлексії. Компетентність не лише синтезує результати його сумлінного й систематичного навчання в аудиторії у співпраці з викладачем, а й самоосвіту, життєвий досвід, ставлення до майбутньої професії» [6, с. 19].

Сучасному вчителю початкової школи, насамперед, мають бути притаманні такі професійно-значущі якості як любов до дітей і закоханість у свій фах, справедливість, доброта, альтруїзм, відданість народові, глибока людяність, висока інтелігентність, внутрішня культура, моральна чистота, осмислена віра в Бога, почуття національної та людської гідності, естетичне чуття, мобільність, здатність до співпраці, комунікабельність тощо.

Крім того, як наголошує В. Калінін: «Зміст мотиваційно-ціннісного, змістового, операційно-діяльнісного, особистісного компонентів у складі професійної компетентності вчителя знаходить своє відображення у контрольно-оцінній діяльності, яка становить основу рефлексивного компонента» [7]. Тому майбутній вчитель, наш студент, повинен уміти свідомо контролювати результати своєї діяльності й рівень власного розвитку, особистого руху: сформованість таких важливих якостей, як реактивність, ініціативність, націленість на співпрацю, співтворчість, впевненість у собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, творчого уявлення, а також професійно-значущих знань, умінь, навичок.

До того ж: «Визначення сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів здійснюється за критеріями, які відображають сутність її компонентів: мотиваційно-ціннісний критерій – рівень сформованості професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя початкових шкіл; когнітивний – рівень обізнаності майбутнього фахівця стосовно здобутих професійних знань; технологічний – рівень володіння уміньми та навичками, необхідними в професійній діяльності вчителя початкової школи; особистісний – рівень сформованості професійно важливих якостей та здібностей особистості; рефлексивний – рівень здатності особистості до самоконтролю, самовдосконалення, самооцінки» [7].

Показники кожного критерію визначені нами на основі сутності відповідного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Так, до показників мотиваційно-ціннісного критерію відносимо: інтерес до професійно-педагогічної діяльності; бажання працювати вчителем початкової школи; мотивація досягнення успіху в педагогічній діяльності.

Показниками когнітивного критерію є: володіння професійно-значущими знаннями (спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, нормативно-правові).

За технологічним критерієм показниками є: сформованість комплексу загальнопедагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних); володіння інноваційними технологіями; використання прийомів педагогічного менеджменту.

Показниками особистісного критерію є: любов до дітей; гуманність, альтруїзм; емпатія; творчість; комунікативність; мобільність, креативність, патріотизм тощо.

За рефлексивним критерієм сформованість фахової компетентності визначається на основі таких показників: вміння оцінювати і аналізувати власну педагогічну діяльність (самодіагностика); здатність корегувати власні недоліки; прагнення до професійного розвитку; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку.

На підставі визначених критеріїв та показників необхідно визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя.

Зокрема, А. Маркова виділяє сім рівнів стану професійної компетентності: «Від найвищого – за приналежності до якого вчитель постійно прагне до саморозвитку і творчості та реалізує ці прагнення, до найнижчого – вчитель внутрішньо закритий для професійного розвитку, він не володіє необхідними вміннями і не прагне до оволодіння ними» [8].

В. Введенський виділяє три рівні професійної компетентності педагога: «Вузкий – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); широкий – сформованість операційних, ключових та базових компетентностей» [9].

Зазначимо, що Є. Павлютенков виділяє наукові критерії результативності педагогічної діяльності вчителя за п'ятьма рівнями професійної компетентності, зокрема: «Репродуктивний (дуже низький), адаптивний (низький), локально-моделюючий (середній), системно-моделюючий (високий) та творчий (дуже високий)» [10].

Показники рівнів базуються на сутності компонентів професійної компетентності та професійно-кваліфікаційній характеристиці учителя.

Рівень сформованості професійної компетентності випускника має визначатися у принципах його професійної поведінки щодо численних

об'єктів діяльності. Це стосується системи його ставлення до: своєї праці; учня; колективу учнів; батьків; колег; самого себе; керівництва школи; діяльності суспільства.

Усі розглянуті компоненти та рівні професійної компетентності вчителя розвиваються не лише в процесі опанування циклу психолого-педагогічних і дидактико-методичних дисциплін, а за допомогою всієї системи професійної підготовки у закладі вищої освіти. На відміну від традиційної освіти, орієнтованої на засвоєння знань, компетентнісне навчання спрямоване на придбання окрім знань, умінь, навиків, ще і досвіду практичної діяльності з метою формування у студентів професійно і соціально значущих компетентностей.

Випускник вищого педагогічного закладу не може одразу виявити вищий рівень компетентності, однак повинен визнавати гуманістичні цінності, основи педагогічної професії, володіти засобами, які б допомогли йому вдосконалюватися професійно.

Сучасний студент, майбутній вчитель початкової школи, повинен відчувати прагнення і потребу усвідомити свою професійну і особистісну сутність, готовність до професійного самовдосконалення. Процес його професійної підготовки має здійснюватись індивідуально. Студент педагогічного закладу вищої освіти повинен обрати індивідуально прийнятну стратегію і тактику професійної діяльності, прийнятні педагогічні технології. Розуміння майбутнім вчителем своєї індивідуальної сутності, потреба мати свій власний стиль професійної діяльності і бути на передових рубежах науки, конкурентно здатних у сучасних соціально-економічних умовах змушує шукати оптимальні педагогічні технології для його підготовки.

Пріоритетними є методи навчання, які базуються на демократичному стилі взаємодії учасників освітнього процесу. Ці методи спрямовані на самостійне вирішення проблеми, сприяють розвитку мислення, ініціативи та творчості. До них відносяться рольові та ділові ігри, майстер-класи, ситуаційні вправи, диспути, бесіди, лекції, семінари, практичні, консультації, індивідуальні заняття, навчальні проекти, круглі столи, тренінги, тести, педагогічна практика, самостійна та науково-дослідна робота тощо. Зокрема, тестовий контроль є доволі об'єктивним засобом виявлення досягнень студентів. Він дає змогу перевірити більший обсяг навчального матеріалу, причому зменшує тривожність студентів, підвищує їхню уважність та відповідає таким вимогам, як: валідність, надійність, об'єктивність, точність.

Сьогодні у світі немає держави, яка б не заявила про кризу освіти. Авторитетні міжнародні організації заявляють, що суть цієї кризи – у невідповідності рівня освіти запитам і потребам сучасного суспільства, конкретної людини. А це значною мірою залежить не від отриманих знань, а від деяких додаткових якостей, для позначення яких і використовуються

поняття «компетенція» і «компетентність», що найповніше відповідають сучасному розумінню мети освіти.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, визначення сутності поняття професійної компетентності, можна стверджувати що: компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що описує змістове наповнення компетентності як здатності особистості здійснювати практичну діяльність; компетентність сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності; професійна компетентність – інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39, ст. 380. 2018.
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року. Державне агентство України з інвестицій та розвитку. URL: <http://www.in.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2019).
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.04.2019).
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 93 – 96.
6. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: дайджест 1*. Донецьк: Каштан, 2011. С. 15–22.
7. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2005. – 173 с.
8. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. *Педагогика*. 1995. № 6. С. 53–63.
9. Введенский В. Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности. *Инновации в образовании*. 2003. № 4. С. 21–31.
10. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях). Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 128 с.

References

1. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). (2017). «Pro osvitu». *Vidomosti Verkhovnoi Rady (Information of the Supreme Council)*, 38–39, st. 380 (In Ukrainian).
2. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2009–2018 roky tan a period do 2039 roku. Derzhavne ahentstvo Ukrainy z investitsii ta rozvytku. URL: <http://www.in.gov.ua/> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).

3. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html/> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).
4. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednioi shkoly. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).
5. Skvortsova S. O. (2009). Profesiina kompetentnist vchytelia: zmist poniattia. *Nauka i osvita (Science and Education)*, 4, 93–96 (In Ukrainian).
6. Savchenko O. Ya. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk yakosti profesiinoy pidhotovky maibutnioho vchytelia. *Formuvannia kliuchovykh i predmetnykh kompetentnosti molodshykh shkolariv u navchalnomu protsesi: teoretychni aspekty: daidzhest I*. Donetsk: Kashtan, 2011. S. 15–22 (In Ukrainian).
7. Kalinin V. O. Skvortsova S. O. (2005). Formuvannia profesiinoy kompetentnosti maibutnioho vchytelia inozemnoi movy zasobamy dialohu kultur Dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Zhytomyr, 173 (In Ukrainian).
8. Markova A. K. (1995). Psihologicheskie kriterii i stupeni professionalizma uchitelya. *Pedagogika (Pedagogy)*, 6, 53–63 (In Russian).
9. Vvedenskiy V. N. (2003). Kompetentnost pedagoga kak vazhnoe uslovie uspeshnosti ego professionalnoy deyatel'nosti. *Innovatsii v obrazovanii (Innovation in education)*, 4, 21–31 (In Russian).
10. Pavlyutenkov Ye. M. (2008). Modeliuvannia v systemi osvity (u skhemakh i tablytsiakh). *Kh.*: Vyd. hrupa «Osnova», 128 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Сокол Мар'яна Олегівна, д.пед.н, доцент кафедри іноземних мов (Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського), maryanasokol@ukr.net

КОНСТРУКТИВНИЙ ПІДХІД У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті проаналізовано конструктивний підхід у детермінації понятійно-категорійного апарату при вивченні гуманітарних дисциплін. Окреслено основні складові формування понятійної системи наукового пізнання. Подано відомості про трансформації глобального масштабу у гуманітарних науках, які утворюють єдину систему понять завдяки особливому виду людської діяльності – професійній діяльності з обміну понятійних складових міжнародної освітньої системи, яка може відбуватися лише в формі комунікацій – простих або складних, одноразових, речових, інформаційних тощо.*

***Ключові слова:** гуманітарна дисципліна, понятійно-категорійний апарат, наукове пізнання.*

Sokol Mariana Olehivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages (I. Ya. Horbachevsky Ternopil State Medical University), maryanasokol@ukr.net

CONSTRUCTIVE APPROACH FOR CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS DETERMINATION IN THE STUDY OF HUMANITARIAN DISCIPLINES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract.

***Introduction.** The constructive approach for conceptual-categorical apparatus determination in the study of humanitarian disciplines has been analysed in the article. The main components of scientific knowledge conceptual system formation have been outlined. Information is provided on the transformation of the global scale in the humanities, which form a unified system of concepts due to a special kind of human activity - professional activity on the exchange of conceptual components of the international educational system, which can occur only in the form of communications - simple or complex, one-time, real, informational, etc. We should mention that usually definitions of concepts are very similar, but some of them reflect the concept as an idea, but the concept is, first of all, a*

word for a certain class of phenomena or objects, therefore, it is quite difficult to find a suitable concept for a certain class of phenomena or subjects, which, on the one hand, would cover the process construction, and on the other hand – would be consistent with established norms and traditions, adopted both in social, teaching and linguistic practice.

Purpose. The purpose of the article is to apply a constructive approach to the determination of the conceptual-categorical apparatus in the study of humanitarian disciplines in higher educational institutions.

Methods. The study uses the methods of constructive approach for concept system determination, of analysing the peculiarities of main concepts in the process of study humanitarian discipline in higher establishment, of systematization different definitions of pedagogical concept.

Results. For modern pedagogical research, the structure of the system of concepts and rules for determining its basic considerations is an important component of scientific knowledge. Due to the differences in the understanding of concepts in Ukrainian educational researches, there is a problem with familiarizing the international community with the situation in Ukrainian education. As a result, there is a problem with translation of the basic concepts in other languages, which, in turn, causes further misunderstanding of Ukrainian educational phenomena. This proves the feasibility of scientific study of the system of pedagogical concepts in the diachronic aspect, comparing it with the development of pedagogical science.

Originality. The political climate changing, inter-academic and intercultural contacts expanding, informatization, internationalization of world education today create absolutely new opportunities for solving the above-mentioned problem. Therefore, the achievement of a certain level of adaptation, localization and internationalization of the pedagogical concepts system to the new conditions of multicultural pedagogical reality determines the need to form other accents in their research and development, which provide linguistic-cultural and informational parameters for the integration of pedagogical knowledge.

Conclusion. The positively-progressive nature of pedagogical conceptual-categorical apparatus development process is directly connected not only with the change of the empirical branch, its vision in another perspective, but also with the introduction of new elements in it, and further improvement of scientific and pedagogical concepts as tools of pedagogy conceptualization. It is forming today, reflecting the whole set of achievements of world socio-pedagogical practice, pedagogical views, ideas, theories, methods of pedagogical activity and interaction; the modern dynamics of science in the conditions of the multicultural information-research continuum, and also contributes to a better understanding of the conceptual system in the study of humanities in universities. In this aspect, integration studies, which are based on the concept of international pedagogical terminology as a generalized space,

are of particular importance. Thus, they are focused on the comparative analysis and systematization of national conceptual systems on the basis of individual, informational forecasting and information modelling.

Keywords: *humanitarian discipline, conceptual-categorical apparatus, scientific knowledge.*

В умовах формування інформаційного суспільства виконання кожним учасником професійної діяльності та взаємодія основних комунікативних функцій стають невід'ємною умовою успішної діяльності. Варто зазначити, що науково-педагогічне знання як продукт культури і її взаємодії з соціальним, природним, інформаційним середовищем завжди знаходиться в постійному розвитку, наслідуючи циклову спіраль соціальної еволюції. Воно розвивається двоюко: по-перше, еволюційно, як сприйняття і розвиток знання попередніх поколінь у національних педагогічних культурах; по-друге, стрибкоподібно і дискретно. Цей процес тісно пов'язаний з еволюцією педагогічної понятійної системи, з концептуалізацією, переосмисленням і наповненням новим змістом традиційних педагогічних понять, прагненням до зближення національних термінологічних систем. На перший план висуваються питання комунікативного характеру, тобто завдання аналізу умов раціональної (виправданої) комунікації, що забезпечує однозначне тлумачення одиниць понятійно-категорійного апарату. У них зазначається, що нові інформаційні та комунікаційні технології, з одного боку, дали «нові простори», можливості для світової педагогічної теорії і практики. Розширюється доступ до різноманітних інформаційних та комунікаційних технологій, розробляються одномовні і багатомовні інформаційно-педагогічні ресурси, бази і банки даних у галузі світової педагогіки і освіти, здійснюються порівняльні і міжнародні дослідження, нові форми проектної діяльності та професійної взаємодії в глобальній інформаційній інфраструктурі. Створюються віртуальні науково-педагогічні та науково-дослідні спільноти, відкриваються дистанційні курси і курси навчання в он-лайн режимі, працюють віртуальні університети та педагогічні заклади вищої освіти (ЗВО). Все це дозволяє не лише усвідомити різноманітність культурно-зумовлених педагогічних систем, педагогічних концепцій і шкіл, педагогічних традицій і підходів у системі освіти, а й більш критично використовувати отримані знання в науково-педагогічних дослідженнях і практиці освіти.

В умовах зростання ролі мови як фактора глобальних інтеграційних процесів у галузі педагогіки і освіти, що пов'язані із розвитком досліджень, спрямованих на інформаційно-лінгвістичне осмислення педагогічних проблем, які враховують теоретичний, методологічний і, таким чином, мовний, понятійний плюралізм, динамічно розвивається світова педагогічна наука. Дослідженням цієї проблеми в останні роки займалися такі вчені як: А. Вихрущ, І. Кічева, О. Локшина, Н. Ничкало, С. Сисоева, М. Сокол.

Метою нашої статті є застосування конструктивного підходу до детермінації понятійно-категорійного апарату при вивченні гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти.

Очевидно, що кінець XX – поч. XXI ст. – це період розвитку педагогічної термінології та понятійно-категорійного апарату. На наш погляд, процес створення словників (багатотомників і поодиноких видань), енциклопедичних, академічних та навчальних джерел є безумовно трудомістким, складним і безперервним процесом. Лексикографічна обробка педагогічних понять і професійної лексики вимагає ґрунтовної методологічної праці вчених, яка, як правило, супроводжується науковими дискусіями. Однак саме така робота стане рушійною силою для педагогічної науки, оскільки завдяки трансформаціям відбудуться очевидні перетворення в понятійно-термінологічній системі педагогіки, які мають концептуальне значення для формування уявлень про сучасне педагогічне знання.

Здійснивши порівняльний аналіз системи базових понять у різних країнах, робимо висновок, що вчені «розмовляють різними мовами», більше того, «часто це явище спостерігається в межах однієї країни». Відтак, наукове співтовариство зацікавлене не у формальному визнанні факту збільшення числа понять, а в їх оцінці за результатами аналізу наукової обґрунтованості дефініцій, а також у вивченні причинно-наслідкових залежностей, що зумовили їх появу. Питання термінології важливі у функціональному аспекті для оцінювання рівня професійної компетентності фахівця. Вважаємо, що володіння мовою наукового пошуку, вільне і коректне оперування особою поняттями свідчить про професіоналізм, здатність і готовність до науково-педагогічної діяльності.

Порівняння наведених понять показує їх повне взаємопроникнення, особливо у головному. Поняття «виховання», «освіта» і «навчання» претендують на процес формування особистості. Але якщо виховання – це цілеспрямоване формування особистості з заданими якостями на основі цілісного впливу всіх факторів виховання на особистість, то освіта – це розвиток моральних та інших якостей особистості, її творчих сил і здібностей. У педагогічній думці XX ст. виховання виступає домінуючою педагогічною категорією – як програмований, контрольований процес формування особистості в системі суб'єкт-об'єктної взаємодії. Освіта ж як процес формування особистості передбачає розвиток, який ніколи не буває повністю програмованим і контрольованим. Освіта як процес за своїм семантичним змістом припускає спонтанність, варіативність розвитку особистості, характеризується можливістю і необхідністю імпліцитної суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Водночас міждисциплінарна синкретність зумовила труднощі осмислення системи понять. Попри її масштабність, наявні дослідження розкривають і

актуалізують у педагогіці процес розвитку нових способів аналізу системи педагогічних понять. Звертають увагу на сувору корекцію її норм відповідно до нормативності літературної та наукової мови й положень загального термінознавства. У педагогічній науці назріла необхідність розробки інтегрованого підходу щодо дослідження понятійно-термінологічної системи у педагогічній науці, а відтак детального аналізу системи педагогічних понять у ХХ ст.

Оновлення та збагачення педагогічної термінології в цей період носило характер симбіозу полярних педагогічних позицій: з одного боку, позначалися сильні традиції класичної російської школи і вплив зарубіжних педагогічних течій, з іншого – в умовах перетворень соціально-політичного ладу понятійно-термінологічна система педагогіки відображала появу історично зумовлених понять. Процес масштабних змін у понятійній системі педагогіки загалом не завершився і до цього часу. Відтак, частина нового понятійно-категорійного апарату виникла і незабаром зникла, але значна кількість утвердилася в основному словниковому фонді педагогіки.

Вважаємо, що упорядкування понятійно-категорійного апарату пов'язане зі структуризацією та систематизацією науково-педагогічних знань. У процесі наукового дослідження відбувається тезаурусне моделювання знань, визначення і класифікація базових понять, що скорельовані на розробку моделі наукового знання в предметній площині дослідження системи основних педагогічних понять. Детальна розробка понятійного апарату із застосуванням іншомовних першоджерел сприятиме підвищенню рівня теоретичного аналізу проблеми детермінації понятійно-категорійного апарату педагогічної науки та проведенню подальшої експериментальної роботи.

Наше дослідження педагогічної літератури зазначеного періоду показало, що багато навчально-методичних посібників, опублікованих у 90-ті роки, містять спеціальні словникові додатки, які охоплюють понятійно-термінологічний інструментарій наукової праці або проведеного дослідження, а відтак, уточнюють позицію вчених щодо того чи іншого питання (В. М. Галузинський, М. Б. Євтух, М. Д. Касьяненко, М. М. Фіцула та ін.). Введення глосарію у таких виданнях продиктовано не лише вимогами загальнонаукового характеру (в цьому випадку кількісний склад термінів в них був дещо незначним), а й прагненням закріпити в термінах і поняттях нововведення педагогічної практики, різноманіття педагогічних теорій, наукові досягнення. Іншою, не менш важливою, причиною використання таких словників є навчальні завдання: вивчення педагогічних дисциплін не може бути успішним без оволодіння студентами сучасного педагогічного понятійно-категорійного апарату, який має неоднозначне тлумачення, або ж увійшов у педагогіку порівняно недавно чи не використовувався через панування до недавнього часу утилітарної системи навчання педагогічних наук.

Аналіз понятійного складу вищеозначених окремих словників і

довідників, включених у навчальні посібники, дає змогу стверджувати, що нова система понять педагогіки у них представлена фрагментарно, дещо мотивовано, лексикографічний опис нових понять характеризується не повною систематичністю, а значна кількість визначень є суперечливими. Характеризуючи понятійно-категорійний апарат цих джерел ми звернули увагу на те, що вони не повністю враховують історичні зміни змісту понять, факти уточнення і появу нових термінів, а також такі параметри, як систематизація нових термінів, їх логічна, лінгвістична коректність, нормативність, ступінь їх необхідності у педагогічній теорії і практиці. Проведене дослідження не лише сприятиме інвентаризації нових понять, а й надасть можливість з'ясувати сферу їх вжитку, особливості процесу розвитку їхнього змісту, взаємопроникнення понять інших понятійних систем у тезаурус педагогіки.

На початку нового тисячоліття у світовому освітньому процесі намітилися тенденції інтернаціоналізації освіти; активізації міжнародної інтеграції науки; посилення взаємодії міжнародних, національних та регіональних науково-педагогічних спільнот; зростання масштабів освіти; посилення ролі міжнародних і національних організацій, фондів та програм у розвитку інтеграційних процесів у межах єдиного полікультурного інформаційно-дослідницького та освітнього простору, які свідчать про його розвиток у галузі планетарної міжкультурної інтеграції на основі інформаційних і комунікаційних технологій (заява міжнародної асоціації університетів, 2001 р.). В умовах локально-глобального характеру розвитку універсуму розробляються нові, нерозривно пов'язані з інтеграційними процесами концептуальні моделі освіти, засновані на новому розумінні інформації, діяльності, особистості, відтак з'являються і розвиваються нові парадигми освіти: інформаційно-педагогічна; випереджальна; особистісно-орієнтована; глобальна; глобально-регіональна (локальна).

Завдяки комплексній комунікації розширюється і поглиблюється інтеграція з галузями наукового знання, залучаються результати широких міждисциплінарних і різнорівневих досліджень: філософських, логіко-методологічних, історичних, фундаментальних теоретичних, експериментальних, емпіричних, прикладних. Тому, світова педагогічна наука постає не лише як результат пізнавальної діяльності, що здійснюється завдяки зусиллям багатьох культур різних регіонів і країн світу, але і знаходиться в постійному пошуку понятійно-категорійного апарату, який точно і однозначно виражає науково-педагогічне знання, утворюючи частину світової системи педагогічних понять.

У гуманітарних науках відбуваються трансформації глобального масштабу, які утворюють єдину систему понять завдяки особливому виду людської діяльності – професійній діяльності з обміну понятійних складових міжнародної освітньої системи, яка може відбуватися лише в

формі комунікацій – простих або складних, одноразових, речових, інформаційних тощо, відтак з'являються словники і довідники з різних галузей педагогічної науки, наприклад: словник термінів професійної освіти; психолого-педагогічні словники; словники термінів з історії педагогіки; довідник педагогічної технології; словник-довідник термінів фахівців соціальної роботи; словник, що відображає нове «педагогічне мислення»; короткі словники-посібники для студентів; словники з дефектології та корекційної педагогіки. Формуються термінологічні банки даних: Тезаурус педагогічної термінології Державної наукової бібліотеки, виконаний на базі Тезауруса ЮНЕСКО – МБП за освітою і поєднується з міжнародним понятійно-категорійним апаратом педагогіки, московським Банком педагогічної інформації та ін. Зростання інформатизації педагогіки стала передумовою створення нових форм існування науково-педагогічного понятійно-категорійного джерела. Поряд з традиційними друкowanими версіями зараз існують їх електронні версії (on-line, CD) у вигляді електронних словників, глосаріїв, тезаурусів. Для користувачів Інтернет-мережі створені електронні версії понятійно-термінологічних словників, тезаурусів, які розширюють сферу поширення тих чи інших термінологічних конститuentів, а також англомовні версії UNESCO «Thesaurus, Glossary of Educational Terms, Glossary of United States Educational Terminology». Незважаючи на їхню негативну сторону – відсутність єдиної науково-педагогічної концепції щодо визначення понять, все ж таки перевагою цих джерел є насамперед інформаційна актуальність. Електронна словникова форма подання науково-педагогічного знання передбачає, у разі необхідності, оперативне вдосконалення словника як у лексичному, так і в семантичному значеннях. Варто зазначити, що така література нерідко містить неоднозначні і нечіткі формулюваннями педагогічного змісту, проте вони швидко реагують на зміни в педагогічній лексиці, фіксують процес оновлення понятійних систем і, як наслідок, є цінними джерелами для подальших розвідок.

У педагогічній системі основних понять 90-х років розробляються спеціалізовані словникові видання, що зумовлено інтранауковими й екстранауковими причинами [1, с. 17]. Звідси, постає соціальна затребуваність додаткової професійної освіти, зростання кількості нормативно-правових актів, які регулюють галузь професійної освіти в законодавстві нашої держави, розширення сектора недержавної освіти і відповідне цьому збільшення кількості учасників освітнього процесу, законотворення у сфері освіти, які також стали чинниками актуалізації проблеми інвентаризації та опису педагогічних понять. З метою досягнення однакового розуміння понятійно-категорійного апарату і подолання розбіжностей щодо їх визначення і виникла потреба у створенні спеціальних словників, що відображають реальний процес проникнення у педагогіку понять інших

терміносистем, а також відображають взаємодію наукового понятійно-категорійного апарату та професійної лексики. Розробка нових законодавчих основ освіти, що супроводжується збагаченням педагогічних понять і процес врегулювання взаємодії у цій галузі між країнами СНД є причиною введення у словникову літературу нового понятійно-категорійного апарату. У словникові статті включені поняття, які експлікують розвиток взаємозв'язку педагогіки з іншими науками: «адаптаційний синдром, депривація, філософія освіти, особистісний підхід, неогуманізм, програмоване навчання, фурація тощо». Матеріали енциклопедії заповнюють прогалини у висвітленні галузевої та порівняльної педагогіки та світового освітнього процесу. Однак, на наш погляд, у таких виданнях достатньою мірою не надано відомостей про збагачення педагогічних понять та зміни у понятійно-категорійному апараті педагогіки.

Досить спонтанний розвиток і організація системи понять світової освіти, зовнішні впливи на неї різних соціальних факторів, дискретний характер міжнаукових зв'язків, відсутність обліку специфічних, пов'язаних з окремими національними педагогічними культурами, традицій і умов, загострили суперечності між нагромадженням конструктивного потенціалу світової науково педагогічної спільноти і можливостями його практичного використання. Відомо, що зближення позицій, поєднання процесів створення нового і його освоєння в полікультурному інформаційно-дослідницькому та освітньому просторі значно стримується через відсутність розроблених інтеграційних підходів, спрямованих на виявлення зв'язків і взаємодії педагогічних понять, категорій, принципів, концепцій, теорій і їх реалізацію в світовій педагогічній практиці; створення доступу до матеріалів, що становлять наукову новизну, і вироблення механізмів, які сприяють розкриттю їх співвідношення з ідеями, що посідають значне місце в сучасному науково-педагогічному світі Звідси випливає, що міжнародна педагогічна система понять – система з безлічі різноманітних об'єктів [2, с. 71], взаємодія і функціонування яких відбувається відповідно до складних законів і залежить від багатьох факторів, тому що понятійно-категорійний апарат – не монолітна гомогенна система [3, с. 47], а, швидше за все, сукупність систем, які частково перетинаються, утворюють сукупність елементів і форм їх парадигматичних утворень, що обслуговують ту чи іншу галузь світової педагогічної науки.

У цьому аспекті позитивно-прогресивний характер процесу розвитку педагогічного понятійно-категорійного апарату безпосередньо пов'язується не лише зі зміною емпіричної галузі, її баченням в іншому ракурсі, а й із внесенням у неї нових елементів, подальшим вдосконаленням науково-педагогічних понять як інструментів концептуалізації педагогіки. Варто зазначити, що він формується і сьогодні, відображаючи всю сукупність досягнень світової соціально-педагогічної практики, педагогічних поглядів,

ідей, теорій, способів педагогічної діяльності та взаємодії; сучасну динаміку науки в умовах полікультурного інформаційно-дослідницького континууму, а також сприяє кращому розумінню понятійної системи прт вивченні гуманітарних дисциплін у ЗВО. Відтак особливого значення набувають інтеграційні дослідження, які ґрунтуються на концепції міжнародної педагогічної термінології як узагальненому просторі та спрямовані на порівняльний аналіз і систематизацію національних понятійних систем на основі індивідуального, інформаційного прогнозування та інформаційного моделювання.

Проектування понятійно-категорійного апарату в нових умовах розвитку світової педагогічної науки і практики освіти здійснюється відповідно до загальних засад наукового пізнання, на які вона опирається. Наприклад, у вітчизняній педагогічній науці поряд із традиційним розумінням освіти як процесу і результату оволодіння людиною певною системою знань, умінь і навичок, а також способами мислення, необхідними для її повноцінного входження в соціальне і культурне життя суспільства і виконання певних професійних функцій, існує поняття гуманістичної особистісно-орієнтованої освіти. В основу освіти особистісно-орієнтованого типу покладена система антропоцентричних цінностей, яка здійснюється в результаті осмислення сутнісних функцій освіти, зокрема таких, як гуманітарна, культуротворча та функція соціалізації [4, с. 256].

Вважаємо, що упорядкування понятійно-категорійного апарату пов'язане зі структуризацією та систематизацією науково-педагогічних знань. У процесі наукового дослідження відбувається тезаурусне моделювання знань, визначення і класифікація базових понять, що скорельовані на розробку моделі наукового знання в предметній площині дослідження системи основних педагогічних понять. Детальна розробка понятійного апарату із застосуванням іншомовних першоджерел сприятиме підвищенню рівня теоретичного аналізу проблеми детермінації понятійно-категорійного апарату педагогічної науки та проведенню подальшої експериментальної роботи.

Із позицій нової інформаційної парадигми світова педагогічна наука розглядається як найважливіший інформаційний ресурс, система знань і система інформаційних відносин, а також як педагогічна діяльність, спрямована на поглиблення знання, що здійснюється в певній системі глобальних міжкультурних наукових комунікацій [5, с. 21]. Поряд з уточненням власних концептуальних уявлень педагогіка інтерпретує і використовує емпіричні засоби, напрацьовані іншими галузями знань для просування в головному напрямку – пошуку механізмів, що забезпечують ефективну взаємодію багатьох педагогічних феноменів, постійний приплив нових знань, розробку педагогічних систем, підготовку і забезпечення максимальної взаємодії теоретиків і практиків педагогіки, їх особистого внеску в освіту.

Розвиток системи педагогічних понять у цьому контексті постає у

вигляді адаптаційних і біфуркаційних етапів [6]. Змістом біфуркації як нестійкого стану педагогічної термінології стає відбір значущих для розвитку сучасної педагогічної науки і практики термінів, введення в науково-дослідницьку діяльність понять, які потребують єдиного розуміння. Становлення педагогічної термінології детермінується не лише попереднім розвитком педагогічної науки, її традиціями і тенденціями, а й сучасним розвитком наукової думки і соціальної практики. Здійснюється контекстне осмислення і переосмислення термінів, понять у галузі педагогіки і освіти внаслідок: міжнародних інтеграційних процесів, більш широкого і вільного обміну інформацією, поширення педагогічної та науково-методичної літератури, взаємодії різних педагогічних культур, також і все більше поглиблюється взаємопроникнення різних галузей науки [4, с. 259]. Поряд із цим системність мови педагогіки, якісний і кількісний аспекти, які полягають у відборі певних термінів, їх значень, специфічності закономірностей їх функціонування, певної системи, вносить корективи як в узагальнений простір міжнародної понятійної системи, так і в національні терміни і терміносистеми.

Неправильне (або нечітке) розуміння поняття іноді призводить до неправильних висновків, а потім вони впливають на поведінку реципієнта і, зрештою, на результати навчального процесу. Отже, вживання «розмитих» понять у практичній діяльності породжує «видимість знання» професійної лексики, тобто формує врешті-решт таке понятійне поле, у якому різні учасники спілкування розуміють однакові за формою поняття по-різному, або ж вкладають у них різний зміст [7, с. 189].

Підсумуємо, що термінологія є ядром лексичної системи і становить її основу і належить до тих інтегрованих чинників, які дозволяють створювати єдиний інформаційний простір, що забезпечує взаєморозуміння на міжнаціональному рівні. На нашу думку, сучасна педагогіка (як теорія і практика), що прагне теоретично обґрунтувати та практично реалізувати зростання освіти в розвитку особистості, об'єктивно поповнює свій понятійно-термінологічний апарат нині актуальними щільно взаємопов'язаними поняттями. Тому, їх правильне розуміння та практичне застосування уможливить підвищити ефективність в реалізації її родової місії в безперервному соціально-культурному розвитку людини впродовж життя шляхом навчання, забезпечення якісних навчальних результатів і конкурентно спроможних понять та кваліфікацій кожній особі в умовах світової глобалізації та європейської інтеграції.

Отже, аналізуючи дефініції системи базових педагогічних понять цілком зрозуміло, що різні визначення тих чи інших понять будуть суттєво відрізнятися. Відтак, порівнювати і зіставляти такі експлікації на предмет «краще – гірше» або «повно – неповно», «правильно – неправильно» не має жодного сенсу. Насамперед, важливо відокремити варіанти визначення

поняття, почерпнутих із різних науково-довідкових джерел, не порівнюючи і не змінюючи їх, а навпаки підкресливши основні складові, тобто згрупувавши авторські дефініції за загальними ознаками, які наведені у тлумаченні поняття. Варто зазначити, що у нашому дослідженні створено таблиці, у яких подано основні ознаки та складові того чи іншого поняття. Відтак, на основі цих таблиць вчені, педагоги матимуть змогу подати лише одне визначення поняття щоб запобігти розбіжностей і непорозумінь. Оскільки ці таблиці спрямовані на обґрунтування змісту поняття, його загальної змістової характеристики, яка далі може бути подана у вигляді єдиної дефініції цього поняття.

Узагальнюючи результати наукових розвідок, можна зробити висновок, що для сучасних педагогічних досліджень важлива структура системи понять й правила визначення у ній базових міркувань. Через відмінності в розумінні понять в українських освітніх дослідженнях виникає проблема з ознайомленням міжнародної спільноти з ситуацією в українській освіті. Крім того, виникає проблема перекладу основних понять іншими мовами, що, в свою чергу, викликає подальше нерозуміння українських освітніх явищ. Це засвідчує доцільність науковоопрацювання системи педагогічних понять в діяхронному аспекті, співставивши її з розвитком педагогічної науки. Участь у майбутній міжнародній стандартизації наукових понять можлива лише після упорядкування української понятійної системи. Беручи до уваги цю умову можна стверджувати, що така політика сприятиме з одного боку збереженню вітчизняної освітньої і мовної традиції, а з іншого – адекватній участі системи освіти України в глобалізаційному процесі.

Список використаних джерел

1. Ваховський Л. Ц. Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження. *Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Луганськ: Альма-матер, 2006. № 19 (114). С. 16–22.
2. Гончарук Ю. В. Педагогічна терміносистема: проблеми та шляхи її розв'язання. *Наукові праці*. Миколаїв: Укр. ДАЗТ, 2005. Вип. 99. Том 112. С. 71
3. Новоторцева Н. В. Словарь терминов по сравнительной педагогике и истории педагогической мысли. Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 1998. 94 с.
4. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Учебное пособие. Ростов на Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. 560 с.
5. Галагузова М. А., Штинова Г. Н. Понятийно-терминологические проблемы педагогики и образования. *Педагогика*. Москва: Ибрис, 1997. № 6. С. 17–21.
6. Полонский В. М. Методологические принципы разработки понятийно-терминологического аппарата педагогики. URL: http://www.jeducation.ru/4_2004/55.html.
7. Sokol M. The Unity of Conceptual Apparatus as Precondition of Integrative Process of Pedagogical Science. *Educationalists versus Politicians – Who Should Integrate Europe for Wellbeing of all Inhabitants. Studia i Monografie*. Łódź–Warszawa: SpolecznaAkademiaNauk, 2017, 313–329.

References

1. Vaxovskij L. C. (2006). Konstruyuvannya metodolohiyi rehionalnoho istoryko-pedahohichnoho doslidzhennya. *Visnyk Luhanskoho nac. ped. un-tu imeni Tarasa Shevchenka (Scientific herald of Lugansk National Pedagogical University)*, 19 (114), 16–22 (In Ukrainian).
2. Honcharuk Yu. V. (2005). Pedahohichna terminosystema: problemy ta shlyaxy yiyi rozv'yazannya. *Naukovi praci (Scientific studies)*, Vyp. 99, Tom 112, 71 (In Ukrainian).
3. Novotortseva N. V. (1998). Slovar terminov po sravnitelnoy pedagogike i i storii pedagogicheskoy myisli. Pyatigorsk (In Russian).
4. Bondarevskaja E. V., Kulnevich S. V. (1999). Pedagogika: lichnosti v gumanisticheskikh teoriyakh i sistemah vospitaniya. Uchebnoe posobie. Rostov na Donu (In Russian).
5. Galaguzova M. A., Shtinova G. N. (1997). Ponyatiyno-terminologicheskie problemy pedagogiki i obrazovaniya. *Pedagogika (Pedagogy)*, 6, 17–21 (In Russian).
6. Polonskiy V. M. (2004). Metodologicheskie printsipy i razrabotki ponyatiyno-terminologicheskogo apparata pedagogiki URL: http://www.jeducation.ru/4_2004/55.html (In Russian).
7. Sokol M. (2017). The Unity of Conceptual Apparatus as Precondition of Integrative Process of Pedagogical Science. *Educationalists versus Politicians – Who Should Integrate Europe for Wellbeing of all Inhabitants. Studia i Monografie*, 313–329.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Юскович-Жуковська Валентина Іванівна, к.т.н, доцент, декан факультету кібернетики (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне), valivanivna@i.ua

ВАРІАТИВНЕ ЕЛЕКТРОННЕ СЕРЕДОВИЩЕ З ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АЛГОРИТМИ ТА СТРУКТУРИ ДАНИХ»

***Анотація.** У статті досліджено особливості електронної вищої освіти та комп'ютерного тестування в електронному курсі. Розкрито, що електронне навчання – це перспективна альтернатива підготовки фахівців до професійної діяльності в галузі знань 12 «Інформаційні технології». Показано, що електронний курс з циклу дисциплін професійної підготовки «Алгоритми та структури даних» враховує можливість побудови власної траєкторії навчання. Визначено перспективність електронної освіти на сучасному етапі підготовки фахівців в ІТ-галузі. Обґрунтовано доцільність розробки електронного курсу «Алгоритми та структури даних», що спрямований на створення та розвиток відкритого електронного навчального середовища для підготовки майбутніх ІТ-фахівців.*

***Ключові слова:** інформаційно-комунікаційні технології, електронне навчальне середовище, Інтернет-технології, професійна підготовка ІТ-фахівців, автоматизований контроль рівня знань.*

Yuskovych-Zhukovska Valentyna Ivanivna, Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor, Dean of the Cybernetics faculty (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), valivanivna@i.ua

VARIATIVE ELECTRONIC ENVIRONMENT FOR THE LEARNING OF THE EDUCATIONAL DISCIPLINE «ALGORITHMS AND DATA STRUCTURES»

Abstract.

***Introduction.** The existing researches of problems with implementation of information, computer and communication technologies in high education establishments are not fully describing the possible cases of creation and using of electronic learning environment for the training of future IT-professionals in the IT industry.*

***Purpose.** The purpose of the article is to substantiate the feasibility of the use of a variation e-learning system for training of future IT professionals.*

Methods. The paper uses methods of comparative, systemic, empirical and factor analysis for constructing of model of variation electronic learning environment for the training of future IT-professionals.

Results. The peculiarities of electronic education and computer testing in the electronic course are summarized in the article. E-learning as a promising alternative to training professionals to professional knowledge activities 12 «Information Technologies» is researched. Electronic course on cyclic discipline of training «Algorithms and Data Structures», which takes into account the possibility of building an own trajectory of training is taken for an example. The urgency of this study is determined by the prospect of e-education and the current state of training specialists in the IT-industry. The development of an electronic course «Algorithms and Data Structures» is aimed at creating and developing an open e-learning environment.

The electronic learning course «The algorithms and data structures» with varied structure was created and implemented to the educational process of students training for «Bachelor» program in field of science: 12 «Information technologies».

Originality. The scientific novelty of the research results defined by the fact, that variation model of electronic learning system for future IT-professionals (on example of studying of electronic learning course «Algorithms and data structures») was designed and inculcated for the first time.

Conclusion. According to results of research, the IT-students prefers electronic learning resources in a multimedia form. Taking into account the peculiarities of the training of future IT-specialists, the developed electronic courses motivates both students and lecturers for the qualitative organization of the educational process. The problem of building an effective e-learning system for future IT-professionals needs further research.

Today, the priority for the development of the higher education system is the integration of modern information and communication technologies, which provides access to the networks with high-quality databases, expands the students' ability to perceive complex educational information. Implementation of information and communication technologies is carried out through the creation of individual educational programs of various levels of complexity depending on specific needs, the use of Internet services, the introduction of high-tech distance learning, the issuance of electronic textbooks.

Key words: information and communication technologies, e-learning environment, Internet technologies, professional training of IT-professionals, automated control of knowledge level.

Світова практика свідчить, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стають потужним ключовим фактором в усіх сферах суспільного життя. Актуальність впровадження ІКТ у закладах вищої освіти обумовлена тим, що вони вдосконалюють систему освіти, роблять процес навчання

більш ефективним та індивідуальним, активізують дистанційну аудиторну роботу, підвищують рівень взаємодії між викладачами та студентами за допомогою Інтернет-технологій.

Це ставить перед дослідниками завдання розробки електронних освітніх курсів та середовищ, які здатні модернізувати традиційні форми та методи навчання в умовах інформаційного суспільства.

Значний внесок у розвиток інформаційних технологій в галузі вищої освіти зробили українські науковці: М. Вовк, Т. Вороніна, В. Глушков, В. Гриценко, О. Довгяло, С. Кудрявцева, В. Колос, А. Манако, В. Петрушин, А. Савельєва, В. Скурихін та ін. В їх роботах досліджується питання застосування ІКТ в освіті як одне з пріоритетних напрямів розвитку освітньої системи України.

Професійній підготовці фахівців в сфері інформаційно-комунікаційних технологій присвячені праці В. Бикова, А. Гуржія, О. Глазунової, М. Жалдака, В. Лаптева, Н. Морзе, М. Рагуліної.

Вчені стверджують, що впровадження у процес навчання ІКТ вимагає глобальних змін у технології підготовки фахівців, уніфікації та оптимізації навчальних планів і програм на кожному з етапів підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Серед зарубіжних науковців, які досліджують питання розробки та використання електронних освітніх ресурсів навчання для вищої школи, варто виліпити І. Аллена (I. Allen), К. Блертона (C. Blurton), Х. Вонга (H. Wang), Л. Ларсона (L. Larson), Д. Хелмера (J. Helmer) та ін.

Перехід від традиційної форми навчання до електронних освітніх ресурсів потребує розробки та впровадження якісно нових комп'ютерно-орієнтованих професійних систем навчання.

Метою нашої статті є обґрунтування доцільності впровадження новітніх комп'ютерних технологій навчання для підготовки майбутніх фахівців у галузі знань 12 «Інформаційні технології».

Сучасна система вищої освіти України перебуває у стані впровадження нових державних стандартів вищої освіти, підвищення рівня освітніх програм за ІТ-спеціальностями.

В умовах формування інформаційного суспільства в Україні інформаційно-комунікаційні технології стали його невід'ємною складовою. Інформатизація суспільства потребує в свою чергу відповідних ІТ-фахівців, підготовлених за новітніми технологіями в результаті вдосконалення системи вищої освіти. При цьому зростає роль підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі інформаційних технологій.

Для того, щоб майбутні ІТ-фахівці були затребувані на конкурентному ІТ-ринку праці, необхідно, щоб заклади вищої освіти надавали не лише достатню фундаментальну підготовку, а і формували навички використання сучасних прикладних і системних програмних засобів, розкривали методологічні принципи і прийоми розробки та тестування програмного забезпечення та комп'ютерних систем на новітній технологічній базі.

Випускник закладу вищої освіти у галузі інформаційних технологій у своїй майбутній професійній діяльності повинен мати достатній рівень сформованих та набутих професійних інформаційно-комунікаційних компетентностей.

Тому актуальною є проблема розробки методики та використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язування професійних практичних завдань майбутніми ІТ-фахівцями.

Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 року визначає електронну освіту як форму отримання освіти, що здобувається з використанням виключно інформаційно-комунікаційних технологій та електронного контенту [1].

В розвинутих країнах вже функціонують електронні університети, які надають електронну освіту. Електронна освіта, як система навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, активно інтегрує в сучасну освіту, модернізуючи її. В електронній освіті весь навчальний матеріал: підручники, курси лекцій, практичні завдання, лабораторні та самостійні роботи, тести тощо представлені в електронному середовищі і лише в електронному вигляді.

Існуючі дослідження з проблем впровадження у закладах вищої освіти сучасних інформаційних, комп'ютерних та комунікаційних технологій недостатньо повно розкривають варіанти створення та використання електронного навчального середовища для підготовки майбутніх ІТ-фахівців в ІТ-галузі.

Нині пріоритетом для розвитку системи вищої освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують доступ до мережі високоякісних навчальних, освітніх, наукових баз даних, що розширюють можливості студентів до сприйняття фундаментальної та професійної навчальної інформації.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки передбачали: забезпечення пріоритетності підготовки фахівців з ІКТ, відкриття нових спеціальностей з новітніх ІКТ та втілення принципу «освіта протягом усього життя» [2].

Відповідно до Положення про електронні освітні ресурси, під електронними освітніми ресурсами розуміються навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі, що наповнені якісними навчально-методичними матеріалами та необхідні для ефективної організації освітнього середовища [3].

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій здійснюється шляхом створення індивідуальних модульних учбових програм різних рівнів складності в залежності від конкретних потреб, використання можливостей Інтернету, впровадження гнучких технологій дистанційного навчання, випуску електронних підручників [4, с. 15].

Міжнародний досвід свідчить про те, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є одним з основних чинників інноваційного розвитку

економіки держав, вони є пріоритетом, що визначають основу сталого розвитку інформаційного суспільства в майбутньому. Тому впровадження в інформаційне суспільство електронної освіти сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців в галузі знань 12 «Інформаційні технології».

Отже, оскільки однією з основних умов успішної реалізації державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства є забезпечення професійної підготовки фахівців для роботи в інформаційному суспільстві, тому актуальним є створення електронних освітніх ресурсів (ЕОР), спрямованих на розвиток інформаційного суспільства та підготовку конкуренто-спроможних ІТ-фахівців.

Дисципліна «Алгоритми та структури даних» – обов’язкова позиція навчального плану підготовки бакалаврів у галузі знань 12 «Інформаційні технології» для наступних спеціальностей:

- 121 Інженерія програмного забезпечення;
- 122 Комп’ютерні науки;
- 123 Комп’ютерна інженерія;
- 124 Системний аналіз;
- 125 Кібербезпека;
- 126 Інформаційні системи та технології.

Зростаючі вимоги до якості та кількості висококваліфікованих ІТ-фахівців призводять до необхідності розробки, впровадження та використання інформаційних технологій та освітніх методик для формування електронної форми навчання, що не обмежена просторово-часовими межами.

Ідея створення електронного навчального простору дозволяє отримувати професійну освіту в режимі on-line з врахуванням індивідуального графіку навчання, незалежно від географічного місця знаходження студента.

Інформаційно-комунікаційний освітній простір – це віртуальне середовище, що включає в себе безліч освітніх ресурсів для підтримки навчальної діяльності і вирішення задачі навчання на базі глобальних комп’ютерних комунікацій [4].

Основою функціонування інформаційно-комунікаційного простору являється високотехнологічне інформаційно-освітнє середовище.

Нині у закладах вищої освіти України відсутній єдиний електронний навчальний простір та системний підхід в реалізації інформаційних освітніх технологій. Як зазначають Г. Козлакова та Т. Ковалок: «на вітчизняному ІКТ-ринку працює понад 140 ВНЗ із загальним ліцензованим обсягом підготовки ІТ-фахівців до 46 тисяч осіб. Проте у деяких ВНЗ в якості дисциплін за вибором ВНЗ і студента пропонуються дисципліни, що не віддзеркалюють сьогоденні реалії, є морально застарілими за змістом» [5, с. 102]. Тому актуальним є розробка, впровадження та використання новітніх ІКТ для навчального процесу.

Створення високотехнологічного електронного навчального середовища є складним технічним завданням, яке здатне модернізувати технологічний базис системи вищої освіти загалом.

Нині володіння інформаційними технологіями ставиться в один ряд з такими якостями як уміння читати та писати [6]. В. Биков зазначає, що «у діяльності навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації проблемам інформатизації повинна приділятися першочергова увага» [7, с. 15]. За даними Дж. Морріса одна година розробленого електронного курсу в 1990 році коштувала майже 10 000 у.о. США [8, с. 11].

Сьогодні витрати на розробку комп'ютерних навчальних програм значно нижчі, але і вони потребують цільового фінансування.

Навчальна дисципліна «Алгоритми та структури даних» є нормативною дисципліною для рівня вищої освіти бакалавр в Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (МЕГУ) в галузі знань 12 «Інформаційні технології».

Електронне середовище з вивчення навчальної дисципліни «Алгоритми та структури даних» являє собою цілісний комплекс організаційних, навчальних, методичних, програмно-апаратних методів, засобів та ресурсів, що забезпечують оперативність та мобільність в навчанні, підвищують активність та самоорганізацію студентів.

Web-середовище навчальної дисципліни складається з сукупності включених в навчальний процес електронних освітніх ресурсів та функцій, які забезпечують їх пошук, читання, виконання. Навчальний курс організований ієрархічно. Він складається із змістових модулів, які містять теми, розділи, підрозділи, тощо. Інтерфейс складається з типових для додатків Google піктограм та підказок та оптимізований для навчання на мобільних пристроях.

Особливостями електронного середовища з вивчення навчальної дисципліни «Алгоритми та структури даних» являється його варіативний тривірневий режим навчання. Студент самостійно може регулювати режим навчання і переходити від одного рівня до іншого. Він сам обирає первісну траєкторію свого навчання: нижчий рівень (стислий курс), середній рівень (розгорнутий курс) або вищий рівень (фундаментальний курс) (рис. 1).

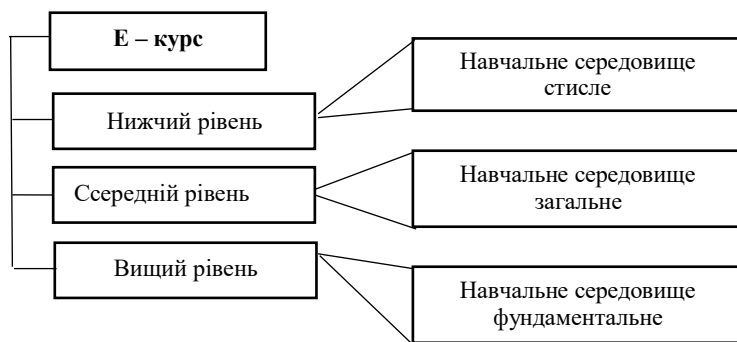

Рис. 1. Траєкторії навчання електронного курсу «Алгоритми та структури даних»

На нижчому рівні електронне навчальне середовище містить стислий базовий лекційний та практичний матеріал, який необхідний студенту для ознайомчих цілей, на середньому рівні – основний загальний теоретичний та практичний матеріал, на вищому рівні – електронне навчальне середовище доповнене більш докладним розкриттям лекційних тем та практичних завдань із застосуванням засобів комп’ютерної візуалізації.

В залежності від рівня навчання, обсяг прикладів, практичних задач збільшується від нижчого рівня до вищого. Засвоєння теоретичних знань та практичне застосування всіх трьох рівнів має бути не менш, ніж 80 %.

Студенту, який обрав самостійно рівень навчання, повідомляється про те, що при автоматизованому тестуванні за нижчому рівні він може отримати оцінку в межах 60–73 балів ECTS, обравши середній рівень навчання – від 74 до 89 балів ECTS, найвищий рівень – 90–100 балів ECTS.

Комп’ютерні тести є багатофункціональні, оскільки дозволяють скоригувати процес навчання індивідуально для кожного студента. Автоматизоване тестування – найбільш поширений спосіб контролю рівня знань, що являє собою набір питань та варіанти відповідей на них.

В електронному тестуванні з перевірки набутих теоретичних знань та практичних навичок, тестові завдання для тематичного контролю рівня знань диференціюються за рівнем складності і подані також окремо для кожного з трьох варіативних режимів навчання.

З сукупності набору відповідей студенту необхідно вибрати правильні. Правильною відповіддю на питання вважається вибір необхідної комбінації з можливих варіантів відповідей. Тексти питань та варіанти відповідей перемішуються та подаються у випадковому порядку. Це запобігає уникненню угадування правильних відповідей (рис. 2).

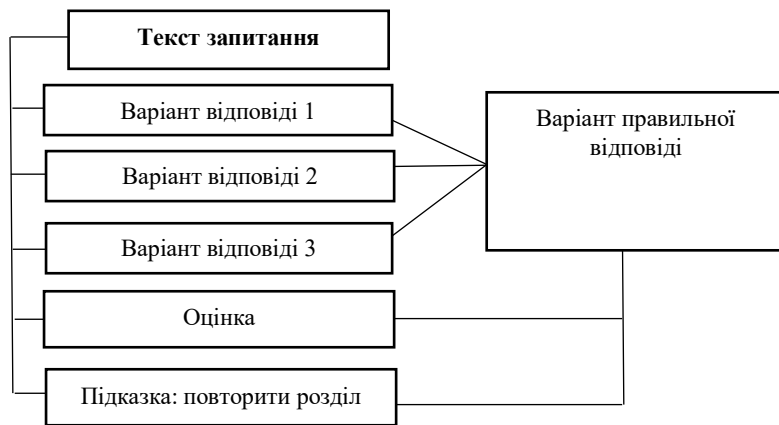

Рис. 2. Обробка результатів тестування

Оскільки сучасні студенти суміщають ІТ-освіту з ІТ-роботою, то впровадження варіативного електронного середовища з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» для майбутніх ІТ-фахівців являється доцільним та своєчасним.

Варіативне електронне середовище з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» має наступну структуру (рис. 3).

Основи алгоритмів та структур даних широко використовуються розробниками програмного забезпечення на найпопулярніших мовах програмування, у Web-розробках, в об'єктно-орієнтованому програмуванні, при створенні високотехнологічних продуктів, застосовуванні при рішенні наукових завдань. Тому навчання алгоритмізації та структуризації даних не втрачає своєї актуальності.

Засоби контролю в електронному курсі містять тести для оцінювання рівня теоретичної підготовки та контрольні завдання для оцінювання практичних вмінь. Оцінювання рівня знань відбувається на підставі випадкової генерації питань з бази тестових завдань в курсі.

Відмінність запропонованої моделі підсумкового контролю рівня знань полягає в тому, що крім стандартної форми контролю студенту пропонується модель з трьох концептуальних рівнів: нижчого, середнього, вищого.

Після закінченню автоматизованого тестування діагностуючі правила формують заключення про рівень підготовки студента і надають формалізовану оцінку засвоєння кожного розділу курсу.

Нині стандартних технологій, тобто таких, які використовуються на будь-якій платформі і для будь-якої мети (розрахунку варіантів оцінки, вибору варіантів правильної відповіді, реалізації варіантів тестування та ін.) не існує. Тому виникає необхідність в програмуванні різноманітних можливостей тестування.

Для об'єктивного оцінювання отриманих знань студентами МEGУ бали в системі ECTS розподілені пропорційно до рівня складності поставлених запитань, відповідно до обраного режиму навчання.

Для варіативного електронного середовища з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» реалізовано предметно-модульну систему, що пристосована до індивідуального вивчення курсу, залежно від цілей навчання. За результатами вивчення модуля нижчого рівня, середнього або вищого здійснюється відповідний контроль рівня знань.

При оцінюванні враховується участь студента у вибраному варіативному режимі навчання. Зміст модуля нижчого рівня передбачає виконання тестового контролю лише на оцінку «задовільно». Зміст модуля середнього рівня орієнтований на оцінювання студента за оцінкою «добре». Зміст модуля вищого рівня – відповідно на оцінку «відмінно». Особливістю цього електронного середовища є надання можливостей студенту самому обирати режим вивчення курсу і самому попередньо оцінити свої можливості.

Рис. 3. Змістове наповнення варіативного електронного середовища з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних»

У межах кожного режиму навчання для кожного модуля визначено конкретну мету вивчення і подано відповідний навчальний матеріал.

Поділ електронного середовища на 3 незалежних рівні має певні переваги, оскільки таке планування дає можливість «слабким» студентам, «середнім» студентам і «сильним» студентам заздалегідь обирати свій варіант навчання та аналізувати свої знання на підставі індивідуального режиму навчання та визначати первинну самооцінку.

Для виконання практичного завдання студенту знадобиться вивчений теоретичний матеріал. Таким чином, комп'ютерне тестування дозволить виявити «пробіли» заданої теми. Підвищення ефективності навчального процесу за рахунок використання комп'ютерного тестування дозволяє зекономити час на перевірку знань.

Варіативне електронне середовище з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» базується на використанні сучасних ІКТ. Робота з цим курсом передбачає наявність інформаційного забезпечення та засобів мультимедіа. Головна специфіка цього курсу полягає в тому, що інформаційно-комунікаційні технології беруть на себе функції подання та контролю засвоєння теоретичних знань та практичних навичок. А система тестових завдань різних форм та різних рівнів складності забезпечує об'єктивне оцінювання рівня знань студентів.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження можна зробити висновки, що якісна підготовка фахівців у закладах вищої освіти можлива за умови впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчальний процес. Використання ІКТ має стати нормою не лише у професійній підготовці майбутніх ІТ-фахівців, а й у підготовці фахівців інших напрямків. Визначено, що студенти ІТ-фаху у галузі знань 12 «Інформаційні технології» надають перевагу електронним навчальним ресурсам. Враховуючи особливості підготовки майбутніх ІТ-фахівців, розроблене варіативне електронне середовище з вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» мотивує і студентів, і викладачів для якісної організації навчального процесу. Проблема побудови ефективної системи електронного навчання майбутніх фахівців у галузі знань 12 «Інформаційні технології» потребує подальших досліджень.

Список використаних літературних джерел

1. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386–Р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 01.04.2019).

2. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р. № 537–V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 01.04.2019).

3. Положення про електронні освітні ресурси: затверджене Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення: 01.04.2019).

4. Гриценко В. И., Кудрявцева С. П., Колос В. В., Веренич В. В. Дистанционное обучение: теория и практика. Киев: Наукова думка. 2004. 375 с.

5. Козлакова Г. О., Ковалюк Т. В. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес вищої школи: аналіз стану, проблеми, перспективи. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. 2009. № 3 (27). Ч. 2. С. 102–107.

6. Чемерис Н. В. Застосування ІКТ в освітньому процесі загальноосвітнього навчального закладу. URL: <https://urok-ua.com/zastosuvannya-ikt-v-osvitnomu-protsesi-zagalnoosvitnogo-navchalnogo-zakladu/> (дата звернення: 01.04.2019).

7. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання*. Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України; гол. ред.: В. Ю. Биков. 2010. № 1(15).

8. Morris J. The case for CAI. *SIGCUE bull.* 1984. Winter. P. 11–14.

References

1. Stratehiiia rosvytku informatsiinokho suspilstva v Ukraini, skhvalena Rozporiadzeniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 travnia 2019 r. № 386–R. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (Last accessed: 01.04.2019) (In Ukrainian).

2. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady rosvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky» vid 9 sichnia 2007 r. №537–V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (Last accessed: 01.04.2019) (In Ukrainian).

3. Polozhennia pro elektronni osvitni resursy: zatverdzhene Nakazom Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy vid 01.10.2012 p. № 1060. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (Last accessed: 01.04.2019) (In Ukrainian).

4. Gritsenko V. I., Kudryavtseva S. P., Kolos V. V., Verenich V. V. (2004). Distantсионное obucheniye: teoriya i praktika. Kiyev: Naukova dumka (In Russian).

5. Kozlakova H. O., Kovalyuk T. V. (2009). Vprovadzhennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses vyshchoi shkoly: analiz stanu, problemy, perspektyvy. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika: zbirnyk naukovykh prats (Bulletin of the NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy: a collection of scientific works)*, 3(27), 2, 102–107 (In Ukrainian).

6. Chemerys N. V. Zastosuvannia IKT v osvitnomu protsesi zahalnoosvitnogo navchalnogo zakladu. URL : <https://urok-ua.com/zastosuvannya-ikt-v-osvitnomu-protsesi-zagalnoosvitnogo-navchalnogo-zakladu/> (Last accessed: 01.04.2019) (In Ukrainian).

7. Bykov V. Y. (2010). Suchasni zavdannia informatyzatsii osvity. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia: elektronne naukove fakhove vydannia (Information technologies and teaching aids: electronic scientific professional edition)*. Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia APN Ukrainy, Universytet menedzhmentu osvity APN Ukrainy, 1 (15) (In Ukrainian).

8. Morris J. (1984). The case for CAI. *SIGCUE bull.* Winter, 11–14.

Рецензент: д.т.н., професор Бомба А. Я.

Яницька Олена Юрїївна, к.пед.н., професор кафедри психології, проректор з навчально-методичної роботи та гуманітарної освіти, **Іванюта Ольга Володимирівна**, к.псих.н., доцент кафедри психології, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ ЗА ECTS

***Анотація.** В статті досліджено проблему інтенсифікації самостійної роботи студентів як одного із центральних напрямів перебудови навчання у закладах вищої освіти України. Проаналізовано наукові дослідження з питань впливу самопідготовки на особистісний і професійний розвиток молоді людини. Розкрито результати спостереження за самостійною роботою студентів різних напрямків підготовки. Обґрунтовано, що нині від молодого фахівця вимагається готовність до ініціативного, творчого прийняття професійних рішень.*

***Ключові слова:** самореалізація, пізнавальна позиція, самостійність, навчальна діяльність студента, самостійна робота, самопідготовка.*

Yanytska Olena Yuriiivna, Ph.D. in Pedagogic Sciences, Professor of Department of Psychology, Vice-Rector for Educational and Methodological Work and Humanitarian Education, **Ivaniuta Olha Volodymyrivna**, Ph.D. in Psychology Sciences, Associate Professor of Department of Psychology. (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne).

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK ORGANIZATION IN ECTS LEARNING CONDITIONS

Abstract.

***Introduction.** A paradigm shift in higher education in Ukraine is aimed at ensuring the personal self-realization of a future specialist in the educational space of a higher educational institution. High level of activity, creativity, initiative is an important condition for professional growth. The need to introduce a standardized individual work of students in various disciplines according to ECTS makes research one of the important tasks of modern psychological and pedagogical science and university practice. Optimal*

organization of students' individual work involves scientific substantiation of tasks and improving the implementation methodology.

Purpose. *The purpose of the research is to substantiate the optimal organization of student's individual work in various disciplines during the semester and the usage of creative tasks that appeal to the student, refer to student's interests and preferences.*

Methods: *observations, questionnaires, conversations.*

Results. *After analyzing the time spent by students during five years, some generalizations on this issue have been made. On the basis of the data we have summarized the time spent by students on the main activities: compulsory classes – 26 hours per week, individual work – 18 hours. We found that students of the Faculty of Philology spend 3.5 hours on their self-education every day, students of the Faculty of Pedagogy – 4 hours, students of the Faculty of Health, Physical Education and Sports – 3 hours.*

Conclusions. *In conditions of the implementation of a new paradigm of education, individual work of the student, initiative and creativity are the basis for the preparation of a competitive specialist;*

– ability of a student to organize their own educational activity does not always correspond to the needs of today;

– readiness of the student to self-fulfillment in educational activity depends to a large extent on the teacher's support;

– student's individual work should not be reduced to the fulfillment of tasks. Creative activity begins in class, when the student does not only make notes of the lecture, but also interacts with the teacher at the «subject-subject level».

Key words: *self-realization, cognitive position, independence, student's educational activity, independent work, self-training.*

Зміна парадигми вищої освіти в Україні зорієнтована на забезпечення особистісної самореалізації майбутнього фахівця в освітньому просторі закладу вищої освіти. Його високий рівень активності, творчості, ініціативності – важлива умова професійного зростання. Необхідність впровадження нормованої самостійної роботи студентів з різних навчальних дисциплін в умовах ECTS робить дослідження одним із важливих завдань сучасної психолого-педагогічної науки та вузівської практики. Адже, оптимальна організація позааудиторної роботи студентів передбачає науково обґрунтування самостійних завдань, а також вдосконалення методики їх виконання.

У вітчизняній психолого-педагогічній науці дослідження організації самостійної роботи студентів представлено як: один із шляхів оволодіння професійними компетентностями (А. А. Орлов [1]); спосіб розвитку пізнавальної позиції та пізнавальної стратегії (О. В. Чукаєв [2]); стратегія регулювання та інтегрування обсягу самостійної роботи із усіх дисциплін

(О. В. Неценко, В. Д. Стойков); аналіз складності та обсягу самостійних завдань (Н. Н. Водомеров [3]); спроба обґрунтувати вільний час для творчого зростання студента (Ю. Леонавічус); дослідження розвитку суб'єктності студентів в умовах вищої школи (Ісаєв Е. І. [4]).

Самостійна робота студента в умовах ECTS є основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Вона включає: опрацювання навчального матеріалу, підготовку до навчальних занять, виконання індивідуальних завдань, підготовку атестаційної роботи, науково-дослідну роботу тощо. Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента денної форми навчання, регламентується робочим навчальним планом і складає, як правило, від 1/3 до 2/3 від загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Зміст самостійної роботи студента із конкретної теми визначається робочою програмою, методичними матеріалами, завданнями та вказівками науково-педагогічного працівника.

Метою нашої статті є обґрунтування оптимальної організації самостійної роботи студента із різних навчальних дисциплін протягом семестру, а також використання творчих завдань, які, імпонують студенту, відповідають його інтересам та уподобанням.

Для досягнення мети вирішуються такі завдання: дослідити використання студентами різних курсів та спеціальностей додаткової літератури; вплив самостійної роботи на якість знань студентів; стимули для використання різних форм самостійної роботи; встановити час, який фактично витрачається студентами на виконання самостійної роботи

До раціонально організованої самостійної роботи відноситься не лише вимога навчити студента оволодіти знаннями через освітній процес, але й сформувані вміння самостійно здобувати знання після закінчення вузу, розвинути його суб'єктність та пізнавальну позицію [2]. Тому у психологічній та педагогічній літературі не раз наголошувалося на тому, що самостійну роботу студента не можна пускати на самовплив, вона повинна організовуватися і належним чином контролюватися.

Оптимальна організація самостійної роботи передбачає науково обґрунтоване формування обсягу самостійних занять. Однак, на практиці часто відсутня координація обсягу обов'язкових робіт студентів у межах структурних підрозділів університету, порушується система планування практичних та семінарських занять, що призводить до перенавантаження студентів в окремі дні та тижні. Встановити оптимальний обсяг самостійної роботи не так і легко: важко визначити складність та обсяг завдань та відрегулювати його за всіма дисциплінами семестру.

Практика свідчить, що окрім обов'язкового обсягу робіт – частина найкращих студентів займається додатково: виконує дослідження, вивчає іноземні мови, відвідує різноманітні курси, читає додаткову літературу.

Згідно наших спостережень, більше половини студентів старших курсів (третій–четвертий курси) працюють із додатковою літературою зі спеціальності. Все ж ставлення до цього типу активності у студентів різних факультетів різниться (рис. 1).

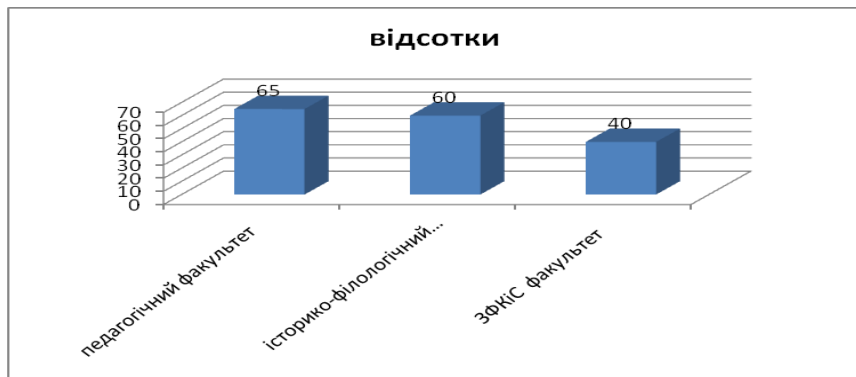

Рис. 1. Відсоток студентів, які зорієнтовані на використання додаткової літератури при вивченні навчальних дисциплін

Як свідчать дані наведені на рис 1 пошук інформації у наукових джерелах, які не входять до обов'язкових переліків, не є нормою для усього студентства. Це засвідчує необхідність стимулювання їх самостійності та ініціативності. Розвиток цих якостей допоможе молодій людині не лише успішно засвоювати матеріал, а й стати у майбутньому творчим фахівцем, який здатний відповідати запитам сьогодення.

Формуюча сторона самостійної роботи, на жаль, мало враховується на практиці. Тому ми проаналізували цей процес упродовж одного семестру навчання студентів у закладі вищої освіти. Разом із кураторами академічних груп нами було проведено вивчення самостійної роботи студентів. Спостереження передбачало вивчення самостійної підготовки до занять та роботу студентів в аудиторному режимі. За результатами спостереження було встановлено, що більшість студентів (58,8 %) сумлінно ставляться до навчання (рис. 2).

Наведені дані дають підстави констатувати, що їх самостійна робота систематична і творча. Третина респондентів (29,4 %) була віднесена нами до підгрупи «готуються до занять епізодично».

Ставлення до навчання чітко позначилося на якісних характеристиках навчальної діяльності студентів. Зокрема студенти першої підгрупи навчилися вільно висловлювати думки, проявляти креативність у вирішенні завдань. У них сформувався стійкий інтерес до занять.

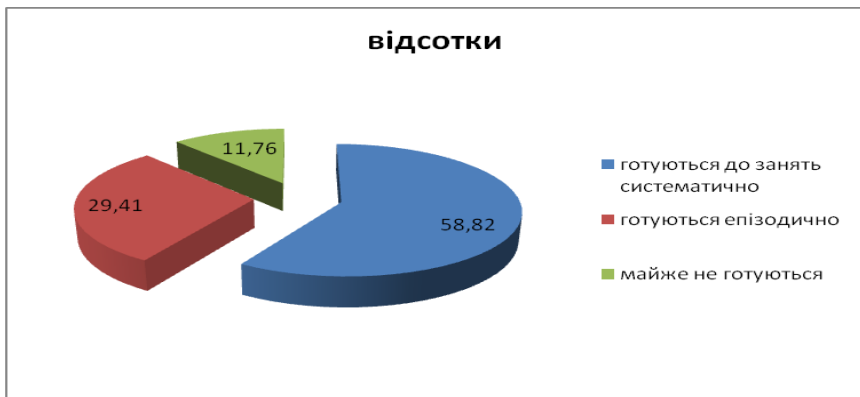

Рис. 2. Показники, які характеризують ставленням студентів до навчання та самостійної підготовки

У підгрупі респондентів, які епізодично готувалися до занять, простежувалася схильність відтворювати на практичних і семінарських заняттях лише матеріали лекційних занять. Їх ставлення до навчання у цілому можна охарактеризувати як нейтральне. Таким чином, проведені спостереження підтвердили, що якість самостійної роботи та її систематичність позначається на рівні засвоєння знань та інтересі до навчальних предметів. Самостійна робота виховує у студентів уміння мислити, креативно сприймати інформацію. З іншого боку – інтерес до предмету полегшує його засвоєння. Саме такий взаємозв'язок стимулює у подальшому самостійну роботу студентів, що перетворює її в потребу.

Досвід дає можливість зробити рекомендації викладачам. Основний стимул для самостійної роботи створюється під час лекції шляхом постановки проблеми. Саме проблематична лекція спонукає студентів до необхідності працювати самостійно. Вона не підміняє самостійну роботу студента, а спрямовує її та стимулює. Проведені спостереження засвідчили, що 70 % студентів других-четвертих курсів педагогічного факультету, де проводилося дослідження, віддавали перевагу завданням творчого характеру (підготовці презентацій, розв'язанню психолого-педагогічних задач, підготовці до дискусій).

Як відомо, офіційний робочий день студента, який складається з обов'язкових занять складає шість годин. Розподіл часу студента – це одна із проблем психології і педагогіки вищої школи.

Аналіз бюджету часу студентів у тривалій часовій перспективі (протягом п'яти років) дозволив нам зробити певні узагальнення з цього питання. На основі отриманих даних ми узагальнили час, який витрачають

студенти на основні види діяльності: обов'язкові заняття – 26 годин на тиждень, самостійної роботи – 18 годин. Нами було встановлено, що студенти-філологи щоденно витрачають на самоосвіту 3,5 години, студенти педагогічного факультету – 4 години, студенти факультету здоров'я, фізичної культури і спорту – 3 години.

Однак впродовж семестру цей час використовувався студентами нерівномірно. Так, з лекційними матеріалами регулярно працювало 80 % першокурсників, 75 % – студентів другого курсу, 70 % – студентів третього курсу. Кількість таких студентів четвертого курсу склала 53 %. Регулярно до практичних занять готувалося 80 % першокурсників, 70 % студентів другого курсу і 65, 60 % відповідно студентів третього та четвертого курсу.

Тривалість самостійної роботи студентів змінювалася впродовж семестру: на початку вона була помірною, коли починалися практичні заняття – по 3 години на день, у кінці семестру та під час заліків воно становила 3, 5–4 години.

Виникає питання: як розподілити ці 3–4 години самостійної роботи на предмети, які вивчаються впродовж семестру. Враховуючи результати опитування студентів впродовж декількох років, варто відзначити, що на дисципліні циклу загальної підготовки студенти витрачають 2 години на день, на дисципліні циклу професійної підготовки – 3–4 години.

Отже, проаналізувавши ставлення студентів до навчання, їх уміння розподіляти час та здійснювати самостійну підготовку до навчальних занять, можемо зробити такі висновки:

- в умовах реалізації нової парадигми освіти, самостійна робота, студента, його ініціативність та творчість виступають наріжним каменем у підготовці конкурентоспроможного фахівця;

- здатність студента до організації власної навчальної активності не завжди відповідає вимогам сьогодення;

- готовність студента до самореалізацію у навчальній діяльності значною мірою залежить від вдалого педагогічного супроводу цього процесу зі сторони викладачів;

- самостійну роботу студента з вивчення навчального матеріалу не варто зводити лише для виконання завдань нормативного характеру. Творча активність та самостійність починається вже в аудиторії, коли студент не просто занотовує тексти лекцій, а й взаємодіє із викладачем на «суб'єкт-суб'єктному рівні».

Проведені спостереження засвідчують, що рівень самостійності студентів у навчальній діяльності значною мірою пов'язаний з їхніми пізнавальними інтересами та професійною мотивацією. Значну роль у навчальній діяльності старшокурсників відіграє пошукова діяльність, розв'язання завдань творчого характеру, оскільки вони забезпечують особистісну самореалізацію. Тому студенти старших курсів більше цікавляться дослідницькою діяльністю, їм

до впадоби завдання творчого характеру. Важливу роль у розвитку самостійності та особистісної відповідальності студентів у навчальній діяльності відіграє принцип системності.

Список використаних літературних джерел

1. Орлова А. А. Развитие субъектности студента как основа проектирования самостоятельной работы. *Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: Межвуз. сб. науч. трудов.* Вып. 1. Под ред. А. А. Орлова. Москва: Директ-Медиа, 2014. С. 122–135.
2. Чукаев О. В. Познавательная позиция и познавательные стратегии студентов в самостоятельной работе как основа развития профессиональной компетентности будущих учителей. *Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода. Межвуз. сб. науч. трудов.* Вып. 1. Под ред. А. А. Орлова. Москва: Директ-Медиа, 2014. С. 190–212.
3. Водомеров Н. Н. Свободное время студента. Эффективность подготовки специалиста: сб. научных трудов. Киев: Высшая школа, 1997. 272. с.
4. Исаев Е. И., Исаева Н. Е. Психология развития субъектности студентов в образовательном процессе высшей школы в контексте компетентностного подхода. *Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода. Межвуз. сб. науч. трудов.* Вып. 1. Под ред. А. А. Орлова. Москва: Директ-Медиа, 2014. С. 90–121.

References

1. Orlova A. A. (2014). Razvitiye subyektnosti studenta kak osnova proyektirovaniya samostoyatelnoy raboty. *Proyektirovaniye i organizatsiya samostoyatelnoy raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda: Mezhvuz. sb. nauch. Trudov (Design and organization of independent work of students in the context of the competence-based approach: Interuniversity collection of scientific papers).* Moskva: Direkt-Media, 1, 122–135 (In Russian).
2. Chukayev O. V. (2014). Poznavatel'naya pozitsiya i poznavatelnyye strategii studentov v samostoyatelnoy rabote kak osnova razvitiya professionalnoy kompetentnosti budushchikh uchiteley. *Proyektirovaniye i organizatsiya samostoyatelnoy raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda: Mezhvuz. sb. nauch. Trudov (Design and organization of independent work of students in the context of the competence-based approach: Interuniversity collection of scientific papers).* Moskva: Direkt-Media, 1, 190–212 (In Russian).
3. Vodomerov N. N. (1997). Svobodnoye vremya studenta. Effektivnost podgotovki spetsialista: sb. nauchnykh trudov. Kiev: Visshaya shkola (In Russian).
4. Isayev E. I., Isayeva N. E. (2014). Psikhologiya razvitiya subyektnosti studentov v obrazovatelnom protsesse vysshey shkoly v kontekste kompetentnostnogo podkhoda. *Proyektirovaniye i organizatsiya samostoyatelnoy raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda: Mezhvuz. sb. nauch. Trudov (Design and organization of independent work of students in the context of the competence-based approach: Interuniversity collection of scientific papers).* Moskva: Direkt-Media, 1, 90–121 (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Яроменко Оксана Володимирівна, к.геогр.н., доцент, доцент кафедри географії і туризму, **Шкіринець Віктор Миколайович**, аспірант кафедри географії і туризму (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), Yaromenko_ov@ukr.net

ІННОВАЦІЇ У МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ГЕОГРАФІВ

***Анотація.** У статті висвітлено систему методичної підготовки вчителя до професійної діяльності та формування у нього особистісно-професійної позиції. Розкрито зміст поняття «інновації». Висвітлено інноваційні технології, які важливі для методичної підготовки вчителя географії. Рекомендовано інновації для впровадження їх у навчально-виховний процес. Обґрунтовано доцільність запровадження контекстного навчання, інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивного та дистанційного навчання, методів моделювання та кейс-технологій. Поглиблено теоретико-методологічні засади методичної підготовки майбутніх учителів-географів.*

***Ключові слова:** методична підготовка; інновації; інноваційні технології навчання; педагогічні технології; вчитель географії.*

Yaromenko Oksana Volodymyrivna, Ph.D in Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Geography and Tourism, **Shkirynets Viktor Mykolayovych**, Assistant of Department of Geography and Tourism (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Yaromenko_ov@ukr.net

INNOVATIONS IN THE METHODOICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS-GEOGRAPHERS

Abstract.

***Introduction.** In order to implement the leading directions of the development of the national education system, achievement of the mobility of vocational and pedagogical training of teachers-geographers, we timely consider the search for variation systems and models, innovative technologies and methods of professional training of pedagogical staff of modern generation at the level of educational standards and achievements of civilization.*

***Purpose.** The purpose of the study is to distinguish innovative technologies that can be used in future geography teachers training.*

Methods. *The methods of analysis of innovations in methodical training of future teachers-geographers are used.*

Results *Methodological training is considered as an interconnected set of processes of formation of methodical knowledge and skills as the basis for the formation of methodical competence, mastering the basics of methodological activity, which result is the readiness for such kind of professional activity and the formation of the personal and professional position of future teachers. Innovations include content, forms, technologies, methods, techniques and means of methodical training of future teachers, aimed at improving the quality of the educational process and increasing the level of methodological competence of future teachers.*

Originality. *Geographic science and practice, in particular, raises the problem of real understanding of the essence of the teacher's professional competence. In the professional training of the geography teacher, the methodical component is of prime importance. Therefore, there is always a process of searching new approaches to improve the process of future teachers training in harmony with the changes that occur in society. All in all, the process of teaching methodological disciplines should form a professional readiness of future teachers for implementation innovative pedagogical technologies in Geography into the school educational process.*

Consequently, new trends in the development of geographic education require the introduction of innovative pedagogical technologies in the educational process, including contextual learning technologies, information and communication technologies, distance learning, modeling, interactive learning, case studies.

Conclusion. *The application of innovative technologies in the training of future teachers-geographers will contribute to raising their methodological level; the formation of methodological knowledge and skills as the basis of the formation of methodical competence, mastering the basics of methodological activity, the formation of the personal and professional position of future teachers.*

Key words: *methodical training; innovation; innovative technologies of teaching; pedagogical technologies; geography teacher.*

Актуальним завданням сьогодення, що постає перед сучасним педагогом є виховання нового покоління учнів. Нині суспільство володіє високим ступенем мобільності, тому рівень соціальної відповідальності учнів, залежить від підготовки педагогічних кадрів, здатних вирішувати завдання та навчати школярів. З метою реалізації провідних напрямів розбудови національної системи освіти, досягнення мобільності професійно-педагогічної підготовки вчителів-географів своєчасним є пошук варіативних систем і моделей, інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів сучасної генерації на рівні освітніх стандартів і здобутків цивілізації. Цим обумовлена актуальність дослідження заданої тематики.

Наукові засади географічної підготовки учителя висвітлено у працях О. Бурлаки, В. Воловик, І. Волошина, П. Шищенко та ін. Методична освіта студентів-географів була предметом дослідження вчених М. Баранського, Н. Бірюкової, Л. Зеленської, В. Корнєєва, С. Коберніка, Н. Муніч, М. Топузова, Л. Панчешнікової, Б. Чернова, та ін. Разом з тим, незважаючи на розширення напрямів пошуків у галузі педагогічної та географічної освіти, педагогічна теорія і практика щодо модернізації системи методичної підготовки вчителя географії у контексті готовності до педагогічної діяльності потребує подальшого дослідження.

Мета нашої статті полягає у дослідженні інноваційних технологій, які можуть бути використані при підготовці майбутніх учителів-географів.

Перед географічною наукою і практикою постає проблема реального осмислення сутності професійної компетентності педагога. У професійній підготовці вчителя географії провідне значення має методична складова. Тому постійно відбувається процес пошуку нових підходів до вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів співзвучних зі змінами, що виникають у житті суспільства. Адже у процесі викладання методичних дисциплін у майбутнього вчителя географії має сформуватися професійна готовність до впровадження у шкільній навчально-виховний процес з географії інноваційних педагогічних технологій.

Система методичної підготовки вчителя – це педагогічна система, що включає в себе сукупність функціональних і структурних компонентів, взаємодія яких породжує інтегративну якість особистості, а саме методичну готовність [1]. Методична підготовка майбутніх учителів являє собою цілеспрямоване засвоєння системи методичних, знань, умінь і навичок майбутніх фахівців у контексті розв'язання задач із шкільного курсу тощо. Важливо усвідомлювати, що, побудова системи методичної підготовки майбутніх учителів географії неможлива без врахування психолого-педагогічних особливостей розвитку особистості, його психічного розвитку і потреб, шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності. Відбувається підвищення вимог до школи і учителя, тому посилюється значення методичної підготовки майбутніх учителів і необхідність поліпшення в умовах освітніх перетворень [2].

Методична підготовка розглядається як взаємопов'язана сукупність процесів формування методичних знань і вмінь як основи становлення методичної компетентності, оволодіння основами методичної діяльності, результатом якого є готовність до такого виду професійної діяльності та формування особистісно-професійної позиції майбутніх педагогів [3].

На початку ХХІ ст. в умовах розвитку суспільства, знань та формування глобального освітнього простору інноваційний характер розвитку професійно-педагогічної підготовки вчителів набуває не меншого значення, ніж інновації в соціально-економічній та науковій сферах життя людства.

Вперше у науковий обіг термін «інновація» (лат. «in» – у, «novus» – новий) було введено Т. Нортгоном у роботі «Теорія Кальвіна» (1561 р.) [4]. У новий час цей термін почали використовувати понад століття тому в культурології та лінгвістиці для визначення процесу проникнення елементів однієї культури в іншу й набуття при цьому нових, не властивих раніше якостей. Інновації розглядають як нововведення у змісті, формах, технологіях, методах, прийомах і засобах методичної підготовки майбутніх учителів, спрямовані на підвищення якості навчально-виховного процесу та зростання рівня методичної компетентності майбутніх педагогів.

Відтак, нові тенденції розвитку географічної освіти, зумовили впровадження у навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій. Серед яких: контекстне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивне та дистанційне навчання, моделювання, кейс-технології тощо.

Контекстним є таке навчання, в якому за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних та нових) мовою науки послідовно моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності студентів [5]. При контекстному навчанні основним є не передавання інформації, а розвиток навичок студентів компетентно виконувати професійні функції, вирішувати професійні проблеми та завдання, тобто опановувати цілісну професійну діяльність. У таких умовах відбувається перехід діяльності від навчання до формування навичок виконання професійних обов'язків.

Засновником контекстного методу навчання вважається А. Вербицький, на думку якого, технології контекстного навчання базуються на теоретичному узагальненні різноманітного практичного досвіду інноваційного навчання; розумінні смисловірного впливу предметного і соціального контекстів майбутньої професійної діяльності студента на процес і результати його навчальної діяльності; діяльнісній теорії засвоєння соціального досвіду, розвиненій у вітчизняній психології і педагогіці [5].

Класичним прикладом використання контекстного навчання може бути інформаційна лекція, у процесі якої відбувається передавання та засвоєння професійно важливої інформації. Під час проведення лекції чи семінару-дискусії простежуються предметний та соціальний контексти майбутньої професійної діяльності: моделюються дії фахівців, які обговорюють суперечливі теоретичні питання та проблеми. Першим важливим етапом є мотивація навчальної діяльності студентів. Далі викладач повинен визначити проблему, для розв'язання якої пропонується низка відомих методичних прийомів описаних у науково-методичній літературі. Студентам надається можливість самостійно визначитися з власною позицією, обґрунтувавши позитивні й негативні риси використання кожного з прийомів. Наступним етапом є самостійне складання студентами порівняльної характеристики розглянутих прийомів і обґрунтування найбільш ефективного з них виходячи із власних

переконань. Остаточне відпрацювання навичок та відстоювання переконань щодо обраної позиції відбувається на практичних заняттях з цієї дисципліни.

До прикладу, як проблемну, можна розглянути лекцію на тему «Методика формування вмінь розв'язування задач з використанням різних видів масштабу, визначення відстаней, напрямків та абсолютних відносних висот на топографічному плані» при викладанні курсу «Методика навчання географії».

Сукупність методів, засобів та прийомів пошуку, зберігання, опрацювання, подання та передавання графічних, текстових, цифрових, аудіо та відеоданих на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж та засобів зв'язку розглядається як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Як приклад, застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії можна розглядати фрагмент фільму про географічні явища або процеси; демонстрацію схем, малюнків, наочних посібників, карт, слайдів, схем, таблиць, географічних карт тощо. До того ж, однією з вагомих переваг використання названих технологій у процесі навчання та викладання є можливість задовольнити індивідуальні потреби учнів, наприклад, демонструвати власну учнівську роботу з заданої тематики. Досить конструктивним є застосування ІКТ у роботі з географічною картою. Адже вивчення географії вимагає запам'ятовування великої кількості назв, тому в засвоєнні знань важливу роль відіграє пам'ять. Наявність ігрових й навчальних програм із заповнення карт і знаходження відповідностей допомагає учневі легко справитися з об'ємом необхідних знань, а вчителеві – проводити опитування. Широкими є демонстраційні можливості інтерактивних електронних карт. При роботі з електронною картою є можливість зближення вибраної ділянки земної поверхні для детальнішого розгляду; здійснення малюнків, позначок тощо.

Важливим є використання тестових завдань при вивченні географії. Здійснення поточного та підсумкового контролю за допомогою комп'ютерних технологій, дозволяє здійснювати одночасно перевірку знань учнів всього класу; оперативна діагностувати рівень засвоєння навчального матеріалу кожним учнем; надає можливість детальної перевірки засвоєння учнями кожної теми курсу тощо.

Моделювання розглядається як процес складання й застосування різних моделей для глибшого проникнення в суть навчального матеріалу. Цей метод може мати широке застосування при викладанні географічних дисциплін, оскільки моделлю в географії є глобус, карта, схема. Навчання учнів користуванню методом моделювання доцільно здійснювати у декілька етапів: створення проблемної ситуації (мотивації); роз'яснення значення моделей у навчанні на прикладах; застосування моделей для набуття й узагальнення знань; реконструювання моделей; самостійне складання моделей.

До інноваційних технологій відноситься також дистанційне навчання. Воно здійснюється на відстані від базового закладу та наближене до місця

проживання студента, з отриманням комплексу освітніх послуг, що надаються за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Студенти й викладачі Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука широко застосовують дистанційні технології у навчальному процесі. Над цим працює когорта фахівців, створено центр дистанційної освіти. Дистанційні технології дають можливість студенту створити особистий електронний кабінет, а центром дистанційної освіти надається доступ до дисциплін згідно навчального плану. Студент може вивчати лекції, виконувати практичні завдання проходити підсумковий контроль, наприклад, у вигляді тестів.

Як інновація у методичній підготовці вчителів-географії розглядається інтерактивне навчання. Це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії усіх учасників навчального процесу. Інтерактивне навчання дозволяє формувати навчальний процес де учень та вчитель є рівноправними суб'єктами. Вони розуміють, що роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають та вміють здійснювати [6]. Серед власне інтерактивних технологій розрізняють: мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в малих групах, дискусії, ток-шоу та інші.

У методичній підготовці майбутніх учителів-географів доцільно також застосовувати кейс-технології.

Кейс-технології, це технології активного навчання на основі реальних ситуацій, які спрямовані на розв'язання певної проблеми, яка не подається у готовому вигляді, а формулюється відповідно до умов реальної ситуації.

Основна мета використання кейнс-технологій у методичній підготовці майбутніх учителів передбачає здобуття спеціальних методичних знань, формування методичних компетенцій, оволодіння досвідом методичної діяльності вчителя на основі аналізу професійних ситуацій. Сутність методу полягає в тому, що майбутнім педагогам пропонується «кейс», у якому описана певна реальна ситуація зі шкільного життя. Студенти мають заздалегідь ознайомитися з кейсом, розібратися в суті проблеми, обдумати способи її вирішення. На заняттях у групах майбутні педагоги повинні детально обговорити між собою наведену ситуацію, запропонувати різноманітні варіанти рішення і вибрати найкращий з них, оптимальний у заданих умовах [7].

О. Шимутіна при застосуванні кейс-технологій у навчальному процесі виділяє п'ять етапів: 1) ознайомлення із ситуацією; 2) виокремлення основної проблеми, виділення факторів і персоналій, які можуть реально впливати; 3) пропозиція концепцій або тем для «мозкового штурму»; 4) аналіз наслідків прийняття рішення; 5) вирішення кейса – пропонування одного або декількох варіантів, вказування на можливі проблеми, механізми їх запобігання [8].

Зауважимо, що провадження інноваційних технологій неможливе без якісного технічного забезпечення. Мультимедійні засоби навчання та ознайомлення майбутніх учителів із найновішими мультимедійними засобами є невід'ємною складовою у методичній підготовці майбутніх учителів географії. Для прикладу можна навести: електронні підручники та посібники, мультимедійні презентації, віртуальні екскурсії, навчальні відеофільми, віртуальні лабораторії, інтерактивні панелі. Інтерактивна панель – це поєднання процесора високої потужності, екрану і спеціального програмного забезпечення, що дозволяє використовувати інтерактивні можливості цього пристрою для презентацій та ефективною взаємодії між вчителем та учнями. Панель може замінити в навчальному класі відразу кілька приладів – класну дошку, проєктор, інтерактивний екран та комп'ютер. На таких панелях, вчителі мають можливість демонструвати учням презентації, відео у форматі 3D, графіки чи зображення і т.п., а учні натомість, можуть одразу виконувати практичні роботи, розв'язувати географічні задачі, редагувати тексти тощо.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що застосування інноваційних технологій при підготовці майбутніх учителів географії є досить важливим, оскільки воно сприяє підвищенню їх професійного рівня. Впровадження у навчально-виховний процес інформаційних комунікацій, технологій контекстного навчання, інтерактивного та дистанційного навчання, а також методів моделювання та кейс-технологій сприятиме розширенню методичних знань і вмінь як основ становлення методичної компетентності та формування особистісно-професійної позиції майбутніх педагогів. Перспектива подальших досліджень полягає у застосування окремих інновацій при вивченні певних географічних курсів відповідно до навчальної програми у методичній підготовці майбутніх учителів-географів.

Список використаних літературних джерел

1. Мантуленко С. Методичні аспекти формування готовності майбутніх учителів географії до профільного навчання старшокласників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1 (55). С. 102–110.
2. Браславська О., Покась Л. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичних компетентностей для роботи майбутнього вчителя географії. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 15.04.2019).
3. Фесенко О. Дослідження феномена «професійна компетентність» вчителя у науковій літературі. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2015. № 32 (365). С. 133–138.
4. Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: методологічні, змістові та методичні засади: моногр. за ред. проф. А. А. Сбруєвої. Суми, 2011. 432 с.
5. Вербицький А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва, 2004. 84 с.

6. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ, 2002. 136 с.

7. Гриньова М., Грицай Н. Кейс-технології у методичній підготовці майбутніх учителів біології. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2016. 17. С. 72–79.

8. Шимутіна Е. Кейс-технологии в учебном процессе. Народное образование. 2009. № 2. С. 172–179.

References

1. Mantulenko S. (2016). Metodichni aspekty formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv heohrafiї do profilnoho navchannia starshoklasnykiv. *Pedahohichni nauky: teoria, istoria, Innovatsiini tekhnologii (Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies)*, 1 (55), 102–110 (In Ukrainian).

2. Braslavska O., Pokas L. Innovatsiina pedahohichna tekhnolohiia yak zasib formuvannia metodychnykh kompetentnosti dlia roboty maibutnoho vchytelia heohrafiї. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream> (Last accessed: 15.04.2019) (In Ukrainian).

3. Fesenko O. (2015). Doslidzhennia fenomena «profesiina kompetentnist» vchytelia u Naukovii literaturi. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. (Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences)*, Cherkasy, 32 (365), 133–138 (In Ukrainian).

4. Innovatsii u profesiino-pedahohichnii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia: metodolohichni, zmistovi ta metodychni zasady: monohr. (2011). Za red. prof. A. A. Sbruievoi. Sumy (In Ukrainian).

5. Verbitskiy A. A. (2004). Kompetentnostnyy podkhod i teoriya kontekstnoho obucheniya. Moskva (In Russian).

6. Pomետun О., Pyrozhenko L. (2002). Interaktivni tekhnologii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid. Kyiv (In Ukrainian).

7. Hrinova M., Hrytsai N. (2016). Keis-tekhnologii u metodichnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv biolohii. *Vitoky pedahohichnoi maisternosti. Serii: Pedahohichni nauky. (Origins of pedagogical skill. Series: Pedagogical Sciences)*, 17, 72–79 (In Ukrainian).

8. Shimutina E. (2009). Keys-tekhnologii v uchebном protsesse. *Narodnoye obrazovaniye (Popular education)*, 2, 172–179 (In Russian).

Рецензент: д.геогр.н., професор Калько А. Д.

РОЗДІЛ 2
РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ
ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 378.016: 796

DOI 10.5281/zenodo.3229806

Бірук Ірина Дмитрівна, асистент кафедри фізичного виховання
(Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне), i.d.biruk@nuwm.edu.ua

НАСТІЛЬНИЙ ТЕНІС В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розкрито характеристику настільного тенісу, який є оптимальним видом спорту для проведення занять з фізичного виховання для студентів з різним рівнем фізичного стану і фізичної підготовленості. Представлено технологію програмування спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу, яка включає визначення мети, принципи, етапи програмування, систему планування та критерії ефективності.

Ключові слова: настільний теніс, фізичне виховання, програма, стан здоров'я, професійно-прикладна фізична підготовка.

Biruk Iryna Dmytrivna, Assistant of the Department of Physical Education
(National University of Water and Environmental Engineering, Rivne),
i.d.biruk@nuwm.edu.ua

TABLE TENNIS IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF
STUDENT YOUTH

Abstract.

Introduction. Table tennis is the best form of sport and motor activity that needs to be popularized and implemented in the educational process for students, which is accessible and has a positive effect on the health and development of motor qualities.

Purpose. The purpose of the work is to develop a program of physical education for students based on learning table tennis.

Methods. Theoretical analysis on the basis of scientific-methodical literature in physical culture and sports; methods of systematization, studying and generalization of the experience of teaching table tennis; deductive method.

Results. Insufficient level of physical health of students, and as a result of professional-applied physical training, gives grounds to consider that the existing system of physical education in higher educational institutions needs to

be revised and corrected. The table tennis attracts attention, which due to its characteristics is accessible for students with different levels of physical fitness and preparation. The presented technology of programming of sports and recreational activities from table tennis includes the definition of purpose, principles, stages of programming, planning systems and performance criteria.

While making up the program, we proposed the following algorithm: 1) assessment of the initial physical state of students; 2) determination of standards of physical development, functional state, physical preparedness; 3) determination of the degree of deviation of individual parameters of physical development, functional state, physical fitness from the norm; 4) determination of effective methods of correction of detected deviations (forms, means); 5) recommendations on rational motor regimes; 6) determination of the maximum permissible and optimal parameters of physical activity in the class; 7) selection of adequate methods of pedagogical control; 8) correction of programs of employment depending on the indicators of physical condition.

The program of sports and recreation activities for table tennis for students consists of the following sections: 1) theoretical section; 2) educational and training section: training and improvement of techniques and tactics of the game, physical training, instructor and judge practice, developmental exercises, training running; 3) methodical and practical section; 4) the control section.

The number of students who prefer table tennis will depend on popularizing it, holding proper organizational and methodological work.

Originality. *Physical education based on playing a game of table tennis will allow attracting more students to physical education and sports. The results of systematic training will contribute to improving the health and fitness of students, and involvement in a healthy lifestyle.*

Conclusion. *Implementation of sports and recreational activities in table tennis in the educational process in educational institutions will allow increasing the level of motor activity of students, physical and mental capacity, improving the physical and mental state of health and vocational and applied physical training, to form the need for systematic physical activity and sports.*

The attraction of students to table tennis activities depends on the popularization of the sport in the educational institution, from the organization of teaching and methodical work, the professional skills of the teacher of physical education, the use of modern technologies, diverse programs for table tennis.

Key words: *table tennis, physical education, program, health, professional-applied physical preparation.*

Сьогодні змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення й усвідомлення ролі фізичної культури як складової частини загальної культури та необхідності розв'язання проблем, пов'язаних зі здоров'ям людини [1]. Недостатній рівень фізичного здоров'я

студентів, і як наслідок професійно-прикладної фізичної підготовки, дає підстави вважати, що наявна система фізичного виховання у вищих закладах освіти потребує перегляду і внесення коректив, змінити цільові установки сфери фізичної культури з концепції оздоровлення та фізичного виховання на формування фізичної культури особистості в межах загальної культури, а саме формувати особистість, яка усвідомлює необхідність у систематичних заняттях фізичною культурою і спортом та несе відповідальність за свій стан здоров'я. Завдання закладів освіти полягає у створенні умов для занять фізичною культурою і спортом, де б студент зміг обрати спортивну секцію за інтересами, заняття проводив кваліфікований викладач і програма занять включала елементи, які б підвищували мотивацію та професійні компетенції майбутніх фахівців.

Проблемі викладання фізичного виховання у закладах вищої освіти присвячено багато педагогічних праць. Аналіз вивчення мотивації молоді до занять фізичного виховання і спорту свідчить про необхідність доопрацювання програм із фізичної культури у напрямі їх відповідності віково-статевим потребам, мотивам та інтересам студентів.

Необхідність впровадження інноваційних процесів в систему фізичного виховання студентської молоді диктуються новими соціально-економічними умовами, соціальними запитами суспільства, підвищенням зацікавленості університетської молоді до занять фізичною культурою і спортом [2].

Аналіз форм фізичного виховання за рубежом та закладах вищої освіти України свідчить, що сьогодні велику увагу необхідно приділяти клубним формам організації фізичного виховання, які реалізуються на основі діяльності навчально-оздоровчих комплексів та в сукупності з традиційними академічними заняттями сприяють оптимізації рухової активності студентів. Це в свою чергу, дозволить забезпечити варіативність і належну ефективність процесу фізичного виховання студентської молоді [3].

Для залучення студентів до рухової активності та спорту у світі використовуються різні форми та програми. В університетах працюють спортивні клуби, рекреаційні центри, спеціальні курси для студентів різного рівня фізичної підготовленості. Студенти займаються різними видами спорту. В деяких університетах спеціальні курси (залежно від рекомендацій лікарів) є обов'язковими для студентів усіх спеціальностей. В американській системі фізичного виховання є форма факультатив, це надає можливість студентам грати у футбол, теніс, бейсбол, софтбол, волейбол, футбол, баскетбол, а також займатися іншими видами спорту на початковому, середньому та професійному рівні [2].

У Корнельському університеті (Cornell University) працює більш ніж 28 курсів з багатьох видів спорту та рухової активності: фітнес, танці, велоспорт, гімнастика, сноубординг, лижний спорт, біг на ковзанах, парусний спорт, веслування на байдарках та каное, боулінг, риболовля та

інші. Першокурсники повинні у перших двох семестрах обов'язково займатися на курсах з обраного виду спорту. Студенти, які вступили до університету і вже мають 12 кредитів, можуть обрати курси на 1 семестр. Для студентів, крім тих, хто по стану здоров'я звільнений від складання тесту, запроваджено обов'язкове тестування з плавання [2].

Д. О. Дзензелюк запропонував технологію удосконалення фізичного виховання студентів засобами боротьби самбо в закладах вищої освіти України. Він обґрунтував ефективність використання засобів боротьби самбо, як альтернативи традиційному змісту занять з фізичного виховання в удосконаленні фізичного розвитку, фізичної підготовленості, стану соматичного здоров'я та рухової активності [4].

Заняття силової спрямованості із застосуванням засобів атлетичної гімнастики слід розглядати також, як один зі шляхів підвищення ефективності системи фізичної підготовки студентів [5; 6].

Організаційно-методичні аспекти проведення занять з настільного тенісу представлено в роботах О. О. Алексєєва, І. В. Райтаровської [7]. Викладання занять з настільного тенісу базується на педагогічних принципах таких, як систематична робота, мотивація спортсменів, візуальні методи роботи, контроль здоров'я, індивідуальне навчання гравця.

Метою нашої статті є висвітлення програми фізичного виховання студентів на основі навчання гри в настільний теніс.

Особливе місце у фізичному вихованні студентів серед видів спорту займає настільний теніс. Перевага його в тому, що для проведення навчальних занять не вимагається великих спортивних споруд, дорогого інвентарю та обладнання. Заняття можна проводити навіть в аудиторіях.

Настільний теніс – це спорт і розвага. В настільний теніс можуть грати студенти різних рівнів фізичного стану, оскільки, спортивно-оздоровчі заняття покращують діяльність серцево-судинної і дихальної систем. Вони рекомендуються при порушеннях опорно-рухового апарату. Слідкування за польотом м'яча є гарною гімнастикою для очей.

Комісія ЮНЕСКО назвала настільний теніс найбільш перспективним видом спорту, який є доступним, покращує стан здоров'я людини, сприяє розвитку рухових якостей. Задоволення від гри буде тим більшим, чим сильнішими і точнішими будуть удари, красивішими рухи при раціональному оволодінню технікою і тактикою гри.

Настільний теніс пред'являє високі вимоги до психіки тенісиста: відчуття, сприйняття, уяви, пам'яті, мислення, емоцій, волевих якостей.

Гра виховує у спортсменів такі риси характеру, як цілеспрямованість, рішучість, сміливість, наполегливість, ініціативність, впевненість, витримка, холоднокровність, самоконтроль.

Тому, нині виникає необхідність наукового обґрунтування напрямів програмування спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу, які б

задовольняли інтереси й потреби студентів та були б спрямовані на підвищення рівня їх здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення техніко-тактичної підготовленості, підвищення розумової та фізичної працездатності. Технологія програмування спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу передбачала визначення мети, принципів, етапів програмування, системи планування та критеріїв оцінки ефективності.

Завдання спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу полягають у формуванні в студентів стійкого інтересу до занять настільним тенісом, досягненні високого рівня розвитку їх спеціальної та загальної фізичної підготовленості, забезпеченні достатнього обсягу рухової активності при оздоровчій спрямованості занять.

При складанні програми занять тенісом пропонується такий алгоритм: 1) оцінка вихідного фізичного стану студентів; 2) визначення нормативів фізичного розвитку, функціонального стану, фізичної підготовленості для кожної особи (цільова модель заняття); 3) з'ясування ступеня відхилення індивідуальних параметрів фізичного розвитку, функціонального стану, фізичної підготовленості від норми; 4) визначення ефективних способів корекції виявлених відхилень (форм, засобів); 5) розробка рекомендацій щодо раціонального рухового режиму; 6) визначення гранично допустимих й оптимальних параметрів фізичних навантажень під час заняття; 7) підбір адекватних методів педагогічного контролю; 8) корекція програм занять залежно від показників фізичного стану [8].

Система побудови спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу для студентів повинна враховувати мотиваційні пріоритети, вирішення індивідуальних цілей і завдань, забезпечення організаційно-методичних умов, які сприяють підвищенню ефективності навчально-тренувальних занять.

Для отримання позитивного результату рекомендується:

- створення комфортного середовища для підтримки і підвищення мотивації студентів до занять фізичною культурою і спортом;
- задоволення природної потреби людини у фізичній активності;
- проводити оцінку індивідуальних можливостей та вихідного рівня фізичного стану студентів та співставлення їх з належними нормами;
- раціональне планування навчально-тренувальних занять відповідно до рівня фізичного стану студентів та їх загальної і спеціальної фізичної підготовленості;
- використання різних форм, засобів і методів у процесі проведення занять;
- організація роботи в парах, четвірках, командах відповідно від рівня фізичного стану і техніко-тактичної підготовленості студентів;
- виявлення середніх та граничних величин фізичного навантаження;
- застосування диференційованого підходу до планування фізичних навантажень залежно від рівня фізичного стану студентів та періоду занять;
- застосування комбінованого підходу для вирішення завдань;

- раціональне поєднання засобів та режимів виконання вправ;
- контроль, самоконтроль та корекція фізичного стану студентів упродовж усього періоду шляхом оцінки провідних функціональних параметрів, їх загального самопочуття, настрою;

- внесення коректив у програму занять відповідно до результатів лікарсько-педагогічного контролю та самоконтролю;

- оцінка ефективності програми на кожному етапі (періоді) занять.

Програма спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу для студентів повинна складатися з таких розділів: 1) теоретичного; 2) навчально-тренувального: навчання і удосконалення техніки і тактики гри, фізична підготовка, інструкторська і суддівська практика, розвиваючі вправи, тренувальний біг; 3) методико-практичного; 4) контрольного.

Основними завданнями підготовки студентів є: всебічний фізичний розвиток і зміцнення здоров'я; розвиток швидкості, спритності, швидкісно-силових якостей, гнучкості, ігрового мислення; навчання основам техніки й тактики гри; навчання різним видам переміщення біля ігрового столу; формування потреби вести здоровий спосіб життя [9].

Теоретична підготовка студентів передбачає формування в них уявлень про історію розвитку настільного тенісу, техніку безпеки на заняттях із настільного тенісу; правила гри та користування інвентарем (м'ячем, ракеткою, столом, майданчиком); ігрові прийоми в настільному тенісі та способи їх виконання; техніку поєднання ударів (комбінаційні вправи); стилі гри: напад, захист, комбінування ігор; правила проведення зустрічей: особисті й командні змагання; техніку суддівства в настільному тенісі.

Загальна фізична підготовка спрямована на виконання вправ динамічного характеру в русі і на місці; проведення естафет із ракеткою; розвиток сили, швидкості, спритності, гнучкості. Із метою підвищення рівня загальної фізичної підготовленості та розвитку рухових якостей гравця в настільному тенісі застосовуються: вправи без предметів (вправи для м'язів шиї, рук і плечового поясу; вправи для розвитку м'язів тулуба; вправи для розвитку м'язів ніг; вправи для рук, тулуба й ніг); вправи з предметами; вправи зі скакалкою; вправи з тенісним м'ячем.

Технічна підготовка тенісистів передбачає:

- навчання основним поняттям про техніку гри («стійку тенісиста», позицію в грі; хватку ракетки; «відкриту» й «закриту» ракетку; пересування біля столу; роботу ніг – кроки, випади, стрибки; рухи ракеткою і вільною рукою; положення корпусу – переміщення центру ваги тіла; набивання м'яча на ракетці);

- навчання грі ударом-поштовхом праворуч і ліворуч стоячи на місці і в русі (вивчення траєкторії польоту, висоти відскоку м'яча, зіткнення м'яча і ракетки, впливу кута нахилу ракетки на політ м'яча в грі ударом-поштовхом; імітації рухів з ракеткою стоячи на місці та пересуванні);

– навчання рухам при виконанні ударів «накат» і «підрізування» (замах ракеткою, удар, завершальна фаза; робота плеча, передпліччя й кисті; виконання ударів «накат» і «підрізування» в грі по діагоналях; прості пересування біля столу: робота ніг, положення корпусу; подача справа і зліва: замах при подачі, робота кисті, поворот корпусу, положення ніг);

– вивчення траєкторії польоту, висоти відскоку м'яча, зіткнення м'яча і ракетки, впливу кута нахилу ракетки на політ м'яча при виконанні ударів «накат», «обертання», «підрізання», «топ-спін», «свічка», «завершальний удар»;

– навчання рухам при виконанні ударів («накат», «підрізання» й «підставка» за напрямками; пересування біля столу в грі за напрямками: робота ніг, положення корпусу; подача справа й зліва: замах при подачі, робота кисті, поворот корпусу, положення ніг); навчання пересуванню біля столу в грі за напрямками; навчання грі праворуч – ліворуч з однієї точки столу; навчання прийому подач; навчання ігровим прийомам; навчання зміні темпу гри; навчання грі по «трикутнику» і «вісімці», атакуючим ударам після подачі (робота ніг; положення корпусу; імітація рухів з ракеткою стоячи на місці і в пересуванні).

Тестування технічної підготовки спортсменів включає такі вправи: набивання м'яча долонною стороною ракетки (кількість ударів); набивання м'яча тильною стороною ракетки (кількість ударів); набивання м'яча по черзі долонною і тильною стороною ракетки (кількість ударів); гра накатами справа по діагоналі; гра накатами зліва по діагоналі; поєднання накату справа і зліва в правий кут; виконання накату справа в правий та лівий кути столу; відкидання зліва з усієї лівої половини столу (кількість помилок за 3 секунди); поєднання відкидань справа і зліва по всьому столу (кількість помилок за 3 хвилини); виконання подачі справа накатою у праву половину столу (10 спроб); виконання подачі справа відкиданням в ліву половину столу (10 спроб).

Таким чином, використання спортивно-оздоровчих занять з настільного тенісу дозволить підвищити рівень рухової активності студентів, їх фізичну і розумову працездатність, покращити фізичний і психічний стан здоров'я та професійно-прикладну фізичну підготовку, сформувати потребу у систематичних заняттях фізичною культурою і спортом. Настільний теніс не вимагає певної матеріально-технічної бази, дорогого інвентарю та обладнання і може рекомендуватися для всіх студентів з різним рівнем фізичного стану, як фізичної, так і техніко-тактичної підготовленості. В той же час, навчання техніко-тактичним діям не є складними завданнями в опануванні студентами.

Але залучення студентів до занять настільним тенісом звичайно буде залежати від популяризації виду спорту в навчальному закладі, від вдало налагодженої організаційно-методичної роботи безпосередньо викладача

фізичного виховання, проведення ним різноманітних спортивно-оздоровчих заходів з настільного тенісу для підтримки мотивації у студентів.

Нині є важливим впровадження сучасних технологій, різнопланових програм з настільного тенісу, налагодження взаєморозуміння викладача фізичного виховання зі студентами.

Список використаних літературних джерел

1. Гах Р. Атлетична гімнастика в системі фізичного виховання студентів економістів другого року навчання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 1 (21). С.153–156.

2. Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді до 2025 року. 2018. 10 с.

3. Катерина У. Удосконалення організації фізичного виховання студентів у поза навчальний час. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. № 4. С. 21–24.

4. Дзензелок Д. О. Шляхи удосконалення фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів засобами боротьби самбо. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Випуск 2 (83). С. 31–35.

5. Шиян О., Жмур Д. Атлетична гімнастика у системі фізичного виховання студентської молоді. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 1. С. 80–84.

6. Ханіянц О. В. Особливості використання атлетичної гімнастики з оздоровчою метою у процесі фізичного виховання студентів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2016. Вип. 139. т. 2. С. 176–180.

7. Алексеев О. О., Райтаровська І. В. Педагогічні принципи викладання настільного тенісу у ВНЗ. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2017. № 10. С. 43–51.

8. Иващенко Л. Я., Благий А. П., Усачев Ю. А. Программирование занятий оздоровительным фитнесом. Київ: Науковий, 2008. 198 с.

9. Крутько Р. О. Заняття з настільного тенісу в системі фізичного виховання студентів гуманітарно-педагогічного коледжу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*, 2012. Вип. 37. С. 239–243.

References

1. Hakh R. (2013). Atletychna himnastyka v systemi fizychnoho vykhovannia studentiv ekonomistiv druhoho roku navchannia. *Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi (Physical education, sport and culture of health in modern society)*, 1 (21), 153–156 (In Ukrainian).

2. Stratehiia rozvytku fizychnoho vykhovannia ta sportu sered studentskoi molodi do 2025 roku. (2018), 10 (In Ukrainian).

3. Kateryna U. (2013). Udoskonalennia orhanizatsii fizychnoho vykhovannia studentiv u poza navchalnyi chas. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu (Theory and methods of physical education and sport)*, 4, 21–24 (In Ukrainian).

4. Dzenzeliuk D. O. (2017). Shliakhy udoskonalennia fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchых navchalnykh zakladiv zasobamy borotby sambo. *Naukovyi*

chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova (Scientific journal of NPU named after M. P. Drahomanov), 2 (83), 31–35 (In Ukrainian).

5. Shyian O., Zhmur D. (2015). Atletychna himnastyka u systemi fizychnoho vykhovannia studentskoi molodi. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia (Sport newsletter of Pridniprovnia)*, 1, 80–84 (In Ukrainian).

6. Khanikiants O. V. (2016). Osoblyvosti vykorystannia atletychnoi himnastyky z ozdorovchoiu metoiu u protsesi fizychnoho vykhovannia studentiv. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Pedahohichni nauky. Fizychni vykhovannia ta sport (Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences. Physical education and sports)*, 139, 2, 176–180 (In Ukrainian).

7. Aleksieiev O. O., Raitarovska I. V. (2017). Pedahohichni pryntsypy vykladannia nastilnoho tenisu u VNZ. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka (Bulletin of the Kamyans-Podilsky National University named after Ivan Ogiienko)*, 10, 43–51 (In Ukrainian).

8. Yvashchenko L. Ia., Blahyi A. P., Usachev Yu. A. (2008). Programmirovanie zanyatij ozdorovitel'nyim fitnessom. Kyiv: Naukovyi (In Russian).

9. Krutko R. O. Zaniattia z nastilnoho tenisu v systemi fizychnoho vykhovannia studentiv humanitarno-pedahohichnoho koledzhu. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykhohihiia (Scientific notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky. Series: pedagogy and psychology)*, 37, 239–243 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Боровець Оксана Василівна, к.б.н., доцент кафедри здоров'я людини та фізичної терапії (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), Borovetsorsanaoksana@ukr.net

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ АНАТОМІЇ ТА ФІЗІОЛОГІЇ ЛЮДИНИ СТУДЕНТАМ ЗА ФАХОМ «ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ, ЕРГОТЕРАПІЯ»

***Анотація.** У статті висвітлено сучасні методичні підходи до викладання анатомії та фізіології для студентів спеціальності фізична терапія, ерготерапія. Проаналізовано проблеми першокурсників, які не встигнувши адаптуватися, опиняються в середовищі з іншими вимогами, установками і величезним об'ємом матеріалу. Показано поєднання класичних методів навчання з активними, інтерактивними методами, сучасне матеріально-технічне забезпечення у вигляді мультимедійних технологій освітнього процесу що дозволяє формувати у студентів стійкі компетенції.*

***Ключові слова:** анатомія людини, фізіологія людини, сучасні методичні підходи, сучасні технічні засоби, фізична терапія, ерготерапія.*

Borovets Oksana Vasylivna, Ph.D. in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Human Health and Physical Therapy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Borovetsorsanaoksana@ukr.net

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES FOR TEACHING ANATOMY AND HUMAN PHYSIOLOGY FOR STUDENTS WHO MAJOR IN «PHYSICAL THERAPY, ERGOTHERAPY»

Abstract.

***Introduction.** The teacher of human anatomy have the following tasks: it is necessary not only to develop deep knowledge of the subject, but also to teach them to combine anatomical knowledge with practice, which promotes the development of medical thinking, which is based on fundamental knowledge and the ability to think globally. The latter one can gain from the experience of working and communicating with teachers at the verbal level when the student uses all kinds of memory.*

***Purpose.** The purpose of our article is to form a comprehensive understanding of the structure of the human body, the functions of its organs and systems taking into account their influence on keeping and improving*

human health, as well as the elimination of diseases that arise from deviations from normal life processes.

Methods Analysis of scientific and methodical literature on modern approaches to teaching anatomy and physiology of human subjects to students in the field of physical therapy, ergotherapy.

Results. The methodological approaches and measures being implemented are sufficient to achieve rather high level of student achievement. The overall level of success depends to a large extent on the basic training of students. But for achievement of high level of results it is necessary to provide students with methodological material, to introduce steady control of material mastering, to increase the value of test control and students' independent work.

Originality. To highlight the ways to combine classical, traditional approaches in introduction the new technologies. Modern multimedia tools can greatly enhance the presentation of lectures. The use of presentations during lectures gives the opportunity to demonstrate a large amount of material in the form of diagrammes, drawings, photographs, using video slides that illustrate the dynamics of various processes (for example, to demonstrate motion disturbances in cerebellum, etc.). All this facilitates the perception of the material, causes interest and increases the motivation to study the subject.

Conclusion. Summarising the results of the given research, it can be concluded that interactive forms of learning using information and communication technologies are widely implemented in the educational process during the study; successful use of computer for the teaching of anatomy and physiology can be achieved by carefully choice of information, content and visual stuff of the lectures; the use of modern electronic means in teaching increases the efficiency of students' perception of educational material.

Key words: human anatomy, human physiology, modern methodological approaches, modern technical means, physical therapy, ergotherapy.

Актуальність обраної проблеми обумовлена тим, що в навчальному процесі студентів спеціальності фізична терапія, ерготерапія провідне місце належить анатомії людини – цьому стрижню, на який нашаровуються придбані знання. Студентам необхідні фундаментальні знання з проблем індивідуальної мінливості з варіантами і аномаліями розвитку, а також ембріологічні, порівняльно-анатомічні дані і як правило, при хворобі.

Перед викладачем анатомії людини поставлені завдання не тільки сформувати у студентів глибокі і міцні знання з предмета, а й навчити їх пов'язувати анатомічні знання з потребами практики, що сприяє розвитку клінічного мислення, яке базується на фундаментальних знаннях і уміннях мислити взагалі. Останнє приходить з досвідом внутрішньої роботи і

спілкування з викладачами на вербальному рівні, коли студент мобілізує всі види пам'яті.

Сучасне життя потребує активної творчої особистості. Виховати її можна лише впроваджуючи у педагогічну практику стратегії розвитку критичного мислення. Завдання цієї стратегії полягає у «пробудженні свідомості», коли молода людина усвідомлює реалії, що оточують її, і шукає шляхи розв'язання проблем. Такий підхід співзвучний концепції особистісно-орієнтованого навчання і нерозривно пов'язаний із застосуванням активних та інтерактивних технологій. Технології XXI століття в медичній освіті змінили кожен аспект нашого життя, а також мають значні перспективи в галузі підготовки фахівців охорони здоров'я сьогодення і майбутнього, тим самим викликають прогрес медичної підготовки. Цифрові технології додали нові виміри у викладанні анатомії. Ресурсний центр анатомії надає різні механізми, які доводять переступити бар'єри для здобуття всіх необхідних навичок в анатомії [1, с. 14].

Сучасний темп розвитку суспільства надзвичайно високий. Щоб встигати за змінами, людина повинна, переробляти величезну кількість інформації, яка надходить з усіх точок земної кулі. Тому інформаційні технології відіграють сьогодні пріоритетне значення в усіх сферах діяльності людини та визначають розвиток суспільства майбутнього. У галузі освіти ці технології знаходять застосування в багатьох напрямках діяльності, оновлюється зміст освіти, започатковується дистанційне навчання, впроваджуються нові форми навчання. Традиційне навчання зазнає в нашій час істотних змін на всіх стадіях навчального процесу: проведення занять, виконання домашніх завдань, написання модульних робіт, курсових та дипломних проектів. У значній мірі зміни у підходах щодо навчання ініціюються новітніми інформаційними технологіями, новими джерелами інформації [2, с. 19].

Нові технології не тільки забезпечують викладачів та студентів новими джерелами інформації. Новий підхід характеризується використанням інтерактивних методів, які забезпечують двонаправлений потік інформації викладач-студент і студент-викладач незалежно від форми заняття (лекція, практичне заняття).

Відповідно, розуміння необхідності використання ефективних методів викладання та навчання як результату, що заснований на вивченні анатомії та фізіології, відіграє ключову роль у навчальному процесі. Виникає очевидне запитання, як краще вивчати анатомію людини? Чи можна її ефективно вивчати на лекціях? Як правильно визначити цілі навчання? При дослідженні анатомії людини варто взяти до уваги принципи трьох навчальних моделей: традиційну, проблемно-орієнтовану і системно-орієнтовану [3, с. 25].

Весь об'єкт дослідження, таким чином, можна розділити на конкретні сфери або проєкції для аудіовізуальних та ультразвукових спостережень, рентгенограм, ембріології та молекулярних аналізів.

За допомогою отриманих комп'ютерних матеріалів, відеокaset (наприклад, лапароскопії), ультра-звукової діагностики і структурованих програм у студентів складається уявлення про анатомію живої людини [4, с. 34]. Системне навчання, прижиттєве вивчення анатомія, тобто анатомії живих людей, набуває все більшого значення в сучасному викладанні анатомії, і навіть розглядається як заміна вивченню анатомії на трупах. Тому важливо дослідити, чи є доцільною заміна вивчення прижиттєвої анатомії на засновану на вивченні трупів.

Вивчення анатомії існує завдяки трьом модальностям прижиттєвої анатомії, а саме поверхневій анатомії, рентгенографії і хірургічним операціям, спиратися на фундаментальні глибокі знання в області тривимірної анатомії. Включивши віртуальну анатомію в лабораторії, студенти можуть підвищити навчальний процес, використовуючи доступні інструменти онлайн, які представляють своє розуміння або зосередитися на конкретній області дослідження.

Важливо, що студенти можуть досягти тривимірного розуміння, наприклад, з використанням портативного ультразвукового устаткування для візуалізації структур в живому організмі, а також у поєднанні з підходящим пакетом програмного забезпечення, де є засіб перегляду проєкційного пошарового кольорового зображення на поверхні тіла; з використанням розділів кольорових поперечних розрізів і широким використанням оброблених зображень. Ці умови дозволяють студентам підготуватися до роботи в реальних умовах. Жива анатомія також вивчається за допомогою взаємоекспертизи моделей життя.

Сучасні методи тривимірної візуалізації дають краще бачення внутрішніх структур пацієнтів під час медичних процедур, які можуть бути навіть кращими тих, які спостерігається під час розтину. Варто також зазначити, що трупи можуть мають низку недоліків, таких як колір, запах, текстура, їх не можна пропальпувати чи прослухати як у реальному житті [2, с. 35].

Аналіз останніх робіт засвідчив значну кількість досліджень та публікацій провідних вітчизняних вчених на означену тематику. Свої праці цій проблемі присвятили: Г. Василенко, Л. Васьков, Л. Демчунь, А. Дробинська, В. Монахов, В. Осокіна, І. Скрипник та багато інших вчених. Так, наприклад І. Север стверджує, що в наш час значна частина студентів зазнає труднощів відповідати усно при демонстрації структур на анатомічних препаратах, їм простіше виконати тест або підготувати реферат, використовуючи готові інтернет-джерела [1, с. 44].

На думку А. Дробинської в університет приходять вчорашній школяр з базовою підготовкою, який володіє певними технічними навичками і знайомий з тестовою формою контролю. Студенти з шкільним стереотипом мислення відтворюють визубрений матеріал, але поступово повинні відповідати осмислено [4, с. 23]. В. Осокіна стверджує, що проблема ускладнюється ще й тим, що першокурсник, не встигнувши адаптуватися,

опиняється в середовищі з іншими вимогами, установками і величезним об'ємом матеріалу. До цього ще додається відсутність уміння самоорганізації та самореалізації. Професійні компетенції на початкових етапах формуються в процесі накопичення знань, зокрема, з анатомії та фізіології людини при наявності програм системного і послідовного навчання [3, с. 76].

Отже, відомими вітчизняними науковцями визначено, що мета навчання спрямована на досягнення двох цілей: 1) освітньої, що складається в накопиченні студентами знань про будову тіла людини; 2) виховної, що складається у формуванні особистісних, моральних, професійних якостей. Це обумовлено тим, що анатомія людини є першою навчальною дисципліною, з якої починається знайомство студентів з медициною, а також тією обставиною, що її вивчення пов'язане з використанням анатомічних препаратів, що визначило актуальність нашого дослідження

Метою нашої статті є розкриття підходів до формування у студентів комплексного уявлення про будову людського організму, функції його органів і систем для збереження і зміцнення здоров'я людини, а також усунення виникаючих при захворюваннях відхилень від нормальних процесів життєдіяльності.

Сучасний етап розвитку професійної освіти характеризується поступовою дезактуалізацією її основної функції – пасивної передачі досвіду у формі певної завершеної системи знань, вмінь і навичок. На зміну такому підходу приходять інноваційні методики навчання [4, с. 2]. Проте в практиці медичних закладів на доклінічному етапі панує традиційний (когнітивноцентрований) метод, побудований на інформаційній моделі. Поза сумнівом, у зв'язку зі специфікою викладання анатомії людини (демонстрації і вивчення натуральних препаратів), значення традиційних методів навчання применшувати не слід. Але, вочевидь, інформаційна модель, незважаючи на постійне вдосконалення методичної інфраструктури, призводить до зниження пізнавальної активності, рівня мотивації і, як наслідок – ефективності навчання [5, с. 23]. У нашій статті розкриваються креативні аспекти активізації пізнавальної діяльності студентів при вивченні анатомії людини як базової дисципліни.

Для цього визначимо термін «креативність», або ближчий до нашої уяви – «творчість»? Без усвідомлення суті цього терміну неможливо використати його потенціал. Оригінальне, «медичне», визначення дає Л. С. Виготський: Те, що ми називаємо творчістю, є зазвичай тільки катастрофічний акт пологів, що з'явився в результаті дуже довгого внутрішнього виношування та розвитку плода. Близький до нього П. Торренс: – Творчість – природний процес, породжений сильною потребою людини в знятті напруги, яка виникає в ситуації незавершеності або невизначеності. Звідси випливає найважливіша функція педагога – озброїти студента вмінням – бачити, допомогти своєчасно осмислити надбаний досвід та креативними важелями

зменшити психологічне навантаження. Саме останнє, а не обсяг інформації, як зазвичай вважають, становить небезпеку для того, хто навчається [6, с. 12].

Розвивати творчі здібності треба, орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості студентів, підштовхуючи їх до вирішення проблеми, а не вирішуючи за них. Але тут виникає один, практично не усвідомлюваний багатьма, ризик. Установка на результат, притаманна традиційним методикам, формує ціннісну орієнтацію, яка нерідко негативно відбивається на прагненні студента до дослідницького пошуку. Домінування орієнтації на оцінку (успіх) призводить до вихолощення та збіднення змісту пізнавальної діяльності, а ставлення до неї як до самостійної цінності, значущої для індивіду, забезпечує високий рівень креативності [3, с. 42].

Головне завдання цього напрямку роботи – розвиток не тільки мануальних навичок, а й творчих якостей майбутнього спеціаліста. Під керівництвом викладача студенти освоюють методику анатомічного препарування, виявляють індивідуальні особливості в будові тіла, що надалі сприяє набуванню навичок індивідуального підходу до хворого. На відміну від «механічного» засвоєння анатомічних понять, аналіз результатів власних досліджень, отриманих в ході препарування, сприяє пізнавальній активності та розвитку клінічного мислення. За підсумками виконаної роботи студенти роблять реферативні повідомлення з демонстрацією виготовлених препаратів. Розкриваючи суперечливі положення і відмінності поглядів на розвиток, функцію та будову того чи іншого органу, вони вчаться з великого об'єму програмного матеріалу виділяти головне та обгрунтовувати свою власну думку. В результаті студенти набувають професійних знань і вмінь. Студенти з високою мотивацією навчання під керівництвом викладачів продовжують свої дослідження, надаючи їм науково-прикладного характеру.

Найбільш актуальними у навчально-дослідницькому аспекті напрямами є варіаційна та вікова анатомія, а також вплив екологічних чинників на стан органів і систем організму. Характерно, що на цьому етапі навчально-пізнавальної діяльності відбувається переорієнтування викладача на сильних, обдарованих студентів. Це дає можливість залучати інтерактивні технології навчання. Кращі вихованці є учасниками наукових конференцій різного рівня та Всеукраїнських олімпіад з анатомії людини. Неможливо не згадати про такий спосіб набуття знань, вмінь і досвіду як гра. Саме вона надає студенту можливості для самореалізації, самоорганізації, самовиховання, саморозвитку і саморуку [1, с. 336]. Елементи імітаційної гри можна використати, приміром, при вивченні опорно-рухового апарату, сполучаючи кістки, моделюючи функцію суглобів та ін. Відомо, що навчально-наукова робота для студентів I курсу нерідко являє певну складність, оскільки це чи не перша спроба засвідчити та підсумувати свою самостійну дослідницьку діяльність. Тому від викладача на цьому етапі потрібні не лише висока кваліфікація і педагогічна майстерність, але

й такт та вміння оптимістично налаштувати студентів, оскільки, вони повинні чітко розуміти, де, навіщо і коли будуть застосовані набуті знання.

Колишні школярі не усвідомлюють, якою мірою цей багаж буде задіяний у майбутньому. Для того, щоб вони розуміли необхідність вивчення анатомії та фізіології людини, необхідні опорні точки інтеграції предмета з іншими фундаментальними і клінічними дисциплінами. Так, анатомофункціональна характеристика центральної нервової системи і її зв'язок з фахом невролога, клінічного психолога, психіатра супроводжується вирішенням простих клінічних завдань, що викликає у студентів підвищений інтерес. Неможливо обговорювати, наприклад, деталі анатомії трахеї, не акцентуючи увагу на способах трахеостомії, рівно як і не пов'язати сегментарну будову легень з локалізацією запальних процесів.

У осіб, вже мотивованих на певний фах, виникає бажання більш поглиблено вивчити предмет, зайнятися студентською науковою роботою. У зв'язку з введенням кредитно-модульної системи з'явилась можливість оцінити рівень знань студентів не лише на етапі проміжного і завершального контролю, але й дати їм можливість реалізувати себе на всіх ланках навчального процесу. Розроблені університетом критерії оцінювання підвищують значущість систематичної підготовки до практичних занять, примушують зважувати свій рейтинг на тлі інших, успішніших студентів.

Навчально-методична робота розкриває ініціативність і творчий підхід студентів до створення мультимедійних презентацій, наочних посібників, муляжів, стендів, таблиць. Від молодшої людини ця робота вимагає серйозного осмислення проблеми, вміння користуватися сучасними інформаційними ресурсами. Тому важливе в навчальному процесі потрібно відводити вивченню історії предмета з акцентом на творчі аспекти діяльності таких видатних вчених-анатомів як М. І. Пирогов, В. П. Воробйов, П. Ф. Лесгафт та ін.

Отже, накопичений досвід свідчить про те, що інноваційний підхід до викладання анатомії людини, як і інших дисциплін базового рівня, розвиває креативні якості й аналітичні здібності особистості майбутнього лікаря, розширює її світогляд, вказує на можливості наукової методології в пізнанні предмета. Необхідність використання його в самостійній та аудиторній роботі студентів продиктоване основними положеннями Болонського процесу, спрямованими на виховання і підготовку фахівця, який відповідає всім сучасним міжнародним вимогам.

Фізична терапія, ерготерапія (фізична реабілітація) покращує якість лікування, прискорює процес відновлення функцій органів та систем, повертає працездатність, допомагає хворому розвинути навички самообслуговування, у випадках інвалідності пристосуватися до максимально активного життя у нових умовах, що відбулися внаслідок хвороби чи травми, а також до більш повної інтеграції в усі сфери його діяльності.

Визначальними умовами сучасного освітнього процесу є високий професійний рівень викладачів університету, раціональне поєднання класичних (що традиційно добре зарекомендували себе) методів з активними, інтерактивними методами, наукові дослідження викладачів із залученням до них студентів, сучасне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, грамотний управлінський і методичний його супровід. Все це дозволяє формувати у студента стійкі компетенції. Викладання анатомії та фізіології людини, як і будь-якої навчальної дисципліни, засноване на методичному забезпеченні, яке складається з робочої програми дисципліни та методичних рекомендацій для студентів [7, с. 89].

Рівень навчально-методичного забезпечення дисципліни визначає успішність і якість засвоєння студентами знань. Специфічність і складність викладання анатомії і фізіології людини обумовлена значним об'ємом матеріалу, що вивчається, складністю просторового уявлення про окремі анатомічні утворення, особливістю анатоμο-топографічних взаємин, а також необхідністю знань про індивідуальні і вікові особливості будови організму.

З перших днів навчання студенти повинні ознайомитися з переліком обов'язкової та додаткової літератури, питаннями до екзамену, критеріями оцінки знань з дисциплін. Істотною частиною навчального процесу є сучасні технічні засоби у вигляді мультимедійних технологій. Нині все частіше в звичайну крейдяну дошку замінює проєкційна установка. Використання інтерактивних навчальних систем стає актуальним.

Освітній процес дисциплін анатомія і фізіологія людини складається з лекцій, практичних занять і самостійної роботи. Анатомія і фізіологія ретельно досліджують зміни і процеси, що відбуваються в організмі людини в різні вікові періоди. У лекційному курсі акцентується увага на загальних закономірностях, індивідуальних, вікових і статевих особливостях будови і функцій органів і систем тіла людини. Розглядаються основні стадії розвитку органів і систем. При вивченні анатомії і фізіології людини важливою складовою є забезпечення наочності викладання. В даний час рівень розвитку науки і техніки надає великі можливості для цього. Проте в сучасних умовах необхідно поєднувати класичні, традиційні підходи у викладанні з впровадженням нових технологій. Сучасні мультимедійні засоби дозволяють значною мірою підвищити наочність лекцій. Використання презентацій під час лекцій дає можливість продемонструвати велику кількість матеріалу у вигляді схем, малюнків, фотографій, дозволяє включати відео фрагменти, які ілюструють динаміку різних процесів (наприклад, продемонструвати рухові порушення при враженні мозочка та ін.). Все це полегшує сприйняття матеріалу, викликає інтерес у студентів і підвищує мотивацію до вивчення дисципліни [8, с. 78].

Лекції, побудовані із застосуванням комп'ютерних технологій розраховані на роботу декількох органів чуття, підсилює сприйняття і запам'ятовування

матеріалу: наочність супроводжується візуальним запам'ятовуванням, пояснення лектора впливають на слуховий аналізатор, а при націлюванні студента викладачем на запис побаченого приводиться в роботу тактильна чутливість. Така методика має перевагу над проведенням звичайної лекції.

По-перше, збільшується інформаційна ємність: можливість в одній мультимедійній презентації розмістити велику кількість графічної, текстової та звукової інформації, що дозволяє якісно продемонструвати окремі анатомічні препарати, в динаміці показати процеси функціонування людського організму, візуалізувати процеси розвитку.

По-друге, емоційна привабливість: мультимедійна презентація дає можливість представити інформацію не лише у зручній для сприйняття формі, але й ефективно поєднувати звукові та візуальні образи, підбирати домінуючі кольори та кольорові поєднання, що налаштовують студентів на засвоєння інформації.

По-третє, мобільність: мультимедійну презентацію можна провести в будь-якій навчальній аудиторії, яка має відповідне обладнання: комп'ютер, проектор та екран. Це дозволяє використовувати елементи лекцій під час проведення практичних занять [9, с. 90].

Ключовою перевагою мультимедійної презентації є її наочність. Наочність допомагає відтворити в уяві студента форму, будову й структуру анатомічного препарату, що сприяє кращому засвоєнню теоретичних положень; активізувати всі аналізатори та пов'язані з ними психічні процеси відчуття, сприйняття, уявлення, в результаті чого у студента формується цілісна картина будови людського тіла. Окрім мультимедійних презентацій, що відносяться до наглядних динамічних моделей використовуються такі види навчальної наочності як натуральні та штучні анатомічні моделі (препарати людського тіла, муляжі, фотографії), графічні зображення (схеми, ескізи) [1, с. 334].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що на сьогодні інтерактивні форми навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій активно впроваджуються у навчальний процес під час вивчення морфологічних дисциплін; успіх при використанні комп'ютерних засобів для викладання анатомії та фізіології може бути досягнутий за умови ретельного форматування інформаційно-змістовного і ілюстративно-наочного компонента лекцій; використання сучасних електронних засобів у викладанні підвищує ефективність сприйняття навчального матеріалу студентами.

Методичні підходи та заходи, які запроваджуються є достатніми для досягнення досить високого рівня успішності серед студентів. Загальний рівень успішності значною мірою залежить від базової підготовки студентів. Але для досягнення високих результатів необхідне повне забезпечення студентів методичним матеріалом, впровадження систематичного контролю

засвоєння матеріалу, підвищення значення тестового контролю та самостійної роботи студентів.

Список використаних літературних джерел

1. Філоненко М. М. Психолого-педагогічна готовність викладача ВМНЗ в інноваційних умовах освіти. *Гуманітарний вісник. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. 2012. Дод. 1 до вип. 27. Т. II (35). К.: Гнозис. С. 333–339.
2. Геруш І. В., Гайдуков В. А., Букатару Ю. С., Маритчин І. М. Дистанційні технології навчання як одна з інноваційних технологій у навчальному процесі. *Медицина освіти*. 2012. № 3. С. 35–37.
3. Север І. С., Вологіна Н. І., Ваньянц А. Б. Особенности учебно-методической работы в преподавании анатомии человека. *Международный журнал экспериментального образования*. 2014. № 4. С. 230–231.
4. Скрипник І. М., Сорокіна С. І., Шевченко Т. І. [та ін.]. Кейс-метод як приклад інтерактивного навчання студентів-медиків клінічним дисциплінам. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Міжнародні Чернівські психолого-педагогічні читання»*. 2012. Т. 1. № 1 (Дод. 3). С. 372–377.
5. Неловкіна-Берналь О. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості студентів медичних спеціальностей. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. Ч. 1. № 10 (197). С. 12–21.
6. Волосовець О. П. Питання якості освіти у контексті впровадження засад Болонської декларації у вищій медичній школі. *Медицина освіти*. 2005. № 2. С. 12–16.
7. Осокіна В. Н. Методические особенности использования современных педагогических технологий в изучении дисциплины «Анатомия и возрастная физиология». Материалы III Международной научно-практической конференции «Психология и педагогика: современные методики и инновации, опыт практического применения». 2013. № 3. С. 56–43.
8. Сікорський П. І. До проблеми класифікації методів навчання. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2003. Вип. 17. С. 89–98.
9. Черкасов В. Г., Остапюк Л. І., Дзевульська І. В. [та ін.] Анатомічна лекція як важливий засіб формування корпоративної академічної культури. *Медицина освіти*. 2015. № 3. С. 90–93.

References

1. Filonenko M. M. (2012). Psykhologho-pedahohichna hotovnist vykladacha VMNZ v innovatsiinykh umovakh osvity. *Humanitarnyi visnyk (Humanitarian Bulletin)*. Tematichnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru», Dod. 1 do vyp. 27, II (35), K.: Hnozys, 333–339 (In Ukrainian).
2. Herush I. V., Haidukov V. A., Bukataru Yu. S., Marytchyn I. M. (2012). Dystantsiini tekhnolohii navchannia yak odna z innovatsiinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi *Medychna osvita (Medical education)*, 3, 35–37 (In Ukrainian).
3. Sever I. S., Vologina N. I., Vanyants A. B. (2014). Osobennosti uchebno-metodicheskoy raboty v prepodavanii anatomii cheloveka. *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya (International Journal of Experimental Education)*, 4, 230–231 (In Russian).

4. Skrypnyk I. M., Sorokina S. I., Shevchenko T. I. [ta in.]. (2012). Keis-metod yak pryklad interaktyvnoho navchannia studentiv-medykiv klinichnym dystsyplinam. *Vyshcha osvita Ukrainy (Higher education of Ukraine)*. Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykholoho-pedahohichni chytannia», 1, 1 (Dod. 3), 372–377 (In Ukrainian).
5. Nelovkina-Bernal O. A. (2010). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi spriamovanosti studentiv medychnykh spetsialnestei. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka (Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv)*, Ch. 1, 10 (97), 12–21 (In Ukrainian).
6. Volosovets O. P. (2005). Pytannia yakosti osvity u konteksti vprovadzhennia zasad Bolonskoi deklaratsii u vyshchii medychnii shkoli. *Medychna osvita (Medical Education)*, 2, 12–16 (In Ukrainian).
7. Osokina V. N. (2013). Metodicheskie osobennosti ispolzovaniya sovremennykh pedagogicheskikh tehnologiy v izuchenii distsipliny «Anatomiya i vozrastnaya fiziologiya». Materialy III Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Psihologiya i pedagogika: sovremennyye metodiki i innovatsii, opyt prakticheskogo primeneniya», 2013, 56–43 (In Russian).
8. Sikorsky P. I. (2003). Do problemy klasyfikatsii metodiv navchannia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna (Visnyk of Lviv University. The series is pedagogical)*, 17, 89–98 (In Ukrainian).
9. Cherkasov V. H., Ostapiuk L. I., Dzevulska I. V. [ta in.]. (2015). Anatomichna leksiia yak vazhlyvyi zasib formuvannia korporatyvnoi akademichnoi kultury. *Medychna osvita (Medical education)*, 3, 90–93 (In Ukrainian).

Рецензент: д.геогр.н., професор Калько А. Д.

Дорофєєва Олена Євгенівна, д.мед.н., доцент, завідувач кафедри фізичної реабілітації та спортивної медицини, **Яримбаш Ксенія Сергіївна**, к.пед.н., доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації та спортивної медицини (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця), dorofeyevaelena@gmail.com, yarembash90@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ КВАЛІФІКОВАНИХ ПЛАВЦІВ В ЗМАГАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ ПІДГОТОВКИ

***Анотація.** У статті розглянуто питання відновлення плавців в змагальному періоді, проведено порівняльний аналіз та визначено ефективність різних засобів активного відпочинку для відновлення кваліфікованих спортсменів. Запропоновано та впроваджено в тренувальний процес кваліфікованих спортсменів у змагальному періоді різноманітні засоби активного відпочинку. Встановлено, що застосування комплексу засобів активного відпочинку забезпечило ефективніше відновлення організму спортсменів. Обґрунтовано, що використання засобів різної спрямованості сприяло комплексному відновленню організму спортсменів після навантаження різної спрямованості.*

***Ключові слова:** змагальний період, спортивний результат, засоби активного відпочинку, кваліфіковані плавці.*

Dorofieieva Olena Evhenivna, Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Physical Rehabilitation and Sports Medicine, **Yarymbash Kseniia Serhiivna**, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation and Sports Medicine (A. A. Bogomolets National Medical University), dorofeyevaelena@gmail.com, yarembash90@gmail.com

FEATURES OF THE RESTORATION OF HIGHLY SKILLED SWIMMERS DURING THE COMPETITIVE TRAINING PERIOD

Abstract.

***Introduction.** The article deals with the issues of restoration of swimmers during the competition period, conducted a comparative analysis and determined the effectiveness of various active recreation facilities for the restoration of skilled athletes.*

***Purpose.** The purpose of the article is to determine the impact of various recreational activities on the sporting result of highly skilled swimmers in the competitive period of the annual cycle.*

***Methods:** analysis of scientific and methodological literature, questionnaires, pedagogical research, methods of mathematical statistics.*

Results. Based on the analysis of the results of the questionnaire of trainers and athletes, various means of active rest were selected and introduced into the training process of qualified athletes during the competition period.

It is established that the peculiarity of the use of recovery means is to combine several methods of active rest. In determining the influence on the body of various means of active rest it was recorded that the use of all means positively affects the parameters of the cardiovascular and respiratory systems of the body swimmers. Based on the results obtained, it was stated that using as active recreation swimming and running, recovery was faster, which may be due to the specificity of the work performed.

Conclusion. The use of means of different orientation contributes to the complex restoration of the body after loading of different orientations.

Key words: competition period, sports result, means of active rest, skilled swimmers.

Відомо, що будь-яке фізичне навантаження вимагає відновлення енергетичних витрат. Сьогодні тренувальна робота і відновлення – рівні за значенням сторони спортивної підготовки. Із значним збільшенням об'ємів та інтенсивності тренувальних навантажень в сучасному спорті зростає увага до пошуку альтернативних засобів підвищення працездатності та відновлення спортсменів.

Нині актуальним напрямом спортивної підготовки є знаходження засобів відновлення і підвищення фізичної працездатності [1; 2; 3; 4].

Одним із засобів відновлення є відпочинок. Доведено, що пасивний відпочинок після спортивного навантаження не завжди є кращим засобом для швидкої ліквідації стомлення і відновлення сил. Часто для цього ефективніше використовувати фізичні вправи іншої спрямованості із залученням інших м'язових груп [2; 5; 6; 7; 8].

Актуальність досліджуваного питання полягає в необхідності підбору засобів відновлення, які позитивно впливатимуть на зростання спортивного результату, а саме засобів активного відпочинку, які збільшуватимуть приріст спортивного результату у плавців в змагальному періоді річного циклу. Це послужило передумовою до проведення нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження впливу різних засобів активного відпочинку на спортивний результат висококваліфікованих плавців в змагальному періоді річного циклу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-педагогічну і спеціальну літературу за темою дослідження;

2. Визначити вплив різних варіантів активного відпочинку на процеси відновлення та стан організму спортсменів після виконання навантаження висококваліфікованими плавцями;

3. Виявити взаємозв'язок рівня фізичної працездатності і ефективності процесів відновлення;

4. Визначити динаміку спортивного результату висококваліфікованих плавців в змагальному періоді річного циклу підготовки, залежно від використання різних засобів активного відпочинку.

У дослідженні взяли участь 12 кваліфікованих плавців, що спеціалізуються в комплексному плаванні, віком 18±2,16. Дослідження проходили в СДЮШОР з плавання СК «Метеор» м. Дніпро в період з лютого 2018 по квітень 2018 р. під час навчально-тренувального збору збірної команди України з плавання. Для визначення найкращих засобів відновлення, на думку провідних тренерів збірної команди України, та засобів відновлення, що використовуються кваліфікованими спортсменами проводилося анкетування, що дало змогу визначити засоби відновлення, які використовуються під час навчально-тренувального процесу збірної команди України. З метою визначення найкращих засобів відновлення досліджувалися дві групи та використовувалася однакова методика тренувального процесу в змагальному періоді. Групи тренувалися протягом 4-х мезоциклів, кожен з яких складався з 3-х тижневих мікроциклів. У кожному мезоциклі експериментальна група міняла вид активного відпочинку. Визначення впливу того чи іншого засобу на організм здійснювалося за відновленням частоти серцевого скорочення (ЧСС) після дозованого фізичного навантаження та частоти дихання (ЧД).

Після проведення анкетування провідних тренерів і спортсменів збірної команди України, були зафіксовані такі результати: всі опитані вказали на необхідність використання активного відпочинку в тренувальних заняттях впродовж змагального періоду підготовки (табл. 1, 2).

Також, тренери і спортсмени зазначили, що активний відпочинок позитивно позначається на підсумковому результаті змагальної діяльності, проте, респонденти також відзначили відсутність науково обґрунтованих рекомендацій для застосування засобів відновлення організму в річному циклі підготовки.

Особливість методики дослідження полягала в комбінуванні декількох методів активного відпочинку. Так, в програму першого мезоцикла включався як засіб активного відпочинку біг.

У другому мезоциклі з метою поліпшення процесів відновлення організму використовувалося плавання в повільному темпі.

Третій мезоцикл включав різні спортивні ігри з метою психологічного відновлення організму спортсменів, заміну їхньої діяльності з циклічного характеру на ациклічний.

Четвертий мезоцикл характеризувався комплексним використанням засобів активного відпочинку. Так, в одному мікроциклі було присутнє поєднання циклічної і ациклічної роботи (табл. 3).

Таблиця 1

Аналіз результатів анкетування спортсменів

№ з/п	Питання	Кількість респондентів (n=20)	% співвідношення до опитуваних
1	Ви знаєте що таке активний відпочинок?		
	Так	17	85
	Ні	3	15
2	Ви використовуєте активний відпочинок як засіб відновлення після тренувальних навантажень?		
	Так	13	65
	Ні	7	35
3	Як Ви відноситеся до активного відпочинку в змагальному періоді?		
	Позитивно	6	30
	Негативно	14	70
4	Що ви відчуваєте після активного відпочинку?		
	Емоційний підйом	15	75
	Втому	5	25
5	Як впливає активний відпочинок на Ваш спортивний результат?		
	Позитивно	18	90
	Негативно	1	5
	Взагалі не впливає	1	5

Таблиця 2

Аналіз результатів анкетування тренерів

№ з/п	Питання	Кількість респондентів (n=20)	% співвідношення до опитуваних
1	Ви знаєте що таке активний відпочинок?		
	Так	24	96
	Ні	1	4
2	Чи використовуєте Ви активний відпочинок як засіб відновлення?		
	Так	16	64
	Ні	9	36
3	Як часто Ви використовуєте активний відпочинок?		
	Часто	14	56
	Іноді	10	40
	Взагалі не використовую	1	4

4	Чи використовуєте Ви активний відпочинок в змагальному періоді?		
	Так	15	60
	Ні	10	40
5	Як впливає активний відпочинок на результати спортсменів?		
	Позитивно	22	88
	Негативно	1	4
	Не впливає	2	8

Таблиця 3

Програма використання активного відпочинку плавцями високої кваліфікації в змагальному періоді

Дні тижня, в яких використовували певні засоби відпочинку	1 мезоцикл	2 мезоцикл	3 мезоцикл	4 мезоцикл
Середа (друга половина дня)	Біг – 2000 м вільно ЧСС – 110–120 уд/хв.	Плавання – 1500 м будь-яким способом, ЧСС – 130–140 уд/хв.	Баскетбол або волейбол, час гри – 45 хв.	Баскетбол, волейбол, ватерполо (за бажанням спортсменів), час гри – 30 хв.
Неділя (день відпочинку)	Біг – 3000 м вільно ЧСС – 110–120 уд/хв.	Плавання – 2000 м будь-яким способом, ЧСС – 130–140 уд/хв.	Ватерполо, час гри – 45 хв.	Плавання, біг (за бажанням спортсмена), час виконання вправи – 30 хвилин.

При визначенні впливу на організм різних засобів активного відпочинку ми зафіксували, що застосування всіх засобів позитивно впливає на показники серцево-судинної і дихальної систем організму плавців. (табл. 4). Виходячи з отриманих результатів можна зробити висновок, що при застосуванні в якості активного відпочинку плавання та бігу, відновлення проходило швидше, що може бути пов'язане із специфічністю виконуваної роботи.

Застосування комплексу засобів активного відпочинку забезпечувало ефективніше відновлення організму спортсменів (табл. 5). Цей факт свідчить про те, що застосування засобів різної спрямованості сприяє комплексному відновленню організму після навантаження різної спрямованості.

Таблиця 4

Вплив активного відпочинку на показники функціональних систем організму спортсменів після 200м комплексом

Показники	ЧСС1 уд/хв.		ЧСС2 уд/хв.		ЧСС3 уд/хв.		ЧД	
	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)
Біг	205 \pm 4,1	207 \pm 5,7	150 \pm 4,9	156 \pm 3,4	108 \pm 4,9	114 \pm 3,4	36 \pm 1,5	38 \pm 0,9
Плавання	206 \pm 2,8	207 \pm 3,0	148 \pm 2,8	157 \pm 4,1	107 \pm 4,1	113 \pm 4,1	32 \pm 1,2	37 \pm 1,4
Спортивні ігри	209 \pm 4,1	206 \pm 4,4	153 \pm 4,5	159 \pm 3,0	109,3 \pm 2	113 \pm 4,1	29 \pm 0,8	37 \pm 1,3
Комплекс	206 \pm 2,8	207 \pm 3,0	147 \pm 3	157 \pm 4,1	106 \pm 2,8	113 \pm 4,1	24 \pm 0,8	35 \pm 1,1

Примітка: ЧСС1 – пульс за 10 с на першій хвилині відновлення; ЧСС2 – пульс за 10 с на другій хвилині відновлення; ЧСС3 – пульс за 10 с на третій хвилині відновлення.

Таблиця 5

Динаміка показників змагальної діяльності під впливом засобів активного відпочинку

Показники	Біг		Плавання		Спорт. ігри		Комплекс	
	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)	ОГ (n=6)	КГ (n=6)
Час подолання дистанції 200м комплексом	2.10,18 \pm 0,76	2.10,05 \pm 0,83	2.08,35 \pm 0,78	2.09,03 \pm 0,73	2.07,12 \pm 0,82	2.09,16 \pm 0,73	2.06,51 \pm 0,68	2.08,87 \pm 1,02

Провівши дослідження динаміки зміни результату на дистанції 100 і 200 м комплексним плаванням, можемо констатувати, що у всіх спортсменів, які брали участь в дослідженні спостерігалось поліпшення результату. При цьому, слід зазначити, що всі плавці показали результат, відповідний кваліфікації майстра спорту України.

Аналізуючи дані динаміки швидкості подолання дистанції можна констатувати, що застосування різних засобів активного відпочинку, позитивно впливає на працездатність спортсменів (рис. 1).

Дані наведені на рис. 1 засвідчують, що при включенні в тренувальний процес засобів активного відпочинку, спостерігалось поліпшення швидкості проходження дистанції 200 м комплексним плаванням. Так найкраща швидкість зафіксована після використання комплексу відновлювальних засобів. При цьому спортсмени експериментальної групи вийшли на пік готовності до чемпіонату України.

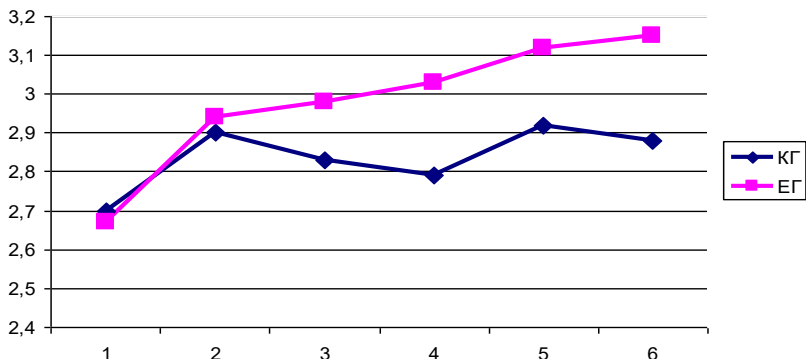

Рис. 1. Динаміка швидкості подолання дистанції 200 м впродовж дослідження: 1 – початковий рівень, 2 – після включення в тренувальний процес відновного бігу, 3 – відновного плавання, 4 – спортивних ігор, 5 – комплексу відновних вправ, 6 – участь в Чемпіонаті України.

З проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. В процесів проведення анкетування провідних тренерів і спортсменів збірної команди України, були зафіксовані такі результати: всі опитані вказали на необхідність використання активного відпочинку в тренувальних заняттях впродовж періоду змагання. Також тренери і спортсмени вказали, що активний відпочинок позитивно позначається на підсумковому результаті спортсменів, проте, респонденти також відзначили відсутність науково обґрунтованих рекомендацій з застосування засобів відновлення організму в річному циклі підготовки;

2. Особливість методики дослідження полягає в комбінуванні декількох методів активного відпочинку. Так в програму першого мезоциклу включався як засіб активного відпочинку біг;

3. При визначенні впливу на організм різних засобів активного відпочинку було зафіксовано, що застосування всіх засобів позитивно позначається на показниках серцево-судинної і дихальної систем організму плавців. Виходячи з отриманих результатів варто зазначити, що при застосуванні як активного відпочинку плавання і бігу, відновлення проходило швидше, що може бути пов'язане із специфічністю виконуваної роботи. Використання комплексу засобів активного відпочинку сприяло ефективнішому відновленню організму спортсменів. Цей факт свідчить, що застосування засобів різної спрямованості сприяє комплексному відновленню організму після навантаження;

4. Провівши дослідження зміни динаміки результатів на дистанції 100 і 200 м комплексним плаванням, можемо констатувати, що у всіх спортсменів, які брали участь в дослідженні спостерігалось підвищення результату. При

цьому, слід зазначити, що всі плавці показали результат, що відповідає кваліфікації майстра спорту України;

5. Проаналізувавши дані динаміки швидкості подолання спортсменами дистанції можна констатувати, що застосування різних засобів відпочинку позитивно впливає на працездатність спортсменів. Проте, слід зазначити, що максимальне збільшення швидкості зафіксоване після мезоцикла з використанням комплексу засобів активного відпочинку.

Список використаних літературних джерел

1. Абсаямов Т. М. Управление подготовкой спортсменов высокого класса. *Плавание. Исследования, тренировка, гидрореабилитация, международный семинар «Теория и практика плавания на пороге третьего тысячелетия»*. 2001. С. 8–10.
2. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение. К.: Олимп. лит, 2013. 624 с.
3. Платонов В. Н. Спортивное плавание: путь к успеху: в 2 кн. К.: Олимп. лит. 2011. 544 с.
4. Lyttle A. Optimizing Swim Turn Performance. *Coaches' Information Service*. 2006. 45–54.
5. Матвеев Л. П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты: учеб. для вузов физ. культуры. М.: Советский спорт, 2010. 340 с.
6. Brooks M. Developing swimmers. *Human Kinetics*. 2011. 240 p.
7. Costill D.L. Handbook of sports medicine and science. Swimming Oxford: Blackwell Scientific Publications. 1992. 214 p.
8. Sweetenham B. Championship swim training. *Human Kinetics*. 2003. 26–31.

References

1. Absalyamov T. M. (2001). Upravleniye podgotovkooy sportsmenov vysokogo klassa. *Plavaniye. Issledovaniya. trenirovka. gidroreabilitatsiya. mezhdunarodnyy seminar «Teoriya i praktika plavaniya na poroge tretyego tysyacheletiya»*, 8–10 (In Russian).
2. Platonov V. N. (2013). Periodizatsiya sportivnoy trenirovki. Obshchaya teoriya i eye prakticheskoye primeneniye. Kiev: Olimpiyskaya literatura (In Russian).
3. Platonov V. N. (2011). Sportivnoye plavaniye: put k uspekhu: v 2 knigakh. Kiev: Olimpiyskaya literatura (In Russian).
4. Lyttle A. (2006). Optimizing Swim Turn Performance. *Coaches' Information Service*, 45–54.
5. Matveyev L. P. (2010). Obshchaya teoriya sporta i eye prikladnyye aspekty: ucheb. dlya vuzov fiz. kultury. Moskva: Sovetskiy sport (In Russian).
6. Brooks M. (2011). Developing swimmers. *Human Kinetics*.
7. Costill D. L. (1992). Handbook of sports medicine and science. Swimming Oxford: Blackwell Scientific Publications.
8. Sweetenham B. (2003). Championship swim training. *Human Kinetics*, 26–31.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Романова Вікторія Іванівна, к.фіз.вих., доцент, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання та адаптивної фізичної культури, **Сірман Олена Вікторівна**, к.пед.н., доцент кафедри здоров'я людини та фізичної терапії (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), **Бірук Ірина Дмитрівна**, асистент кафедри фізичного виховання (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне), romanova250570@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

***Анотація.** У статті досліджено особливості формування навичок здорового способу життя на уроках фізичної культури. Розкрито принципи оздоровчої спрямованості фізичної культури в організації фізичного виховання, зокрема занять фізичними вправами таким чином, щоб вони сприяли профілактиці захворювань учнів та зміцненню їхнього здоров'я. Обґрунтовано, що особливе місце та відповідальність у оздоровчій діяльності відводиться освітній системі, яка повинна зробити освітній процес здоров'язберігаючим.*

***Ключові слова:** здоровий спосіб життя, фізична культура, навчально-виховний процес, фізкультурно-оздоровча діяльність.*

Romanova Viktoria Ivanovna, Ph.D in Physical Education, Associate Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Physical Education and Adaptive Physical Culture, **Sirman Olena Victorovna**, Ph.D in Pedagogical Science, Associate Professor of the Department of Human Health and Physical Therapy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), **Biruk Irina Dmitriivna**, асистент кафедри фізичного виховання (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне), romanova250570@ukr.net

PECULIARITIES OF SKILLS FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE ON PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Abstract.

***Introduction.** A main task of every teacher of physical education is to teach students exercises for development of all body organs and systems, use motives to give homeworks that do not harm health, but ly positively influence on it.*

***Purpose.** To describe schoolchildren's skills formation of healthy lifestyle on physical education classes.*

Methods. *It is efficient in pedagogical activity to form students' competence, to develop the skills of healthy way of life, to form positive motivation for going in for sports.*

Results. *Nowadays it is important to form positive attitude of students toward the health and environment. In fact in modern life we need to educate active creative personality, able to generate original ideas, accept brave, risky, nonstandard decisions. Without caring about health of the young generation there can not be the all-round developed personality. Much work is done for physical education.. The main assignment is to promote healthy way of life. Teaching the students exercises for development of all body organs and systems, introduction different motions, hometasks that do not harm health but positively influence on it. In this respect the physical culture for pupils consists in motion exercises, procedures. A concept of physical culture includes a wide circle, that is the well-balanced diet, rules of hygiene, formation of useful habits.*

Originality. *The basic pedagogical terms that help to develop deep proof interest of schoolchildren in physical culture are: variety of facilities, methods, methods of organisation of students during the classes; use of playing and content methods at the stage of perfection of the studied motions; providing clear, exact, deep understanding of the value of every educational theme, programme division; use of definite tasks for students during training; use nonstandard methods and equipment; choose motives for students to engage in physical exercises in extracurricular time, use different encouragements. Proper physical education provides valuable psychological development of child and improvement of her motion functions.*

Conclusion. *Thus, we can sum up that formation of healthy way of life implies: to engage pupils in physical exercises; to apply their knowledge of physical culture, physiology and human hygiene and on the basis of this to be convinced to systematically engage in physical education; practical students training implies use of physical exercises during school classes.*

Key words: *healthy way of life, physical culture, educational process, athletic health activity.*

Здоров'я це перша й найважливіша потреба людини, яка визначає її здатність до праці та забезпечує гармонійний розвиток особистості. Здоровий спосіб життя, це раціонально організований, активний, трудовий, загартовуючий та захищаючий від впливу навколишнього середовища спосіб життя, який дозволяє до глибокої старості зберігати моральне, психічне й фізичне здоров'я. Оптимальний руховий режим найважливіша умова здорового способу життя. Його основу складають систематичні заняття фізичними вправами та спортом, які ефективно вирішують завдання зміцнення здоров'я й розвитку фізичних здібностей молоді, збереження здоров'я та рухових навичок, підсилення профілактики несприятливих

вікових змін. При цьому фізична культура і спорт виступають, як найважливіші засоби виховання. Основними якостями, що характеризують фізичний розвиток людини, є сила, швидкість, спритність, гнучкість та витривалість. Удосконалення кожної з цих якостей сприяє також і зміцненню здоров'я, але не в однаковій мірі. Велику роботу, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я здійснює вчитель фізкультури. Пріоритетним напрямом такої роботи є пропаганда здорового способу життя, ознайомлення з руховим режимом, з домашніми завданнями, які ні в якому разі не шкодять, а, навпаки позитивно впливають на здоров'я. Тому проблема формування здорового способу життя дітей залишається актуальною та своєчасною.

Досліджуваній проблемі присвячені наукові праці з формування здорового способу життя школярів у навчально-виховному процесі вчених Г. Богданової [1], В. Горащук [2], О. Єресько [3], Т. А. Маркіної [4].

В «Енциклопедії освіти» здоров'я визначається як «динамічний стан організму, який характеризується високим енергетичним потенціалом, оптимальними адаптаційними реакціями на зміни довкілля, що забезпечує гармонійний фізичний, психоемоційний і соціальний розвиток особистості, її активне довголіття, повноцінне життя, ефективну протидію захворюванням» [5, с. 1040].

Метою нашої статті є дослідження напрямів формування у школярів навичок здорового способу життя на уроці фізичної культури.

Відомо, що на стан здоров'я впливає низка соціально-гігієнічних та біологічних факторів. Існуючий стан організації навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий обсяг інформації вимагають від школярів дедалі більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми, посилює нервово-емоційну напруженість. У зв'язку з цим у сучасних школярів значного поширення набувають хронічні не інфекційні захворювання дихальної, нервової, серцево-судинної, ендокринної та інших систем організму.

Тому, основне завдання фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів на уроках фізичної культури полягає в укріпленні здоров'я, корекції недоліків фігури, підвищенні функціональних можливостей організму; розвитку рухливих якостей (швидкості, гнучкості, сили, швидко-силових якостей, координаційних, витривалості); вихованні ініціативності, самостійності, формуванні адекватної оцінки власних фізичних здібностей; вихованні навичок здорового способу життя, звички до самостійних занять фізичними вправами та вибраних видів спорту у вільний час, організації активного відпочинку та дозвілля; вихованні психічних морально-вольових якостей і властивостей особистості, самовдосконалення й саморегуляція фізичних та психічних станів.

Таким чином, формування в школярів навичок здорового способу життя включає: виховання в них інтересу до занять фізичними вправами; озброєння їх знаннями з фізичної культури, фізіології та гігієни людини й вироблення на їх основі переконань у необхідності систематично займатися фізкультурною; практичне навчання учнів щодня самостійно займатися фізичними вправами в режимі шкільного й позашкільного часу.

В цьому плані фізичну культуру школяра слід розглядати не тільки як заняття руховими вправами, процедурами, загартування. Поняття фізична культура включає ще й широкий круг розумінь, які відносяться до занять про правильний режим раціонального харчування, дотримування правил гігієни, вироблення корисних звичок. Поставивши перед собою цю мету, формування навичок здорового способу життя засобами фізкультурно-оздоровчої роботи, насамперед потрібно забезпечити всебічний, гармонійний фізичний розвиток дітей, створювати передумови для успішного навчання в школі. Як стверджує Т. Ю. Круцевич, для кожного учня з певним рівнем фізичного розвитку і рухової підготовленості є свій оптимальний режим рухової і фізичної активності [6, с. 232]. І тому перше завдання учителя мотивувати учня займатися руховою активністю.

На думку О. Леонтєвої мотив – це обов'язкова складова діяльності, оскільки немотивована діяльність розглядається як діяльність із суб'єктивно чи об'єктивно прихованим мотивом [7, с. 23]. Таким чином, мотив є чинником, який перетворює налаштування в активну діяльність, дає можливість суб'єкту діяльності зіставляти конкретні ситуації з системою цінностей, якими він керується в поведінці. Мотив – це внутрішнє збудження до певної діяльності, коли людина за власним бажанням виконує роботу. Саме тому до мотивів відносять: цілеспрямованість людини (прагнення досягти свідомо поставлену мету); бажання; любов; допитливість; зацікавленість; стійкий інтерес; професійний інтерес; життєву потребу. Найбільш вагомим мотивом навчальної діяльності є пізнавальний інтерес.

Суттєвими педагогічними умовами, що сприяють підтримці і розвитку глибокого стійкого інтересу школярів до занять фізичною культурою є: різноманітність засобів, методів, способів організації учнів на уроках; застосування ігрового та змагального методів на етапі вдосконалення вивчених рухів; забезпечення ясного, точного, глибокого розуміння учнями значення кожної навчальної теми, розділу програми; постановка конкретних посильних для учнів завдань навчання і тренування; використання нестандартного інвентарю та обладнання; спонукання учнів до самостійних занять фізичними вправами у позаурочний час, застосування системи заохочень та ін.

Особливу увагу у фізичному вихованні дітей та молоді науковці звертають на застосування інноваційних технологій, які сприяють не лише

удосконаленню рухових якостей та дотриманню здорового способу життя, але й підвищенню мотивації до занять фізичною культурою та спортом.

Урок фізичної культури буде привабливішим, якщо вчитель зуміє передати сутність впровадження інтерактивних технологій. Завдяки цьому можна по новому вплинути на процес становлення особистості школяра, підвищити його ефективність на уроці фізичної культури та в позаурочних формах, спрямувати його на розвиток фізичних і психічних здібностей дітей.

Суть інтерактивного навчання полягає у активній взаємодії всіх учнів, це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Організація цього навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільних проєктів, вирішення проблем на основі аналізу різних ситуацій. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення. Інтерактивна форма діяльності учнів на уроці фізичної культури – це специфічна соціально-педагогічна структура (система організації) процесу формування фізичної культури особистості (дитини, учня, дорослої людини), яка здійснюється шляхом взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем з метою збагачення індивідуального і суспільного досвіду в контексті фізичного і духовного вдосконалення. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки під час постійної, активної взаємодії його учасників. Це взаємодія процесів навчання, взаємонавчання (колективного, групового, навчання у співпраці), де учень і вчитель розуміють, що відбувається і що вони роблять.

Спираючись на дослідженуз С. Горбунова та інших вчених, можна стверджувати, що фізична культура повинна займати особливе значення в житті кожного учня. При цьому варто зазначити, що інтерактивні технології найбільш відповідають принципам особистісно-орієнтованої педагогічної парадигми, а також формують навички здорового способу життя. В процесі застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри. Тому інтерактивні технології є найбільш сприятливими для формування в учнів життєво актуальних умінь і навичок, вироблення особистих цінностей, створення атмосфери співробітництва, творчої взаємодії в процесі різних форм навчання. Інтерактивні технології забезпечують глибину вивчення змісту навчальної програми [8, с. 14].

На таких уроках учні мають можливість опанувати усі рівні пізнання: знання → застосування → аналіз → синтез → оцінку. Практикою доведено, що інтерактивні технології навчають дітей вчитися. Педагог під час

інтерактивного навчання виступає як організатор освітнього процесу. Головними в процесі інтерактивного навчання є взаємодія та співпраця учнів і учителя, коли позитивних результатів навчання можна досягти лише взаємними зусиллями його суб'єктів. Учні беруть на себе взаємну відповідальність за результати навчання. Вони розуміють суть поставленого завдання і зацікавлені в його успішному виконанні. Останнє інтенсифікує процес освоєння учнями учбового матеріалу. При застосуванні інтерактивних методів змінюється роль учнів. Їхня активність зростає під впливом учителя, завдання якого створити умови для ініціативної учнівської роботи. Мотивації учнів до навчання стають внутрішнім інтересом самого учня. Крім того, суттєво підвищується роль особистості педагога, його авторитету. Учитель більше розкривається перед учнями, виступає як лідер, організатор.

Проведенню уроку фізичної культури з використанням інтерактивних методів навчання передують підготовчий етап, який здійснюється за схемою: вивчити програмний матеріал, продумати обсяг та зміст завдань для груп учнів, спланувати урок, визначити час на реалізацію кожного його компонента, підгодувати запитання для учасників груп, розробити критерії оцінки ефективності роботи групи, продумати засоби мотивації активності учнів на уроці (підібрати цікаві ситуації, проблемні завдання, постійно оголошувати позитивні досягнення учнів), збагачувати арсенал методичних підходів щодо стимулювання свідомого ставлення учнів до різного роду завдань на уроці.

Правильне фізичне виховання великою мірою сприяє повноцінному психологічному розвитку дитини та вдосконаленню її рухових функцій. Організм всебічно розвивається, систематично зазнає дії різноманітних фізичних навантажень, зокрема фізичних вправ. Відомо, що в організмі людини є понад 630 м'язів і 230 суглобів. Їх нормальне функціонування передбачає інтенсивне і систематичне навантаження кожного з них. Однак у виконанні певної вправи бере участь лише обмежена кількість м'язів і суглобів. Тому для ефективного фізичного розвитку необхідно використовувати комплекс різноманітних вправ, які б забезпечували функціонування всіх м'язів і суглобів. Чим більше м'язів бере участь у виконанні конкретної фізичної вправи, тим істотніші фізіологічні (в органах) і біохімічні (в клітинах) зрушення відбуваються в організмі, тим ефективніший їх вплив на всебічний фізичний розвиток дитини.

Використання засобів фізичної культури у шкільній програмі займає основне місце в системі профілактичних заходів, спрямованих на корекцію здоров'я, рівень якого, у зв'язку наслідками урбанізації, негативними впливами екології, стресовими чинниками та іншими факторами, різко знижується. Важливо, щоб школярі усвідомлювали важливість занять фізичною культурою, відчували потребу в них, тому що фізична культура поступово зводиться до безглуздої фізичної вправи, взятої з культури,

спорту, гри, щирого спілкування і відносин. Звідси зниження інтересу до занять фізичними вправами, недостатня готовність дітей перейти до організації самодіяльних форм занять фізичною культурою.

До сприятливих чинників оздоровлення, що є складовими здорового способу життя (стилю і устрою життя), належать такі: активна рухова активність; оптимальний режим дня; збалансоване харчування; дотримання правил особистої гігієни; відсутність шкідливих звичок; позитивні емоції.

Принцип оздоровчої спрямованості фізичної культури полягає в організації фізичного виховання, і зокрема занять фізичними вправами таким чином, щоб вони сприяли профілактиці захворювань учнів та зміцненню їх здоров'я. В ході фізичного виховання слід забезпечувати таке поєднання роз'яснювальної, виховної роботи і різних форм практичних занять фізичними вправами, при якому фізична культура стає усвідомленим обов'язковим компонентом режиму для школяра. Фізичне виховання учнів загальноосвітньої школи та система занять школярів фізкультурою і спортом включає такі пов'язані між собою форми: заняття в спортивних секціях, спортивні змагання, позашкільну спортивно-масову роботу та фізкультурно-оздоровчі заходи за місцем проживання учнів (заняття в дитячо-юнацьких спортивних школах, туристичних гуртках), самостійні заняття учнів фізичними вправами вдома, на пришкольних і дворових майданчиках та стадіонах.

Особливо велику увагу потрібно приділяти в школі оздоровчій роботі з ослабленими та хворими учнями. У позаурочний час для таких дітей потрібно проводити спеціальні заняття з лікувальної фізкультури. Спрямованість навчальної і позакласної роботи з фізичної культури на масове охоплення учнів систематичними заняттями фізичною культурою і спортом великою мірою сприяє зміцненню здоров'я вихованців школи, підвищенню рівня їх фізичної і розумової працездатності.

Перед заняттями в школі за 20 хв. до початку уроків необхідно проводити гімнастику. Вона сприяє розв'язанню певних виховних і організаційних завдань. На відміну від ранкової зарядки для гімнастики перед заняттями існують деякі обмеження (вона виконується в шкільній формі). Проте, все це не знижує її значення для розвитку фізичної культури школярів. Адже не секрет, що для більшості учнів загальноосвітніх шкіл ранкова гімнастика вдома не є обов'язковою. Лише за умови масового залучення дітей до повсякденного виконання ранкової зарядки відпаде необхідність у гімнастиці перед заняттями.

Для емоційного розвантаження учнів рекомендується відводити на кожному уроці, особливо третьому і наступних, 1–2 хв. для проведення фізкультхвилинок. Перед її початком необхідно провітрити класну кімнату. Потім під керівництвом учителя учні повинні виконати низку фізичних вправ. При цьому особливу увагу потрібно приділяти тим

вправам, які допомагають запобігти негативному впливу сидячого способу життя на фізичний розвиток дитини (порушенню постави і деформації будови тіла), сприяють більшому насиченню організму киснем.

Організоване проведення ігор, змагань та фізичних вправ на великих перервах є важливим фізкультурно-оздоровчим засобом у режимі шкільного дня. Відомо, що ефективність відпочинку учнів і підготовки їх до навчання залежить від того, як вони проводять перерви. Тому, під час великих перерв рекомендується добирати фізичні вправи у відповідності з віковими можливостями школярів.

Перерви потрібно проводити на свіжому повітрі літом і взимку. При цьому дітям слід постійно рухатись, а вправи виконувати більш інтенсивно. Бажано, щоб усі фізкультурно-оздоровчі засоби на великих перервах здійснювалися в ігровій, а якщо рівень підготовленості учнів приблизно однаковий, то і в змагальній формі. На перервах потрібно організовувати тільки вже засвоєні учнями ігри чи рухові дії. Щоденне проведення в школі гімнастики перед заняттями, фізкультхвилинок, і рухливих перерв сприятиме підвищенню фізичної та розумової працездатності учнів.

Для підвищення рухової активності учні у позаурочний час у школі необхідно проводити масові фізкультурно-оздоровчі і спортивні заходи, які повинні передбачати:

- більш глибоке засвоєння учнями програмного матеріалу, що вивчається на уроках фізкультури; виконання невстигаючими учнями нормативних вимог програми з фізкультури та з державних тестів;
- організацію систематичних занять з різних видів спорту за інтересами учнів; проведення масових спортивних змагань з різних видів спорту, туризму.

Головна мета позакласної фізкультурно-спортивної роботи повинна полягати в тому, щоб залучити кожного школяра до самостійного, щоденного виконання фізичних вправ на свіжому повітрі. У сучасних умовах учитель фізкультури навчає в середньому 200–300 учнів. Тому, організовувати щоденну фізкультурно-масову роботу слід усіма педагогічними засобами, одним з яких є привчання учнів до самостійних занять фізичними вправами за місцем проживання.

Усі форми фізкультурно-оздоровчих і спортивних занять, які проводяться в процесі навчальної і позакласної роботи, повинні відповідати головній вимозі сприяти залученню кожного учня до щоденних самостійних занять фізкультурою і спортом. Здоров'я людини також великою мірою залежить від обсягу її знань і практичних умінь у використанні оздоровчих сил природи (в тому числі й холоду) для зміцнення здоров'я й профілактики захворювань. Свідоме застосування загартовуючих процедур потребує від дитини певного рівня фізичної культури. Вона формується в учнів протягом усіх років навчання в школі шляхом роз'яснювання, переконання, організації практичної діяльності на уроках та в позакласній роботі.

Серед засобів фізкультурно-оздоровчої роботи дуже важливе значення мають гігієнічні умови. Сюди відносяться режим дня, під яким розуміється складений розпорядок повсякденного життя, раціонального розподілення часу праці і відпочинку, сну і харчування. Точне виконання режиму дня виховує в людини такі цінні якості, як дисциплінованість, акуратність і організованість. У режим дня школяра повинні входити: ранкова гімнастика з водною процедурою. В режимі дня також потрібно передбачити строгий порядок і час для харчування, відпочинку та підготовки до сну.

Таким чином, з наведеного вище витікає, що формування у школярів здорового способу життя включає: виховання в них інтересу до занять фізичними вправами; озброєння їх знаннями з фізичної культури, фізіології та гігієни людини і вироблення на цій основі переконань в необхідності систематично займатись фізкультурою; практичне навчання учнів кожен день самостійно займатись фізичними вправами в режимі шкільного й позашкільного часу. Отже: мета всіх здоров'язберігаючих освітніх технологій, засобів та прийомів – сформувані в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що головним завданням на уроці фізичної культури на сучасному етапі повинно бути збереження й зміцнення здоров'я дітей, формування у них позитивної мотивації до здорового способу життя, підвищення ефективності педагогічній діяльності з формування здоров'язберігаючої компетентності учнів, спрямування її на розвиток навичок здорового способу життя, на формування позитивної мотивації до занять спортом. Наведені вище дані дозволяють ширше впроваджувати інноваційні технології навчання, використовувати зазначені вище засоби й форми фізкультурно-оздоровчої роботи.

Подальші розвідки потрібно направити на дослідження освітньої системи, яка повинна й має всі можливості для того, щоб зробити освітній процес здоров'язберігаючим, що забезпечить покращення стану здоров'я школярів, які згодом працюватимуть в різних галузях національної економіки.

Список використаних літературних джерел

1. Богданова Г. Підготовка вчителів до формування в учнів життєвих навичок. *Здоров'я та фізична культура*. 2007. № 9. С. 6–7.
2. Горашук В. Теоретичні підходи до формування культури здоров'я школярів. *Безпека життєдіяльності*. 2005. № 5. С. 58–61.
3. Єресько О. Методичні рекомендації щодо вивчення предмета «Основи здоров'я». *Здоров'я та фізична культура*. 2005. № 6. С. 13–15.
4. Маркина Т. А. Ретроспективный анализ проблемы социальной адаптации младших школьников в процессе физического воспитания. *Теория и практика физической культуры*. 2004. № 9. С. 53–56.

5. Енциклопедія освіти: АПН України. Київ: Юрінком. Інтер, 2008. С. 1040.
6. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания: учебн. пособие для студентов вузов физ.воспит.и спорта. *Олимпийская литература*. 1999. № 5. С 232.
7. Леонтьева О. Педагогічні умови й шляхи формування здорового способу життя підлітків. *Рідна школа*. 2004. № 7. С. 22–27.
8. Горбунов С. А. Роль физической культуры в совершенствовании готовности к обучению и профессиональной деятельности. *Теория и практика физической культуры*. 2002. № 12. С. 13–14.

References

1. Bohdanova H. (2007). Pidhotovka vchyteliv do formuvannia v uchniv zhyttievkyh navychok. *Zdorovia ta fizychna kultura (Health and physical culture)*, 9, 6–7 (In Ukrainian).
2. Horashchuk V. (2005). Teoretychni pidkhody do formuvannia kultury zdorovia shkoliariv. *Bezpeka zhyttiediialnosti (Safety of life activities)*, 5, 58–61 (In Ukrainian).
3. Yeresko O. (2005). Metodychni rekomendatsii shchodo vyvchennia predmeta «Osnovy zdorovia». *Zdorovia ta fizychna kultura (Health and physical culture)*, 6, 13–15 (In Ukrainian).
4. Markina T. A. (2004). Retrospektivnyy analiz problemy sotsialnoy adaptatsii mladshikh shkolnikov v protsesse fizicheskogo vospitaniya. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury (Theory and practice of physical culture)*, 9, 53–56 (In Russian).
5. Entsyklopediia osvity: APN Ukrainy: (2008). Kyiv: Yurinkom. Inter (In Ukrainian).
6. Krutsevich T. Yu. (1999). Metody issledovaniya individualnogo zdorovia detey i podrostkov v protsesse fizicheskogo vospitaniya: uchebi. posobiye dlya studentov vuzov fiz.vospit.i sporta. *Olimpiyskaya literatura (Olympic literature)*, 5, 232 (In Russian).
7. Leontieva O. (2004). Pedagogichni umovy y shliakhy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv. *Ridna shkola (Native school)*, 7, 22–27 (In Ukrainian).
8. Gorbunov S. A. (2002). Rol fizicheskoy kultury v sovershenstvovanii gotovnosti k obucheniyu i professionalnoy deyatelnosti. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury (Theory and practice of physical culture)*, 12, 13–14 (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Сотник Жанна Григорівна, к.фіз.вих., доцент, завідувач кафедри фізичної культури і спорту (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), **Гвоздак Наталія Павлівна**, фізичний терапевт неврологічного відділення Мукачівської центральної районної лікарні, ioannapeace@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ НА РАНЬОМУ ЕТАПІ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено стан хворих, які перенесли гостре порушення мозкового кровообігу. Визначено фактори ризику виникнення інсультів: гіпертонічна хвороба, ожиріння, порушення серцевого ритму, куріння, цукровий діабет, вживання алкоголю, спадковість I і II покоління. Представлено методуку PNF, що застосовується на ранньому етапі відновлення при ішемічному інсульті, ефективність якої залежить від індивідуальної роботи з пацієнтом і досягнення певних реабілітаційних цілей.

Ключові слова: ішемічний інсульт, фізична реабілітація, ранній етап відновлення, фізичний стан, причини виникнення, PNF.

Sotnyk Zhanna Hrihorivna, Ph.D in Physical Education and Sports, Associate Professor, Head of the Department of Physical Culture and Sports (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), **Hvozdk Natalia Pavlovna**, physical therapist of the neurological department of the Mukachevo Central District Hospital, ioannapeace@gmail.com

PHYSICAL REHABILITATION AT ISCHEMIC STROKE AT ITS EARLY STAGE

Abstract.

Introduction. Stroke is one of the leading causes of disease and mortality in the world. Nowadays, theoretical and methodological substantiation of the use of methods and means of physical rehabilitation, depending on the results of the survey, is required.

Purpose. To investigate the state of health of the patients who suffered acute violation of cerebral circulation. To choose effective means of physical rehabilitation in ischemic stroke at an early stage of recovery.

Methods. The normative basis for use of physical rehabilitation during ischemic stroke at the early stage of recovery was studied. The severity of the patients on the NISS (National Institutes of Health Stroke Scale) during the hospitalisation and discharge, the results of treatment, the index of activity in

everyday life on the BARTEL scale, risk factors (smoking, obesity, arterial fibrillation, stroke, the effects of the heredity I and II), subtype of stroke were determined.

Results. The given research shows that there are more cases of stroke with men than with women. Ischemic stroke occurs three times more often than hemorrhagic. Fatal cases are characteristic of hemorrhagic stroke. Most of the patients with stroke had a diagnosis of hypertension (93.13 %). Arterial fibrillation was observed in 29.75 %. This indicates that every third patient had a heart rhythm disorder. The average age of the study of stroke was 59. 55.72 % of patients suffered from obesity. This result shows that obesity is one of the main factors that can cause a stroke. According to the results of the study, obesity and a stroke are typical diseases for 82.88 % of women, and for 17.12% of men. Smoking is also a factor affecting the cases of stroke (18.32 %). Drinking alcohol is typical for 12.21 % of people. In 17.9 % patients had diabetes mellitus. Heredity also affects, but it is not a leading factor of stroke.

Patients who have recovered and improved their health were provided individual treatment and physical rehabilitation. The PNF method is worked out to use different techniques for individual work with the patient and the achievement of certain rehabilitation goals.

Originality. Given information on determining the causes of stroke, reasonable preventive measures to decrease the cases of stroke; PNF is recommended for ischemic stroke at an early stage of recovery.

Conclusion. Studies have been conducted on the patients who have undergone acute violation of cerebral circulation. This disease is characteristic for retired people. Cases of stroke dominate among men (55.72 %). The research is confirmed by the statistics of the Ministry of Health of Ukraine regarding a greater number of ischemic strokes (76.71 %) over hemorrhagic stroke (23.28 %). The risk factors for stroke are the following ones: hypertonic disease of patients - 93.13 %; obesity – 55.72 %; cardiac rhythm disturbance – 29.75 %; smoking – 18.32 %; diabetes mellitus – 17.9 %; consumption of alcohol – 12,21 %; Heredity of the second generation – 11.8 %; Heredity of the first generation – 4.9 %. Determining the severity of stroke after using NIHSS during the study of patients with an ischemic stroke indicates that moderate strokes prevail.

The most effective means for the restoration of patients' impaired functions suffering from ischemic stroke is the application of the PNF technique.

Key words: ischemic stroke, physical rehabilitation, early recovery stage, physical condition, PNF.

Інсульт є однією з лідируючих причин захворювання і смертності в світі. Цереброваскулярні захворювання (ЦВЗ) належать до найбільш розповсюджених неінфекційних хвороб і найчастіших захворювань нервової

системи, а їх найнебезпечніша форма – гостре порушення мозкового кровообігу (ГПМК) – зустрічається частіше, ніж гострий інфаркт міокарду. В світі щороку реєструється понад 15 млн. інсультів, і майже половина інсультів і третина смертей від інсульту спостерігається у віці молодше 70–75 років.

Наявність ознак рухових та когнітивних порушень у пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт, вимагає розроблення відповідних програм, індивідуальних та інтенсивних реабілітаційних заходів з метою відновлення функцій мозку та адекватного лікування всіх можливих проявів, які погіршують ефективність реабілітаційних заходів та погіршують якість життя хворих після перенесення захворювання. Найбільш ефективними факторами відновлення втрачених функцій та навичок після ішемічного інсульту фахівці вважають комплексність, етапність та ранній початок застосування реабілітаційних заходів [1].

Більшість вітчизняних досліджень в основному висвітлюють стандартні програми фізичної реабілітації, які спрямовані на профілактику виникнення ускладнень та відновлення втрачених функцій після перенесеного інсульту. Проте, не достатнім є теоретико-методичне обґрунтування застосування методів та засобів фізичної реабілітації в залежності від результатів обстеження [2].

Питання застосування засобів фізичної реабілітації досліджувалися О. Ю. Білянським [3], О. М. Гев'як, А. В. Паєнок [4], О. П. Канищевою [5], В. Клапчук [6], Н. І. Піонтківською [7], В. В. Рокошевською [8], І. І. Скрипниченко [9] та ін. науковцями

О. Ю. Білянський, О. М. Гев'як, А. В. Кульматицький та А. В. Паєнок у своїх наукових дослідженнях підтверджують, що у відновному лікуванні після ішемічного інсульту робота з хворим повинна бути спрямована на відновлення втрачених функцій і як правило потребує значних зусиль як від фахівця фізичної реабілітації, так і від самого хворого. Автори зазначають, що при гострому періоді інсульту під час проведення активної реабілітації слід використовувати строго дозовані фізичні навантаження, не допускати втоми хворого і навантаження збільшувати поступово [4].

М. В. Гуляєва, Л. В. Дудар у науковій статті «Реабілітація, профілактика і лікування ускладнень та планування виписки при ішемічному інсульті» представили адаптовану клінічну настанову, яка заснована на досвіді [10].

Традиційний підхід до реабілітації – це циклічний процес, що включає в себе: оцінку, яка визначає потреби пацієнтів і їх кількість; встановлення цілей, що визначаються для поліпшення стану (довго-середньо-короткотривалі); втручання, а саме надання допомоги в досягненні мети; повторну оцінку для визначення прогресу з урахуванням узгоджених цілей [10].

Підхід передбачає визначення напрямів реабілітації, які розглядаються на кількох рівнях [10]: мета, яка часто має довгостроковий характер і,

залежить від ситуації, ще і після виписки мультипрофесійні завдання на рівні інвалідності; цілі: короткострокові обмежені в часі.

Завданням реабілітації є можливість дати людям з обмеженими можливостями досягнути і підтримувати на оптимальному рівні фізичні, інтелектуальні, психологічні й соціальні функції. Цілі реабілітації можуть змінюватися від мінімального пошкодження на початку до більш складних втручань, які розроблені для підтримки активної участі.

Ключовим завданням відділення для лікування гострих порушень мозкового кровообігу є реабілітація, яка здійснюється мультидисциплінарною бригадою. В дослідження Stroke Unit Trialists' Collaboration було показано покращення виживання і функціонального результату у пацієнтів, які пролікувалися у відділеннях для лікування гострих порушень мозкового кровообігу. Мультидисциплінарна команда, яка спеціалізувалась на реабілітації інсульту, працювала з пацієнтами, які рано виписувалися із стаціонару і включала сестринську допомогу, ЛФК і ерготерапію. Такий підхід суттєво зменшує кількість ліжко-днів для окремих хворих з легкими або помірними пошкодженнями. Але, потрібна спеціалізована служба для роботи з виписаними пацієнтами. Смертність значно збільшується при ранній виписці, якщо пацієнт залишається під звичайним амбулаторним спостереженням. Мета-аналіз показав, що продовження реабілітації упродовж 1 року після інсульту знижує ризик функціональних погіршень і покращує активність у повсякденному житті [10; 11].

Метою нашої статті є дослідження стану хворих, які перенесли ГПМК та підбір засобів фізичної реабілітації при ішемічному інсульті на ранньому етапі відновлення.

Для цього авторами було проаналізовано фізичний стан пацієнтів, які поступили у неврологічне відділення Мукачівської центральної районної лікарні з гострим порушенням мозкового кровообігу в період з 1 червня по 24 грудня 2018 року.

Кількість пацієнтів складала 262 особи, з них пенсіонерів 74 %, працюючих – 36 %. Захворювання на гостре порушення мозкового кровообігу спостерігалось у осіб пенсійного віку. З діагнозом інсульт поступило 44,27 % жінок, чоловіків – 55,72 %. Цей показник свідчить про те, що чоловіки більш схильні до виникнення інсультів.

Серед всіх інсультів гострих станів на геморагічний інсульт припадало 23,28 % всіх випадків, на ішемічний – 76,71 %. Таким чином ішемічні інсульти зустрічаються в три рази частіше, ніж геморагічні.

За підтипами ішемічні інсульти поділялись на такі: атеротромботичний у 99 осіб (33,78 %), лакунарний – 22 особи (8,40 %), кардіоемболічний – 72 особи (27,48 %), криптогенний – 13 осіб (4,96 %), гемореологічний – 3 особи (1,15 %).

За період проведеного дослідження перебування хворих у стаціонарному відділенні померло 59 хворих, що склало 22,5 %. На ішемічний інсульт летальних випадків було виявлено 28, що становить – 10,69 %, а геморагічних – 31 випадок (89,31 %). Таким чином, це свідчить про те, що на геморагічний інсульт припадає менше випадків, ніж на ішемічний, але за летальністю він є вищим, ніж ішемічні інсульти. Такі дані підтверджують загальні статистичні показники захворюваності в Україні та світі на гостре порушення мозкового кровообігу.

До факторів ризику захворюваності на ГПМК відносяться: куріння, ожиріння, вживання алкоголю, фібриляція передсердь, перенесення інсульту в анамнезі, гіпертонічна хвороба і спадковість, цукровий діабет.

Більшість хворих на інсульт мали діагноз – гіпертонічна хвороба (93,13 %). Фібриляція передсердь спостерігалась у 29,75 % осіб. Це свідчить про те, що у кожного третього пацієнта було порушення серцевого ритму. Середній вік пацієнтів, що перенесли інсульт склав 59 років.

Аналіз дослідження на наявність ожиріння у хворих, які перенесли інсульт, спостерігався у 55,72 % хворих. Такий результат засвідчує, що надлишкова вага є одним із основних факторів, яка може спровокувати виникнення інсульту. Серед 59 хворих, які померли у 40 чоловік було характерне ожиріння, що характеризує високий відсоток – 67,8 %.

Для жінок наявність ожиріння є більш характерним чинником, ніж для чоловіків. За результатами проведеного дослідження зв'язок ожиріння і виникнення інсультів був характерним для 82,88 % жінок, для чоловіків – 17,12 %. У 98 випадках був встановлений зв'язок між ожирінням і наявністю гіпертонічної хвороби.

Куріння було характерним для 48 осіб з діагнозом ГМПК і складало 18,32 %. До групи ризику в основному входили чоловіки, які палять. Отже куріння є фактором, що впливає на виникнення інсультів.

Вживання алкоголю було характерно для 32 осіб, що склало 12,21 %.

Інсульт перенесений в анамнезі був характерний для 49 пацієнтів, що становить 18,7 %, із них 42 пацієнта з ішемічним інсультом.

Цукровий діабет також є характерним фактором при виникненні інсультів. У 17,9 % хворих спостерігався цукровий діабет. Слід зазначити, що у цих пацієнтів був встановлений діагноз ішемічний інсульт.

За спадковістю I покоління захворювання ГПМК зафіксовано у 13 пацієнтів, і II покоління – 29 випадків. Це свідчить, що спадковість впливає, але не є провідним фактором у виникненні інсультів.

За визначенням шкалою NIHSS при госпіталізації показник склав $13,05 \pm 7,22$, що вказує на інсульт в межах середньої тяжкості. При виписці за шкалою NIHSS цей показник був у хворих з ГПМК – $6,59 \pm 4,28$, що характерно для інсультів середньої тяжкості (6–13 балів), але з динамікою покращення на $6,46 \pm 2,94$ шкалою NIHSS. Ці дані вказують на те, що за

період перебування у стаціонарному відділенні у хворих відбувалось відновлення та покращення стану здоров'я завдяки дотриманню лікування за уніфікованим протоколом медичної допомоги при інсультах і програми фізичної реабілітації індивідуально для кожного пацієнта.

Індекс активності у повсякденному житті за шкалою БАРТЕЛ після лікування і застосування засобів реабілітації склав у пацієнтів на ГПМК $77,43 \pm 24,21$, що відповідає мінімальному обмеженню та відновленню втрачених неврологічних функцій. Індекс активності у повсякденному житті при госпіталізації не визначався, оскільки пацієнти знаходилися у гострому стані.

Поширеними методиками фізичної реабілітації при інсультах вважаються методики Карел і Берта Бобат, методику PNF (пропріоцептивна нейром'язова фасилітація), Л. Потехіна, Лоренцо Карреро, В. М. Моткова та інші. Першочерговим завданням фізичної реабілітації є відновлення втрачених функцій, стабілізація серцево-судинної системи, координація рухів, покращення показників сили м'язів, психоемоційного стану. Рухова активність – основа в кожній з цих методик, а відмінністю виступають підходи, ефективність яких вказує на час та якість відновлення після перенесених пацієнтом інсульта.

Група авторів відзначила [3; 4; 5; 7], що фізична реабілітація хворих у гострому періоді ішемічного інсульта сприяє частковому регресу неврологічного дефіциту; її ефективність залежить від ступеня тяжкості неврологічних розладів за шкалою NIHSS, де більшість показників побутової рухової активності та основних рухових навичок пацієнтів залежать від порушення пропріоцептивної чутливості та розладу мовлення (сенсорна афазія). Процес відновлення порушених функцій певною мірою залежить від серцевої патології (ішемічна хвороба серця, серцева недостатність) та віку хворих (похилий вік). Участь фахівця фізичної реабілітації є обов'язковою у лікуванні хворих у гострому періоді ішемічного інсульту.

У програмах нейрореабілітації для удосконалення функціональної мобільності, покращення показників сили, вертикалізації, гнучкості та координації рухів нами застосовувалась методика PNF, яка базується на роботі екстрорецепторів та пропріорецепторів [12].

Методика PNF передбачає використання різних технік для індивідуальної роботи з пацієнтом і досягнення певних реабілітаційних цілей. Нами використовувалися техніки агоністів, антагоністів, техніка релаксації або розтягу. Техніка агоністів включала: ритмічну ініціацію, комбінацію ізотоніки, відтворення, повторний розтяг на початку діапазону і повторний розтяг протягом діапазону руху. Техніка антагоністів передбачала: динамічний реверс, стабілізуючий реверс, ритмічну стабілізацію. Техніка релаксації або розтягу: утримання – розслаблення, скорочення і розслаблення.

В залежності від поставлених цілей використовувалися одна або декілька технік або їх поєднання. Така техніка, як ритмічна ініціація використовувалась

при обмеженні амплітуди руху через підвищений тонус м'язів, порушеннях ініціації руху, та його швидкості, дискоординації та дисритмічності.

Техніка відтворення використовувалася при нездатності пацієнта виконати рух до кінця діапазону, перцептивних порушеннях.

Комбінація ізотоніки застосовувалася при зниженому контролі за ексцентричною роботою, недостатній координації та здатності виконати рух у бажаному напрямку, зменшенні активної амплітуди рухів і недостатньо активного русі упродовж всієї амплітуди.

Динамічний реверс використовувався при зменшенні активності амплітуди рухів, слабкості м'язів агоністів, зниженої здатності до зміни напрямку руху, для релаксації гіпертонічних м'язових груп і для протистояння втомі робочих м'язів під час тренування.

Стабілізуючий реверс використовувався при погіршенні стабільності, слабкості м'язів, недостатності пацієнтів виконувати ізометричне напруження м'язів та необхідності опору в одному напрямку.

Ритмічна стабілізація використовувалася при обмеженні амплітуди рухів, нестабільності суглобів, слабкості м'язів антагоністів, зниженні рівноваги, поганому переносі ваги, зменшенні поступальної стабільності, низькій витривалості і болях.

Повторний розтяг на початку руху застосовувався при слабкості, порушенні ініціації руху внаслідок ригідності чи слабкості, при появі стану втомленості та погіршення уваги під час виконання руху.

Повторний розтяг упродовж діапазону руху використовувався при зниженні витривалості та сили, слабкості, втомлюваності м'язів, погіршенні уваги до виконання руху.

Техніка утримання і розслаблення використовувалася для зменшення болю і збільшення амплітуди руху та релаксації.

Техніка скорочення і розслаблення передбачала збільшення амплітуди рухів при обмеженні через скутість м'язів.

Таким чином, проведені дослідження при ГПМК у пацієнтів, які перенесли інсульт засвідчують, що це захворювання характерне для людей пенсійного віку. Серед хворих на інсульт переважають чоловіки (55,72 %). Дослідження підтверджують статистичні дані Міністерства охорони здоров'я України щодо більшої кількості ішемічних інсультів (76,71 %) над геморагічними інсультами (23,28 %). До факторів ризику виникнення інсультів відносяться: наявність у хворих гіпертонічної хвороби 93,13 %; ожиріння – 55,72 %; порушення серцевого ритму – 29,75 %; куріння – 18,32 %; цукровий діабет – 17,9 %; вживання алкоголю – 12,21 %; спадковість II покоління – 11,8 %; спадковість I покоління – 4,9 %. Визначення тяжкості інсульту за балами по NIHSS під час дослідження хворих, які мали ішемічний інсульт засвідчує, що переважають інсульти середньої тяжкості.

Профілактика ішемічних інсультів є зниження їх розвитку, що полягає у контролі судинних факторів ризику, високого артеріального тиску, рівня цукру в крові, холестерину, відмові від паління та алкоголю, підвищенні рухової активності, зниження ваги тіла, дотримання дієти, вживання вітамінів та уникнення стресових ситуацій. Найбільш ефективним засобом у відновленні порушених функцій хворих, які перенесли ішемічний інсульт, вважається застосування методики PNF.

Список використаних літературних джерел

1. Гвоздак Н. Особливості застосування фізичної реабілітації при гострому ішемічному інсульті. *Збірник студентських наукових праць*. Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука. 2018. № 1 (9). С.129–135.
2. Гвоздак Н. Фізична реабілітація хворих після перенесеного ішемічного інсульту на ранньому відновлювальному етапі. *Збірник студентських наукових праць*. Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука. 2018. № 2 (20). С.144–149.
3. Білянський О. Ю. Фізична реабілітація осіб другого зрілого віку після мозкового ішемічного інсульту: автореф. дис. к.фіз.вих.: 24.00.03. Львів, 2007. 20 с.
4. Гев'як О. М., Паенок А. В., Кульматицький А. В., Білянський О. Ю. Фізична реабілітація в гострому періоді ішемічного інсульту. *Международный неврологический журнал*. 2010. № 8 (38). URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/15236> (дата звернення: 30.04.2019).
5. Канищева О. П., Супрун П. С. Лікувальна фізична культура після ішемічного інсульту на ранньому етапі. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2016. № 2. С.39–40.
6. Клапчук С. Стан здібностей до ауто хронометрії та їх динаміка під впливом фізичної реабілітації після інсульту. *Актуальні проблеми фізичної реабілітації, спортивної медицини та фізичного виховання*. 2018. № 1. С.278–281.
7. Піонтківська Н. І. Реабілітація після інсульту: міфи і реальність. 2016. URL : <https://www.slideshare.net/ProstirChasopys/2009-brainy-66260341> (дата звернення: 30.04.2019).
8. Рокошевська В. В. Фізична реабілітація хворих після перенесеного мозкового геморагічного інсульту в умовах стаціонару. Львів: ПП. Сорока Т. Б., 2010. 96 с.
9. Скрипниченко І. І. Фізична реабілітація у хворих після перенесеного ішемічного інсульту. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Фізичне виховання і спорт*. 2013. Вип. 11. С. 62–66.
10. Гуляєва М. В., Дударь Л. В. Реабілітація, профілактика і лікування ускладнень та планування виписки при ішемічному інсульті. 2012. URL : <http://www.mif-a.com/archive/article/4619> (дата звернення: 30.04.2019).
11. Стаднік С. М., Данилков Р. І. Мультидисциплінарний підхід при реабілітації пацієнтів із мозковим інсультом. *Международный неврологический журнал*. 2010. № 8 (38). URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/15237> (дата звернення: 30.04.2019).
12. Адлер С., Беккерс Д., Бак М. PNF на практиці. Springer, 2014. 342 с.

References

1. Hvozdk N. (2018). Osoblyvosti zastosuvannia fizychnoi rehabilitatsii pry hostroму ishemichnomu insulti. *Zbirnyk studentskykh naukovykh prats (Collection of student's*

scientific works). Rivne: RVTs MEHU im. akad. S. Demianchuka, 1 (9), 129–135 (In Ukrainian).

2. Hvozdk N. (2018). Fizychna reabilitatsiia khvorykh pislia perenesenoho ishemichnogo insultu na rannomu vidnovliuvalnomu etapi. *Zbirnyk studentskykh naukovykh prats. (Collection of student's scientific works)*. Rivne: RVTs MEHU im. akad. S. Demianchuka, 2 (20), 144–149 (In Ukrainian).

3. Bilianskyi O. Yu. (2007). Fizychna reabilitatsiia osib druhoho zriloho viku pislia mozkovoho ishemichnogo insultu: avtoref. dys. k.fiz.vykh.: 24.00.03. Lviv (In Ukrainian).

4. Hev'iak O. M., Paienok A. V., Kulmatytskyi A. V., Bilianskyi O. Yu. (2010). Fizychna reabilitatsiia v hostromu periodi ishemichnogo insultu. *Mezhdunarodnyy neurologicheskyy zhurnal (International Neurological Journal)*, 8 (38). URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/15236> (Last accessed: 30.04/2019) (In Ukrainian).

5. Kanishcheva O. P., Suprun P. S. (2016). Likuvalna fizychna kultura pislia ishemichnogo insultu na rannomu etapi. *Fizychna reabilitatsiia ta rekreatsino-ozdorovchi tekhnologii (Physical rehabilitation and recreation and wellness technology)*, 2, 39–40 (In Ukrainian).

6. Klapchuk S. (2018). Stan zdibnostei do auto khronometrii ta yikh dinamika pid vplyvom fizychnoi reabilitatsii pislia insultu. *Aktualni problemy fizychnoi reabilitatsii, sportyvoi medytsyny ta fizychnoho vykhovannia (Actual problems of physical rehabilitation, sports medicine and physical education)*, 1, 278–281 (In Ukrainian).

7. Piontkivska N. I. (2016). Reabilitatsiia pislia insultu: mify i realnist. URL : <https://www.slideshare.net/ProstirChasopys/2009-brainy-66260341> (Last accessed: 30.04/2019) (In Ukrainian).

8. Rokoshevska V. V. (2010). Fizychna reabilitatsiia khvorykh pislia perenesenoho mozkovoho hemorahichnogo insultu v umovakh statsionaru. Lviv: PP. Soroka T. B. (In Ukrainian).

9. Skrypnychenko I. I. (2013). Fizychna reabilitatsiia u khvorykh pislia perenesenoho ishemichnogo insultu. *Molodizhnyi naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Fizychno vykhovannia i sport (Youth Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka Eastern European National University: Physical education and sport)*, 11, 62–66 (In Ukrainian).

10. Huliaieva M. V., Dudar L. V. (2012). Reabilitatsiia, profilaktyka i likuvannia uskladnen ta planuvannia vypysky pry ishemichnomu insultu. URL : <http://www.mif-a.com/archive/article/4619> (Last accessed: 30.04/2019) (In Ukrainian).

11. Stadnik S. M., Danylkov R. I. (2010). Multydystsyplinarnyi pidkhid pry reabilitatsii patsientiv iz mozkovym insultom *Mezhdunarodnyy neurologicheskyy zhurnal (International Neurological Journal)*, 8 (38). URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/15237> (Last accessed: 30.04/2019) (In Ukrainian).

12. Adler S., Bekkers D., Bak M. (2014). PNF na praktike. Springer (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., професор Потапнюк І. В.

Сотник Жанна Григорівна, к.фіз.вих., доцент, завідувач кафедри фізичної культури і спорту, **Ланевич Владислава Володимирівна**, студентка педагогічного факультету (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне, ioannapeace@gmail.com

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ОЗДОРОВЧОЇ КЛАСИЧНОЇ АЕРОБІКИ ДЛЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано методичні засади викладання класичної оздоровчої аеробіки для різних верст населення. Проаналізовано дослідження викладання аеробіки для учнівської молоді. Визначено особливості складання програми занять, методи й форми проведення занять з даного виду рухової активності. Охарактеризовано особливості проведення кожної з частин з аеробіки. Запропоновано шляхи покращення рівня професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту за допомогою оволодіння методикою проведення занять з аеробіки.

Ключові слова: оздоровча класична аеробіка, методика викладання, різні версти населення.

Sotnyk Janna Hrigorivna, Ph.D in Physical Education and Sports, Associate Professor, Head of the Department of Physical Culture and Sports, **Lanevich Vladyslava Volodymyrivna**, student of the pedagogical faculty (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), ioannapeace@gmail.com

METHODICAL ASPECTS OF TEACHING CLASSICAL RECREATIONAL AEROBICS FOR DIFFERENT POPULATION GROUPS

Abstract.

Introduction. Since aerobics is a popular type of motor activity among different groups of people and is included in the curriculum of physical education for pupils 5–9 classes, we consider it relevant to generalize the issues of organization and methods of learning activity for this type to improve the professional training of students.

Purpose. Generalize and systematize the methodical principles of teaching classical recreational aerobics for different population groups.

Methods. In the study, the analysis and synthesis of literature sources, systematization and comparison, content analysis of curriculums, manuals and

textbooks were used to identify the state of the problem of teaching recreational aerobics for different population groups.

Results. *Work programs for the improvement of classical recreation aerobics are formed in four sequential stages: the teaching of techniques of elements doing (I); selection of musical accompaniment (II); constructing of the exercises complex in aerobics to the music (III); determining the effectiveness of the program and its impact on the functional state of the body (IV). Classes in recreational aerobics last 60 minutes and are structured with the preparatory, main and final parts. The characteristic feature of the classical recreational aerobics is that the main part is divided into an aerobic and a strength training. In training practice the group method, that helps to increase the emotional background, is used during classes. The frontal method should have advantages during classes. At the beginning of the exercises complex study should be used the structural method, and for those who are engaged in sports activities a great while and have the proper level of fitness, the best is a free style method. The linear method, the method «from head to tail», «zigzag», assembly, block method are used to learn the complex of exercises. The choice of method depends on the stage of training, intensity and musical accompaniment, physical and technical preparedness of participants.*

For healthy training we recommend a minor physical activity with intensity from 120 to 170 beats per minute. It depends on the physical state and age. Music support plays an important role too. It can help to complicate the complex of exercises, increase or decrease the intensity of the training, correct the emotional background.

Originality. *Knowledge of theoretical aspects of classical aerobics teaching will enable future trainers to form practical skills and abilities of this type of motor activity to improve the level and quality of professional training.*

Conclusion. *The researches of teaching classical aerobics for students are analyzed. The features of the training program, methods and forms of classes for this type of motor activity are determined. The peculiarities of each aerobic part are described. Improvement of the level of professional training of specialists in physical culture and sports with the help of mastering the methodology of aerobic training courses is offered.*

Key words: *classical recreational aerobics, teaching methods, different population groups.*

З розвитком фітнес-індустрії постійно виникають нові напрямлення і різні варіанти занять оздоровчою аеробікою. Багатогранність, постійне оновлення педагогічно-побудованих і науково-обґрунтованих програм, високий емоційний фон занять завдяки використанню музичного супроводу і танцювальному стилю рухів дозволяє аеробіці упродовж багатьох десятиліть отримувати високий рейтинг серед інших видів спортивно-

оздоровчої діяльності. Все це зумовлює попит на підготовку фахівців з фізичного виховання, спроможних організувати і проводити заняття з оздоровчої аеробіки з різними групами населення з врахуванням їхнього віку, рівня фізичного стану і підготовленості та інтересу до вибору одного із видів аеробіки [1]. Гідне місце серед занять аеробної спрямованості зайняла класична аеробіка, для якої характерно виконання комбінацій під музику різної інтенсивності, базових кроків у поєднанні з рухами рук [2]. Крім того варіативний модуль «Аеробіка» включений до навчальної програми з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класів. Для студентів, які здобувають вищу освіту за спеціальністю «вчитель фізичної культури», важливо оволодіти досконало декількома методиками проведення занять з варіативних модулів, які передбачені у навчальних програмах, зокрема і аеробікою.

Питання застосування засобів аеробіки для учнів загальноосвітніх шкіл розглянуто в працях Г. В. Глоби [3], Ф. Музики, Л. Петрини [4]; для студентів – А. Л. Бойко [5], Л. В. Масенко [6], І. О. Середи [7], С. Синиці [8], А. О. Яблонської [9] та ін.

Окремі автори [4] обґрунтували вплив занять з аеробіки на показники розумової та фізичної працездатності дівчат старшого шкільного віку.

А. О. Яблонська [5] з'ясувала особливості використання засобів аеробіки для покращення психофізичного стану студенток педагогічних спеціальностей у процесі фізичного виховання. І. О. Середа [7] представила навчальну програму з дисципліни «Оздоровча аеробіка», що включена до переліку секційних занять для студентів і запропонувала розподіл балів, які можуть отримати студенти впродовж двох років навчання для успішного виконання завдань теоретичного та практичного спрямування. Цікавою є пропозиція Л. В. Масенко [6], яка поєднала заняття оздоровчою аеробікою та основами самозахисту для студенток, що дає можливість підвищити рівень здоров'я, психологічної готовності, практичних умінь та навичок самозахисту. Саме введення таких форм занять піднімає на новий якісний щабель систему фізичного виховання. А. Л. Бойко [5] та С. Синиця [8] обґрунтували у своїх дослідженнях позитивний вплив занять з аеробіки на фізичну підготовленість студенток у порівнянні з іншими видами рухової активності.

Використання степ-аеробіки як засобу фізичної реабілітації для юнаків і дівчат 15–16 років з вегето-судинною дистонією за гіпертонічним типом представлено в роботі В. В. Дорошенко [10].

Метою нашої статті є узагальнення та систематизація методичних принципів викладання оздоровчої аеробіки для різних верст населення.

На практиці розрізняються декілька етапів складання робочих програм з оздоровчої класичної аеробіки. На першому етапі підбираються певні кроки, підскоки і повороти у відповідності з тими завданнями, які вирішує цей урок аеробіки з врахуванням інтенсивності, рівня підготовленості,

вікових і статевих особливостей тих, з ким проводяться заняття. На другому етапі підбирається музика для вирішення поставлених завдань. Темп музичного супроводу повинен відповідати інтенсивності оздоровчого тренування, оскільки, існує взаємозв'язок між кількістю рухів і кількістю ритмічних акцентів за хвилину. На третьому етапі складається робоча комбінація, що формується з раніше складених рухів, і виконується під підбрану музику. Четвертий етап передбачає визначення впливу розробленої програми на діяльність серцево-судинної системи з підрахуванням пульсу під час виконання аеробної частини програми.

Для багатьох занять з класичної аеробіки характерною є тривалість 60 хвилин, яка включає три частини: підготовчу, основну і заключну. Підготовча частина називається розминкою, що триває 5–10 хвилин, і допомагає організму налаштуватися на основне виконання фізичного навантаження. Під час її виконання потрібно розім'яти колінні, голеноступневі й плечові суглоби. Підготовча частина заняття умовно поділяється на три фази: в перші виконуються рухи окремими частинами тіла (головою, стопами, кистями рук); у другій виконуються прості повільні рухи, для яких характерна обмеженість за амплітудою та інтенсивністю (напівприсіди, відкриті кроки, приставні кроки); в третій виконуються вправи на розтягування (стретчинг) м'язів ніг для усунення м'язового дискомфорту та розвитку гнучкості.

Основна частина як правило триває 20–40 хвилин і ділиться на дві частини: аеробну частину і силовий клас (калістенику). Аеробна частина триває не менше ніж 20 хвилин і складається з поєднання різних кроків, стрибків, підскоків. Для стилізації аеробіки можна підібрати танцювальні кроки (мамбу, сальса, ча-ча-ча та ін.). Завданнями основної частини уроку є підвищення працездатності організму за рахунок збільшення навантаження на різні системи організму та спалювання кілокалорій при виконанні вправ.

Динаміка навантаження в аеробній частині заняття поділяється на фази розвитку: аеробну розминку, аеробний пік, аеробна заминка. В аеробній розминці виконуються рухи, які характерні для аеробіки середньої інтенсивності. В цій частині використовуються базові елементи, де амплітуда рухів руками збільшується поступово. В період аеробного піку збільшується навантаження на кардіореспіраторну систему. Основними засобами є біг, скачки, стрибки та інші елементи аеробної хореографії високої інтенсивності. У третій фазі основної частини з аеробіки навантаження поступово знижується за допомогою зміни темпу музики. Аеробна заминка забезпечує м'який перехід до наступного блоку заняття.

Після виконання аеробних вправ необхідно приступити до вправ силового характеру для м'язів черевного пресу, рук і плечового поясу, сідничних м'язів. Розвиток сили м'язів і корекція фігури – є основними завданнями силової частини аеробіки. Силовий клас в уроці займає 15–20 хвилин.

Заключна частина (заминка) повинна включати вправи глибокого стретчингу і релаксації, які направлені на розтягування м'язів, насамперед тих, які були залучені до роботи. Виконуються вони у повільному темпі, тривалість яких 2–5 хвилин.

Для досягнення тренувального ефекту і корисного використання часу необхідно притримуватися чіткого плану уроку. В практиці оздоровчої класичної аеробіки використовуються різні варіанти і способи проведення тренувальних занять, які можуть бути груповими та індивідуальними. При груповому методі, заняття проводиться з певною кількістю бажаючих, що формує емоційний фон заняття. Перевага індивідуального заняття полягає в тому, що викладач має можливість приділити більше уваги одній людині і тим самим покращити якість проведеного заняття.

За формою організації занять розрізняються три варіанти виконання вправ: фронтальний, індивідуальний і коловий. При фронтальному методі всіма учасники разом з викладачем виконуються однакові вправи. При індивідуальному методі кожен учасник самостійно виконує вправу під наглядом викладача. При коловому методі всі учасники поділяються на невеличкі групи. Упродовж 5–10 хвилин ними виконуються одні вправи, а потім команди міняються місцями.

Для регулювання навантаження під час занять аеробікою застосовуються два види тренування: періодичний і тривалий. Для періодичного тренування характерне фізичне навантаження високої інтенсивності упродовж коротких відрізків часу від 10 секунд до 5 хвилин. Такий режим рекомендується для учасників з високим рівнем фізичної підготовленості. Тривале навантаження більше підходить для учасників з середнім та низьким рівнем підготовленості з постійною інтенсивністю упродовж 15–40 хвилин.

Виділяються два методи побудови комбінацій, що застосовують на уроках з оздоровчої класичної аеробіки, а саме вільний (free style) і структурний метод. Вільний метод відрізняється від структурного тим, що комбінації підбираються безпосередньо під час заняття. Цей метод використовується, коли учні підготовлені до виконання базових кроків, розуміють один одного, чітко відчують музику. Структурний метод характеризується тим, що комбінації базових кроків, які використовуються на заняттях, складаються заздалегідь у відповідності до музичного супроводу на базі раніше вивчених рухів.

За інтенсивністю уроки поділяються на: Low, High, Middle impact, Cardio.

Для оздоровчої класичної аеробіки низької інтенсивності Low impact характерні вправи, під час виконання яких одна нога обов'язково знаходиться на опорі й виконує пружні рухи в гомілковостопному суглобі, а руки не піднімаються вище плечей (ходьба на місці в різних напрямках, випади, напівприсіди). Під час виконання вправ оздоровчої класичної аеробіки з високим ударним навантаженням High impact обидві ноги на короткий

термін відриваються від підлоги, де характерна фаза польоту, а руки піднімаються вище плечей (стрибки, підскоки, біг). Аеробіка середньої інтенсивності Middle impact – це поєднання високої інтенсивності в умовах низької ударності, коли музика відповідає уроку з високою інтенсивністю, а техніка залишається в режимі уроку низької інтенсивності. Для високої ударної класичної аеробіки Cardio характерне виконання стрибків та бігу. В аеробних тренуваннях оздоровчої спрямованості частіше застосовується навантаження середньої інтенсивності Middle impact. Змінити інтенсивність на заняттях можна завдяки збільшення або зниження темпу музичного супроводу; збільшення інтенсивності аеробної частини занять за рахунок стрибків та бігових вправ; ускладнення або спрощення комбінацій аеробної частини заняття; збільшення кількості повторів вправ в силовій частині заняття та навантаження за рахунок використання об'єктів для рук і ніг.

Аеробна частина заняття оздоровчої спрямованості за тривалістю складає від 20 до 45 хвилин. Найбільш оптимально займатися оздоровчою аеробікою рекомендується 3–4 рази на тиждень. При цьому, заняття необхідно рівномірно розподіляти упродовж тижня таким чином, щоб між ними був день відпочинку для відновлення організму. Виділяються декілька рівнів інтенсивності фізичного навантаження, які визначаються реакцією організму на навантаження за частотою серцевих скорочень (ЧСС):

- мала інтенсивність з ЧСС, яка менше ніж 75 % від її максимального значення (120–150 уд./хв);
- підтримуючого характеру з ЧСС від 75 до 85 % від максимального значення (152–170 уд./хв);
- розвиваючого характеру з ЧСС від 85 до 95 % від ЧСС максимального значення (172–190 уд./хв);
- субмаксимальної і максимальної інтенсивності, коли ЧСС більш ніж 95 % від максимального значення (від 192 і більше уд./хв).

Для оздоровчого фізичного тренування з класичної аеробіки, рекомендується фізичне навантаження в межах першої і другої зон інтенсивності.

Існує три етапи навчання базовим елементам хореографії: початковий, поглиблений, вдосконалений. На початковому етапі навчання формується уява про основні базові рухи ніг і рук, для чого учасники вчать правильно їх виконувати. На етапі поглибленого навчання вирішуються завдання аеробіки: різні варіанти зміни напрямлень; включення незвичних рухів руками з концентрацією уваги на вірне виконання. Етап удосконалення передбачає майже автоматичне виконання базових елементів оздоровчої класичної аеробіки в ускладнених варіантах і можливість сконцентрувати вагу на емоційному забарвленні виконання рухів та амплітуд.

В оздоровчій класичній аеробіці виділяються декілька методів засвоєння комбінацій, серед яких: лінійний метод, метод «від голови до хвоста», метод «зигзаг», метод складання, блок-метод. При лінійному методі спочатку

декілька разів повторюється перший рух ногами, потім до роботи ніг додаються рухи руками. Потім цей рух можна ускладнити змінивши напрями пересування. При використанні методу «від голови до хвоста» розучується перший рух програми, потім другий, після цього до першого руху приєднується другий. Далі розучується третій рух, і декілька разів повторюється зв'язка другого руху з третім, а перший рух вже не повторюється. Метод «зигзагу» застосовується при умові повного володіння учасниками рухами аеробіки достатньо складної координації. В цьому методі застосовуються комбінації з різних елементів. В методі складання повторюються рухи, які поєднані між собою. В комбінації може бути декілька таких зв'язок, а саме від 4 до 8. Блок-метод вважається найбільш складним із всіх зазначених методів. Комбінація складається з чотирьох елементів на 32 розрахунки й більше. Під час заняття можна розучити від двох до п'яти блоків. Метод складання і блок-метод підходить для тих учасників, які вже мають достатній рівень підготовленості.

Основними методами навчання елементів хореографії є метод цілісного навчання і метод навчання по частинах. За допомогою цілісного методу навчання розучуються відносно прості й доступні рухи, такі як ходьба, приставні кроки, біг та його різновиди. За допомогою методу навчання по частинах розучуються більш складні хресні кроки, комбінації кроків і поворотів, кроки зі зміною напрямку руху, а також кроки з різними рухами рук. Спочатку вивчаються рухи ногами, згодом руками і лише потім виконуються ціла рухова дія.

Оздоровчі заняття з аеробіки виконуються під музичний супровід, де музика є невід'ємною частиною тренування, що формує позитивний емоційний фон і покращує оздоровчий ефект. Вимоги до музичного супроводу такі:

- музичний супровід повинен бути підібраний до частин та завдань уроку в цілому та до його частин;
- характер, темп, ритм музичного супроводу підбираються відповідно до характеру, темпу і ритму вправ та їх інтенсивності;
- музичний супровід повинен бути підібраний відповідно до віку та фізичної підготовленості тих, хто займається;
- музичний супровід потрібно постійно змінювати для підтримки інтересу до занять;
- сила звучання повинна знаходитися в межах 64–69 децибелів;
- зміст музичної фонограми повинен бути різноманітним, як веселим, так і ліричним, урочистим для підтримки емоційного стану.

Під час занять оздоровчою класичною аеробікою використовуються музичні фонограми, які складаються з декілька творів та поєднуються між собою без пауз, так як паузи знижують навантаження і зменшують тренувальний ефект. Всі частини музичної фонограми повинні мати певний темп, а саме кількість музичних акцентів за хвилину, відповідати частинам заняття,

бути пов'язані між собою і вишикувані у визначеній послідовності. При цьому, заняття з оздоровчої класичної аеробіки повинні мати чітку структуру, методіку навчання базовим рухам, визначений перелік вправ.

Таким чином, можна зробити висновок, що робочі програми з оздоровчої класичної аеробіки формуються з чотирьох послідовних етапів: навчання техніки виконання елементів (I); підбір музичного супроводу (II); складання композицій під музику (III); визначення ефективності програми та її впливу на функціональний стан організму (IV). Для занять з оздоровчої аеробіки характерна тривалість 60 хвилин, яка включає підготовчу, основну і заключну частини. Характерною особливістю оздоровчої класичної аеробіки є те, що основна частина ділиться на аеробну і силову частини. В практиці тренування під час занять з аеробіки використовується груповий метод, який сприяє підвищенню емоційного фону. За формою організації занять варто надавати перевагу фронтальному методу. На початку вивчення комбінацій необхідно використовувати структурний метод, а для тих, хто займається тривалий період часу і має належний рівень фізичної підготовленості вільний метод. Для засвоєння комбінації потрібно застосовувати лінійний метод, метод «від голови до хвоста», «зигзагу», складання, блок-метод. Вибір методу залежить від етапу навчання, інтенсивності, музичного супроводу, фізичної і технічної підготовленості займаючихся. Для оздоровчого тренування, як правило рекомендується незначне фізичне навантаження, яке виконується з інтенсивністю від 120 до 170 уд/хв, та має музичний супровід, який відіграє важливу роль.

Знання теоретичних аспектів організації та проведення занять з класичної аеробіки дозволить сформувати практичні вміння та навички з цього виду рухової активності, що покращить рівень та якість їх професійної підготовки.

Список використаних літературних джерел

1. Сотник Ж. Г. Аеробіка як один із популярних видів спортивно-оздоровчої діяльності. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. Збірник студентських наукових праць*. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука. 2018. № 1 (19). С. 188–194.
2. Ковшуря Е. О. *Оздоровительная классическая аэробика*. Ростов н/Д: Феникс, 2013. 167 с.
3. Глоба Г. В. Актуальні аспекти методики застосування комбінованої аеробіки у процесі занять з фізичної культури учнів основної школи. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 3. С. 30–34.
4. Петрина Л., Музика Ф., Пугач Н., Петрина Р. Вплив аеробіки на показники розумової та фізичної працездатності дівчат 15–17 років. *Спортивна наука України*. 2014. № 4 (62). С. 47–50.
5. Бойко А. Л. Фітнес-аеробіка у фізичному вихованні студенток. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15:*

Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 1. С. 21–23.

6. Масенко Л. В. Значення впровадження комбінованої секції «Оздоровча аеробіка – основа самозахисту» в контексті реформування системи освіти в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2017. Вип. 3К. С. 288–292.

7. Серета І. О. Викладання дисципліни «Оздоровча аеробіка» для студентів ТНПУ ім. В. Гнатюка в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1. С. 256–258.

8. Синиця С. Динаміка розвитку фізичних якостей студентів під впливом занять зі «Спортивно-педагогічне вдосконалення (оздоровча аеробіка)». *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2010. № 2. С. 168–170.

9. Яблонська А. О. Аеробіка як засіб покращення психофізичного стану студенток. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2017. Вип. 1. С. 74–77.

10. Дорошенко В. В. Степ-аеробіка у фізичній реабілітації юнаків і дівчат 15–16 років з вегето-судинною дистонією за гіпертонічним типом: автореф. дис. к.фіз.вих.: 24.00.03. Львів, 2010. 19 с.

References

1. Sotnyk Zh. H. (2018). Aerobika yak odyin iz populiarnykh vydiv sportyvno-ozdorovchoi diialnosti. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ. Zbirnyk studentskykh naukovykh prats. (Psychological and pedagogical bases of humanization of educational process in school and higher educational institutions. Collection of student's scientific works)*. Rivne: RVTs MЕНU im. akad. S. Demianchuka, 1 (19), 188–194 (In Ukrainian).

2. Kovshura E. O. (2013). *Ozdrovytelnaia klassycheskaia aэrobika*. Rostov na Donu: Feniks, 2013 (In Russian).

3. Hloba H. V. (2011). Aktualni aspekty metodyky zastosuvannia kombinovanoi aerobiky u protsesi zaniat z fizychnoi kultury uchniv osnovnoi shkoly. *Pedahohika, psykhohihiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu (Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports)*, 3, 30–34 (In Ukrainian).

4. Petryna L., Muzyka F., Puhach N., Petryna R. (2014). Vplyv aerobiky na pokaznyky rozumovoi ta fizychnoi pratsezdatsnosti divchat 15–17 rokiv. *Sportyvna nauka Ukrainy (Sports Science of Ukraine)*, 4 (62), 47–50 (In Ukrainian).

5. Boiko A. L. (2016). Fitnes-aerobika u fizychnomu vykhovanni studentok. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) (Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 1, 21–23 (In Ukrainian).

6. Masenko L. V. (2017). Znachennia vprovadzhenia kombinovanoi seksii «Ozdrovcha aerobika – osnova samozakhystu» v konteksti reformuvannia systemy osvity v Ukraini.

Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) (Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports), 3K, 288–292 (In Ukrainian).

7. Sereda I. O. (2017). Vykladannia dystsypliny «Ozdorovcha aerobika» dlia studentiv TNPU im. V. Hnatiuka v umovakh kredytno-transfernoï systemy orhanizatsii navchalnoho protsesu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pedahohika. Sotsialna robota (Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work), 1, 256–258 (In Ukrainian).*

8. Synytsia S. (2010). Dynamika rozvytku fizychnykh yakosteï studentiv pid vplyvom zaniat zi «Sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia (ozdorovcha aerobika)». *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia (Sport newsletter of Pridniprovya), 168–170 (In Ukrainian).*

9. Yablonska A. O. (2017). Aerobobika yak zasib pokrashchennia psykhofizychnoho stanu studentok. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) (Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports), 1, 74–77 (In Ukrainian).*

10. Doroshenko V. V. (2010). Step-aerobika u fizychnii reabilitatsii yunakiv i divchat 15–16 rokiv z veheto-sudynnoiu dystoniieiu za hipertonicnym typom: avtoref. dys. k.fiz.vykh.: 24.00.03. Lviv (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Наукове видання

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛІ ТА ВНЗ

Збірник наукових праць

ВИПУСК 1 (21)

Редакційно-видавничий центр
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука.
33027, м. Рівне, вул. академіка Степана Дем'янчука, 4
Наклад: 100 примірників
Підписано до друку 03.06.2019 р. Формат 60x84.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 15,04